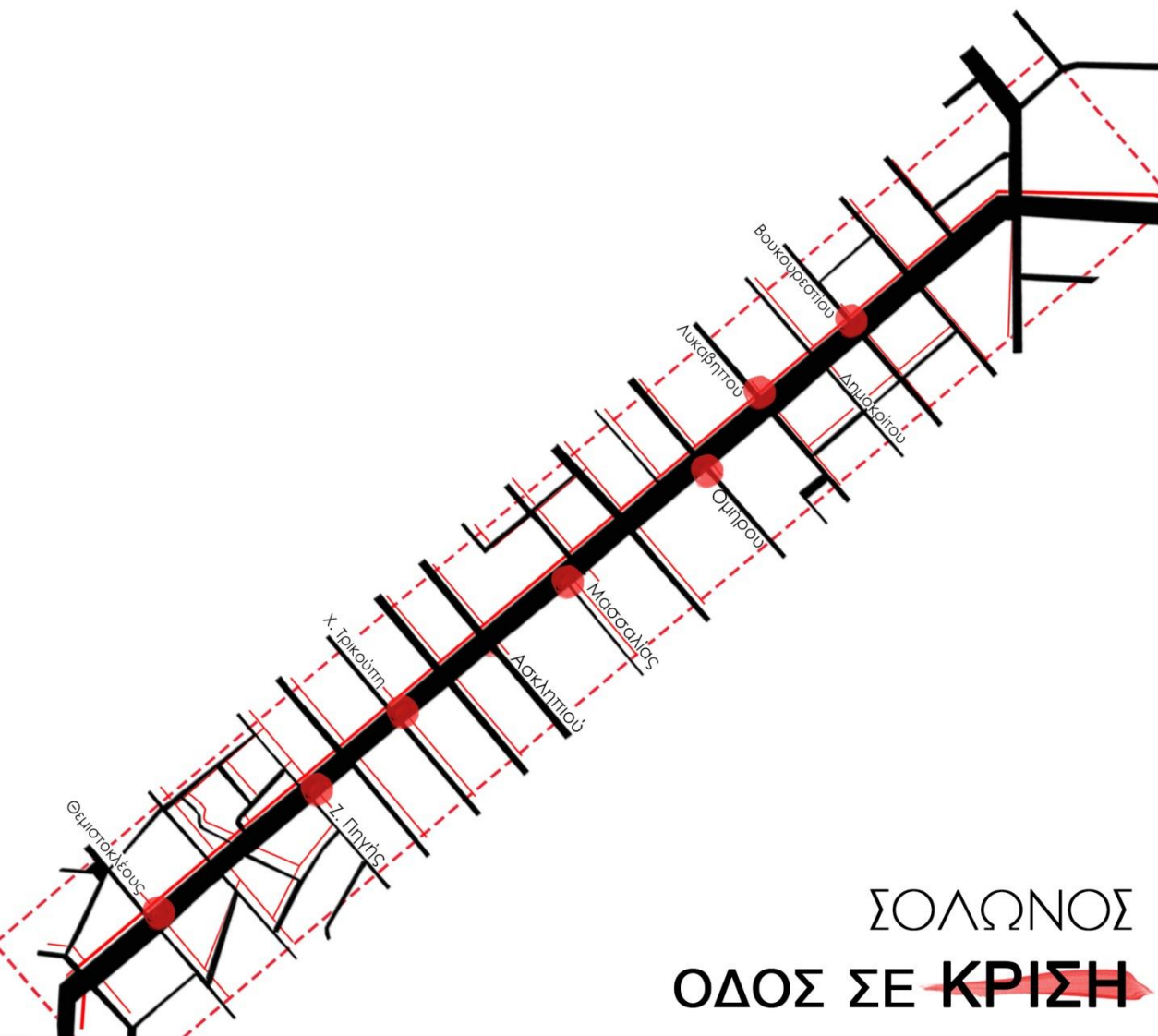

ΑΣΤΙΚΗ ΤΡΑΥΜΑΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

ΑΘΗΝΑ, 2018

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Διατμηματικό - Διεπιστημονικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΔΠΜΣ)

Επιστημονικό πεδίο: «Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του Χώρου»

Κατεύθυνση Α: «Σχεδιασμός - Χώρος - Πολιτισμός»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αστική Τραυματική Εμπειρία: Σόλωνος, Οδός σε Κρίση

Μαρία Τζάκη

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

Παναγίωτης Τουρνικιώτης

Αθήνα, Οκτώβριος 2018

Περιεχόμενα

Περίληψη	7
Περιγραφή της Δομής της Εργασίας	9
1. Πόλη, Υποδοχέας Μνήμης	13
2. Η έννοια του Αστικού Τραύματος	27
2.1. Ιστορικό της έννοιας του ψυχικού τραύματος	28
2.2. Μετα - Τραυματική Αγχώδης Διαταραχή - PTSD	30
2.3. Πολιτισμικό Τραύμα	34
2.4. Συμπτώματα Μετατραυματικής Εμπειρίας στο Αστικό Σύστημα	39
2.5. Προσεγγίσεις Δημιουργίας και Αποτύπωσης Τραυματικών Εμπειριών στο Αστικό Σώμα	42
2.6. Αθήνα: Τραυματικό Πεδίο	50
3. Περιπλάνηση στην Οδό Σόλωνος	55
3.1. Περιήγηση της Σόλωνος – Διερεύνηση της Τραυματικής Εμπειρίας	64
4. Η Ένταξη του Τραύματος στο Τοπίο	119
4.1. Φωτίζοντας Ψηφίδες Μνήμης	119
4.2. Τραυματική Αστική Περιοχή – Ακρωτηριασμένο Άκρο	125
4.3. Ερειπίωνας Τραύματος και Μνήμης	126
5. Ο Ρόλος της Μνήμης στην Αστική Μετα - Τραυματική Περίοδο (Πρόταση για Ήπιες Παρεμβάσεις Αναζωογόνησης)	135
5.1. Θεωρία της «Ανθεκτικής Πόλης»	137
5.2. Μια Σπαργανώδης Μηχανική της Μνήμης	140
5.3. Αποσύνθεση, Πόλη, Τραυματικό Γεγονός, Εξαρθρωμένος Χρόνος, Άχρονη Διήγηση, Επίσκεψη	142
5.4. Ο Τόπος Φυτεύεται με Ιστορίες	143
5.5. Τα Ποικίλα Φαντάσματα της Σόλωνος / Ενδυναμώνοντας την Ισχύ της Ακτινοβολίας των Μνημονικών Οντοτήτων	144
Μικρός Επίλογος	149

Παράρτημα Ι -----	151
Καταγραφή των Τραυμάτων που Εμφάνισε η Κρίση -----	155
Χάρτες -----	159
Πηγές Εικονογράφησης -----	219
Βιβλιογραφία -----	225

Περίληψη:

Αστική Τραυματική Εμπειρία: Σόλωνος, Οδός σε Κρίση

Το ενδιαφέρον της παρούσας εργασίας στρέφεται στις διαδικασίες δημιουργίας, εγγραφής και εξάπλωσης των αστικών τραυμάτων και των μετα - τραυματικών εμπειριών στη φυσιογνωμία και τις ζωτικές λειτουργίες του πολεοδομικού ιστού της Αθήνας. Η Αθήνα πλήττεται από έκτακτες και έντονες οικονομικές και πολιτικές συνθήκες, που εγχαρασσουν το στίγμα τους στην πόλη και τις λειτουργίες της.

Η τραυματική αστική εμπειρία είναι μια παρούσα και εν εξελίξει διαδικασία, με ορατές τις πολύπλευρες επιπτώσεις της στην αστική οντότητα.

Διερευνούνται οι έννοιες του τραύματος και της μετατραυματικής εμπειρίας έπειτα από περιόδους συγκρούσεων και αναταράξεων. Συγχρόνως μελετάται ο τρόπος που αυτές μεταφράζονται και αποτυπώνονται στο χώρο, ως αστικά τραύματα.

Ανιχνεύονται οι ιδρυτικές συνθήκες για την εγκατάσταση του αστικού τραύματος, οι αλλοιώσεις και βλάβες που προξενούνται στην προϋπάρχουσα λειτουργία μιας αστικής περιοχής. Αναλύεται η ανοίκεια συνθήκη που συντελείται στον αστικό χώρο μετά την εγκαθίδρυση του τραύματος.

Αφού ερευνηθούν τα χαρακτηριστικά και η συμπτωματολογία του αστικού τραύματος, γίνεται προσπάθεια αρχειοθέτησης – χαρτογράφησης των ποικίλων επιπτώσεων του τραύματος σε έναν ιδανικό δρόμο για την σκιαγράφηση της Αθηναϊκής τραυματικής κρίσης, την οδό Σόλωνος.

Προκρίνεται η εξέταση και εμβάθυνση των αναλογιών που έχει το αστικό τραύμα με τα τραύματα και τους ακρωτηριασμούς του ανθρώπινου σώματος. Αναζητείται η σωματικότητα του αστικού τραύματος και ο αντίκτυπος των τραυμάτων στο αστικό σώμα.

Παρατίθενται αναλογίες με το μετατραυματικό άγχος και τους λεγόμενους «πόνους – φαντάσματα» του ακρωτηριασμένου μέλους.

Καταγράφεται ο βαθμός ερείπωσης της αστικής φυσιογνωμίας μετά την τραυματογενή συνθήκη στην οδό Σόλωνος.

Εξετάζονται, σαν συμπτωματολογία του τραυματικού γεγονότος, οι μεταβολές που παρατηρούνται στον μνημονικό χάρτη της περιοχής ή ειδικότερα, η βίαιη αναδιάταξη των δομών των μνημονικών οντοτήτων της αστικής ζώνης που πλήττεται.

Τέλος, καθώς η έρευνα εστιάζεται στην καταγραφή της διαδικασίας της εξάπλωσης της κρίσης στην οδό Σόλωνος, υιοθετείται μια ιδέα επουλωτικής επέμβασης μέσω «εμφύτευσης» επιλεγμένων μνημονικών οντοτήτων από το παρελθόν του δρόμου (μέσω διαδικτυακής πλατφόρμας), με στόχο να επανανοηματοδοτήσουν - επανισορροπήσουν τις θρυμματισμένες μνημονικές δομές της περιοχής.

Περιγραφή της Δομής της Εργασίας

Η εργασία ξεκινά με την διερεύνηση των διαδικασιών εγγραφής της συλλογικής μνήμης στο αστικό τοπίο.

Εξετάζεται η εναπόθεση συγκρουόμενων μνημών στον αστικό ιστό με το πέρασμα του χρόνου και η συμβολή των μνημονικών αυτών ιχνών στην δημιουργία αστικών και τοπικών φυσιογνωμιών.

Περιγράφονται οι αλληλοεπιδρούσες αποτυπώσεις του ιστορικού χρόνου στο χώρο με την μορφή τεχνουργημάτων ή θραυσμάτων, τραυματικών εμπειριών ή μνημονικών καταλοίπων – σπερμάτων καθώς αναπλάθουν αενάως τις κοινωνικές, πολιτιστικές και αρχιτεκτονικές ταυτότητες μιας αστικής περιοχής.

Στο **Πρώτο Κεφάλαιο**, η έρευνα στρέφεται στους μηχανισμούς προβολής της μνήμης στον αστικό χώρο. Σε αυτό το σημείο ενδιαφέρει η σχέση μνήμης και πόλης. Άξονες αντλούνται από τη θεωρία του Maurice Halbwachs για την συλλογική μνήμη, του Pierre Nora για τους τόπους μνήμης και την υλικότητα της μνήμης, και του Andreas Huyssen για τα αστικά παλίμψηστα.

Ο Maurice Halbwachs τονίζει ότι, ο χώρος φέρει τα αποτυπώματα της ταυτότητας της ομάδας και αποτελεί μία υλική κληρονομιά κοινών ενθυμήσεων, αναπαριστώντας μία συμβολική σύνδεση που ενώνει τα άτομα με την ιστορία τους¹.

Ο Σ. Σταυρίδης αποκαλεί τα ίχνη, «αποκρυσταλλώσεις της μνήμης, τεκμήρια κάποιων γεγονότων, τεκμήρια της συμπεριφοράς και της ζωής κάποιων ατόμων, κάποιων προσώπων. Κοινωνίες και κοινωνικές ομάδες ορίζουν αναγνωρίσιμες τοποθεσίες στις οποίες ίχνη του παρελθόντος αποτελούν το υλικό έρεισμα συλλογικών αναμνήσεων»¹¹.

Στο **Δεύτερο Κεφάλαιο** παρουσιάζονται οι διαδικασίες της δημιουργίας, εγγραφής και εξάπλωσης των αστικών τραυμάτων και των μετατραυματικών εμπειριών στη φυσιογνωμία και τις ζωτικές λειτουργίες του πολεοδομικού ιστού.

Αρχικά διατυπώνεται η έννοια του τραύματος σύμφωνα με τις διατυπώσεις του Freud, θα γίνει αναφορά στην γένεση της «μετα - τραυματικής εμπειρίας» όπως αυτή εμφανίστηκε τον 20ο αιώνα, και θα εξεταστεί η αναλογία του ανθρώπινου τραύματος με τα τραύματα που διαταράσσουν το αστικό ανάγλυφο μετά από καταστροφές ή συγκρούσεις.

Παρουσιάζεται η θέση του Α. Λιάκου για το τραύμα και την ιστορία: Ο Α. Λιάκος υποστηρίζει ότι το τραύμα «εμπεριέχει και την εμπειρία και την μνήμη του τραύματος (ή την απώθηση της μνήμης του). Το τραύμα, δηλαδή, δεν νοείται αντικειμενοποιημένο, χωρίς τον ψυχικό παράγοντα»¹¹¹.

Στη συνέχεια παρατίθεται η ανάλυση της έννοιας του πολιτισμικού τραύματος υπό το πρίσμα του J. Alexander. Πρόκειται για το τραύμα που γεννιέται όταν τα μέλη μίας ομάδας έχουν υποστεί ένα φρικτό γεγονός το οποίο αφήνει ανεξίτηλα σημάδια στη συνείδησή τους, σημαδεύοντας τις μνήμες τους για πάντα και αλλάζοντας παντοτινά και αμετάκλητα

τη μελλοντική τους ταυτότητα. Μπορούν οι τραυματικές μνήμες να διαταράξουν τον ιστό της πόλης; Πώς ένα τραύμα πολιτιστικό – κοινωνικό μετατρέπεται σε τραύμα της πόλης; Πώς επιχειρεί η πόλη να επουλώσει τις πληγές που δημιουργεί η τραυματική κατάσταση;

Η έρευνα εμπλουτίζεται με την παράθεσή της έννοιας του αστικού τραύματος όπως έχει οριστεί από τους εμπνευστές του όρου Post Traumatic Urbanism^{IV}.

Αστικό τραύμα, θα μπορούσε να οριστεί μια κατάσταση σε μια πόλη όπου καταστροφές, συγκρούσεις ή συνθήκες έντονης οικονομικής κρίσης διαταράσσουν και αλλοιώνουν, όχι μόνο το φυσικό περιβάλλον και την αστική δομή, αλλά και τα κοινωνικά, πολιτιστικά δεδομένα της σχέσης του αστικού περιβάλλοντος με τους κατοίκους του.

Σε αυτό το σημείο ακολουθεί η μελέτη της χωρικής εξέλιξης του τραύματος και η έρευνα για το πώς λειτουργεί το ζεύγος πόλη-κάτοικοι σαν ευαίσθητος ζωντανός οργανισμός που μπορεί υπό κάποιες έκτακτες συνθήκες όπως καταστροφές, συγκρούσεις ή συνθήκες έντονης οικονομικής κρίσης να διαταράσσουν, αλλοιώνουν, όχι μόνο το φυσικό περιβάλλον και την αστική δομή, αλλά και τα κοινωνικά, πολιτιστικά δεδομένα μιας πόλης, γενικά την λειτουργία αυτού του αλληλοεξαρτώμενου ζεύγους.

Αναλύονται θεωρήσεις ερευνητών για τα φαινόμενα: Urban Decay, Urbicide, Traumascape, Post Traumatic Urbanism, Wounded Spaces.

Τέλος, γίνεται αναφορά στην Αθήνα της σημερινής οικονομικής κρίσης καθώς αποτελεί πρόσφορο καμβά για την εγγραφή τραυματικών στιγμάτων στο κοινωνικό, πολιτιστικό και μνημονικό της χάρτη.

Η Αθήνα των τελευταίων ετών πλήττεται από έκτακτες και έντονες οικονομικές και πολιτικές συνθήκες που εγχарάσσουν το στίγμα τους στην πόλη και τις λειτουργίες της. Για τους κατοίκους της Αθήνας, μιας πόλης που βιώνει την κρίση και την συγκρουσιακή ατμόσφαιρα των τελευταίων ετών, η τραυματική αστική εμπειρία δεν είναι μια μακρινή ανάμνηση ή απλώς ένα επεισόδιο των ειδήσεων, είναι μια παρούσα και εν εξελίξει διαδικασία με ορατές τις πολυεπίπεδες επιπτώσεις της στη ζωή της πόλης.

Στο **Τρίτο Κεφάλαιο** επιλέγεται σαν πιο χαρακτηριστική η περίπτωση της οδού Σόλωνος για την έρευνα και την καταγραφή των διαφορετικών τυπολογιών αστικών τραυμάτων που εκτείνονται μέχρι σήμερα και επιδρούν στην ιστορική συγκυρία της πόλης.

Η οδός Σόλωνος, ενώνοντας τις περιοχές γύρω από την πλατεία Κάνιγγος, την περιοχή του Πολυτεχνείου, τα Εξάρχεια με το Κολωνάκι, αποτελεί δρόμο - γέφυρα και κρίκο σύνδεσης ανάμεσα στις ιστορικά αντιδρούσες ή αντιστεκόμενες περιοχές των Αθηνών με τις παραδοσιακά λαμπερότερες γειτονιές της Αθηναϊκής άρχουσας τάξης. Η Σόλωνος καθώς καθημερινά «ερείπώνεται»^V κατά τον Νίκο Βατόπουλο, ερείπώνεται ως μικρογραφία της Αθηναϊκής περιπέτειας στην διάρκεια των χρόνων της κρίσης, επομένως η έρευνα των συνθηκών και των διαδικασιών που παράγουν και επεκτείνουν την παρακμή της έχει συνολικό ενδιαφέρον για τον τρόπο που η κρίση πλήττει την πόλη μας.

Στο πλαίσιο της έρευνας, σημασία δίνεται στην καταγραφή των «πληγών» της περιοχής, όπως παρουσιάζονται στον περιπατητή της οδού, αλλά και των χαρακτηριστικών ιστορικών

στιγμών του δρόμου. Η ανίχνευση του ανοίκειου στοιχείου στον αστικό χώρο και ιδιαίτερα στην οδό Σόλωνος, θα υποστηριχτεί με οδηγό την έρευνα του Anthony Vidler^{VI}, ο οποίος ερευνήσε τις εκδοχές του ανοίκειου στο χώρο.

Στο **Τέταρτο Κεφάλαιο**, μέσω χαρτογράφησης και συλλογής τεκμηρίων (με την βοήθεια διαγραμμάτων και νοηματικών χαρτών), θα προσεγγιστούν τα τραύματα και η ευάλωτη – παθογενής υφή του δρόμου. Επιχειρείται έτσι, η συγκρότηση ενός πολυεπίπεδου πορτραίτου του τραύματος και της σημασίας του στην οδό Σόλωνος. Για την εγκυρότερη προσέγγιση της χωρικής αποτύπωσης του τραύματος, η οδός διαιρείται σε τέσσερα μέρη – πτυχές, όπου το κάθε μέρος διαχωρίζεται από το επόμενο με χρονολογική σειρά. Οι χρονικές τομές προκύπτουν από εποχές που άφησαν το στίγμα τους στην φυσιογνωμία του δρόμου.

Πρώτο μέρος η «τραυματισμένη» Σόλωνος κατά τη διάρκεια της κατοχής και ύστερα των Δεκεμβριανών.

Δεύτερη στάση, η εικόνα του δρόμου την περίοδο της δικτατορίας.

Το τρίτο μέρος διερευνά την ταυτότητα της οδού μερικά χρόνια πριν την οικονομική κρίση των τελευταίων χρόνων.

Η τέταρτη περίοδος αφορά την παρούσα κατάσταση της οδού, κατά την διάρκεια της κρίσης, με εμφανείς τις απώλειες σε εκτεταμένα τμήματα της.

Με την συλλογή και παρουσίαση των παραπάνω, επιτυγχάνεται η διερεύνηση των επιπτώσεων της συνοίκησης των διαφόρων τύπων τραυμάτων στην αστική οντότητα.

Η εν κρίσει πλευρά θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν ακρωτηριασμένη πλευρά που επειδή είναι εγγεγραμμένη κεντρικά στον εγκέφαλο του οργανισμού συνεχίζει να εμφανίζει πόνους; Στο σημείο αυτό επιχειρείται να σκιαγραφηθεί η αναλογία της συλλογικής αίσθησης απώλειας μετά το αστικό τραυματικό γεγονός με το άλγος του ακρωτηριασμένου μέλους. Παρουσιάζεται η έννοια του μέλους φάντασμα (“phantom limb”) όπως την έχει περιγράψει ο Maurice Merleau-Ponty^{VII}.

Στο **Πέμπτο Κεφάλαιο** καταλήγουμε στην υπόθεση ότι το αστικό τραύμα ακολουθείται από απότομη θραύση της δομής των μνημονικών οντοτήτων ενός αστικού ιστού, οπότε μια ήπια πρακτική επούλωση του τραύματος θα μπορούσε να επιχειρηθεί με επανεμφύτευση μνημονικών στοιχείων - σπερμάτων σε επιλεγμένα σημεία της τραυματικής ζώνης.

Προτείνεται ο σχεδιασμός μιας ψηφιακής εφαρμογής, που χρησιμοποιεί τις δυνατότητες των smart phones, για να εγκαταστήσει σε διάφορα σημεία της περιοχής φωνές και εικόνες από το παρελθόν πριν από το τραύμα. Μια ψηφιακή εφαρμογή που θα μπορούσε να ειπωθεί ότι προσομοιάζει με την μέθοδο του Δ. Πικιώνη, να αναδεικνύει στους τοίχους των κατασκευών του ή στα μονοπάτια, παλιά θραύσματα - τεχνουργήματα - οντότητες που ακτινοβολούν τις συνδέσεις του σημερινού αμύχανου χώρου με τις σημασίες του παρελθόντος του.

Με έναυσμα τον στοχασμό του Jacques Derrida περί «φα(ντα)σματολογίας»^{VIII} [hantologie] στο βιβλίο του «Φαντάσματα του Μαρξ», αναζητούνται οι «φα(ντα)σματικές» μορφές που διατρέχουν την οδό Σόλωνος. Σε αυτή την κατεύθυνση, επιχειρείται, με την προτεινόμενη εφαρμογή, η επανατοποθέτηση στο δρόμο, «φαντασμάτων» με σκοπό να επικοινωνήσουν με τον περαστικό συνεισφέροντας στην αναζωογόνηση μετά το τραύμα. Οντότητες κατασκευασμένες από τα υλικά του παρελθόντος, εγγεγραμμένες στο σώμα της πόλης που αναμένουν, να υπενθυμίσουν την σημασία τους στο νέο αστικό προσκήνιο, παράγοντας νέες ισορροπίες του μέλλοντος με το παρελθόν της πόλης, ισορροπίες ανίχνευσης της νέας σχέσης του τραυματισμένου αστικού χώρου με τους κατοίκους του.

Στο **Παράρτημα I** της εργασίας παρατίθενται οι χάρτες που σχεδιάστηκαν και αποτυπώνουν τα χαρακτηριστικά της τραυματισμένης οδού Σόλωνος στην διάρκεια της Κρίσης και παρουσιάζονται οι διαπιστώσεις που αποκομίστηκαν κατά την διαδικασία εντοπισμού των αστικών τραυμάτων στη Σόλωνος.

Στο **Παράρτημα II** της εργασίας παρουσιάζονται οι ιστορίες – αφηγήσεις των «φαντασμάτων» της Σόλωνος, οι οποίες βασίζονται σε βιβλιογραφικές αναφορές και στοιχεία από προσωπική συλλογή αρχείων για την οδό Σόλωνος.

Παραπομπές:

I. M. Halbwachs, 1980 (1925), *“The Collective Memory”*, New York : Harper & Row

II. Σ. Σταυρίδης, 2006, *“Η Σχέση Του Χώρου Και Του Χρόνου Στη Συλλογική Μνήμη”*, (από το συλλ. έργο: *“Μνήμη Και Εμπειρία Του Χώρου”*), Αθήνα: Αλεξάνδρεια

III. Αντώνης Λιάκος, 2007, *“Πως Το Παρελθόν Γίνεται Ιστορία”*, Αθήνα: Πόλις

IV. Adrian Lahoud, Charles Rice, Anthony Burke, 2010, *“Post traumatic Urbanism”*, *Architectural Design*, Vol 207, New Jersey: Wiley Publishing

V. Νίκος Βατόπουλος, 2018, *“Μοντέρνοι Ερειπιώνες Της Αθήνας”*, από *“Περπατώντας Στην Αθήνα”*, Αθήνα: Μεταίχμιο

VI. Anthony Vidler, 1992, *“The Architectural Uncanny: Essays in the Modern Unhomely”*, Massachusetts: The MIT Press

VII. Maurice Merleau-Ponty, 1945 (2016), *“Φαινομενολογία της Αντίληψης”*, Αθήνα: Νήσος

VIII. Jacques Derrida, 2000 (1993), *“Τα φαντάσματα του Μάρξ”*, Αθήνα: Εκκρεμές

Κεφάλαιο 1: Πόλη, Υποδοχέας Μνήμης

«Η μνήμη είναι το μέσο της παρελθούσας εμπειρίας,
όπως το έδαφος είναι το μέσο όπου βρίσκονται
θαμμένες οι νεκρές πόλεις¹»
Walter Benjamin

Η εργασία αυτή θα επιχειρήσει να ανιχνεύσει τις διαδικασίες εγγραφής της συλλογικής μνήμης στις πόλεις, να παρακολουθήσει την εγκατάσταση των μνημονικών ιχνών στο χώρο, να εντοπίσει την συμβολή τους στην δημιουργία αστικών και τοπικών φυσιογνωμιών.

Είναι σημαντική, για την εργασία αυτή, η διερεύνηση της πορείας των συγκρουόμενων μνημονικών οντοτήτων καθώς εναποτίθενται στον αστικό χώρο, προστίθενται, ανταγωνίζονται, αναδιατάσσονται αλλά και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους στην διάρκεια της ιστορικής πορείας του αστικού ιστού.

Οι αποτυπώσεις του χρόνου στο χώρο με την μορφή τεχνουργημάτων ή θραυσμάτων ή άλλων καταλοίπων, έχουν να αναδείξουν πολλά για τις αντικρουόμενες συγκυρίες και τους μηχανισμούς εγγραφής της τρέχουσας συγκυρίας στο γονιδιακό ιχνόγραμμα της πόλης, που γίνονται αιτίες της αέναης μέσα στον ιστορικό χρόνο ανάπλασης κοινωνικών, πολιτιστικών χαρακτηριστικών και ταυτοτήτων

Ο Maurice Halbwachs τονίζει ότι, ο χώρος φέρει τα αποτυπώματα της ταυτότητας της ομάδας που τον κατοικεί και αποτελεί μία υλική κληρονομιά κοινών ενθυμήσεων, αναπαριστώντας μία συμβολική σύνδεση που ενώνει τα άτομα με την ιστορία τους².

Η προσέγγιση του M. Halbwachs φέρνει σε πρώτο πλάνο την σημασία του χωρικού πλαισίου στην επιβίωση της μνήμης και ιδιαιτέρως της συλλογικής μνήμης. Ένας από τους λόγους που συμβαίνει αυτό, είναι η φαινομενική σταθερότητα της χωρικής εικόνας, η οποία δίνει την ψευδαίσθηση ότι παραμένει ίδια και με το πέρασμα των χρόνων και ότι μέσω αυτής είναι δυνατό να επανακτήσουμε το παρελθόν στο παρόν³.

Μάλιστα, ενισχύει τον ισχυρισμό του για την **σημασία του χωρικού περιβάλλοντος στην διατήρηση της μνήμης**, προτρέποντας μας να κλείσουμε τα μάτια και να προσπαθήσουμε να κατευθύνουμε την μνήμη μας πίσω, κατά μήκος της πορείας του χρόνου μέχρι το απώτατο σημείο, στο οποίο η σκέψη μας εξακολουθεί να έχει καθαρές αναμνήσεις

¹ Walter Benjamin, 1932, "Excavation and Memory", (από W. Benjamin: Selected Writings, Vol.2, Part.2, 1931-34, επιμ: Michael W. Jennings, Howard Eiland, Gary Smith)

² M. Halbwachs, 1980 (1925), «The collective memory», μτφρ: Lewis A. Coser, New York : Harper & Row

³ M. Halbwachs, 1980, (1925)«The collective memory», μτφρ: Lewis A. Coser, New York : Harper & Row

προσώπων και στιγμιότυπων. Όπως εξηγεί, θα διαπιστώσουμε ότι δεν μπορούμε να εξέλθουμε από το πλαίσιο του χώρου. Δεν βρισκόμαστε σε ένα απροσδιόριστο χώρο, αλλά μάλλον σε περιοχές που γνωρίζουμε ή που θα μπορούσαμε πολύ εύκολα να αναγνωρίσουμε κάτι οικείο, καθώς ανήκουν στο υλικό μας περιβάλλον μας. Όταν φτάνουμε στην περίοδο που δεν μπορούμε να θυμηθούμε πια τόπους, έχουμε φτάσει σε περιοχές του παρελθόντος, οι οποίες είναι απροσπέλαστες από την μνήμη μας. Αυτά που θυμόμαστε μεταφέροντας τους εαυτούς μας έξω από τον χώρο, είναι εσφαλμένα⁴.

Η μνήμη, όπως θεωρεί ο M. Halbwachs, **«δεν αποτελεί την αποθήκευση του παρελθόντος, αλλά αναπλάθεται καθημερινά υπό την επήρεια του παρόντος»**⁵.

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και ο A. Rossi θεωρώντας, **«ότι η πόλη η ίδια, είναι η συλλογική μνήμη των κατοίκων της**. «Η ένωση του παρελθόντος με το μέλλον βρίσκεται στην ίδια την ιδέα της πόλης, που την διατρέχει όπως η μνήμη διατρέχει τη ζωή ενός ανθρώπου, και που για να συγκεκριμενοποιηθεί πρέπει πάντα να δίνει μορφή στην πραγματικότητα και να αποκτάει τη μορφή της από αυτήν»⁶.

«Η μορφή της πόλης είναι πάντα η μορφή μιας εποχής και **στη μορφή μιας πόλης συνυπάρχουν πολλές εποχές**»⁷, θα προσθέσει στη συνέχεια του συλλογισμού του.

«Το Παρίσι αλλάζει! Όμως τίποτα μες στη μελαγχολία μου δεν μετακινήθηκε! **Μέγαρα καινούργια, σκαλωσιές, όγκοι, παλιά προάστια, όλα για μένα μετατρέπονται σε αλληγορία** και οι πιο πολύτιμες αναμνήσεις μου είναι και απ' τους βράχους πιο βαριές»⁸, αναφέρει ο Charles Baudelaire θέλοντας να τονίσει ότι οι προσωπικοί συναισθηματικοί του χάρτες που εκφράζουν χωρικές συσχετίσεις και μνήμες, παραμένουν σταθεροί σε κάθε είδους αλλαγές και διαφυλάσσουν τις οικείες σημασίες.

Ο κοινωνιολόγος Bernhard Giesen αποφαίνεται : «Η συλλογική μνήμη παρέχει, τόσο στο άτομο όσο και στην κοινωνία, ένα χρονικό χάρτη που ενοποιεί ένα έθνος ή μια κοινότητα μέσα από το χρόνο και το χώρο»⁹.

⁴ M. Halbwachs, 1980 (1925), *“The Collective Memory”*, μτφρ: Lewis A. Coser, New York : Harper & Row

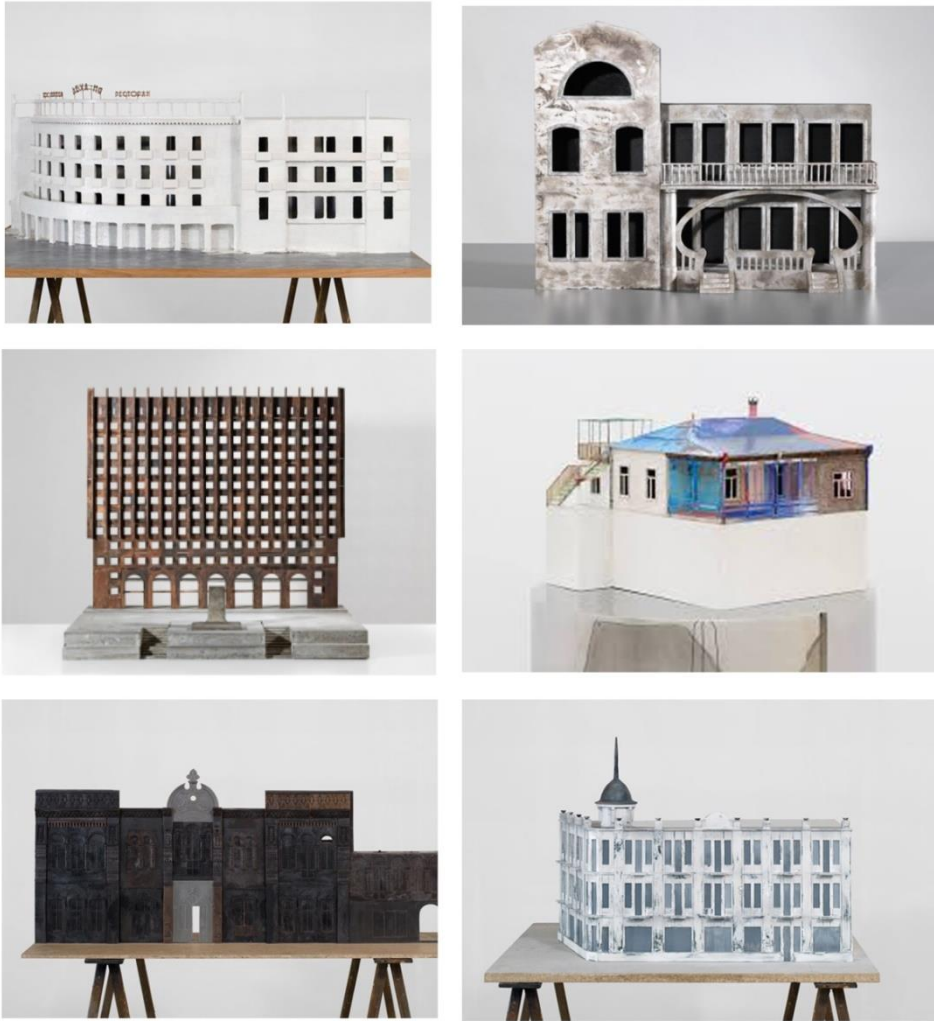
⁵ M. Halbwachs, 1980 (1925), *“The Collective Memory”*, μτφρ: Lewis A. Coser, New York : Harper & Row

⁶ Aldo Rossi, 1991 (1966), *“Η Αρχιτεκτονική της πόλης”*, μτφρ: Βασιλική Πετρίδου, επιμέλεια: Λόης Παπαδόπουλος, Γιώργος Παπακώστας, Σοφία Τσιτιρίδου, Αθήνα: UNIVERSITY STUDIO PRESS

⁷ Aldo Rossi, 1991 (1966), *“Η Αρχιτεκτονική της πόλης”*, μτφρ: Βασιλική Πετρίδου, επιμέλεια: Λόης Παπαδόπουλος, Γιώργος Παπακώστας, Σοφία Τσιτιρίδου, Αθήνα: UNIVERSITY STUDIO PRESS

⁸ Charles Baudelaire, 1857, *“Les Fleurs Du Mal”*, (μτφρ: Frank Pearce Sturm, 1906, *“The Flowers Of Evil”*), Project Gutenberg

⁹ Jeffrey C. Alexander- Ron Eyerman- Bernard Giesen- Neil J. Smelser- Piotr Sztompka, 2004, *“Cultural Trauma and Collective Identity”*, Berkeley: University of California Press

Εικόνα 1: Ο Andro Wekua παρουσιάζει μια σειρά κτιρίων του Σουχούμι, πρωτεύουσας της Αμπχαζίας (Γεωργία), της πόλης στην οποία γεννήθηκε. Μεταφράζει αφαιρετικά θραύσματα μνήμης από τη ζωή του στην πόλη αυτή, σε αφηγηματικές κατασκευές που συγκροτούν το έργο του. Τα κτίρια αυτά, πλέον είναι κατεστραμμένα ή εγκαταλελειμμένα από τον πόλεμο (1992-1993). Δημιουργεί αρχιτεκτονικά μοντέλα, από συνδυασμούς των αναμνήσεων του μέχρι την ηλικία των 17 ετών (πριν τον πόλεμο) και με πληροφορίες που προκύπτουν από την έρευνα στο διαδίκτυο και από φωτογραφικές ανταλλαγές με άλλους εξόριστους. Το γεγονός ότι αυτά δεν είναι πιστές ανακατασκευές, αλλά πολύ υποκειμενικά κατασκευάσματα βασισμένα στην μνήμη και την ανάμνηση, φανερώνεται από τα ορατά “κενά μνήμης” - για παράδειγμα, ένα γλυπτό μπορεί να δείχνει μόνο την πρόσοψη ενός κτιρίου, γιατί η μνήμη δεν ήταν επαρκής για το υπόλοιπο. Ο καλλιτέχνης, μέσω της αναμνημόνευσης, δημιουργεί χωρικές συσχετίσεις της πόλης όπως ήταν πριν τις καταστρεπτικές συνέπειες του πολέμου.

Ο A. Rossi επικαλείται τον M. Halbwachs για να ενισχύσει την ιδέα ότι η συλλογική μνήμη είναι μια έννοια αλληλοεξαρτώμενη με την έννοια της πόλης. Παραθέτει τον εξής συλλογισμό του M. Halbwachs: «Η συλλογική μνήμη ενός τόπου συγκροτείται από τα στοιχεία που αντιστέκονται στις φθορές και τις αλλαγές που επιφέρει ο χρόνος τόσο στο φυσικό, όσο και στο αστικό τοπίο»¹⁰.

¹⁰ Aldo Rossi, 1991 (1966), “Η Αρχιτεκτονική της πόλης”, μτφρ: Βασιλική Πετρίδου, επιμέλεια: Λότης Παπαδόπουλος, Γιώργος Παπακώστας, Σοφία Τσιτιρίδου, Αθήνα: UNIVERSITY STUDIO PRESS

Ο M. de Certeau τονίζει ότι : «Οι αναμνήσεις μας δένουν με το τόπο... είναι προσωπικές, αδιάφορες για οποιονδήποτε άλλο, αλλά τελικά, αυτές είναι που δίνουν σε μία γειτονιά τον χαρακτήρα της»¹¹.

Ο φιλόσοφος Edward S. Casey γράφει ότι «ο τόπος είναι ένας από τους κυριότερους συνδετικούς κρίκους μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος»¹². «Ο Αριστοτέλης ήταν σωστός», επισημαίνει ο Casey, "η δύναμη του τόπου", όπως είπε, είναι "αξιοθαύμαστη". «Ακόμα κι αν ο τόπος δεν είναι "πριν από όλα τα πράγματα" - όπως υποστήριξε ο Αριστοτέλης (...) έχει σίγουρα τη δική του μνήμη¹³». **Οι χώροι λειτουργούν ως «συντηρητές» των μνημών που θέλουν να διατηρούν.** Αντίστοιχα με το σώμα ή το πνεύμα ή τη γλώσσα που λειτουργούν σαν φύλακες των αναμνήσεων – έτσι και ο χώρος είναι ένας από τους κύριους τρόπους με τους οποίους το παρελθόν έρχεται να διαφυλαχτεί στο παρόν, μένοντας διατηρημένο στα πράγματα μπροστά μας και γύρω μας.

Η πόλη φέρει μνήμη, τις μνήμες της ιστορίας της. «Είναι η γραφή των σκέψεων και των πράξεων που την οικοδομούν... εμβληματικές σκηνές... τοποθεσίες των ρητορικών νοημάτων, από το σύνολο των δρόμων, των πλατειών, των ναών, των ερειπίων, των δημόσιων χώρων και των μνημείων που την ορίζουν»¹⁴.

«Η μνήμη γίνεται το νήμα που διαπερνά όλη την πολύπλοκη δομή της πόλης», ισχυρίζεται ο A. Rossi. Αναλογιζόμενοι ότι η μνήμη είναι μία συν –κατασκευή, μία συν- οικοδόμηση του παρελθόντος με το παρόν¹⁵, θεωρούμε αναγκαία την ύπαρξη χωρικής συνιστώσας για να εκφραστεί και να κατασκευαστεί το οικοδόμημα της μνήμης.

Ο Marshall Berman βλέπει την πόλη ως το μέσο που καθιστά αθάνατη τη συλλογική μνήμη, οι άνθρωποι πεθαίνουν, όπως τονίζει, αλλά ελπίζουν οι μορφές της πόλης τους και οι δομές της, να συνεχίσουν να επιβιώνουν¹⁶.

¹¹ Michel De Certeau, 1980, "The Practice Of Everyday Life", μτφρ: Steven Rendall, Berkeley: University of California Press

¹² Edward S. Casey , 2000, "Remembering: A Phenomenological Study", Bloomington: Indiana University Press

¹³ Edward S. Casey , 2000, "Remembering: A Phenomenological Study", Bloomington: Indiana University Press

¹⁴ N. Τερζόγλου, 2006, «Ιστορία – Μνήμη – Μνημείο» (από το συλλ. έργο: "Μνήμη Και Εμπειρία Του Χώρου", επιμέλεια: Σταύρος Σταυρίδης), Αθήνα: Αλεξάνδρεια

¹⁵ Κυριακή Τσουκαλά, "Κατοικημένη Μνήμη Και Ερευνημένη Κατοίκηση", (παραπομπή από Moscovici 1986, Μαντόγλου 2010) από το συλλ. έργο: "Χωρικές Αφηγήσεις Της Μνήμης", επιμέλεια: Σάσα Λαδά – Κυριακή Τσουκαλά, σε συνεργασία με την Κέλλυ Παπαϊωάννου, Αθήνα: Επίκεντρο

¹⁶ Marshall Berman, 2010, "Falling", στο βιβλίο "Restless Cities", επιμέλεια: M. Beaumont - G. Dart, New York : Verso Books

Κατά τον **Paul Ricoeur «τα μεμνημένα στην ενθύμηση πράγματα είναι στενά συνδεδεμένα με τόπους»¹⁷.**

Εστιάζοντας στο αστικό τοπίο θα διακρίνουμε τις διαστρωματώσεις ιστορίας και μνήμης. Το παρελθόν, το παρόν, το μέλλον σηματοδοτούν τα ίχνη, τα οποία γίνονται στη συνέχεια αντιληπτά από τις εκάστοτε κοινωνικές ομάδες.

Ο Σ. Σταυρίδης αποκαλεί τα ίχνη, «**αποκρυσταλλώσεις της μνήμης**, τεκμήρια κάποιων γεγονότων, τεκμήρια της συμπεριφοράς και της ζωής κάποιων ατόμων, κάποιων προσώπων. Κοινωνίες και κοινωνικές ομάδες ορίζουν αναγνωρίσιμες τοποθεσίες στις οποίες ίχνη του παρελθόντος αποτελούν το υλικό έρεισμα συλλογικών αναμνήσεων»¹⁸.

Η μνήμη, ατομική ή συλλογική, νοηματοδοτεί τον χώρο και τον συσχετίζει με συγκεκριμένες αναμνήσεις και γεγονότα. Ο χώρος επομένως, είναι ύψιστης σημασίας για την συγκρότηση συλλογικής μνήμης.

«Αν σε μία τοποθεσία κάτι συνέβη ή μία κοινωνική ομάδα θεωρεί ότι κάτι συνέβη, ή μια τέτοια ομάδα διηγείται ότι κάτι σημαντικό γι' αυτήν συνέβη»¹⁹, τότε ταυτίζουμε την τοποθεσία με τη συλλογική μνήμη της ομάδας.

Το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον ισορροπούν στο πεδίο της πόλης και της επιτρέπουν να χαρακτηρίζεται από διάρκεια και σταθερότητα. Για τον Σταυρίδη, η διάρκεια της πόλης δεν οφείλεται στα υλικά έργα αλλά στο γεγονός ότι κάποιιοι σε αυτά αναγνωρίζουν «μια επανάληψη, μια επιβεβαίωση του παρελθόντος που έχει για αυτούς νόημα»²⁰.

Ο τόπος και η μνήμη αποτελούν δύο σημαντικούς πυλώνες της ταυτότητας μας. Η εξάρτηση λοιπόν, ανάμεσα σε τόπο και μνήμη είναι το αντικείμενο μελέτης πολλών διανοητών.

Ο ανθρωπολόγος Keith Basso²¹ τονίζει την δύναμη που έχει ένα τοπίο να δρα σαν άγκυρα ηθικών διδαγμάτων. Μιλάει για ορισμένα γεωγραφικά χαρακτηριστικά σε τόπους που

¹⁷ Κυριακή Τσουκαλά, «Κατοικημένη Μνήμη Και Ερειπωμένη Κατοίκηση», από το συλλ. έργο: «Χωρικές Αφηγήσεις Της Μνήμης», επιμέλεια: Σάσα Λαδά – Κυριακή Τσουκαλά, σε συνεργασία με την Κέλλυ Παπαϊωάννου, Αθήνα: Επίκεντρο, (απόσπασμα από Paul Ricoeur, 2013, «Η Μνήμη, Η Ιστορία, Η Λήθη»)

¹⁸ Σ. Σταυρίδης, 2006, «Η Σχέση Του Χώρου Και Του Χρόνου Στη Συλλογική Μνήμη», (από το συλλ. έργο: «Μνήμη Και Εμπειρία Του Χώρου», επιμέλεια: Σταύρος Σταυρίδης), Αθήνα: Αλεξάνδρεια,

¹⁹ Σ. Σταυρίδης, 2006, «Η Σχέση Του Χώρου Και Του Χρόνου Στη Συλλογική Μνήμη», (από το συλλ. έργο: «Μνήμη Και Εμπειρία Του Χώρου», επιμέλεια: Σταύρος Σταυρίδης), Αθήνα: Αλεξάνδρεια

²⁰ Σ. Σταυρίδης, 2006, «Η Σχέση Του Χώρου Και Του Χρόνου Στη Συλλογική Μνήμη», (από το συλλ. έργο: «Μνήμη Και Εμπειρία Του Χώρου», επιμέλεια: Σταύρος Σταυρίδης), Αθήνα: Αλεξάνδρεια

²¹ Ο Keith Basso ερευνώντας τις πρακτικές της φυλής Apache στην περιοχή της ερήμου της Αριζόνα (White Mountain), έφερε στο φώς μία διαδικασία που ακολουθούσαν τα μέλη της φυλής να αποδίδουν ονόματα περιγραφικού χαρακτήρα και αφηγήσεις συμβάντων στις τοποθεσίες, ως ένα σύστημα για να διατηρήσουν ζωντανή τη μνήμη της εκάστοτε τοποθεσίας.

λειτουργούν ως «μνημονικά κρεμαστάρια²²» (*mnemonic pegs*), όπως τα ονομάζει, για να τοποθετούνται «τα ηθικά διδάγματα της ιστορίας των λαών²³». Τέτοιες περιοχές προσομοιάζουν με αυτό που ο Mikhail Bakhtin ονόμασε *χρονότοπους*²⁴ (*chronotopes*): γεωγραφικά σημεία μιας κοινότητας όπου ο χρόνος και ο χώρος διασταυρώνονται και συγχωνεύονται. Ο χρόνος διαστέλλεται, παίρνει σάρκα και καθίσταται ορατός για περισυλλογή του παρελθόντος. **Οι χρονότοποι στέκονται ως σύμβολα-μνημεία για την κοινότητα και λειτουργούν σαν μνημονικά ίχνη για να διαμορφώσουν τα μέλη της εκάστοτε κοινότητας.**

Tsé biká' tú yahilíí' ("Water flows down on top of a regular succession of flat rocks").

Εικόνα 2: Ο Keith Basso, στην μακροχρόνια καταγραφή που πραγματοποιεί για την διατήρηση και αποκωδικοποίηση των ονομάτων που έδιναν σε περιοχές και τόπους οι άνθρωποι της φυλής Apache στην Ανατολική Αριζόνα των ΗΠΑ, φέρνει στο φώς ιδιότητες του χώρου που πλέον έχουν εξαφανιστεί. Η φυλή από την εγκατάσταση της στην περιοχή, δημιουργεί κάποιου είδους νοηματικούς χάρτες, ονομάζοντας συγκεκριμένα σημεία στο χώρο ανάλογα με τις εμπειρίες που βίωσε την πρώτη φορά που ανακάλυψε το κάθε σημείο. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργείται μία μορφή εναπόθεσης της μνήμης στον τόπο που επιβιώνει από γενιά σε γενιά. Στη φωτογραφία απεικονίζεται η περιοχή που ονομάζεται από την φυλή «το νερό ρέει κάτω από μια διαδοχή επίπεδων βράχων». Το νερό δεν ρέει πια, όμως μας δίνεται εικόνα για το γεωλογικό παρελθόν της συγκεκριμένης περιοχής.

Επιδραστικά ίχνη, προϊόντα και αποδεικτικά του παρελθόντος, τα εντοπίζουμε στο αστικό τοπίο, στα τοπωνύμια, στα αρχιτεκτονικά δημιουργήματα, στα απλά κτίρια, στις γειτονίες,

²² Σ. Σταυρίδης, 2006, "Η Σχέση Του Χώρου Και Του Χρόνου Στη Συλλογική Μνήμη", (από το συλλ. έργο: "Μνήμη Και Εμπειρία Του Χώρου", επιμέλεια: Σταύρος Σταυρίδης), Αθήνα: Αλεξάνδρεια

²³ Keith H. Basso, 1996, "Wisdom Sits in Places: Landscape and Language Among the Western Apache", Albuquerque: University of New Mexico Press

²⁴ [Ο Bakhtin, επινοεί το χρονότοπο επηρεασμένος από τη θεωρία της σχετικότητας του A. Einstein, πρόκειται για λογοτεχνική έννοια η οποία αναφέρεται στην «εγγενή συνεκτικότητα των χρονικών και χωρικών σχέσεων που είναι καλλιτεχνικά εκφρασμένες» (Bakhtin, 1981), εννοώντας ότι ο χώρος και ο χρόνος συγχωνεύονται. Τονίζεται εδώ το «αχώριστο του χώρου και του χρόνου» (Bakhtin). Με τον χρονότοπο προσλαμβάνουμε ως ενιαίο όλο το χρόνο που διαδραματίζεται ένα γεγονός και τον τόπο στον οποίο διαδραματίζεται. Αυτό σημαίνει ότι μπορούμε να εξετάσουμε αδιαχώριστα, ως σύνολο, το χρόνο και το χώρο μιας αφήγησης (Γ. Πινακούλας, "Η Έννοια Του Μπαχτινικού Χρονότοπου. Από τον «μεγάλο» στον «μικρό» χρονότοπο")]

στα ερείπια, στις καθημερινές διαδρομές και τις περιοχές που επιτελούνται οι συνηθισμένες μας συναλλαγές.

Η κάθε χρονική συγκυρία αφήνει διάφορα ίχνη της στον τόπο. Ίχνη που αποτελούν πομπούς και τους δέκτες μηνυμάτων - **νοηματικών οντοτήτων** που «κατοικούν» μέσα στο σώμα της πόλης, άλλοτε εν κρυπτώ - **παρασυρμένες στην αφάνεια** κι άλλοτε αντιστεκόμενες στη διάβρωση του χρόνου και στη λήθη του παρελθόντος.

Υπάρχουν σημεία σε κάθε πόλη που επιτρέπουν την ολίσθηση στο παρελθόν της, είναι τα σημεία που επιβιώνει η ατομική ή συλλογική μνήμη, είναι τα σημεία όπου βρίσκονται εγκατεστημένες οι δομές των μνημονικών οντοτήτων της. Είναι τα σημεία από όπου ακτινοβολείται η ουσία της πόλης στους κατοίκους της.

Ο Pierre Nora σημειώνει ότι, η συλλογική μνήμη ορίζεται ως «αυτό που μένει από το παρελθόν στο πλαίσιο του βιώματος των ομάδων» ή «ως αυτό που οι ομάδες δημιουργούν με το παρελθόν τους»²⁵. Η μνήμη για αυτόν εξηγείται ως ένα διαρκώς τρέχον φαινόμενο στην περίοδο του χρόνου, ένας δεσμός που μας δένει με το αέναο παρόν²⁶.

Ο Παναγιώτης Πάγκαλος αναφέρει πως: «Η μνήμη για να εκφραστεί ανακαλεί και συνθέτει τα **αποθηκευμένα θραύσματά** της»²⁷.

Σημεία στην πόλη λειτουργούν **ως υπομνήσεις ή ως ακτινοβολούσες οντότητες** που αναμένουν φορείς που θα τα μεταφέρουν – εγγράψουν – διατηρήσουν σαν σημασίες του παρελθόντος που επιζούν εντάσσονται στη παρούσα μνημονική σκηνή του χώρου.

Ο Pierre Nora θέλοντας να δώσει έμφαση στην **χωρική εγγραφή της μνήμης**, εισάγει την έννοια των **«τόπων μνήμης» (lieux de mémoire²⁸)** για να υποδείξει τα σημεία ή τα τεχνουργήματα (αντικείμενα) ή τους χώρους όπου η συλλογική μνήμη καταφεύγει και αποκρυσταλλώνεται, τους τόπους όπου το απόθεμα συλλογικής μνήμης συγκεντρώνεται

²⁵ Pierre Nora, 1989, "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire", (από το επιστημ. περιοδικό "Representations" No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory, University of California Press)

²⁶ Scott R. Wilkins, "History, Memory, Spectacle: Pierre Nora's Lieux de Mémoire and American Exceptionalism in Twain's Innocents Abroad" https://www.academia.edu/27479598/History_Memory_Spectacle_Pierre_Noras_Lieux_de_Mémoire_and_American_Exceptionalism_in_Twains_Innocents_Abroad , τελευταία επίσκεψη:1/9/2018

²⁷ Παναγιώτης Πάγκαλος, 2012, "Η σημασία του χρόνου στην αρχιτεκτονική του Aldo Rossi", Αθήνα: Gutenberg

²⁸ Τη δεκαετία του 1980 ο P. Nora ασχολείται με τη συλλογική μνήμη μέσα από τη χωρική εγγραφή της, κάνοντας αντικείμενο της έρευνάς του τους «μνημονικούς τόπους». Η λέξη "lieux", μεταφρασμένη ως "χώρος", "τοποθεσία" ή "τόπος"(loci), καταδεικνύει, όχι μόνο τη χωρική άρθρωση του παρελθόντος, αλλά και τα σύμβολα της μνήμης, πιο γενικά όλα όσα διαφυλάσσουν στη σύσταση τους προβολές του παρελθόντος.

και είναι εκεί για να εκφραστεί-εκτεθεί. Οι μνημονικοί τόποι είναι αποτέλεσμα του παιχνιδιού μεταξύ της μνήμης και της ιστορίας, μια αλληλεπίδραση των δύο εννοιών²⁹ -μια ενδιάμεση στάση ανάμεσα στην μνήμη και την ιστορία, που οδηγεί στην αμοιβαία διάδραση τους. Με τρόπο τέτοιο που η μνήμη δρα ως μέσο αναπαράστασης του παρελθόντος, που εκπέμποντας τα ίχνη της, διαμορφώνει το παρόν.

Εικόνα 3: Γλυπτό στη περιοχή Moabit στο Βερολίνο στην οποία υπήρχε φυλακή (1849-1958) που χρησιμοποιήθηκε ως πρότυπο φυλακής στη Ναζιστική Γερμανία και μετέπειτα από τις συμμαχικές δυνάμεις για την φυλάκιση Ναζί. Ο χώρος που βρισκόταν η φυλακή, διαμορφώθηκε και κατασκευάστηκε ως χώρος μνήμης, ονομάζεται «Moabit Prison Historical Park». Ο διάτρητος κύβος από τσιμέντο τοποθετείται στο κέντρο της έκτασης και προσομοιάζει με πανοπτικό, το κέντρο ελέγχου και επιτήρησης της φυλακής που βρισκόταν στο ίδιο σημείο πριν τα κτίρια κατεδαφιστούν. Ο χώρος ακολουθώντας τα ίχνη, επιχειρεί να μεταφέρει ζωντανή την μνήμη της βίας και του εγκλεισμού.

Παρομοιάζει τους «μνημονικούς τόπους» με **κοχύλια καρφωμένα στην ακτή**³⁰, όταν η θάλασσα της ζώσας μνήμης έχει υποχωρήσει. Οι τόποι αυτοί είναι κατά βάση κατάλοιπα – απομεινάρια.

Αυτό που καθιστά μια περιοχή, τόπο μνήμης είναι η φύση της περιοχής να αποτελεί σταυροδρόμι διαφορετικών μνημονικών δρόμων και ταυτόχρονα η ικανότητα της να επιβιώνει παρά το γεγονός ότι συνεχώς αναδιαμορφώνεται, επαναπροσλαμβάνεται και επανεξετάζεται.

Η θεωρία του Nora αναδεικνύει τη στενή σύνδεση μνήμης και χώρου, καθώς υποστηρίζει **ότι «η μνήμη προσαρτάται σε χώρους»³¹ και βασίζεται εξ ολοκλήρου στην υλική υπόσταση/υλικότητα του ίχνους.**

²⁹ Ο Pierre Nora αρχικά διαχωρίζει τις έννοιες μνήμης και ιστορίας, επισημαίνοντας ότι «η μνήμη σημαίνει ζωή» (Nora 1989), είναι αυτό που γεννιέται και μεταδίδεται από ζώσες κοινότητες (οι οποίες συγκροτούνται με αναφορά την μνήμη), βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη, ανοικτή στη διαλεκτική της απομνησης και της λήθης, χωρίς να συνειδητοποιεί τις αλληπάλληλες μεταβολές, ευάλωτη στην παραποίηση, ενώ η ιστορία είναι απρόσωπη, μία ανακατασκευή, είναι μόνο μια αναπαράσταση του παρελθόντος (η οποία ανήκει σε όλους και σε κανέναν), ανέκαθεν ημιτελής, μια όψη αυτού που δεν υπάρχει πια. Υποστηρίζει ότι η ιστορία αναφέρεται περισσότερο σε γεγονότα και η μνήμη σε χώρους.

³⁰ Pierre Nora, 1989, “Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire”, (από το επιστημ. περιοδικό “Representations” No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory, University of California Press

³¹ Pierre Nora, 1989, “Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire”, (από το επιστημ. περιοδικό “Representations” No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory, Un. of California

Ο Walter Benjamin υποστηρίζει ότι «η μνήμη δεν είναι το εργαλείο, αλλά μάλλον το μέσο για την εξερεύνηση του παρελθόντος»³². Χρησιμοποιεί την αρχαιολογία σαν μεταφορά για να ενισχύσει τον ισχυρισμό του. Παρομοιάζει τον άνθρωπο που προσπαθεί να ανακαλέσει το παρελθόν του, με αρχαιολόγο στο κείμενο «Ανασκαφή και Μνήμη». Όπως αναφέρει, «η μνήμη είναι το μέσο των βιωμάτων, ακριβώς όπως το έδαφος είναι το μέσο στο οποίο βρίσκονται θαμμένες οι αρχαίες πόλεις. Όποιος επιδιώκει να προσεγγίσει το δικό του **θαμμένο παρελθόν** πρέπει να συμπεριφερθεί όπως θα έκανε ένας άνθρωπος που πραγματοποιεί μία ανασκαφή»³³.

Εικόνα 4: Η ανασκαφή της Πομπηίας, σκίτσο του εβδομαδιαίου εικονογραφημένου περιοδικού “Illustrated London News” από το 1879

Για τον W. Benjamin, «η ανασκαφή στο χώρο γίνεται για να συσχετίσει τα διαφορετικά στρώματα του παρελθόντος»³⁴, μια πράξη που αποσκοπεί να εμφανίσει στο παρόν θραύσματα του παρελθόντος³⁵. Με αυτήν την έννοια **το παρελθόν δεν αναπαρίσταται αλλά ενεργοποιείται στο παρόν** και έτσι αναδεικνύονται οι δυνατότητες που περιέκλειε, επισημαίνει ο Σ. Σταυρίδης.

Ο αστικός χώρος μπορεί να ιδωθεί ως ένα παλίμψηστο μνήμης καθώς εντός του συσσωρεύεται πλήθος μνημονικών ιχνών, δημιουργώντας επάλληλες στρώσεις εγγραφών.

³² Walter Benjamin, 1932, “Excavation and Memory” (από Walter Benjamin: Selected Writings, Vol 2: Part 2 1931–1934, επιμέλεια: Michael W. Jennings, Howard Eiland, Gary Smith)

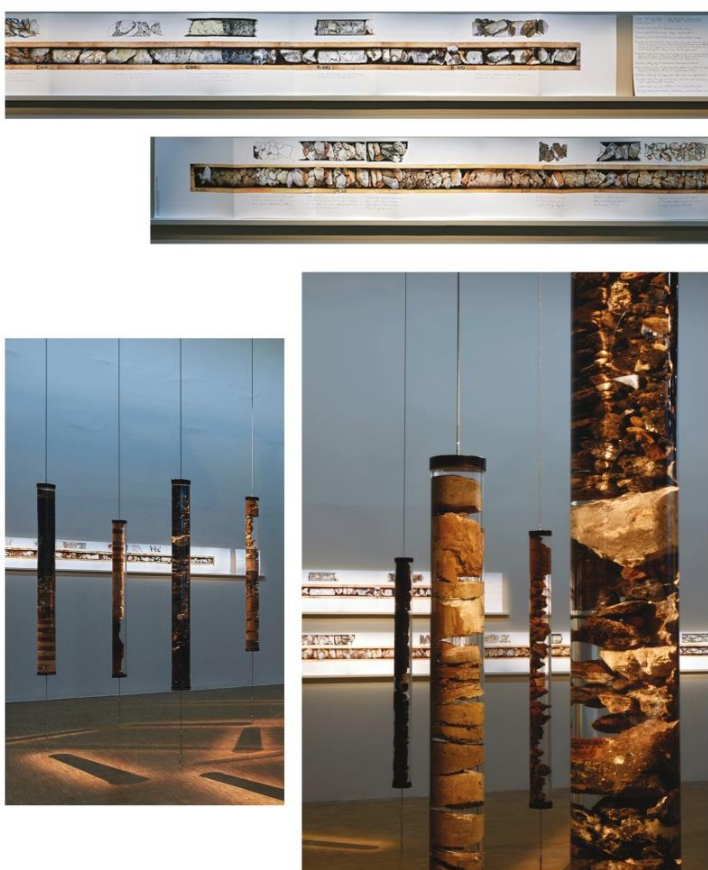
³³ Walter Benjamin, 1932, “Excavation and Memory” (από Walter Benjamin: Selected Writings, Vol 2: Part 2 1931–1934, επιμέλεια: Michael W. Jennings, Howard Eiland, Gary Smith)

³⁴ Σ. Σταυρίδης, 2006, “Η Σχέση Του Χώρου Και Του Χρόνου Στη Συλλογική Μνήμη”, (από το συλλ. έργο: “Μνήμη Και Εμπειρία Του Χώρου”, επιμέλεια: Σταύρος Σταυρίδης), Αθήνα: Αλεξάνδρεια

³⁵ Σ. Σταυρίδης, 2006, “Η Σχέση Του Χώρου Και Του Χρόνου Στη Συλλογική Μνήμη”, (από το συλλ. έργο: “Μνήμη Και Εμπειρία Του Χώρου”, επιμέλεια: Σταύρος Σταυρίδης), Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Τα κρυμμένα κάτω από το έδαφος θραύσματα - ίχνη του παρελθόντος από τη μία, λόγω της θέσης τους, αποκρύπτονται από το παρόν του χώρου, από την άλλη αναμένουν, προφυλαγμένα από την ευθραυστότητα, την ανακάλυψή τους.

Με τον όρο «**αστικά παλίμψηστα**»³⁶ χαρακτήρισε ο Andreas Huyssen τα αστικά περιβάλλοντα, στα οποία συνοικούν διαφορετικά είδη μνημών (διαφορετικών ομάδων) - συγκρουόμενων ή μη, που μεταξύ του διασταυρώνονται, αλληλεπιδρούν ή επικαλύπτονται. Τα αστικά παλίμψηστα, κατά τον Huyssen, αφορούν τις πόλεις όπου η συλλογική μνήμη ήρθε αντιμέτωπη με τραύματα, ο ίδιος αναφέρεται συγκεκριμένα στο παράδειγμα του Βερολίνου ως παλίμψηστο, ως κείμενο ανοικτό σε επανεγγραφές. Πρόκειται για το πλήθος των στρωμάτων που συγκροτούν τα διάφορα χρονικά επίπεδα του χώρου. Κατά τον Huyssen οι χρονικές αυτές στρώσεις, αν και συνιστούν κατάλοιπα παρελθόντος, είναι παρούσες στην πόλη (**present pasts**)³⁷.

Εικόνα 5: Εικόνες από την έκθεση στο Μουσείο της Ακρόπολης «Ασυμφωνίες»(Unconformities), του 2018. Οι καλλιτέχνες Joana Hadjithomas και Khalil Joreige παρουσιάζουν μία εικαστική εγκατάσταση, βυθίζοντας τον θεατή στο χωμάτινο υπόστρωμα τριών πόλεων, της Αθήνας, της Βηρυτού και του Παρισιού. Δημιουργούν παλίμψηστα σκάβοντας το έδαφος, με γεωτρητικά εργαλεία φτάνοντας μέχρι την σύσταση του εδάφους στην προϊστορική περίοδο. Συλλέγουν και εκθέτουν σε συνεργασία με γεωλόγους, αρχαιολόγους και ιστορικούς μια «αρχαιολογία μνήμης στην καρδιά ενός διαρκώς ταραγμένου παρόντος». Οι καλλιτέχνες εκτός της ανασύνθεσης μίας γραμμικής πορείας (παλίμψηστου εγγραφών) μέσα στο χρόνο και στην ιστορία προσεγγίζουν και τις στρωματογραφικές ασυνέχειες (unconformities), τα σημεία στα οποία μεσολαβεί ένα κενό, τα σημεία όπου το παρελθόν δεν άφησε κανένα ίχνος.

³⁶ Andreas Huyssen, 2003, *“Present Pasts, Urban Palimpsests and the Politics of Memory”*, California: Stanford University Press

³⁷ Andreas Huyssen, 2003, *“Present Pasts, Urban Palimpsests and the Politics of Memory”*, California: Stanford University Press

Η Ελένη Πορτάλιου αναφέρει: «Η πόλη είναι μια διαχρονική αρχιτεκτονική σύνθεση και ταυτόχρονα ένα παλίμψηστο με πολλαπλές εγγραφές/διαγραφές στο σώμα της»³⁸.

Υλικές προβολές του παρελθόντος, οι οποίες συνεχώς μας υπενθυμίζουν ότι τα ίχνη του προϋπάρχοντος, συνυπάρχουν στη κάθε νέα αστική συνθήκη και η όποια «διαγραφή» ή τροποποίηση δεν είναι οριστική καθώς τα εναπομείναντα θραύσματα στην επιφάνεια του αστικού ιστού ή τα ανασκαφικά ευρήματα διατηρούν το γονιδιακό αποτύπωμα κάθε ιστορικής περιόδου της πόλης. Κάθε απόσπασμα συμπληρώνει μια πτυχή του παρελθόντος της πόλης. Μια **στρωματογραφία** που λειτουργεί σαν σύνδεσμος, ανάμεσα σε αυτό που προηγούταν με αυτό που έπεται. Ένα διαρκές ίχνος που συνθέτει και διατηρεί την ιστορική και μνημονική συνοχή των χώρων.

Το παλίμψηστο λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος του παρελθόντος με το παρόν. Τα υπολειμματικά ίχνη του, μας αποκαλύπτονται και επιτρέπουν να υποθέσουμε την προηγούμενη ολοκληρωμένη τους κατάσταση.

Εικόνα 6: “Conical Intersect” (Κωνική Τομή), ο Gordon Matta-Clark με αυτό το έργο ασκεί κριτική στην κατεδάφιση κτιρίων του 17ου αιώνα στην εργατική γειτονιά Les Halles για χάρη νέων υποδομών όπως η κατασκευή του Κέντρου Πομπιντού (Pompidou). Παίρνει άδεια να χρησιμοποιήσει δύο από τα κτίρια προς κατεδάφιση για το αστικό έργο του. Κάνοντας τρύπες στα εγκαταλελειμμένα κτίρια ο Matta-Clark, δημιουργεί ένα κωνικό κενό που τα διαπερνά. Η διάτρηση του κτιρίου ομοιάζει με τις τομές του ιατροδικαστή στο νεκρό σώμα και ενθαρρύνει τον περαστικό να εξετάσει την παρουσία της απουσίας.

Μια σφραγισμένη ξύλινη εξώθυρα, ένα εγκαταλελειμμένο μισογκρεμισμένο σπίτι, οι σπασμένες γρίλιες ενός ισόγειου παραθύρου, αποφλοιωμένοι σοβάδες που από κάτω αχνοφαίνονται προηγούμενα χρώματα, ένα ακροκέραμο αποκεφαλισμένο, οι αλλεπάλληλες στρώσεις των graffiti στους τοίχους της πολυκατοικίας, μία ξεχασμένη ταμπέλα με καλλιγραφικά, μια αυλή που δεν χρησιμεύει πια σαν αυλή αλλά σαν καταφύγιο των αδέσποτων κατοικίδιων της γειτονιάς, αποτυπώματα από σφαίρες που παραμένουν σε τοίχους σπιτιών μετά από μάχες του εμφυλίου και άλλες ημιτελείς ή θραυσματικές εικόνες, απομεινάρια παλιάς ζωής, αποτελούν μερικές εμφανείς εξοχές του παρελθόντος του δομημένου χώρου, συνιστούν υλικές αναφορές του παλίμψηστου της πόλης, θα

³⁸ Ελένη Πορτάλιου, 2013, “Η πόλη με το βλέμμα του αρχιτέκτονα”, http://www.arch.ntua.gr/sites/default/files/resource/1714/i_poli_me_to_vlemma_toy_arhitektona.pdf, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

μπορούσαμε να πούμε ότι λειτουργούν ως **διασώστες της αφήγησης του παρελθόντος** χωρίς να αποκλείονται από την ιδιότητα να αποτελούν και μέρη του παρόντος.

Το **κείμενο της πόλης**, κατά τον Wachinger (Ρουμπίνη:2016), γράφεται πάνω σε **κρυμμένα και απωθημένα κείμενα** του αστικού παρελθόντος³⁹.

Ο Rossi μας προτείνει να κοιτάξουμε **τους «αστικούς συντελεστές»⁴⁰ (fatti urbani)** για να αντιληφθούμε και να περιγράψουμε ακριβέστερα μια πόλη. «Η μνήμη που ενυπάρχει στους αστικούς συντελεστές, **είναι η συνείδηση της πόλης**»⁴¹. Ως αστικό συντελεστή περιγράφει τις υλικές κατασκευές - τεχνουργήματα, οι οποίες αποτελούν τον εξοπλισμό για την δημιουργία μιας πόλης. Είναι τμήματα της δομής της πόλης (του αστικού συνόλου) που γίνονται αντιληπτά με την όραση, όπως ένας δρόμος, ένα κτίριο, μία πλατεία, ή ένα οικοδομικό τετράγωνο. Αστικός συντελεστής δεν είναι μόνο ένα κτίριο αλλά και ένα απόσπασμα της πόλης που φέρει ιστορία και συμβολική αξία. Οι αστικοί συντελεστές δεν χαρακτηρίζονται μόνο από την μορφή τους, **αλλά ιδιαιτέρως από την μνήμη με την οποία είναι φορτισμένοι** και από το γεγονός ότι είναι μορφές που έχουν εξελιχτεί μέσα στο χώρο και χρόνο. «**Τόσο η επιβίωση, όσο και η διάρκεια αυτών των συντελεστών οφείλεται στην ικανότητά τους να συγκροτούν την πόλη, στην ιστορία τους και στην τέχνη τους καθώς και στην ύπαρξη και την μνήμη τους**»⁴².

Ο Α. Rossi θεωρεί ότι οι αστικοί συντελεστές έχουν μία μοναδικότητα, αντέχουν (δύναμη επιβίωσης) στο χρόνο και χαρακτηρίζονται από μια ιστορική αξία, γι' αυτό και προβαίνει στην παρομοίωση των αστικών συντελεστών με έργα τέχνης, έργα των χεριών του ανθρώπου – έργα ποιητικής του ανθρώπου, και επιμέρους έργα που συνθέτουν ένα συνολικό έργο του ανθρώπου και κατ'επέκταση έργο τέχνης που είναι η πόλη⁴³.

Ο Μ. Halbwachs (Rossi: 1966) διακρίνει τα **«τυπικά χαρακτηριστικά των αστικών συντελεστών σε φαντασία και μνήμη»⁴⁴**. Αστικοί συντελεστές μπορούν μέσα στο πέρασμα του χρόνου να εξυπηρετούν διαφορετικές λειτουργίες, ανεξαρτήτως της μορφής τους.

³⁹ Δάφνη Ρουμπίνη, 2016, διπλωματική εργασία, «Λογοτεχνία Της Πόλης Και Λογοτεχνία Της Μνήμης: Η Χαμένη Άνοιξη Του Σ. Τσίρκα Και Η Ακρα Ταπείνωση Της Ρ. Γαλανάκη, Η Αθήνα Σε Κρίσιμες Ιστορικές Περιόδους», (χρησιμοποιεί απόσπασμα από Tobias Wachinger, (1999). *Stadträume/Stadttexzte unter der Oberfläche. Schichtung als Paradigma des zeitgenössischen britischen "Großstadtromans"*, *Poetica*, Vol 31)

⁴⁰ Στην ελληνική μετάφραση του βιβλίου του Α. Rossi, ο όρος "fatti urbani" αποδίδεται ως "αστικοί συντελεστές", στην αγγλική ως "urban artifacts".

⁴¹ Aldo Rossi, 1991(1966), «Η Αρχιτεκτονική της πόλης», μτφρ: Βασιλική Πετρίδου, επιμέλεια: Λόης Παπαδόπουλος, Γιώργος Παπακώστας, Σοφία Τσιτιρίδου, Αθήνα: UNIVERSITY STUDIO PRESS

⁴² Aldo Rossi, 1991(1966), «Η Αρχιτεκτονική της πόλης», μτφρ: Αθήνα: UNIVERSITY STUDIO PRESS

⁴³ Aldo Rossi, 1991 (1966), «Η Αρχιτεκτονική της πόλης», μτφρ: Αθήνα: UNIVERSITY STUDIO PRESS

⁴⁴ Aldo Rossi, 1991 (1966), «Η Αρχιτεκτονική της πόλης», (ο Rossi χρησιμοποιεί απόσπασμα από Maurice Halbwachs, 1950, «La Memoire Collective», Paris: Universitaires de France)

Η ανάπτυξη – εξέλιξη μίας πόλης δημιουργεί νέους αστικούς συντελεστές και με ανάλογο τρόπο η δημιουργία νέων αστικών συντελεστών σημαίνει την ανάπτυξη της πόλης⁴⁵.

Κάποιες από τις οντότητες αυτές εγκαθίστανται στον αστικό ιστό σχηματίζοντας την **τοπογραφία της οδύνης** – τα σημεία όπου βρίσκονται **ενταφιασμένα τα ίχνη της μνήμης των συγκρούσεων των αναμετρήσεων ή των μεγάλων δοκιμασιών**.

Εικόνα 7: **Αριστερά:** Σφαίρες από την μάχη του Μακρυγιάννη (Δεκεμβριανά) στην πολυκατοικία στην λεωφ. Βας. Αμαλίας 42. **Δεξιά:** Στις δύο πλευρικές εισόδους της δημοτικής αγορά Κυψέλης αποκαλύφθηκαν δύο ζωγραφισμένα σφυροδρέπανα του ΚΚΕ κατά τη διάρκεια των εργασιών συντήρησης του κτιρίου και είναι δύο από τα χιλιάδες που φτιάχτηκαν για τον εορτασμό των 26 χρόνων του ΚΚΕ λίγο μετά την απελευθέρωση το 1944 και λίγο πριν από τα Δεκεμβριανά. Το κτίριο ανακαινίστηκε και επαναλειτουργεί (2018), οι τοιχογραφίες «κοσμούν» τις εισόδους και αποτελούν ίχνη που υπενθυμίζουν ιστορίες και συγκρούσεις του παρελθόντος.

⁴⁵ Aldo Rossi, 1991 (1966), “Η Αρχιτεκτονική της πόλης”, μτφρ: Αθήνα: UNIVERSITY STUDIO PRESS

Κεφάλαιο 2:

Η έννοια του Αστικού Τραύματος

«Γι' αυτό οι πόλεις, μολονότι διαρκούν αιώνες, είναι στην πραγματικότητα μεγάλοι καταυλισμοί ζωντανών και νεκρών, όπου ορισμένα στοιχεία παραμένουν ως σήματα, σύμβολα, προειδοποιήσεις».

Aldo Rossi

Διασχίζοντας τόπους στους οποίους η μνήμη εγκαθίσταται, αρθρώνεται και παράγει κοινωνικές συσχετίσεις, αναγνωρίζουμε και ίχνη τα οποία σχετίζονται με δυσάρεστες διαδικασίες, αναμετρήσεις συγκρούσεις και τραυματικά γεγονότα.

Στο αστικό τοπίο μπορούμε να διακρίνουμε τραυματικές και μετατραυματικές παθολογίες σε βαθμό που ο χώρος επαναπροσδιορίζεται και το τραύμα είναι αυτό που υπερिσχύει και διαμορφώνει νέα μνημονική, κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική δομή του χώρου.

Μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι στον αστικό ιστό πολλά από τα φορτισμένα, πολιτιστικά ή συναισθηματικά, σημεία έρχονται σε ευθεία σχέση με κέντρα τέλεσης τραυματικών γεγονότων.

Ένας τόπος μπορεί να φιλοξένησει κρυμμένες ή καταπιεσμένες ιστορίες, οι οποίες παραμένουν φαινομενικά σιωπηρές και μόνο κάποιο αστικό σημάδι μπορεί να τις προδώσει σε υποψιασμένους περαστικούς, παραπέμποντας τους σε τραυματικά ή διχαστικά συμβάντα.

Ανατρέχοντας σε γεγονότα της πρόσφατης ιστορίας, θα διακρίνουμε καταστάσεις που στιγμάτισαν τοπικές κοινωνίες, ανατάραξαν τις σχέσεις, τις ποιότητες και τις ιδιομορφίες του ιστορικού περιβάλλοντος και μέχρι σήμερα παρέμειναν ευαίσθητα, ανοικτά σαν πληγές – τραύματα στο συλλογικό ασυνείδητο. Ακτινοβολούντα συμβάντα που αφορούν συρράξεις ή πολώσεις και έχουν απασχολήσει στο παρελθόν την κοινή γνώμη, έχουν ενσωματωθεί στη τοπική συλλογική μνήμη.

«Καθώς η ανάμνηση χρειάζεται αγκίστρωση σε τόπους»⁴⁶ όπως σημειώνει ο Jan Assmann και σε αναλογία με την άποψη του Maurice Halbwachs⁴⁷, ο οποίος υποστηρίζει ότι η συλλογική μνήμη μια ομάδας έχει μεγαλύτερη πιθανότητα να δυναμώσει και να επιβιώσει όταν συγκεντρώνεται και παρουσιάζεται εντός χωρικών πλαισίων, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε αντίστοιχα ότι μία τραυματική κατάσταση που προέρχεται από κάποιο

⁴⁶ Jan Assmann, 2005, *“Religion and Cultural Memory: Ten Studies (Cultural Memory in the Present)”*, California: Stanford University Press

⁴⁷ Maurice Halbwachs, 1980 (1925), *“The collective Memory”*, μτφρ: Lewis A. Coser, New York : Harper & Row

γεγονός που στιγμάτισε κάποιες ομάδες στο παρελθόν, γίνεται ισχυρότερη και μεταφέρεται στις επόμενες γενιές όταν ακτινοβολεί την μνημονική της ουσία από τον τόπο όπου έλαβε χώρα.

Εικόνα 3: Αριστερά: “Sarajevo Roses” ονομάζονται οι «ουλές» στις επιφάνειες τσιμέντου από την ρίψη οβίδων κατά τη διάρκεια του πολέμου το 1992-95, οι οποίες μετά την λήξη του πολέμου γεμίστηκαν με κόκκινη ρητίνη δημιουργώντας ένα μοτίβο που κατακεραματισμού που όμως προσομοιάζει με τριαντάφυλλο. Ίχνη στην πόλη που σηματοδοτούν τα σημεία που πραγματοποιήθηκε έκρηξη που οδήγησε σε απώλεια ανθρώπων. Αυτά τα ίχνη αποτελούσαν χαρακτηριστικό της πόλης καθώς μπορούσε να τα εντοπίσει κανείς σε πολλά σημεία. Τα τελευταία χρόνια μετά την αντικατάσταση του οδοστρώματος τα σημεία αυτά, τοπόσημα της οδύνης και μνημονικά ίχνη χάνονται σταδιακά.

Δεξιά: Κομμάτια μετάλλου και αντικείμενα από τα συντρίμια των δίδυμων πύργων συλλέχθηκαν και δωρίστηκαν για την δημιουργία τόπων μνήμης σε 50 πολιτείες των ΗΠΑ. Μια τέτοια περίπτωση γλυπτού μνημείου στην Dakota απεικονίζει και η φωτογραφία.

2.1. Ιστορικό της έννοιας του ψυχικού τραύματος

Τραύμα < Αρχαία Ελληνική, ρήμα: Τιτρώσκω

Μόνο τις τελευταίες δεκαετίες η ιδέα του τραύματος χρησιμοποιήθηκε για να εξηγήσει τα αποτελέσματα (μακροχρόνια, στοιχειωτικά, τρομακτικά) των προσωπικών και συλλογικών ιστοριών της βίας, της εκτόπισης, της απώλειας, της εξορίας.

Μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα, ο όρος τραύμα αναφερόταν αποκλειστικά σε σωματικές διαταραχές και πληγές. Κατά την δεκαετία του 1860 και του '70, με τις συνέπειες των μεγάλων σιδηροδρομικών ατυχημάτων και ενοχλητικών συμπτωμάτων σε κατά τα άλλα υγιείς στρατιώτες (ανακλήσεις τραυματικών εμπειριών), ο όρος επεκτάθηκε ώστε να συμπεριλαμβάνει ψυχικές ή νευρολογικές βλάβες⁴⁸.

⁴⁸ Maria M. Tumarkin, 2002, “Secret Life Of Wounded Spaces. Traumascaping In The Contemporary Australia”, Department of History, Melbourne: University of Melbourne

Η μελέτη του τραύματος επεκτάθηκε στη συνέχεια συμπεριλαμβάνοντας το ολοκαύτωμα, τον πόλεμο σε Βιετνάμ και Ιράκ και τις πρόσφατες επιθέσεις τρομοκρατίας όπως για παράδειγμα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου.

Έως τότε, για τέτοιου είδους μετα - τραυματικές παθολογίες χρησιμοποιούνταν ο όρος «υστερία» και θεωρούταν ότι αφορούσε κυρίως τις γυναίκες⁴⁹.

Εικόνα 8 : Εφαρμογή μεθόδου της ύπνωσης σε γυναίκα ασθενή με υστερία, πρόκειται για το έργο "A Clinical Lesson at the Salpêtrière" του Pierre Aristide André Brouillet του 1887.

Η πρώτη επαφή του Sigmund Freud με το τραύμα ήταν κατά τη διάρκεια της μελέτης του για την υστερία σε γυναίκες ασθενείς. Ο Freud αναφέρει στο βιβλίο του «Πέραν της αρχής της ηδονής» (1920) **ότι το τραύμα είναι μια πληγή που δεν επιτίθεται στο σώμα αλλά στο νου**. Στη συνέχεια βλέπει το τραυματικό συμβάν ως το σημάδι της παραμόρφωσης – αναδιοργάνωσης του χώρου του υποκειμένου – ασθενή⁵⁰. Αργότερα προσπάθησε να καταλάβει πως λειτουργεί η τραυματική εμπειρία σε στρατιώτες που επέζησαν από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Τέλος, στο έργο του «Μωυσής και Μονοθεϊσμός» (1939), έδωσε στο τραύμα μία άλλη διάσταση – αυτή του πολιτισμικού τραύματος ή του τραύματος ενός ολόκληρου έθνους⁵¹.

⁴⁹ Sigmund Freud - Josef Breuer, 1895 "Studies On Hysteria", μτφρ: James Strachey, έκδοση του 1955, New York: Basic Books Inc

⁵⁰ Evan Edwards, 2011, Trauma and Event in Merleau-Ponty's Reading of Mythical Time, επιστημ. περιοδικό Aporia vol. 2, http://aporia.byu.edu/pdfs/edwards-trauma_and_event.pdf, τελ. επίσκεψη: 1/1/2018

⁵¹ Η θεωρίες του S. Freud σχετικά με την έννοια του τραύματος συλλέχθηκαν από: 1. Cathy Caruth,

Η χρήση του όρου τραύματος ως μη ειδικευμένο θέμα ιατρικής παρακολούθησης μπορεί να αναζητηθεί στη δεκαετία του 1970, μια εποχή που η έννοια εισήλθε στα δημόσια σφαίρα των δυτικών εθνών για να περιγράψει τις λεγόμενες του πολέμου, της αποικιοκρατίας, των φυσικών και βιομηχανικών καταστροφών και ούτω καθεξής⁵².

Για αρκετούς θεωρητικούς, το Άουσβιτς και η Χιροσίμα αποκάλυψαν πλήρως τις καταστροφικές συνέπειες του τραύματος στην ζωή των θυμάτων, στην ψυχosύνθεση τους, αλλά και στο περιβάλλον και τον δομημένο χώρο που έλαβαν χώρα τα τραυματικά γεγονότα.

«Ο 20ός αιώνας ήταν ένας αιώνας τραυματικός, αλλά και μια εποχή επίσης στην οποία η έννοια του τραύματος και του υποφέρειν αναδείχθηκε, εκφράστηκε, έγινε ορατό στον δημόσιο χώρο»⁵³, τονίζει ο Αντώνης Λιάκος.

Εικόνα 9: Έργο του Max Ernst το οποίο δημιουργήθηκε το 1941 με την τεχνική του κολλάζ, “Europe after the Rain, II”. Στον πίνακα που απεικονίζει ένα κατεστραμμένο τοπίο με συντρίμια σε σήψη, συνδυάζονται η συναισθηματική ερήμωση, η φυσική εξάντληση και οι φόβι της καταστρεπτικής δύναμης του πολέμου – μετά την «βροχή της φωτιάς».

2.2. Μετα - Τραυματική Αγχώδης Διαταραχή - PTSD

Μετά τον τραυματισμό οι επιζώντες έρχονται αντιμέτωποι με αυτό που είναι γνωστό ως απόσπαση – **μια μεταβολή στη συνείδηση**, η οποία βιώνεται ως μια αποσύνδεση – αποδέσμευση από τον εαυτό και το περιβάλλον. Η πλειοψηφία των τραυματισμένων ατόμων στη συνέχεια, τείνει να βιώνει διαφορετικές εκδοχές της μνήμης – **μια αδυναμία**

1996, “Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History”, 2. Juan Carlos Tutte, 2003, “The concept of psychical trauma: A bridge in interdisciplinary space”

⁵² Maria M. Tumarkin, 2002, “Secret Life Of Wounded Spaces. Traumascapes In The Contemporary Australia”, Department of History, Melbourne : University of Melbourne

⁵³ Αντώνης Λιάκος, 25/11/2008, άρθρο: “Ανάμεσα στην Ιστορία και στο συναίσθημα”, εφημερίδα: Το Βήμα, <https://www.tovima.gr/2008/11/25/opinions/anamesa-stin-istoria-kai-sto-synaisthima/> τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

τόσο για να θυμηθούν πλήρως, αλλά όσο και για να ξεχάσουν τα γεγονότα που τους συντάραξαν⁵⁴.

Το παρελθόν στοιχειώνει τους επιζήσαντες μέσα από αναδρομές, οι οποίες ενσωματώνουν μια ιστορία που κυριολεκτικά δεν έχει θέση, ούτε στο παρελθόν, στο οποίο δεν ήταν πλήρως βιωμένη, ούτε στο παρόν, όπου οι ακριβείς εικόνες και οι πράξεις της δεν είναι πλήρως κατανοητές.

Η διαταραχή μετά-τραυματικής εμπειρίας, η πιο συχνά διαγνωσθείσα κατάσταση σε επιζώντες τραύματος, είναι τελικά, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Allan Young, μια ασθένεια του χρόνου. Η ειδική παθολογία της διαταραχής αυτής, σημειώνει ο Young, έγκειται στην **δυνατότητα που επιτρέπει στο παρελθόν (μνήμη) να εισχωρήσει και να ξαναζήσει στο παρόν**, με τη μορφή ενοχλητικών εικόνων αλλά και στον καταναγκασμό του ασθενούς να επαναφέρει στη μνήμη του παλιά γεγονότα⁵⁵.

Καθώς το παρόν των επιζώντων μπορεί να δεχθεί εισβολές από τις κατακερματισμένες αναμνήσεις του τραύματος και της επιβίωσης που ακολούθησε, μπορεί να συμβεί να ανακατασκευάσουν το ιστορικό της ζωής τους, όχι επανασυναρμολογώντας το οδυνηρό παρελθόν τους αλλά αρχίζοντας να το θυμούνται στο μέλλον. Εδώ μιλάμε για **μία ετεροχρονισμένη αντίδραση σε ένα συνταρακτικό γεγονός** που βιώθηκε μεν σε ανύποπτο χρόνο στο παρελθόν, αλλά η ανάμνηση του καταδιώκει τον ψυχισμό του ατόμου μετά από μια συγκεκριμένη περίοδο επώασης στο μέλλον⁵⁶.

Τα συμπτώματα της διαταραχής μετα - τραυματικού στρες⁵⁷ χαρακτηρίζονται από έλλειψη συνοχής του λόγου και αδυναμία αφήγησης της ακολουθίας του γεγονότος. Ως αποτέλεσμα αυτού, οι τραυματικές μνήμες είναι κατακερματισμένες και αποσπασματικές στην αφήγηση, καθώς ακολουθούν μια ιδιότυπη ακολουθία δόμησης τους.

Το **ψυχικό τραύμα** κατ' αναλογία με το σωματικό τραυματισμό, είναι ο τραυματισμός του ψυχισμού λόγω μιας εξαιρετικά δυσάρεστης εμπειρίας. Αποτέλεσμα ενός εξωτερικού συμβάντος ή συνθήκης που προσβάλλει το ψυχικό όργανο μέσα από ένα κατακλυσμό διεγέρσεων σε ανυπόφορη ποσότητα ή ποιότητα⁵⁸ (που το υποκείμενο δεν μπορεί να το αντέξει).

⁵⁴ Maria M. Tumarkin, 2002, "Secret Life Of Wounded Spaces. Traumascaping In The Contemporary Australia", Department of History, Melbourne : University of Melbourne

⁵⁵ Allan Young , 1995, "The Harmony of Illusions Inventing Post-Traumatic Stress Disorder", Princeton: Princeton University Press

⁵⁶ Allan Young , 1995, "The Harmony of Illusions Inventing Post-Traumatic Stress Disorder", Princeton: Princeton University Press

⁵⁷ Αρχικά ο Freud είχε ονομάσει αυτή την κατάσταση τραυματική νεύρωση (traumatic neurosis) και μετέπειτα ονομάστηκε Post-Traumatic Stress Disorder - (PTSD).

⁵⁸ Γεράσιμος Στεφανάτος, 2017, "Περί μνήμης και τραύματος", από το συνέδριο: «Αρχαιολογία και Ψυχανάλυση – Μνήμη και Τραύμα», Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης

Το τραύμα με φροϋδικούς όρους **αποτελεί διάρρηξη του προστατευτικού συστήματος του ψυχικού οργάνου** λόγω υπέρμετρης εισβολής βίαιων ερεθισμών. Ο Sigmund Freud ερμηνεύοντας τη φύση του ατόμου, υποστηρίζει ότι **το κάθε τραύμα αποτελεί συστατικό της αίσθησης της ταυτότητας του εγώ**, η οποία βρίσκεται **συνεχώς υπό διαμόρφωση**⁵⁹.

Στην ψυχανάλυση θεωρείται **τραύμα καθετί που αιφνιδιάζει το εγώ**, όταν η ένταση της διέγερσης του υπερβαίνει την δυνατότητα να την δεσμεύσει, να την μετασχηματίσει και να την εντάξει στο δίκτυο των ψυχικών αναπαραστάσεων, το γεγονός παραμένει ένα ξένο σώμα. Απέναντι στο τραύμα ο ψυχισμός καταφεύγει συχνά σε μία ακραία λύση διχοτομείται δημιουργώντας εντός του μια απροσπέλαστη περιοχή προκειμένου να φυλακίσει το τραύμα κατ ουσία για να το διαψεύσει. **Το ρήγμα που δημιουργείται έτσι μέσα στο εγώ δεν θα ιαθεί ποτέ, αντίθετα θα διευρύνεται με το χρόνο καθώς οι δύο περιοχές θα συνεχίσουν να συνυπάρχουν παράλληλα χωρίς μεταξύ τους διάλογο χωρίς την αναγκαία ψυχική διεργασία που θα επέτρεπε να μεταβολιστεί το τραυματικό γεγονός σε ανάμνηση.**

Ο S. Freud ερμηνεύει το ψυχικό τραύμα ως αποτέλεσμα μιας τραυματογενούς συνθήκης ή οποία “μεταστοιχειώνεται σε τραύμα υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις”. Αναλυτικότερα, «όταν η τραυματογενής συνθήκη είναι τόσο έντονη ώστε το δυναμικό της αρχής της ηδονής να μην δύναται να τη διαχειριστεί ή καταφέρνει να υπερβαίνει τις σαδομαζοχιστικές φαντασιώσεις του υποκειμένου, δημιουργείται το τραύμα»⁶⁰. Η ένταση της τραυματογενούς συνθήκης επηρεάζει ανάλογα το βαθμό έντασης του επερχόμενου τραύματος και του μετατραυματικού περιβάλλοντος του ατόμου. **Το ψυχικό τραύμα είναι πάντοτε μία ανακατασκευή η οποία προκύπτει μετά από την αναθύμηση απωθημένων αρνητικών συναισθημάτων ή βιωμάτων εφόσον εκδηλωθούν οι κατάλληλες συνθήκες εκκόλαψης αυτών** (όταν ένα παραπλήσιο προς το προηγούμενο γεγονός, λάβει χώρα και ενεργοποιήσει την ανάμνηση του πρώτου γεγονότος).

Το τραύμα με άλλα λόγια, ανοίγει έναν κρυμμένο κόσμο στον παρατηρητή, που μέσω μιας δραματικής συγκυρίας μας δίνει την ευκαιρία να δούμε αυτό που σε άλλη περίπτωση θα έμενε βαθιά θαμμένο. Το τραύμα σε ατομικό επίπεδο προσομοιάζει με την κρίση σε κοινωνικό επίπεδο. Μία κρίση όπως είναι η οικονομική κρίση ή μια φυσική καταστροφή, είναι ένα γεγονός που συγκλονίζουν και μπορούν να προκαλέσουν ισχυρές αλλοιώσεις στις καθημερινές συνήθειες και να απειλήσουν σε μεγάλο βαθμό κεκτημένες αξίες. Οι κρίσεις αποκαλύπτουν σε μία κοινότητα, τα εδάφη της συλλογικής της ταυτότητας (Habermas 1975). Όπως ένα ατομικό τραύμα, έτσι **μια κοινωνική κρίση είναι ταυτόχρονα πλήγμα αλλά και ευκαιρία**, καθώς αποκαλύπτει και καθιστά διαθέσιμο για προβληματισμό ό,τι είναι βαθιά κρυμμένο – απωθημένο⁶¹.

⁵⁹ Sigmund Freud, 2009 (1919), «Το Ανοίκειο», Αθήνα: Πλέθρον

⁶⁰ Νίκος Δεμερτζής - Βίκτωρ Ρουδομέτωφ, 2011, “Πολιτισμικό Τραύμα: Μια Προβληματική Της Πολιτισμικής Κοινωνιολογίας”, Περιοδικό: “Επιστήμη Και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής Και Ηθικής Κοινωνίας”, τ:28

⁶¹ Ron Eyerman, 2012, “Cultural Trauma: Emotion and Narration”, edited by: Jeffrey C. Alexander,

Η Cathy Caruth ορίζει το τραύμα στο βιβλίο της «Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History» ως : Η πληγή του μυαλού – η θραύση στην βιωμένη εμπειρία του χρόνου, του εαυτού και του κόσμου, δεν είναι όπως η πληγή του σώματος - ένα απλό και θεραπεύσιμο γεγονός, αλλά ένα γεγονός που βιώνεται πολύ απροσδόκητα και συνεπώς δεν δύναται το άτομο να το συνειδητοποιήσει έως ότου του επιβληθεί ξανά και επανειλημμένα στους εφιάλτες και στις επαναλαμβανόμενες ενέργειες του (του επιζώντος). Αυτός ο ορισμός δείχνει μία πολύ περίπλοκη φύση του τραύματος. Η πολυπλοκότητα αυτού του φαινομένου οφείλεται στο γεγονός ότι τρεις διαφορετικές πραγματικότητες είναι πάντα παρούσες στο τραύμα: **το παρελθόν μέσω του παρόντος και μέσω του μέλλοντος, και αυτά συνάπτονται με την ταυτότητα**. Επιπλέον, μια τραυματική εμπειρία επηρεάζει την περαιτέρω αλληλεπίδραση μεταξύ ενός ατόμου και του περιβάλλοντος του, αποξενώνοντας τον από την προηγούμενη ταυτότητα του. Επομένως από τον ορισμό προκύπτει ότι **το τραύμα δεν ανήκει μόνο στο παρελθόν αλλά και στο παρόν και στο μέλλον**⁶².

Αν προσπαθήσουμε να δούμε τον αστικό ιστό σαν καμβά εκδήλωσης κάποιου τραύματος, μπορούμε άραγε να συμπεράνουμε ότι κι εδώ η φύση της τραυματικής εμπειρίας μπορεί να διαμορφώσει τις παρούσες και μελλοντικές αστικές βιοματικές συνθήκες;

Ο Α. Λιάκος τονίζει ότι η έννοια του τραύματος είναι κεντρικής σημασίας στην ιστορική συγκυρία του 20^{ου} αιώνα⁶³. Εκτός από τον ρόλο των πολέμων, των ξεριζωμών, γενοκτονιών, καταστροφών, συμπεριλαμβάνει **την ραγδαία βιομηχανική εξέλιξη** αλλά και την **οικονομική αναδιάρθρωση του κόσμου** ως βασικούς λόγους για την ανάπτυξη ψυχοσωματικών συμπτωμάτων, τα οποία βιώθηκαν ως τραύματα. Θεωρεί ότι «το τραύμα, δεν νοείται αντικειμενοποιημένο, χωρίς τον ψυχικό παράγοντα. **Πέρασε από την ιατρική, στην ψυχανάλυση και στην ιστορία**. Η συζήτηση για τη μνήμη, μετά την θεματοποίηση του Ολοκαυτώματος, συνδέθηκε στενά με τη συζήτηση για το τραύμα.

Θεωρεί ότι το τραύμα είναι το σημαντικότερο κομμάτι της μνήμης, καθώς αναδιατάσσει το παρόν και το παρελθόν. Όπως υποστηρίζει **«το τραύμα έχει μία σύνθετη σχέση με την ιστορική συνείδηση. Αν δεν ιστοριοποιηθεί επιστρέφει για να τη διαταράσσει**, δεν θα

την αφήνει να σχηματιστεί. Αν ιστοριοποιηθεί, μπορεί να αποτελέσει πηγή ιστορικής συνείδησης, και αυτό είναι το αιτούμενο»⁶⁴.

Εδώ μπορούμε να υποθέσουμε πώς η αφηγηματοποίηση του τραύματος είναι ένας σημαντικός παράγοντας προκειμένου το τραύμα να κατευναστεί ή ακόμη περισσότερο να γίνει έναυσμα για την θεραπεία του.

Ronald N. Jacobs, Philip Smith, Oxford : Oxford Handbooks - Oxford University Press
<http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780195377767.001.0001/oxfordhb-9780195377767-e-21>, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

⁶² Maria M. Tumarkin, 2002, "Secret Life Of Wounded Spaces. Traumascapes In The Contemporary Australia", Department of History, Melbourne : University of Melbourne

⁶³ Αντώνης Λιάκος, 2007, "Πως Το Παρελθόν Γίνεται Ιστορία", Αθήνα: Πόλις

⁶⁴ Αντώνης Λιάκος, 2007, "Πως Το Παρελθόν Γίνεται Ιστορία", Αθήνα: Πόλις

2.3. Πολιτισμικό Τραύμα

Ο J. Alexander, στα πλαίσια της πολιτισμικής κοινωνιολογίας, δίνει βάρος στην κατασκευή του τραύματος μέσω κοινωνικών διαδικασιών εισάγοντας τον όρο πολιτισμικό τραύμα. Ορίζει έτσι «**το τραύμα που γεννιέται όταν τα μέλη μίας ομάδας έχουν υποστεί ένα φρικτό γεγονός το οποίο αφήνει ανεξίτηλα σημάδια στη συνείδησή τους, σημαδεύοντας τις μνήμες τους για πάντα και αλλάζοντας παντοτινά και αμετάκλητα τη μελλοντική τους ταυτότητα**»⁶⁵.

Το πολιτισμικό τραύμα υφίσταται όταν μία μνήμη, προϋπόθεση της οποίας είναι να γίνει αποδεκτή από μία ομάδα ατόμων της οποίας η αξιοπιστία αναγνωρίζεται δημόσια, «**φέρνει συνειρμούς ενός γεγονότος ή μίας κατάστασης φορτισμένης με αρνητική επιρροή, αναπαριστάται ανεξίτηλα και θεωρείται πως είναι απειλητική για την επιβίωση μίας κοινωνίας ή πως παραβιάζει ένα ή περισσότερα από τα βασικά της προαπαιτούμενα**»⁶⁶.

Όπως εξηγεί ο κοινωνιολόγος P. Sztompka «τα πολιτισμικά τραύματα προκαλούνται από μείζονες κοινωνικές αλλαγές και ενεργοποιούνται από τραυματικές συνθήκες και καταστάσεις που ερμηνεύονται ως απειλητικές, άδικες και ανάρμοστες»⁶⁷.

Επομένως το πολιτισμικό **τραύμα διαταράσσει ταυτότητες, αλλιώνει μνήμες, καθορίζει μελλοντικές εξελίξεις, διαμορφώνει παραδόσεις, αλλάζει κατεστημένους ρόλους, κανόνες και αφηγήσεις**. Έτσι, συνιστά ένα ολικό κοινωνικό γεγονός.

Η έννοια του πολιτισμικού τραύματος έλκει την καταγωγή της από το ψυχικό τραύμα, η μετατροπή ενός τραυματικού γεγονότος σε μετέπειτα πολιτιστικό τραύμα καθορίζεται από τις προ - τραυματικές συνθήκες αλλά και τις μετά - τραυματικές εξελίξεις και απαιτεί μια διεργασία νοηματικής ανακατασκευής, από απλή τραυματογενή συνθήκη σε σταθμό της εξέλιξης της συλλογικής μνήμης, η οποία συμβαίνει πάντα σε μεταγενέστερο χρόνο (όταν δημιουργηθούν ιδιαίτερες συνθήκες ανάδυσής του) και συνοδεύεται από αρνητικά συναισθήματα και συγκινησιακές φορτίσεις. Όπως αναφέρει ο Ν. Δεμερτζής «τα πολιτισμικά τραύματα συνιστούν ιστορικά προϊόντα ρηματικής ανακατασκευής»⁶⁸.

⁶⁵ Jeffrey C. Alexander- Ron Eyerman- Bernard Giesen- Neil J. Smelser- Piotr Sztompka, 2004, "Cultural Trauma and Collective Identity", Berkeley: University of California Press

⁶⁶ Νίκος Δεμερτζής - Βίκτωρ Ρουδομέτωφ, 2011, "Πολιτισμικό Τραύμα: Μια Προβληματική Της Πολιτισμικής Κοινωνιολογίας", Περιοδικό: "Επιστήμη Και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής Και Ηθικής Κοινωνίας", τ:28

⁶⁷ Νίκος Δεμερτζής, 2013, "Το πολιτισμικό Τραύμα Στις Συλλογικές Ταυτότητες", Συλλ. Έργο: "Εμφύλιος - Πολιτισμικό Τραύμα", υποσημείωση 7, επιμέλεια: Νίκος Δεμερτζής, Ελένη Πασχαλούδη, Γιώργος Αντωνίου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια

⁶⁸ Νίκος Δεμερτζής, 2013, "Το πολιτισμικό Τραύμα Στις Συλλογικές Ταυτότητες", συλλ. Έργο: "Εμφύλιος - Πολιτισμικό Τραύμα", επιμέλεια: Νίκος Δεμερτζής, Ελένη Πασχαλούδη, Γιώργος Αντωνίου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Το πολιτισμικό τραύμα αναδύεται μέσα από την αφήγηση, την επιχειρηματολογία και την αντίστροφη επιχειρηματολογία, και αυτές είναι που δίνουν τη μορφή του συναισθηματικού περιεχομένου. Αυτή η αντιληπτική διαδικασία καθιστά ορατό και δίνει νόημα σε αυτό που βιώθηκε τραυματικά. Η αφηγηματοποίηση αυτή είναι που θα αποφέρει την εξομάλυνση και ίσως επούλωση του τραύματος. Ο Dominick LaCapra (Α. Λιάκος:2007) ονομάζει αυτή την διαδικασία *writing trauma* - γράφοντας το τραύμα⁶⁹. Α. Λιάκος⁷⁰ επισημαίνει ότι η έννοια «γράφοντας το τραύμα» σημαίνει *acting out*⁷¹, **εκδραμάτιση** (*drama trauma*), ανάδυση του τραύματος. Όπως επισημαίνει: **«Γράφοντας το τραύμα σημαίνει “να δώσεις φωνή στο παρελθόν”, να λογαριαστείς με τις τραυματικές εμπειρίες, με ακραία γεγονότα, με τα μετατραυματικά τους συμπτώματα. Να χρησιμοποιήσεις μεταφορικά μέση φωνή⁷²»**.

Η θεωρία του πολιτισμικού τραύματος μας επιτρέπει να κοιτάξουμε το παρελθόν και να ανακαλύψουμε κρυμμένα στρώματα του, που θα μας βοηθήσουν να αποκτήσουμε μια βαθύτερη κατανόηση της σημασίας και των συνεπειών ενός τραυματικού περιστατικού.

Παραδείγματα αναγνωρίσιμων τραυματικών εμπειριών – πολιτισμικών τραυμάτων στο ελληνικό πεδίο θα μπορούσαν να θεωρηθούν η κατοχή, ο εμφύλιος πόλεμος, η επταετής δικτατορία και μη εξαιρετέα η σημερινή οικονομική κρίση.

Τα ερωτήματα που εγείρονται μετά από όσα αναφέρθηκαν, σχετίζονται με την διαδικασία εγκατάστασης του αποτυπώματος των τραυματικών γεγονότων στο αστικό πεδίο. Πώς ένα τραύμα πολιτιστικό – κοινωνικό μετατρέπεται σε τραύμα της πόλης; Πως η πόλη υποδέχεται το τραύμα και πως αντιδρά στην εξάπλωση του; Πως επιχειρεί να επούλωση τις ανοικτές πληγές που δημιουργεί η τραυματική κατάσταση;

⁶⁹ Dominick LaCapra, 2001, *“Writing History, Writing Trauma”*, Baltimore: Johns Hopkins University Press

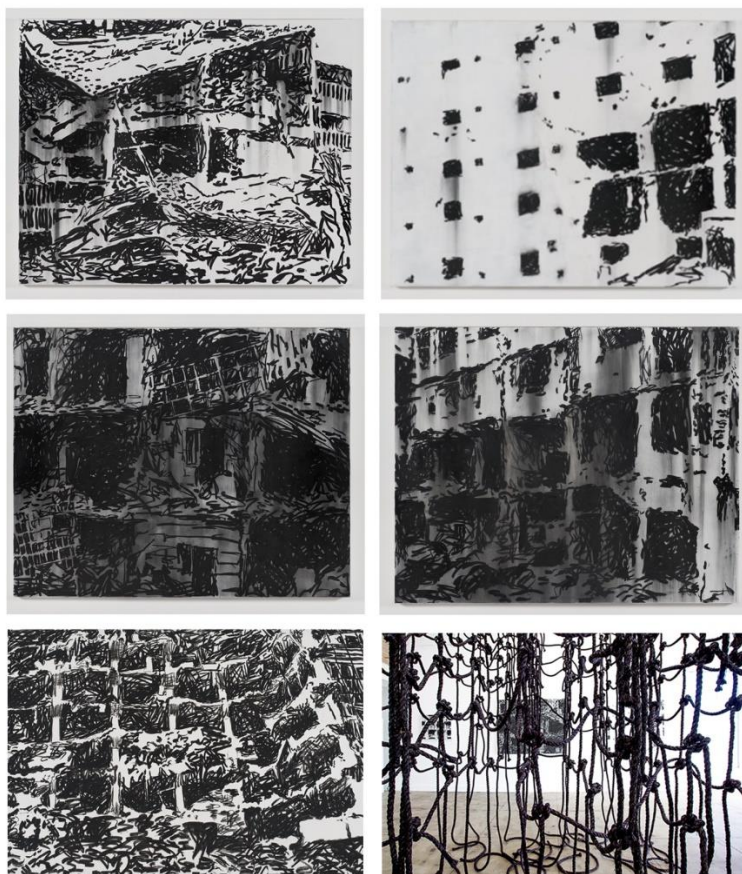
⁷⁰ Αντώνης Λιάκος, 2007, *“Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία;”*, Αθήνα: Πόλις

⁷¹ «Για το *“acting out”* το Λεξιλόγιο της Ψυχανάλυσης δίνει τον εξής ορισμό: *Εκδήλωση στα πλαίσια μιας νέας κατάστασης που αρμόζει σε μια παλαιότερη κατάσταση, όπου η πρώτη αντιπροσωπεύει συμβολικά την δεύτερη*», Α. Λιάκος

⁷² Αντώνης Λιάκος, 2007, *“Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία;”*, Αθήνα: Πόλις

Εικόνα 10: Εγκατάσταση από την έκθεση «The Space Between Us», (λεπτομέρειες παρακάτω στην εικ. 11).

Εικόνα 11: Η Claudia Parducci στην σειρά έργων «The Space Between Us» που εκτέθηκε το 2016, με τις εικόνες ημι- καταρρεόντων κτιρίων από την Βηρυτό, τη Βαγδάτη και το Κιρκούκ, το Χαλέπι και τη Ζαμαλκά που σχεδιάζει, δημιουργεί μία εικόνα καταστροφής, απώλειας και εσωτερικής απειλής. Αυτές οι εικόνες των κατεστραμμένων κτιρίων συμπυκνώνουν την καταστροφή μιας φυσικής δομής, την εκμηδένιση της κοινωνικής τάξης, του ίδιου του πολιτισμού και ενδεχομένως συνδέονται με μία πιο υποκειμενική κατάρρευση που μας δίνει με μία προσωπική τραυματική στιγμή. Το έργο της παρουσιάζει την εικόνα του «τραυματισμένου» τόπου και την ομοιότητα των κτιρίων όταν έχει επέλθει η καταστροφή. Από τη Γάζα ως τη Βαγδάτη, οι διαφοροποιήσεις είναι μικρές και συνθέτουν την όψη της έννοιας των «τραυματισμένων τοπίων»(traumascapes).

Συνοψίζοντας, το τραύμα είναι μία «**ιδιαίτερη μορφή μνήμης**»⁷³ η οποία διαταράσσει την ψυχосύνθεση ενός ατόμου, μιας ομάδας ατόμων, ή και μίας ολόκληρης κοινωνίας. Παράγει **συναίσθημα** **τρόμου, φόβου, δέους** και αποσυντονίζει την ομαλή ψυχική λειτουργία. Είναι πλέον σαφές ότι ένα τραύμα μπορεί να αναδιαμορφώσει την ταυτότητα και την πραγματικότητα. Κατ αναλογία στο πολιτισμικό τραύμα, το οποίο είναι ένα συλλογικό τραύμα, «**δημιουργείται ρήγμα στον ιστό των “φαντασιακών κοινωνικών σημασιών”**»⁷⁴ και των συμβολικών οροσήμων του κοινωνικοιστορικού πεδίου»⁷⁵.

Επακόλουθο αυτής της κατάστασης θα μπορούσε να είναι μία **κρίση αξιών, ταυτότητας**, γενικότερα δημιουργείται μια ρωγμή στα κοινωνικά θεμέλια⁷⁶.

Μπορούμε να εντοπίσουμε αναλογίες του ψυχικού, ατομικού και κοινωνικού γίνεσθαι μετά από την τραυματική εμπειρία, με τις προσωρινές και χρόνιες παθογένειες του αστικού χώρου μετά το τραυματικό συμβάν.

Οι περιοχές της πόλης φέρουν τους μώλωπες και τα σημάδια αυτών των καταστροφών που υφίστανται. Πώς μπορούν να εντοπιστούν οι επιπτώσεις του τραύματος σε αστικό επίπεδο;

Οι πόλεις κατά την διάρκεια της ιστορικής τους πορείας, μαστίζονται από τραυματικά γεγονότα: πολέμους, οικονομικές συγκρούσεις, καταστροφές υποδομών ή φυσικές καταστροφές. Αυτές οι διαταραχές έχουν βαθμιαίο ή άμεσο αντίκτυπο, κοινωνικό, ατομικό, αλλά και χωρικό.

Υπό ανίχνευση, λοιπόν, είναι ο συνδεδετικός ιστός ανάμεσα στο πολιτισμικό τραύμα που παράγεται από καταστροφικά φαινόμενα, με τα αστικά τραύματα που εγγράφονται λόγω των φαινομένων αυτών.

⁷³ Όπως αναφέρει ο ψυχίατρος Bessel Van der Kolk (1991) στην έρευνά του για την αγχώδη μετά - τραυματική διαταραχή (PTSD).

⁷⁴ Ο όρος είναι του Κορνήλιου Καστοριάδη, ο οποίος αναδεικνύει ένα νέο οντολογικό τρόπο θεώρησης του είναι με βάση την φαντασία και το φαντασιακό, το ριζικό και το κοινωνικό, και συγκροτείται από τις κοινωνικές φαντασιακές σημασίες. Αυτές δημιουργούν τους θεσμούς, την οργάνωση και την συνοχή της κοινωνίας και οργανώνουν την ψυχή/σώμα του ατόμου. Αυτό το οποίο «δίνει» η κοινωνία στα «μέλη» της –θεσμοί, θεός, κράτος, έθνος κτλ- και που διαμορφώνει τον ψυχικό κόσμο του ατόμου. «Αυτός ο ιστός είναι αυτό που ονομάζω μάγμα των κοινωνικών φαντασιακών σημασιών, που φέρονται από την, και ενσαρκώνονται στην, θέσμιση της δεδομένης κοινωνίας και που όντως ειπείν της δίνουν ζωή» αναφέρει ο Κορνήλιος Καστοριάδης στο βιβλίο “Χώροι του ανθρώπου”.

⁷⁵ Γεράσιμος Στεφανάτος, 2017, “Περί μνήμης και τραύματος”, από το συνέδριο: «Αρχαιολογία και Ψυχανάλυση – Μνήμη και Τραύμα», Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης

⁷⁶ Γεράσιμος Στεφανάτος, 2017, “Περί μνήμης και τραύματος”, από το συνέδριο: «Αρχαιολογία και Ψυχανάλυση – Μνήμη και Τραύμα», Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης

Εικόνα 12: Έργο του Christopher Richard Wynne Nevinson που δημιουργήθηκε το 1916, “Ypres After the First Bombardment”, απεικονίζει την πόλη Υπρ (Ypres) του Βελγίου μετά τον βομβαρδισμό της κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το 1914.

Σύμφωνα με τους εμπνευστές του όρου «Post Traumatic Urbanism», αστικό τραύμα θα μπορούσε να οριστεί μια κατάσταση σε μια πόλη όπου καταστροφές, συγκρούσεις ή συνθήκες έντονης οικονομικής κρίσης διαταράσσουν και αλλοιώνουν, όχι μόνο το φυσικό περιβάλλον και την αστική δομή, αλλά και **τα κοινωνικά, πολιτιστικά δεδομένα της σχέσης του αστικού περιβάλλοντος με τους κατοίκους του**⁷⁷. Παρά την ανθεκτικότητα και την προσαρμοστικότητα μιας πόλης φαίνεται ότι **τα τραυματικά προβλήματα έχουν αντίκτυπο στη «σωματικότητα» της πόλης. Με τον όρο σωματικότητα εννοείται, εδώ, η αναλογία του αστικού οργανισμού με τον ανθρώπινο οργανισμό και τις παθογένειες του.**

Το αστικό τραύμα θα μπορούσε να θεωρηθεί η προέκταση του πολιτισμικού τραύματος σε χωρικά πλαίσια. Μαζί με τις αμετάκλητες αλλαγές των ταυτοτήτων της κοινωνίας που υπόκειται σε συνεχείς σημαντικούς ή πιο ασήμαντους «τραυματισμούς», **μεταβάλλονται, αναπλάθονται και αναδιαμορφώνονται τα χαρακτηριστικά της πόλης.**

Το τραύμα με φροϋδικούς όρους **αποτελεί διάρρηξη του προστατευτικού συστήματος του ψυχικού οργάνου λόγω υπέρμετρης εισβολής βίαιων ερεθισμών.** Ο Sigmund Freud ερμηνεύοντας τη φύση του ατόμου, υποστηρίζει ότι το κάθε τραύμα αποτελεί συστατικό της αίσθησης της ταυτότητας του εγώ, η οποία βρίσκεται συνεχώς υπό διαμόρφωση. Η ζωή ενός τοπίου ή μιας πόλης είναι αναπόφευκτα συνδεδεμένη με απώλειες⁷⁸.

Επιχειρώντας να μεταφέρουμε την άποψη του Freud σε χωρικά χαρακτηριστικά, **θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι αυτό καθεαυτό το τοπίο παράγεται – διαμορφώνεται μέσα από τις διαχρονικές του απώλειες, καταστροφές και επαναδημιουργίες, ή απλούστερα ένα σύνολο αφαιρέσεων και προσθέσεων που συμβαίνουν κατά την διάρκεια της ζωής του.**

⁷⁷ Adrian Lahoud, Charles Rice, Anthony Burke, 2010, “Post traumatic Urbanism”, *Architectural Design*, Vol 207, New Jersey: Wiley Publishing

⁷⁸ Sigmund Freud, 1919, «Το Ανοίκειο», Αθήνα: Πλέθρον

Οι απώλειες του τόπου θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν σαν **γενεσιουργά αίτια της αναδημιουργίας κι ανασύνταξης**. Οι καταστροφές σαν μοτίβο ύπαρξης και επιβίωσης.

Το αστικό τραύμα επιφυλάσσει μία διακοπή της συνηθισμένης καθημερινής ζωής της πόλης. Μια πόλη βιώνει πιο έντονα την μετατραυματική της εμπειρία όταν η καθημερινή της ζωή δεν καταφέρνει να **αναπλαστεί και να αναγεννηθεί** και δημιουργεί **αστικά κενά**⁷⁹.

Ο J. Alexander υποστηρίζει ότι **το πολιτισμικό τραύμα εμπλέκεται σε ένα νοηματικό αγώνα**, μία πάλη που περιλαμβάνει τον εντοπισμό της φύσης του πόνου, της φύσης του θύματος και την απόδοση ευθυνών. Αυτό είναι που **ονομάζει «διεργασία του τραύματος»**⁸⁰, όπου η **συλλογική εμπειρία μαζικών διαταραχών και κοινωνικών κρίσεων γίνεται κρίση σημασιών και ταυτότητας**.

2.4. Συμπτώματα Μετατραυματικής Εμπειρίας στο Αστικό Σύστημα

Μπορούν να απεικονιστούν τα συμπτώματα μετατραυματικής εμπειρίας στο αστικό σύστημα;

Το αστικό τραύμα διαπερνά την πόλη και διαμορφώνει **τις αστικές συνθήκες στην πιο εύθραυστη μορφή τους**, ακατέργαστες και ασταθείς.

Η τραυματική στιγμή όταν συμβαίνει και εγγράφεται στον αστικό ιστό είναι ασύγκριτη και πρωτοφανής. Καταφτάνει ως μη αναγνωρίσιμη και χωρίς προειδοποίηση, **ένα αήτητο γεγονός που καταστρέφει τις συντεταγμένες του βιωματικού μας τοπίου**, αφήνοντας μας έρμια σε μια θάλασσα υπέρμετρων αισθήσεων. Τη στιγμή που συμβαίνει το τραύμα **εξοριζόμαστε από το οικείο μας ψυχικό τοπίο**.

Ο Adrian Lahoud υποστηρίζει ότι το αστικό τραύμα αποτελεί ένα επιστημολογικό τυφλό σημείο, **ένα χωρικό όριο πίσω από το οποίο η μέχρι στιγμής βιωμένη εμπειρία υποχωρεί-αποσύρεται**. Γι' αυτό υπάρχει και άλλο ένα όνομα για το τραύμα **«το καινούριο-το νέο»**. Κατά κάποιο τρόπο το τραυματικό συμβάν είναι εντελώς καινούριο. Το τραύμα ορίζει τη στιγμή **που η εικόνα μας για την ομαλή μετάβαση μας προς το μέλλον καταστρέφεται** και δεν έχουμε προλάβει ακόμα να **σηματίσουμε εκ νέου μία προσέγγιση για αυτό**⁸¹.

Η στιγμή του τραύματος θα μπορούσε να παρομοιαστεί και με τον όρο **«ανείπωτο»**⁸² που χρησιμοποιεί ο αρχιτέκτονας Lebbeus Woods⁸³ για να χαρακτηρίσει την εμπειρία που

⁷⁹ Gabriel Schwake, 2018, «Post-traumatic urbanism: Repressing Manshiya and Wadi Salib», *Cities vol 75, TU Delft - Faculty of Architecture & The Built Environment*

⁸⁰ Jeffrey C. Alexander- Ron Eyerman- Bernard Giesen- Neil J. Smelser- Piotr Sztompka, 2004, «*Cultural Trauma and Collective Identity*», Berkeley: University of California Press

⁸¹ Adrian Lahoud, 2010, «*Post-Traumatic Urbanism*», από Adrian Lahoud, Charles Rice, Anthony Burke, 2010, «*Posttraumatic Urbanism*», *Architectural Design, Vol 207, New Jersey: Wiley Publishing*

αφήνει μία καταστροφή, ένας πόλεμος, ή μια έντονη αστική κρίση. Μια φωτογραφία που απεικονίζει τους ανθρώπους να κοιτάζουν την καταστροφή των σπιτιών τους και τα πτώματα των γνωστών ή συγγενών τους να κείτονται στο έδαφος, στο Σαράγιεβο ακριβώς μετά τις επιθέσεις το 1993 είναι ενδεικτική για να αντιληφθούμε τη έννοια του «ανείπωτου» - «απερίγραπτου» ή την επίδραση του τραύματος στις αντιδράσεις των θυμάτων. Είναι φιγούρες που απεικονίζουν την **ανείπωτη απώλεια**. Είναι ακριβώς αυτή η χρονική στιγμή που η πραγματικότητα μοιάζει να έχει καταστραφεί και ακόμα δεν μπορεί να συνθέσει ένα νέο μέλλον, μία νέα αρχή. **Οι φωτογραφίες των κτιρίων που καταρρέουν και των ερειπίων τους ή των προσώπων σε απόγνωση μετά από μία καταστροφή και απώλεια, σηματοδοτούν την διακοπή – θραύση της πραγματικότητας, «αφήνοντάς μας με τον φόβο ότι η ύπαρξη μας είναι πολύ εύθραυστη και καθόλου εξασφαλισμένη».** Το συνεχές της πραγματικότητας παραβιάζεται και τραυματίζεται.

Εικόνα 13: Φωτογραφίες, όπως τις δημοσιοποιεί ο Lebbeus Woods, επιχειρώντας να εξηγήσει την έννοια του «ανείπωτου». Αριστερά προς Δεξιά: Άνθρωποι κοιτούν την πόλη τους το Σαράγιεβο να καταρρέει το 1992, Γυναίκα τραυματισμένη από επιθέσεις στο Σαράγιεβο (1992) διασώζεται και μεταφέρεται για περίθαλψη, Κατάρρευση της κτιρίων μετά από σεισμό στη Ταιβάν (1999), Στο εσωτερικό του σπιτιού μετά το καταστροφικό πέρασμα του τυφώνα Κατρίνα στην Νέα Ορλεάνη (2005).

Για να ενισχύσει τη θέση του ο Adrian Lahoud⁸⁴, χρησιμοποιεί μία άποψη του Slavoj Žižek, ο οποίος μιλάει για την επομένη μέρα μετά το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου.

⁸² Χρησιμοποιεί την έννοια “ineffable” στην αγγλική γλώσσα. Στο λεξικό Merriam-Webster αποδίδεται ως «incapable of being expressed in words».

⁸³ Lebbeus Woods, 2010, “TERRIBLE BEAUTY 2: the ineffable” <https://lebbeuswoods.wordpress.com/2010/07/24/terrible-beauty-2-the-ineffable-2> τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

⁸⁴ Adrian Lahoud, 2010, “Post-Traumatic Urbanism”, από Adrian Lahoud, Charles Rice, Anthony Burke, 2010, “Posttraumatic Urbanism”, *Architectural Design*, Vol 207, New Jersey: Wiley

«Τώρα, τους μήνες που ακολουθούν τις επιθέσεις, είναι σαν να ζούμε στον μοναδικό χρόνο ανάμεσα στο τραυματικό γεγονός και τις συμβολικές επιπτώσεις του, όπως και σε αυτές τις σύντομες στιγμές μετά από ένα βαθύ κόψιμο και πριν από την πλήρη έλευση του πόνου που ακολουθεί»⁸⁵.

Ο όρος «μετατραυματικό» (μετατραυματική συνθήκη στον αστικό ιστό) αναφέρεται στα αποδεικτικά στοιχεία του απόηχου του γεγονότος - του μετά, **τα απομεινάρια ενός γεγονότος**, τα οποία έχουν χαθεί. Οι τόποι που υφίστανται την τραυματική εμπειρία, αλλά και οι τόποι πλησίον του ορίου που τραυματίστηκε, θα μπορούσαμε να πούμε ότι, **εγγράφουν το συμβάν σαν να πρόκειται για μία ουλή**. «Το τραύμα υποδεικνύει το χρονικό σημείο στο οποίο το σύστημα που έχει υποστεί πληγή **πρέπει να φανταστεί ξανά τον εαυτό του ή να καταστραφεί τελείως**»⁸⁶.

«Το τραύμα είναι εξ ορισμού μια εξαίρεση, μία συλλογή από ιδιομορφίες, είναι η ηχώ της αλλαγής ενός συστήματος»⁸⁷ επισημαίνει ο Anthony Burke.

Ο στοχαστής Andrew Benjamin βλέπει στη φύση του τραύματος την απώθηση ενός προηγούμενου δυσάρεστου περιστατικού⁸⁸. Μία επανενεργοποίηση ενός περιστατικού το οποίο σε πρώτη φάση, είτε απορροφήθηκε απόλυτα είτε ενσωματώθηκε. **Η επανενεργοποίηση θα συμβεί όταν ένα μεταγενέστερο περιστατικό θα πυροδοτήσει τις απωθημένες στο ασυνείδητο μνήμες του πρώτου**. Θεωρεί λοιπόν ότι το τραύμα είναι προϊόν, κάτι που παράγεται. Χρησιμοποιεί μάλιστα ένα συμπέρασμα του Freud : **«Κατά κανόνα, μια μνήμη που καταπιέζεται, μεταλλάσσεται σε τραύμα όταν αναβληθεί η δράση της**»⁸⁹. Επομένως το τραυματικό συμβάν δημιουργείται από τη σχέση των δύο περιστατικών, προγενέστερου και μεταγενέστερου. Το τραύμα συμβαίνει στο παρόν και εκτυλίσσεται σε κάποιον χώρο που εμπεριέχει στην σύσταση- δομή του και τη παρουσία μίας απωθημένης παλιάς μνήμης.

Εδώ θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι ένα τραύμα που εκτυλίσσεται στο παρόν μιας πόλης, δημιουργεί επιπτώσεις – αλλοιώσεις στις μνημονικές της δομές.

Publishing

⁸⁵ Adrian Lahoud, 2010, "Post-Traumatic Urbanism", απόσπασμα από Slavoj Žižek, 2002, "Welcome to the Desert of the Real"

⁸⁶ Adrian Lahoud, 2010, "Post-Traumatic Urbanism", από Adrian Lahoud, Charles Rice, Anthony Burke, 2010, "Posttraumatic Urbanism", *Architectural Design*, Vol 207, N. Jersey: Wiley Publishing

⁸⁷ Anthony Burke, 2010, "The Urban Complex: Scalar Probabilities And Urban Computation", από Adrian Lahoud, Charles Rice, Anthony Burke, 2010, "Posttraumatic Urbanism", *Architectural Design*, Vol 207, New Jersey: Wiley Publishing

⁸⁸ Andrew Benjamin, 2010, "Trauma Within the Walls: Notes Towards a Philosophy of the City", από Adrian Lahoud, Charles Rice, Anthony Burke, 2010, "Posttraumatic Urbanism", *Architectural Design*, Vol 207, New Jersey: Wiley Publishing

⁸⁹ Ο Andrew Benjamin χρησιμοποιεί απόσπασμα από Sigmund Freud, 1895, "The Project for a Scientific Psychology"

Για τον Andrew Benjamin, η πόλη από τη σύστασή της περιέχει πάντα κάτι το απωθημένο, κρυμμένο, αυτό που είναι είτε ξεχασμένο, είτε καταπιεσμένο και δεν μπορεί απλά να επιστρέψει, δεν μπορεί να ανακτηθεί ή να επανέλθει. Σύμφωνα με τα παραπάνω, εκεί έγκειται η επιρρέπεια της να υπόκειται σε τραυματισμούς. **Τα απωθημένα στοιχεία λοιπόν της πόλης κατέχουν τον ρόλο του προγενέστερου συμβάντος και σχετίζονται με την παρούσα τραυματική στιγμή⁹⁰.**

Οι διάφορες καταστροφές αποτελούν διαστρωματώσεις του μνημονικού εδάφους της πόλης. Με την πάροδο των χρόνων και καθώς τέμνουμε τις διαστρωματώσεις αυτές, θα διακρίνουμε ένα παλίμψηστο υπολειμμάτων υποδομών, ερειπίων, απωλειών.

2.5. Προσεγγίσεις Δημιουργίας και Αποτύπωσης Τραυματικών Εμπειριών στο Αστικό Σώμα

Αναλογιζόμενοι τις πόλεις που κατοικούμε, θα διαπιστώσουμε ότι υπάρχουν σημεία σε αυτές που αποφεύγουμε να πλησιάσουμε επειδή μας δημιουργούν κάποιες αρνητικές συσχετίσεις. Κάποιες θέσεις σε γειτονίες, μας προκαλούν αίσθημα δυσφορίας το οποίο κορυφώνεται σε σημείο που νιώθουμε ευάλωτοι διασχίζοντας τες. Αυτό δείχνει ότι τα φαντασιακά και συμβολικά γνωρίσματα ενός τόπου είναι το κλειδί για την κατανόηση των διαφόρων ψυχικών αντιδράσεων των ανθρώπων μέσα σε αυτόν.

Η ιστορικός Maria Turmakin επινόησε τον όρο **«traumascapes»** για να ταυτοποιήσει τους χώρους που εξακολουθούν να φέρουν τραύματα από ένα τραυματικό συμβάν, τόσο στη φυσική τους κατάσταση όσο και στο μυαλό των κατοίκων τους. Ένα τραυματικό περιστατικό μπορεί να διαταράξει τη συνέχεια της μνήμης του τοπίου της πόλης. Κατά την Turmakin, **αναταράσσει τις θέσεις στον πυρήνα των συναισθηματικών τοπογραφιών μας.** Επισημαίνει ότι τα «συναισθηματικά μας οικοσυστήματα» (“emotional ecosystems”) δεν είναι πλέον, και δεν θα είναι ποτέ τα ίδια μετά την έλευση του τραύματος⁹¹.

Χρησιμοποιεί την έννοια **«traumascapes»⁹² για τους τόπους, οι οποίοι περιγράφονται και κατανοούνται ως «στοιχειωμένοι».** Όπως επεξηγεί, χρησιμοποιεί τον όρο **«ως μέσο**

ιστορικοποίησης» των τόπων, οι οποίοι έχουν συνδεθεί με απώλειες, βία, πόνο και προσδιορίζονται από τα τραύματα που έχουν υποστεί. Τα τραυματισμένα αυτά τοπία προκαλούν ιδιαίτερες συναισθηματικές εμπειρίες δέους, ανησυχίας, ανοίκειων αισθημάτων, φόβου, ευχαρίστησης, αναγνώρισης.

⁹⁰ Andrew Benjamin, 2010, “Trauma Within the Walls: Notes Towards a Philosophy of the City”, από Adrian Lahoud, Charles Rice, Anthony Burke, 2010, “Posttraumatic Urbanism”, Architectural Design, Vol 207, New Jersey: Wiley Publishing

⁹¹ Sophie Gleizes, 2015, “The Importance Of Urban Design In Helping Heal Traumascapes” <https://www.urbandesignmentalhealth.com/blog/how-urban-design-can-help-heal-traumascapes>, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

⁹² Maria Tumarkin, 2005, “Traumascapes. The Power and Fate of Places Transformed by Tragedy”, Melbourne : University of Melbourne

Εικόνα 14: Το “Beit Beirut” (Σπίτι της Βηρυτού) κτίριο του 1924, υπέστη σοβαρές φθορές στον πόλεμο (1975 – 1990). Χωρίς να σβηστούν τα σημάδια της επίδρασης του πολέμου ανακαινίστηκε και λειτουργεί ως μουσείο μνήμης της πόλης κατά την διάρκεια του Εμφυλίου.

Εικόνα 15: Κτιριακό συγκρότημα στο Σαράγιεβο, στην όψη διαφαίνονται σημάδια από ριπές που ανταλλάχθηκαν κατά την διάρκεια του πολέμου το 1992 – 1995, φωτογραφική λήψη: 2016.

Σε άλλες έρευνες αναφέρεται ο όρος «**Urban Decay**»⁹³ - αστική παρακμή, είναι η διαδικασία κατά την οποία, μια πόλη (ή μέρος μιας πόλης), που στο παρελθόν ήταν λειτουργική, πέφτει σε παρακμή και εξασθένηση. **Επακόλουθο της παρακμής είναι η αποβιομηχάνιση, η μείωση του πληθυσμού ή η αλλαγή σύνθεσης του πληθυσμού, τα παλιά κτίρια καταρρέουν και υποβαθμίζονται, έχουν δομικές αλλοιώσεις, η υψηλή ανεργία σε τοπικό επίπεδο, η θεσπισμένη στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων, η εγκληματικότητα, το εμφανώς ερειπιώδες – αφιλόξενο αστικό τοπίο, έντονη κυκλοφοριακή συμφόρηση σε στενούς δρόμους, τα κοινωνικά προβλήματα είναι συχνά, πχ εγκληματικότητα, βανδαλισμός κλπ.**

⁹³ Λήμμα για την έννοια *Urban Decay* : https://en.wikipedia.org/wiki/Urban_decay, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

«**Αστεοκτονία**»⁹⁴ (Urbicide: urbs+caedere) ονόμασε ο Michael Moorock το 1963 την συστηματική καταστροφή ή υποβάθμιση του οικοδομικού υποβάθρου ενός αστικού κέντρου με θύματα κτήρια ή αστικά στοιχεία ιστορικής και συμβολικής σημασίας. Στη συνέχεια δανείστηκε τον όρο ο Marshall Howard Berman για να περιγράψει την συστηματική διάλυση της συνοικίας του Νότιου Μπρονξ στη Νέα Υόρκη, όπου περισσότεροι από 300.000 άνθρωποι εκτοπίστηκαν τη δεκαετία του '70 καθώς καταστράφηκαν τα σπίτια τους, προκειμένου να κατασκευαστούν έργα υποδομής. **Ο όρος έχει συνδεθεί με καταστροφές που έπληξαν οικοδομημένα περιβάλλοντα**, όπως στη Χιροσίμα, στη Νέα Ορλεάνη, στο Σεράγεβο και στη Λωρίδα της Γάζας.

Εικόνα 16: Νότιο Μπρόνξ, κατά την διάρκεια της μεθοδευμένης καταστροφής του αστικού ιστού για την ανέγερση νέων υποδομών (λεωφόρων κλπ) που ξεκίνησε από τα τέλη δεκαετίας του '50, κορυφώθηκε το 1970 και διήρκεσε έως το 1975.

Η καθηγήτρια Sara Fregonese⁹⁵ ερμηνεύει την έννοια Urbicide ως μια σκόπιμη βία κατά του δομημένου περιβάλλοντος, αλλά και ως καταστροφή της ετερογένειας και αντικατάστασή της σε ομοιογένεια. Χρησιμοποιεί ως αναφορά στην μελέτη της, το βιβλίο του Martin Coward, «Politics Of Urbicide» και συμπεραίνει ότι η αναδιοργάνωση και η δημιουργία νέων χωρικών κανόνων που περιορίζουν και μειώνουν την αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών ομάδων, είναι χαρακτηριστικά της διαδικασίας της αστικής «γενοκτονίας»⁹⁶.

Η πόλη φέρει τα ίχνη του τραύματος, ανεξίτηλα. Έξαλλου δεν μπορεί να καθαριστεί από τα υπολείμματα των νεκρών, ισχυρίζεται ο Steve Pile⁹⁷. «Είναι και το διαφεύγον πνεύμα που

⁹⁴ Martin Coward, 2008, "Urbicide The Politics of Urban Destruction", Abingdon: Routledge

⁹⁵ Sara Fregonese, 2009, "The Urbicide of Beirut? Geopolitics and the Built Environment in the Lebanese Civil War (1975-1976)", Political Geography, Vol28- issue 5, Amsterdam: Elsevier

⁹⁶ John Hanna, 2016, "Changing Realities: Traumatic Urbanism As A Mode Of Resilience In Intra-War Beirut", 17th IPHS Conference, Delft 2016, History - Urbanism - Resilience, Vol 03, TU Delft

γεμίζει δωμάτια, κοιτάζει πίσω μια ζωή που αναχώρησε. Και οι νεκροί είναι εξίσου ετερογενείς με τους ζωντανούς»⁹⁸, αναφέρει στο δοκίμιο του για τις **φασματικές πόλεις** (Spectral Cities). Παρατηρεί ότι ο χώρος διαπερνάται από πτυχές πένθους και επιθυμίας, αλλά και από ονειρικές και φασματικές στιγμές. Για τον Pile **οι πόλεις «στοιχειώνονται» αφού είναι οι περιοχές που συσσωρεύονται τραύματα και απώλειες.**

Εικόνα 17: Ερείπιο στην οδό Charlotte στο Νότιο Μπρόνξ, το μήνυμα στους τοίχους δημιουργήθηκε από τον John Fekner το 1980. Η χειρονομία αυτή αποσκοπούσε να επισημάνει τις ελλειπείς υπηρεσίες και τα κοινωνικά ζητήματα που πλήττουν τους κατοίκους και την γειτονιά τις τελευταίες δύο δεκαετίες.

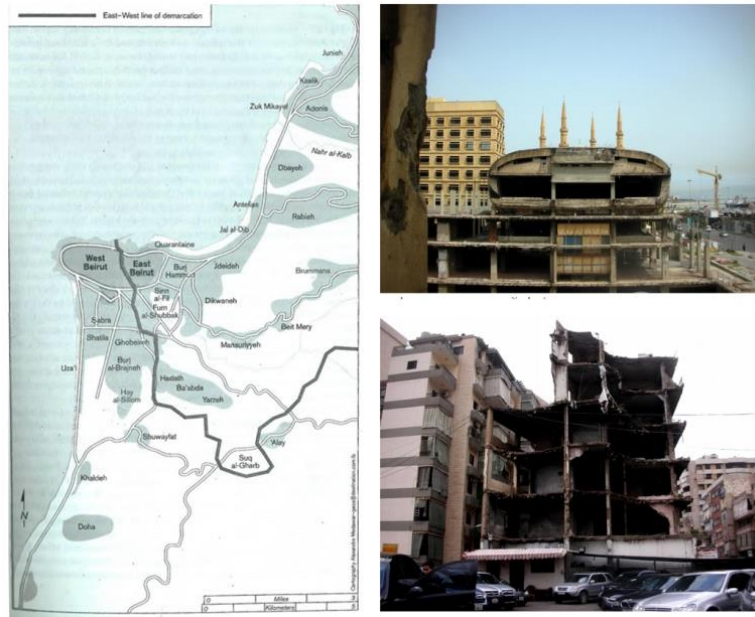

Εικόνα 18: Έργο του Anthony Gross, 'Fire in a Paper Warehouse', 1940, ο Gross, ως ζωγράφος στο πόλεμο (war artist), αποτυπώνει τον βομβαρδισμό του Λονδίνου (London's Blitz) τον Αύγουστο του 1940. Στο έργο απεικονίζονται η φωτιά που έχει πιάσει μία αποθήκη χάρτου μετά από ρίψη βόμβας και η «γκρίζα» ατμόσφαιρα που επικρατεί στους δρόμους του Λονδίνου.

⁹⁷ Steve Pile, 2005, "Spectral Cities: Where the repressed returns and other short stories", στο βιβλίο "Habitus: A sense of place", επιμέλεια: Emma Rooksby, Jean Hillier, Sydney: Ashgate

⁹⁸ Steve Pile, 2005, "Spectral Cities: Where the repressed returns and other short stories", στο βιβλίο "Habitus: A sense of place", επιμέλεια: Emma Rooksby, Jean Hillier, Sydney: Ashgate

«Πληγωμένοι/τραυματισμένοι» τόποι (Wounded Spaces) ονομάζονται τα εδάφη στα οποία «ο γεωγραφικός χώρος (...) έχει υποστεί ουλή και έχει θρυμματιστεί από την βία και την εξορία», διαμορφώνοντας μία κοινωνική και γεωγραφική πραγματικότητα που αντικατοπτρίζει την απώλεια της ζωής, των πολιτιστικών εκφράσεων, της ταυτότητας και των δικαιωμάτων του ανήκειν⁹⁹. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε από την ανθρωπολόγο και ιστορικό Deborah Bird Rose, η οποία, σε συνέχεια με τον ορισμό, υποστήριξε ότι η έννοια του τραυματισμού εμπεριέχει ό,τι προηγουμένως υπήρχε ως ολότητα και εκ των υστέρων θρυμματίστηκε. Επίσης, η έννοια του τραυματισμού υπονοεί ότι υπάρχει μια δυνατότητα να εμφανιστεί θεραπεία και επούλωση¹⁰⁰.

Εικόνα 19: Ο διαχωρισμός της Βυρηττού (Beirut) που ίσχυε κατά την διάρκεια του εμφυλίου πόλεμου (1975-1990), οι φωτογραφίες είναι λήψεις του 2010 και απεικονίζουν τα ερείπια κτιρίων που βρίσκονταν πάνω στην γραμμή οριοθέτησης.

Εικόνα 20: Σκηνή από την ταινία “West Beyrouth”(1998), μια οικογένεια Μουσουλμάνων διακόπτεται από έναν άνδρα της πολιτοφυλακής την ώρα που προσπαθεί να πάει στο κομμάτι της πόλης που μέχρι πρότινος πήγαινε σχολείο ο γιός και δούλευε η μητέρα ως δικηγόρος. Είναι η πρώτη φορά που συνειδητοποιούν ότι ζουν στο «Δυτικό Μπεϊρούτ» και αντιλαμβάνονται την συνέπεια του διαχωρισμού της πόλης.

⁹⁹ Amanda Kearney, 2012, “Ethnicity in Wounded Spaces: Instrumentalism and the Making of Africa in Brazil”, *Nineteen Sixty Nine: An Ethnic Studies Journal*, UC Berkeley, <https://escholarship.org/uc/item/5kk1s22m>, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

¹⁰⁰ Deborah Bird Rose, 2004, “Reports From A Wild Country, Ethics For Decolonisation”, Sydney: University of New South Wales Press

Περιοχές σύγκρουσης και εκδήλωσης φυσικών καταστροφών, περιοχές που στιγματίζονται από στρώσεις αναταραχών και κατακτήσεων, τέτοιες περιπτώσεις συγκαταλέγονται στην έννοια του τραυματισμένου τόπου. Οι πληγωμένοι/τραυματισμένοι τόποι είναι σημαδεμένοι με συλλογική μνήμη του γεγονότος που στάθηκε η αιτία να τους πληγώσει, εμπεριέχουν σημάψεις του παρελθόντος, οι οποίες μπορεί να είναι ευανάγνωστες ή δυσανάγνωστες¹⁰¹.

Άλλος ένας όρος, λιγότερο διαδεδομένος αλλά, ταυτόσημος της αστικής παρακμής είναι το «**Urban Rot**¹⁰²»: Αστική σήψη ονομάζεται η διαδικασία στην οποία μια πόλη ή ένα κομμάτι της πόλης, αλλιώνεται, παρακμάζει, υποβαθμίζεται και ερειπώνεται σταδιακά, ενώ προηγουμένως λειτουργούσε σωστά.

Εικόνα 21: Πόλεις μετά από βομβαρδισμό: Τόκυο - 1944-45 , Λονδίνο -1940-41, Βουκουρέστι – 1944, Δρέσδη – 1945

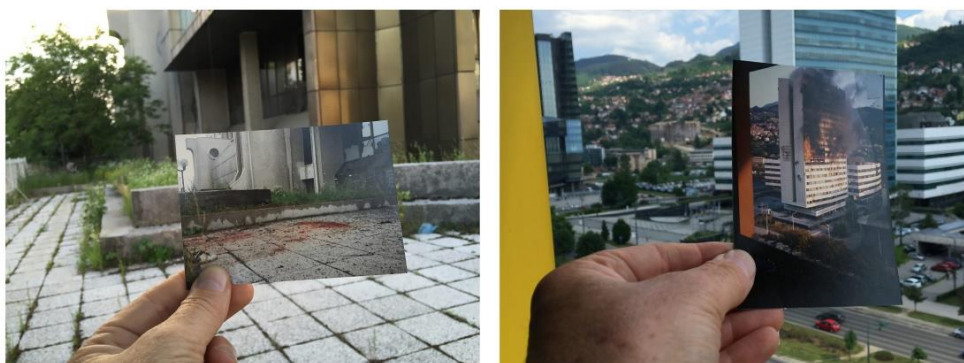
¹⁰¹ “Making Home in Wounded Places: Design, Memory, and the Spatial”, συνέδριο του Parsons School of Design(2017), <https://woundedplacessymposium.wordpress.com/> τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

¹⁰² Λήμμα για την έννοια Urban Decay: https://en.wikipedia.org/wiki/Urban_decay, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

Ακολουθούν παραδείγματα ενδεικτικά της αστικής τραυματικής κατάστασης:

Το Βουκουρέστι που προσπαθεί να γεφυρώσει την παλιά του προπολεμική πόλη με τις Ναπολεόντειες κατασκευές του καθεστώτος Ceausescu. Το Χαλέπι της Συρίας που έχασε στους βομβαρδισμούς του εμφυλίου την μυθική ανατολίτικη αγορά του. Η Κωνσταντινούπολη που έχασε σε σχετικά περιορισμένο χρόνο την Ελληνική παροικία ερημώνοντας τις συνοικίες στις οποίες κατοικούσαν οι Έλληνες, καταστρέφοντας ταυτόχρονα ένα μεγάλο μέρος της κοσμοπολίτικης ψυχής και φυσιογνωμίας της πόλης. Στο Σαράγεβο μετά τον τετραετή πόλεμο στη Βοσνία, μια «μετά – τραυματική πόλη»¹⁰³ όπως την ονομάζει η Sophie Gleizes, δεσπόζουν ακόμα στους δρόμους ερειπίωδη, βομβαρδισμένα και εγκαταλελειμμένα κτίρια από τον πόλεμο και η συζήτηση έχει ανοίξει για να συνταχθεί ο εποικιστικός μηχανισμός του αστικού τραύματος. Στη Νέα Υόρκη για χρόνια κράτησε ο διάλογος για τον τρόπο που η πόλη θα ενσωματώσει το τραύμα της καταστροφής στον χώρο των Δίδυμων Πύργων, μέχρι την τελική πρόταση που ήθελε την δημιουργία μνημείου τραυματικής εμπειρίας, το οποίο οριοθετεί την απουσία των πύργων δίνοντας έμφαση στο αστικό κενό. Στο Ντιτρόιτ των ΗΠΑ, μετά την πτώχευση και την κοινωνική - αστική παρακμή, αναζητείται λύση για να «επαναφωτιστεί» η ερημωμένη πόλη και τα επιβλητικά κτίρια της. Το Βερολίνο αποτελεί ένα αστικό παλίμψηστο τραυμάτων, που στοιχειοθετείται από τις σκοτεινές περιόδους του ναζισμού και του κομμουνισμού, όπου κανείς μπορεί να διακρίνει τα στρώματα της ιστορίας της πόλης. Η Βηρυτός, χρόνια μετά τον εμφύλιο, παραμένει τραυματισμένη από τις διχαστικές επιπτώσεις μιας, στρατιωτικών συμφερόντων, οριοθέτησης (πράσινη γραμμή) της αστικής επιφάνειας.

Οι τραυματισμένες περιοχές, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι, είναι μία κατηγορία τόπων που μετασχηματίζονται τόσο φυσικά όσο και ψυχικά μετά από ένα τραυματικό γεγονός που συντάραξε την σύνθεσή τους. Είναι μέρος ενός γενικότερου ουλώδους ιστού που εκτείνεται σε ολόκληρο τον κόσμο.

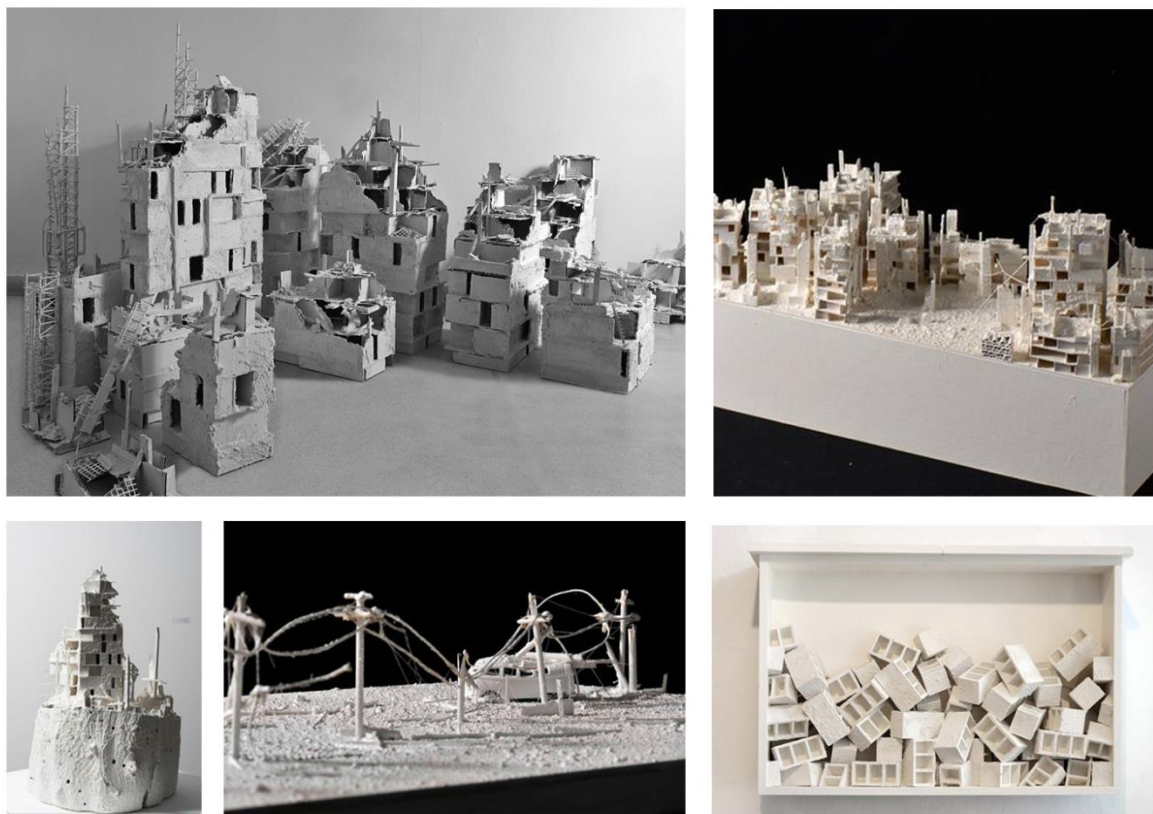

Εικόνα 22: Από την σειρά φωτογραφιών “Sarajevo: Then and Now”, οι φωτογραφίες απεικονίζουν τα σημεία όπου τελέστηκαν τραυματικά γεγονότα κατά την διάρκεια του τετραετούς πολέμου στο Σαράγιεβο και την σημερινή τους κατάσταση (2015), **Αριστερά:** Κηλίδες αίματος έξω από το σημείο που βρισκόταν τα γραφεία των Ην. Εθνών, **Δεξιά:** Το κτίριο του Κοινοβουλίου, το οποίο πυρπολήθηκε.

¹⁰³ Sophie Gleizes, 2016, “The Digitalization Of Traumascapes, Digital technology and social media can help urban planners and designers to understand and heal traumascapes”, *Journal of Urban Design and Mental Health* 2016, 1:6

Εικόνα 23: Από πάνω δεξιά : **Ντιτρώιτ** – αστικός μαρσασμός εγκαταλελειμμένα βιομηχανικά κτίρια και κτίρια κατοικιών μετά την οικονομική κατάρρευση της πόλης του Ντιτρώιτ το 2013, **Σαράγιεβο** – ερείπιο από βομβαρδισμένο ξενοδοχειακό συγκρότημα στη περιοχή Trebević, όπου πριν τον πόλεμο του 1992 – 96 αποτελούσε δημοφιλή προορισμό αναψυχής (φωτογρ. λήψη του 2014). **Κωνσταντινούπολη** – περιοχή Tarlabazi, παλαιότερα ήταν ζωντανή ελληνική παραιοκία μέχρι τις τελευταίες ανταλλαγές, τα τελευταία χρόνια έχει υποβαθμιστεί και τα κτίρια καταρρέουν (φωτογρ. λήψη 2012). **Βερολίνο** – εκκλησία Kaiser Wilhelm γνωστή ως το «κούφιο δόντι» στην περιοχή Charlottenburg, βομβαρδίστηκε το 1943 από την RAF, το Γερμανικό κράτος αποφάσισε να μην αναπλάσει την εκκλησία και να διασωθεί ως ερείπιο – μνημείο με σκοπό να υπενθυμίζει τις βιαιότητες που επέφερε ο πόλεμος και οι βομβαρδισμοί. **Νέα Υόρκη** – μνημείο της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, εντός του αποτυπώματος των αρχικών δίδυμων πύργων κυριαρχεί το υδάτινο στοιχείο. **Κασγκάρ, Σιντσιάνγκ (Κίνα)** – αυτόνομη περιοχή των Ουιγούρων, μουσουλμανικής μειονότητας. Μετά από αναγγελία έργων εκσυγχρονισμού των Κινεζικών αρχών, η αρχαία πόλη κατεδαφίζεται από το 2009. Η καταστροφή του αστικού ιστού εμπεριέχει και την διαγραφή της μνήμης και της ιστορίας των Ουιγούρων, προς μία νέα ταυτότητα, εξαγνισμένη από το ισλαμικό στοιχείο.

Εικόνα 24: “Post Traumatic Urbanism Models”, σειρά γλυπτών έργων του Ισραηλινού καλλιτέχνη Amir Tomashov (2012), τα γλυπτά αποτυπώνουν αστικά περιβάλλοντα μετά από τραυματισμό.

2.6. Αθήνα: Τραυματικό Πεδίο

Υποθέτοντας ότι το ζεύγος πόλη-κάτοικοι μπορεί να ιδωθεί σαν ευαίσθητος ζωντανός οργανισμός, είναι πιθανόν κάποιες έκτακτες συνθήκες όπως καταστροφές, συγκρούσεις ή συνθήκες έντονης οικονομικής κρίσης να διαταράσσουν, αλλοιώνουν όχι μόνο τα άυλα κοινωνικά, πολιτιστικά δεδομένα μιας πόλης, αλλά και το φυσικό περιβάλλον και την υλική αστική δομή, διαρρηγνύοντας ταυτόχρονα και την ισορροπία αυτού του αλληλοεξαρτώμενου ζεύγους - οργανισμού.

Η Αθήνα των τελευταίων ετών πλήττεται από έκτακτες και έντονες οικονομικές και πολιτικές συνθήκες που εγχαράσσουν το στίγμα τους στην πόλη και τις λειτουργίες της. Για τους κατοίκους της Αθήνας, μιας πόλης που βιώνει την κρίση και την συγκρουσιακή ατμόσφαιρα των τελευταίων ετών, **η τραυματική αστική εμπειρία δεν είναι μια μακρινή ανάμνηση ή απλώς ένα επεισόδιο των ειδήσεων, είναι μια παρούσα και εν εξελίξει διαδικασία με ορατές τις πολυεπίπεδες επιπτώσεις της στη ζωή της πόλης.**

Ο Ζήσης Κοτιώνης αναφέρει ότι οι αστικές συγκρούσεις στην Αθήνα αποτελούν ένα τραύμα, με την ψυχαναλυτική έννοια του όρου. Η ίδια η πόλη, ο κεντρικός της ιστός, η τοπογραφία όπου η συμβολική δύναμη του χώρου εντείνεται, είναι το κατ' εξοχήν πεδίο και η έκταση του τραύματος. Το συλλογικό τραύμα των ενδοαστικών συγκρούσεων του

ανοικτού παρελθόντος ανατροφοδοτεί την σύγχρονη ζωή είτε ως απωθημένο στη σιωπή είτε μέσα στο θόρυβο των συγχρονικών ρητορικών που το επανοικειοποιούνται εργαλειακά σαν ευχή ή σαν κατάρα¹⁰⁴.

Μια ανασκόπηση του παρελθόντος της Αθήνας, μας οδηγεί σε μια σειρά **έντονων αναταράξεων – συγκρούσεων - έκτακτων αναγκών - τραυμάτων** που έχουν εγγραφεί στη μνήμη της πόλης και στη συλλογική μνήμη των κατοίκων, έχουν αποτυπωθεί στον αστικό ιστό, ακόμη και στην τοπογραφική του ανάπτυξη.

Οι πληγές του αστικού χώρου μετά τους τραυματισμούς που υπέστη, μοιάζουν να επουλώνονται με την πάροδο του χρόνου αλλά και ταυτόχρονα, να παραμένουν ενεργές ως ζώσες μνήμες της πόλης. Κατά τον Ζήση Κοτιώνη, **«Το τραύμα δεν ανήκει στο παρελθόν, εκτείνεται με διαρκώς νέες τροπές και όρους προς το μέλλον»¹⁰⁵**.

Όπως υποστηρίζει και ο Δ. Φιλιππίδης μιλώντας για την πόλη: **«Η πόλη ήταν πάντα το «χωνευτήρι» της ιστορίας, όπου ο χώρος συνεχώς μετασηματιζόταν, μέσα από τη διαδοχή της καταστροφής και της δημιουργίας...»¹⁰⁶**.

Μνήμες - αστικές οντότητες που παραμένουν ή περιμένουν να συνδεθούν με τις παρούσες ή τις μελλοντικές εξελίξεις στο σώμα της πόλης. Το αστικό τραύμα από την στιγμή που συμβαίνει και εγγράφεται, αποκτά την δική του οντότητα και πορεία, προστίθεται σαν ένας ακόμα ζωτικός παράγοντας στην ζωή της Αθήνας και το συλλογικό ασυνείδητο των κατοίκων της. **Ταράσσοντας τις ισορροπίες, συγκρούεται με τα μέχρι τότε δεδομένα της πόλης και επαναπροσδιορίζει τον χαρακτήρα της ή παραμένει σαν παρακαταθήκη μελλοντικού επαναπροσδιορισμού των ισορροπιών της.** Τραυματίζοντας την ροή της σχέσης του παρόντος με το μέλλον παρεμβαίνει στην ίδια την ιδέα της πόλης και των δραστηριοτήτων μέσα σε αυτήν (καθημερινή ζωή, πολιτιστικές, εμπορικές δραστηριότητες) και την διατρέχει όπως η μνήμη έντονων στιγμών καθορίζει την ζωή των ανθρώπων και λειτουργεί διαδραστικά με την πραγματικότητα.

Ο Δ. Φιλιππίδης ισχυρίζεται πως, στη σύγχρονη πόλη η ιστορία είναι αποτυπωμένη παντού **«φτάνει να την προσέξουμε»** και πως **«οι βιωματικές μας μνήμες κατευθύνουν σε μεγάλο βαθμό την άδηλη συμπεριφορά μας»¹⁰⁷**.

Οι τραυματικές μνήμες μιας πόλης χαρακτηρίζουν τα τοπόσημα της, τα μνημεία της, ανακατατάσσοντας και τις σχέσεις των επιμέρους τμημάτων της (ζεύγος άνθρωποι - πόλη), γεννώντας δυσάρεστα συναισθήματα και συγκινήσεις.

¹⁰⁴ Ζήσης Κοτιώνης, 2015, «Trauma-Μουσείο/ Μνημείο Αστικών Συγκρούσεων Στην Πόλη Της Αθήνας», <http://www.arch.uth.gr/el/studies/course/765/6>, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

¹⁰⁵ Ζήσης Κοτιώνης, 2015, «Trauma-Μουσείο/ Μνημείο Αστικών Συγκρούσεων Στην Πόλη Της Αθήνας», <http://www.arch.uth.gr/el/studies/course/765/6>, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

¹⁰⁶ Χριστιάνα Καρφή, 2015, «Η Κατεδάφιση ως Καταστροφή και ως Νέα Δημιουργία», πολυτεχνείο Κρήτης

¹⁰⁷ Δημήτρης Φιλιππίδης, 2009, «Εφήμερη και αιώνια Αθήνα», Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς

Εικόνα 25: Εικόνες ιστορικών κτιρίων στην Αθήνα που έχουν υποστεί τραυματισμούς, από το άρθρο της Guardian “Forget the Parthenon: how austerity is laying waste to Athens' modern heritage”, για την επίδραση της λιτότητας στην ερήμωση και εγκατάλειψη των νεοκλασικών κτιρίων στην Αθήνα.

Η εμπειρία στη συλλογική συνείδηση των κατοίκων των πόλεων που πλήττονται, βιώνοντας το σοκ και το άγχος, παρουσιάζει ομοιότητες με το ψυχολογικό όρο «μετατραυματικό στρες» που παρουσιάζεται σε κάποιον άνθρωπο ο οποίος βιώνει ένα προσωπικό αναπάντεχο συγκλονιστικό γεγονός όπως βαρύς τραυματισμός ή απώλεια αγαπημένου προσώπου.

Ο Ν. Σιδέρης προσθέτει την **έννοια του πένθους στις αντιδράσεις των ανθρώπων** εξαιτίας της τρέχουσας κρίσης. Όπως αιτιολογεί, «Ένα πένθιμο μούδιασμα ορίζει το ψυχολογικό στίγμα της κρίσης. Ή πένθιμη χροιά οφείλεται στις πολλαπλές απώλειες που βιώνουν οι άνθρωποι (...) Ή απώλεια τόσο της υλικής κατάστασης όσο και της συλλογικής αυταπάτης προκαλεί ένα βίαιο πένθος»¹⁰⁸. Όταν για κάποιους λόγους μια γειτονιά κατεδαφίζεται οι πρώην κάτοικοι της νοιώθουν ότι πεθαίνει ένα κομμάτι της ζωής τους. Όταν μια γειτονιά αποσυντίθεται, ερημώνεται, σκοτεινιάζει, χάνει την αγορά της λόγω έκτακτων οικονομικών συγκυριών, έχουμε αντίστοιχες επιδράσεις στην σχέση των κατοίκων της μαζί της.

Η προβλεπόμενη αντίδραση στην απώλεια είναι το πένθος. Αν αυτή η επώδυνη αλλά αναγκαία, κατά S. Freud, ψυχική διεργασία μείνει ανολοκλήρωτη, μπορεί να οδηγηθούμε σε κατάθλιψη που περιλαμβάνει συμπτώματα ενοχών και χαμηλής αυτοεκτίμησης, όταν το αίσθημα της απώλειας και στέρξης μεταβάλλεται σε αμφιθυμία για το αντικείμενο της απώλειας¹⁰⁹. **Στην περίπτωση μας το αντικείμενο της απώλειας είναι το ίδιο το αστικό περιβάλλον της Αθήνας.**

Εικόνα 26: Οδός Σόλωνος (ανάμεσα στις Πινδάρου και Βουκουρεστίου), ένα από τα πιο περιζήτητα εμπορικά τετράγωνα του κέντρου της Αθήνας όπου φιλοξενούσε καταστήματα επώνυμων σχεδιαστών, κατά την διάρκεια της κρίσης φαίνεται να έχασε την εμπορική του αξία, καθώς από τα 13 καταστήματα που διαθέτει τα 7 παρέμειναν κενά αναμένοντας νέες χρήσεις. Η κατάσταση αυτή ισχύει με μικρές αποκλείσεις από το 2012, μέχρι σήμερα το 2018. Η φωτογραφία είναι του Ιουνίου του 2016. Τα κόκκινα πλαίσια σηματοδοτούν τα άδεια καταστήματα. Τώρα, το 2018 η κατάσταση δεν είναι πολύ καλύτερη, η αναλογία είναι 6 κλειστά καταστήματα στα 13.

¹⁰⁸ Νίκος Σιδέρης, 2014, “Το Κατά Διαβόλου Ευαγγέλιο - Πολιτική Ψυχολογία Της Κρίσης”, Αθήνα: Μεταίχμιο

¹⁰⁹ Sigmund Freud, 2017 (1917), “Πένθος και μελαγχολία”, μτφρ: Μυλωνά Νίκη, επιμέλεια: Τσούτση Στεύη, Αθήνα: Νίκας

Εικόνα 27: Κάτι ανάλογο συμβαίνει τον Ιούνιο του 2016 και στην απέναντι πλευρά της Σόλωνος, στην συμβολή με Πινδάρου, πολύ κοντά στο Κέντρο του Κολωνακίου. 6 καταστήματα από τα 14 του τετραγώνου Πινδάρου - Βουκουρεστίου επί της Σόλωνος δεν φιλοξενούν εμπορική δραστηριότητα.

Εικόνα 28: Η ίδια κατάσταση, το 2016, στη Σόλωνος 35 και Λυκαβηττού, τα τρία ισόγεια καταστήματα του κτιρίου προπολεμικής περιόδου του Λεωνίδα Μπώνη, αδυνατούν να ενοικιαστούν, οι γυάλινες επιφάνειες τους μετατρέπονται σε χώρο αφισκόλλησης και χαμηλής ποιότητας tagging.

Κεφάλαιο 3: Περιπλάνηση στην Οδό Σόλωνος

«Το παρελθόν δεν είναι ένα ειρηνικό τοπίο που βρίσκεται πίσω μου,
μια χώρα που να μπορώ να περπατήσω όπου θέλω
και η οποία θα μου εμφανίσει όλους τους μυστικούς λόφους
και τις κοιλάδες. Καθώς προχωρούσα μπροστά αυτό θρυμματίζεται.

**Τα περισσότερα από τα συντρίμια που μπορεί να δει κανείς
είναι άχρωμα, παραμορφωμένα και παγωμένα (...)**

Εδώ και εκεί βλέπω περιστασιακά κομμάτια
των οποίων η μελαγχολική ομορφιά με μαγεύει»¹¹⁰

Simone de Beauvoir

«**Και οι πέτρες μιλούν**»¹¹¹ θα πει ο S. Freud, το 1896 στη Βιέννη στη διάλεξη του για την υστερία¹¹², εννοώντας ότι ο ψυχαναλυτής δημιουργεί το έδαφος ώστε να «μιλήσουν» τα υστερικά συμπτώματα για τη γένεση της νόσου, όπως «μιλούν» τα σπαράγματα στην αρχαιολογία, ακτινοβολούν δηλαδή αποσπασματικές μνήμες του παρελθόντος και η συνδετική τους ενέργεια – δυνατότητα να ανασυνθέσουν τις περιοχές του παρελθόντος.

Ανασκάπτοντας το νοηματικό έδαφος, ο Freud δίνει σημασία στην διαφωτιστική και θεραπευτική αξία των **θρυμματισμένων τοπολογίων** – δομών των αναμνήσεων.

Σύμφωνα με τον Aldo Rossi, «Όποιος θυμάται τις ευρωπαϊκές πόλεις μετά τους βομβαρδισμούς του τελευταίου παγκόσμιου πολέμου, έχει μπροστά του την εικόνα εκείνων των ξεκοιλιασμένων σπιτιών, που ανάμεσα στα ερείπια τους έμειναν ακίνητες οι τομές των οικείων χώρων με τα ξεθωριασμένα χρώματα στους τοίχους, τους κρεμασμένους στο κενό νεροχύτες, τα συμπλέγματα των σωλήνων, **την κατεστραμμένη οικειότητα** των χώρων. Μέσα σ' αυτή τη ροή της πόλης στο χρόνο, βρίσκονται και τα σπίτια όπου περάσαμε την παιδική μας ηλικία, **παλιωμένα κατά ένα περίεργο για μας τρόπο**»¹¹³.

Εδώ η ροή του χρόνου στην πόλη ή αντιστρόφως η ροή της πόλης στο χρόνο, ιδίως όταν προσπερνάει τραύματα, αφήνει στο εγκαταλελειμμένο παρελθόν την αίσθηση του ανοίκειου.

¹¹⁰ Simone de Beauvoir, 1964, "Mémoires d'une jeune fille range", Paris: Gallimard

¹¹¹ Χρησιμοποίησε τον λατινικό αφορισμό «Saxa loquuntur» που σημαίνει «οι πέτρες μιλούν».

¹¹² Sabine Hake, 1993, "Saxa loquuntur: Freud's Archaeology of the Text", Durham: Duke University Press

¹¹³ Aldo Rossi, 1991, "Η Αρχιτεκτονική της πόλης", μτφρ: Βασιλική Πετρίδου, επιμέλεια: Λόης Παπαδόπουλος, Γιώργος Παπακώστας, Σοφία Τσιτιρίδου, Αθήνα: UNIVERSITY STUDIO PRESS

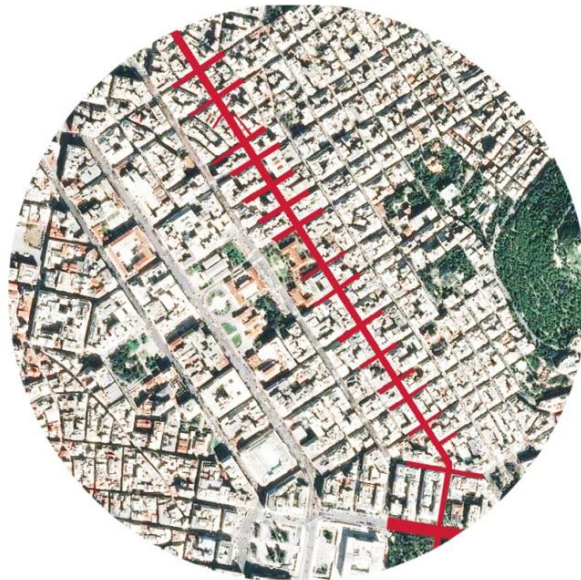
Ας επιλέξουμε το παράδειγμα της οδού Σόλωνος για την καταγραφή των διαφορετικών τυπολογιών αστικών τραυμάτων που εκτείνονται σήμερα και επιδρούν στην ιστορική συγκυρία αυτής της αστικής περιοχής.

Η οδός Σόλωνος, ενώνοντας τις περιοχές γύρω από την πλατεία Κάνιγγος, την γειτονιά του Πολυτεχνείου και Εξάρχεια με την περιοχή της αγοράς και των κατοικιών του Κολωνακίου, αποτελεί δρόμο - γέφυρα και κρίκο σύνδεσης ανάμεσα στις χαρακτηρισμένες ως ιστορικά αντιστεκόμενες ή αντιδρούσες περιοχές των Αθηνών με τις παραδοσιακά λαμπερότερες γειτονιές του κέντρου της πρωτεύουσας.

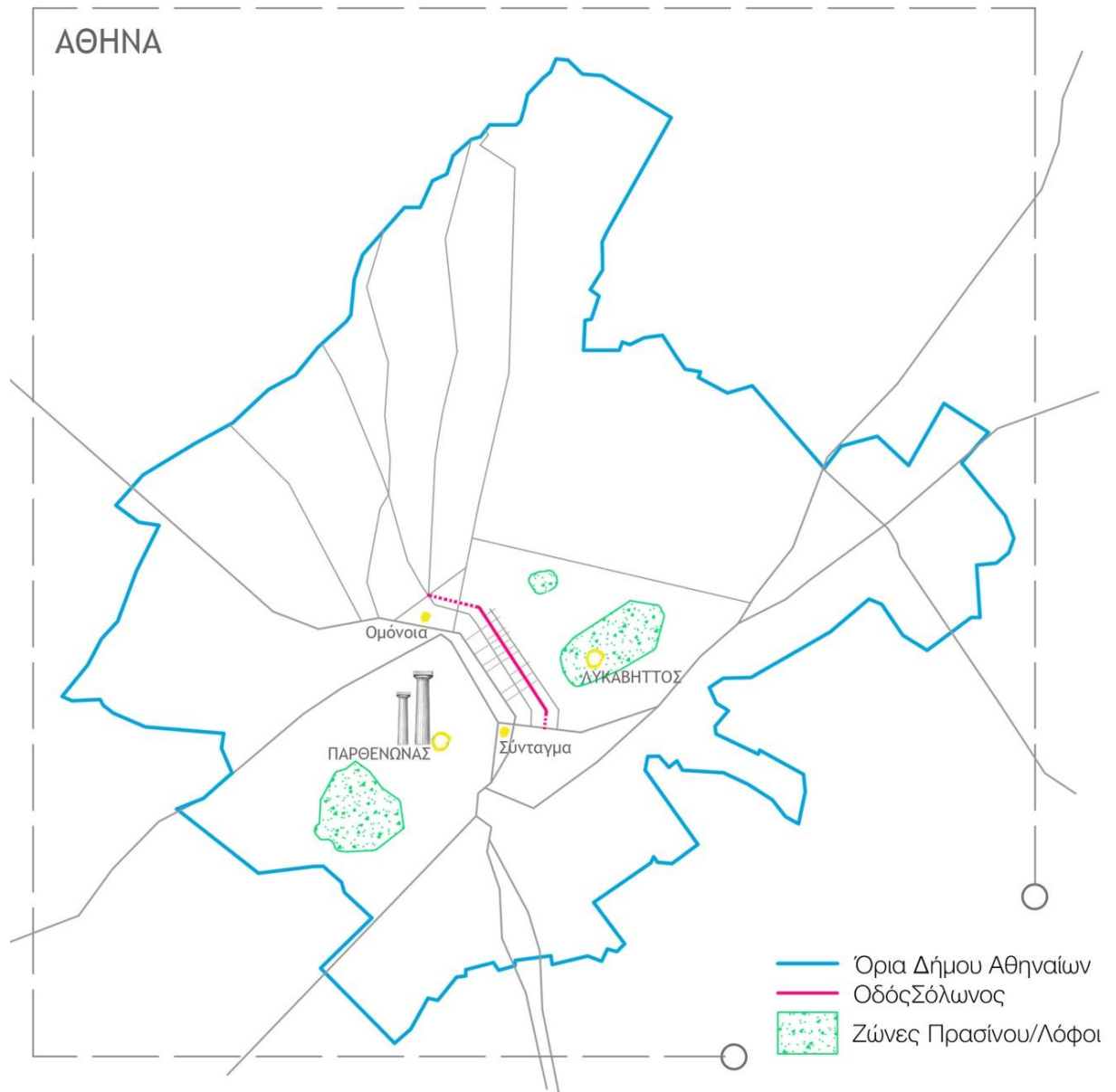
Σε ένα νοηματικό χάρτη των διαφορετικών ουσιών της πόλης μπορούμε να διακρίνουμε την τεκτονική τριβή των δύο τόσο ξεχωριστών αλλά και συνδεδεμένων περιοχών.

Σόλωνος: Δρόμος - γέφυρα και κρίκος που κατοικήθηκε από επιφανείς διανοούμενους, υπήρξε γειτονιά έντονης φοιτητικής ζωής, νεανικών ερώτων, πεδίο μαχών κατά τη διάρκεια της κατοχής και στα εμφύλια Δεκεμβριανά (στη Σόλωνος 142 βρισκόταν το φυλάκιο της Χ), γόνιμη περιοχή φοιτητικής αντίστασης προς την δικτατορία, χώρος φροντιστηρίων, περιοχή της πρώτης διάπλασης της ζωής της νεολαίας της πόλης έξω από το στενό σχολικό ή οικογενειακό περιβάλλον.

Δρόμος αστικών πολυκατοικιών, διαμερισμάτων αστικής κομψότητας που μετράει κοντά στα εκατό χρόνια ζωής, δρόμος που συγκέντρωσε τα τελευταία 40 χρόνια τις λογοτεχνικές, εκδοτικές - βιβλιοπαραγωγικές δραστηριότητες της πόλης (ανάμεσα σε πολλά το βιβλιοπωλείο της Εστίας).

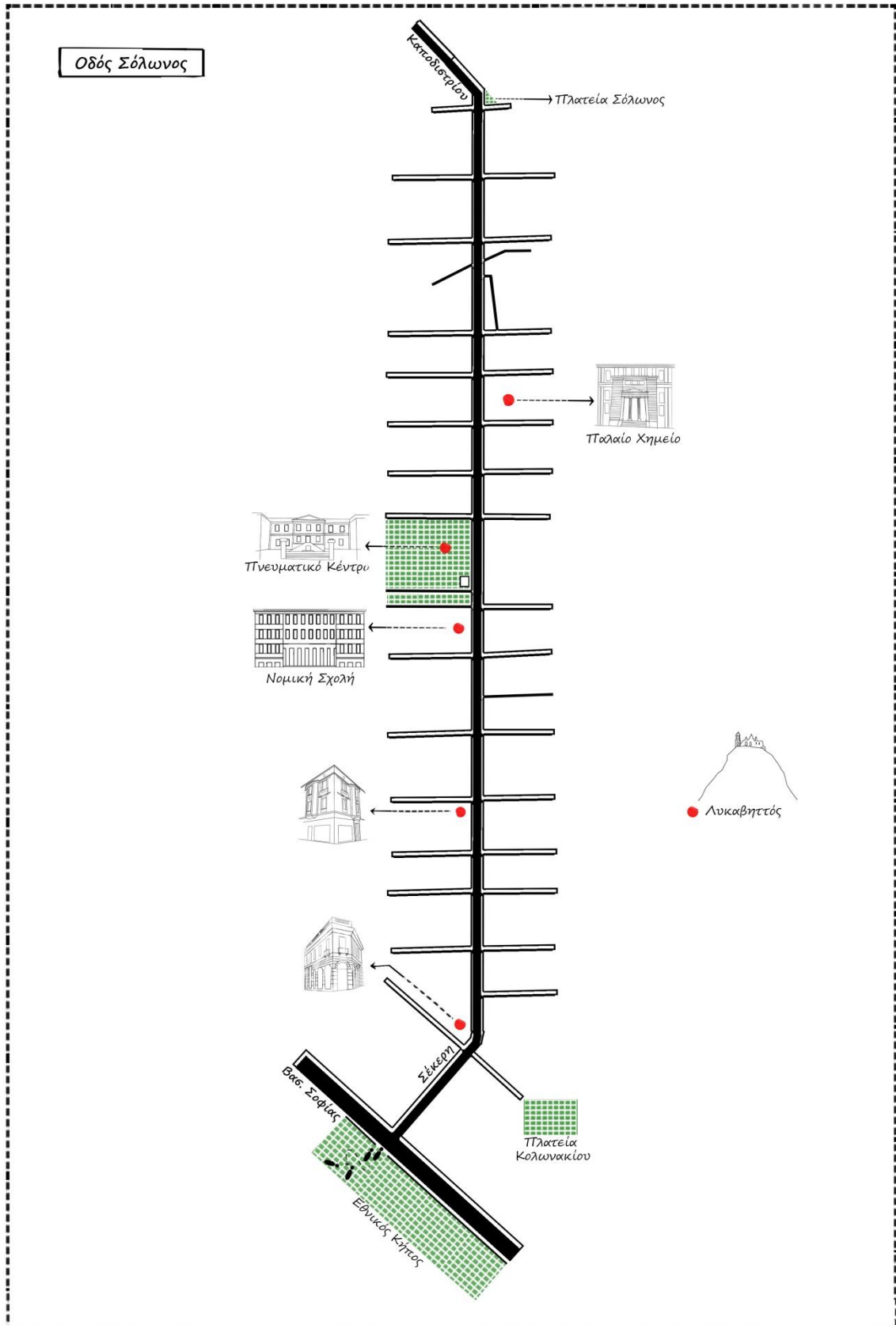
Εικόνα 29: Οδός Σόλωνος

Εικόνα 30: Οδός Σόλωνος

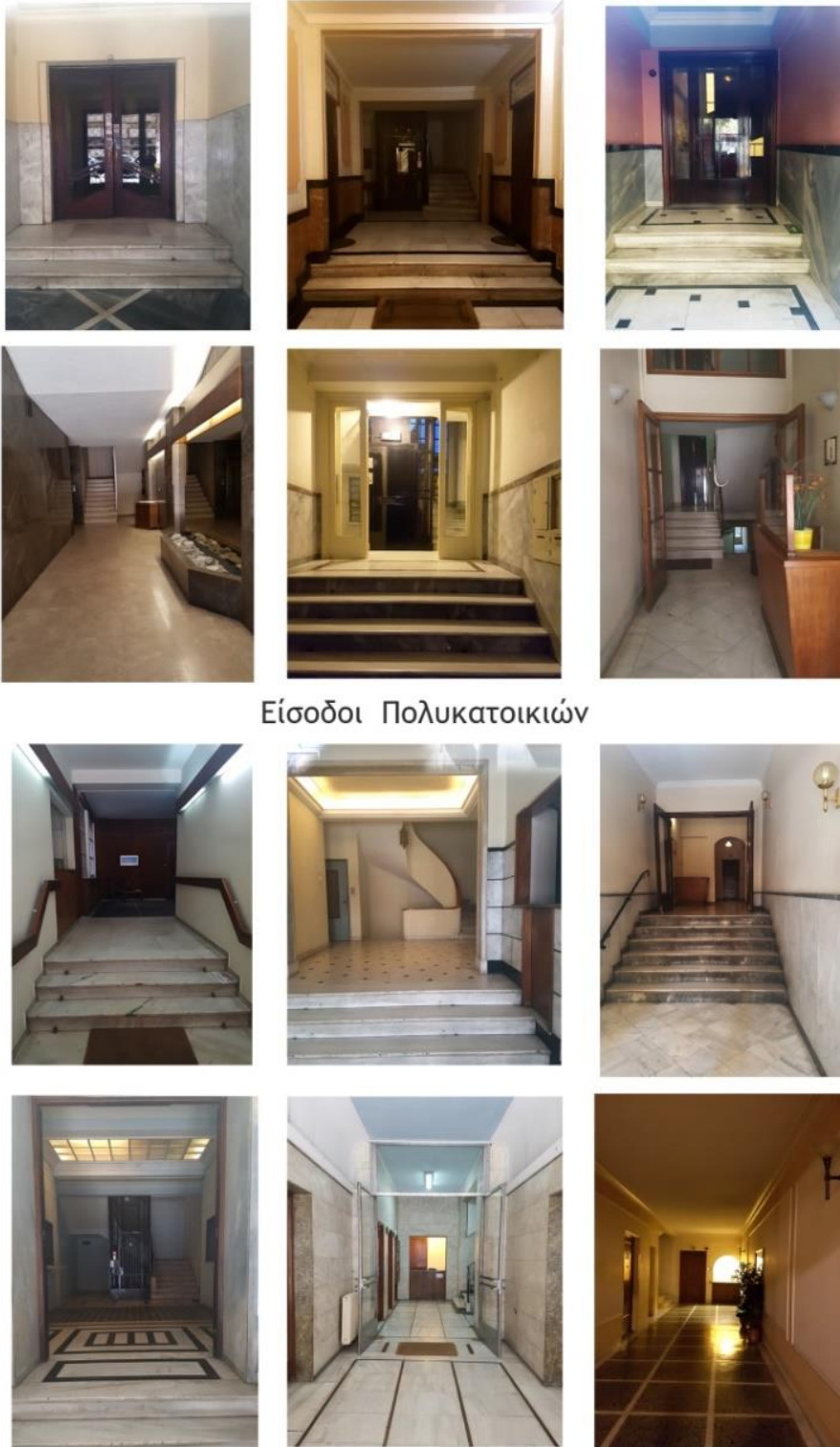

Εικόνα 31: Τοποθεσίες πλησίον της οδού Σόλωνος

Εικόνα 32: Κτίρια Ορόσημα στην Οδό Σόλωνος

Οδός Σόλωνος

Είσοδοι Πολυκατοικιών

Εικόνα 33: Επιλεγμένες Είσοδοι Πολυκατοικιών

Εικόνα 34: Άποψη της οδού Λυκαβηττού στην Συμβολή με την Σόλωνος, 1916. Τα γωνιακά κτίρια δεν επιβιώνουν σήμερα

Κάνοντας μια χρονική αναδρομή, θα διαπιστώσει κανείς ότι, με την ανοικοδόμηση των πρώτων πολυκατοικιών, η Σόλωνος επικράτησε ως γειτονιά κατοικίας και μαζί εργασίας. Χαρακτηριστικό είναι ότι, γιατροί, δικηγόροι, συμβολαιογράφοι διατηρούσαν ιατρεία, γραφεία και οικία συχνά στην ίδια πολυκατοικία ή πλησίον. Η Σόλωνος από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας των σχολών (Φιλοσοφική, Νομική, Θεολογική, Φυσικό, Χημικό και Πολυτεχνείο) ήταν ιδανική τοποθεσία για διαμονή φοιτητών από επαρχίες ή τουρκοκρατούμενες, ακόμα, περιοχές που έρχονταν στην πόλη για σπουδές. Οι σπιτονοικοκυρές στην Σόλωνος πρόσφεραν προς ενοικίαση δωμάτια σε διώροφα σπίτια, με αποτέλεσμα την εγκατάσταση μεγάλου αριθμού φοιτητών. Για αρκετές δεκαετίες αργότερα η Σόλωνος συνέχισε την παράδοσή της ως περιοχή στέγασης φοιτητών. Η εμπορική χρήση της Σόλωνος σταδιακά υπερίσχυσε, σαν συνέπεια της αποκέντρωσης που οδήγησε τους Αθηναίους να αναζητήσουν στέγη στα προάστια μακριά από την ρύπανση και την πολυκοσμία, αλλά και της μετεγκατάστασης πολλών σχολών εκτός κέντρου. Τα τελευταία χρόνια στο επίπεδο των ισογείων, η χρήση είναι αμιγώς εμπορική, στους πρώτους ορόφους τα διαμερίσματα χρησιμοποιούνται ως επί το πλείστον σαν γραφεία ή ιατρεία, και η χρήση κατοικίας περιορίζεται στους τελευταίους ορόφους.

Η Σόλωνος από την εμφάνιση της στο σχέδιο πόλεως το 1860 και μέχρι τα τελευταία χρόνια πριν την οικονομική κατάρρευση της χώρας, προσέλκυε οικογένειες, εργαζόμενους σε γραφεία, φοιτητές, διανοούμενους, αλλά και μαθητές. Η κομβική θέση της στο κέντρο, και κυρίως κοντά σε Βουλή, Πανεπιστήμιο, Ομόνοια, και υπηρεσίες, αλλά και η διέλευση πολλών γραμμών των αστικών λεωφορείων, ενίσχυσε την συρροή των διερχομένων, των θαμώνων και των μόνιμα εγκατεστημένων. Η Σόλωνος χαρακτηρίστηκε ως συνοικία των γραμμάτων και του πολιτισμού. Όπως αναφέρει ο Ν.Βατόπουλος, ο οποίος έχει μελετήσει διεξοδικά την αστική γεωγραφία της οδού, «επιζεί ο μύθος ότι είναι η γειτονιά με τα βιβλιοπωλεία, τους εκδοτικούς οίκους, τα βιβλιοδετεία, τα χαρτοπωλεία, τα καφέ και τα στέκια των διανοούμενων και των φοιτητών».

«Αλλά και στην οδό Σόλωνος πολλοί Αθηναίοι αυτόχθονες καθώς και επήλυδες έστηναν την «οικογενειακή τους εστία»¹¹⁴».

Συνιστά συνοικία στην οποία διασώζονται πολλά αξιόλογα οικοδομήματα. Προπολεμικά ή μεταπολεμικής περιόδου κτίρια διαφυλάσσουν την αθηναϊκή αστική αισθητική των περασμένων χρόνων. Η κτιριακή ποικιλία της οδού Σόλωνος προέρχεται κυρίως από τρεις χρονικές περιόδους: Την δεκαετία του '30, την δεκαετία του '60 και τις αρχές του '80. Σημαντικός αριθμός μονώροφων ή διώροφων κτιρίων προϋπήρχε από τα τέλη του 19ου αιώνα. Με την πάροδο των χρόνων τα περισσότερα νεοκλασικά σπίτια περιφρονήθηκαν και την θέση τους πήραν κτίρια γραφείων. Τελευταίες κατεδαφίσεις σημειώνονται την δεκαετία του '80.

«Η αλλαγή στις γειτονίες της Αθήνας έγινε σταδιακά, δεν έγινε από τη μια μέρα στην άλλη. Ένα-ένα έφευγαν τα παλιά σπίτια και ένα-ένα χτίζονταν τα καινούρια. Αυτό δεν ξεκίνησε μετά τον πόλεμο, αλλά και πριν, ήδη από το '36 πολλές καινούριες πολυκατοικίες είχαν χτιστεί στη Σόλωνος», περιγράφει ο Δ.Φ., κάτοικος της περιοχής¹¹⁵.

Η Σόλωνος, μέσω της μεταβολής της φυσιογνωμίας της καθώς συνεχώς χαράσσεται από τα τραύματα της κρίσης, που εδώ λαμβάνει τον χαρακτήρα ευρύτερης προβληματικής συγκυρίας, μεταβάλλεται σε χώρο που χάνει την παλαιότερη δυναμική του και αποσυναρμολογείται η ουσία του.

Ο δρόμος αυτός διαφέρει από άλλους «ασθενείς» τόπους (Ελαιώνας, Μεταξουργείο κ.λπ.) ως προς τη φύση του τραύματος. Η άλλοτε οικεία μορφή του δρόμου με τη διάνοηση και την πρωτοποριακή φυσιογνωμία της, μετατρέπεται σε κάποια σημεία σε τοπίο ανοίκειο, αποσυνθέτοντας την αφηγηματική του δυναμική, μειώνοντας την προσπελασιμότητα του από τον Αθηναίο διαβάτη- χρήστη της πόλης.

Η Σόλωνος καθώς καθημερινά «ερειπώνεται»¹¹⁶ κατά τον Νίκο Βατόπουλο, ερειπώνεται ως μικρογραφία της Αθηναϊκής περιπέτειας στην διάρκεια των χρόνων της κρίσης, επομένως η έρευνα των συνθηκών και των διαδικασιών που παράγουν και επεκτείνουν την παρακμή της συγκεκριμένης γειτονιάς μπορεί να έχει συνολικό ενδιαφέρον για τον τρόπο που η κρίση πλήττει την πόλη μας, τα δομικά και χωρικά της ανάγλυφα αλλά και τις ζωές μας.

Ορισμένοι τόποι, πιο έντονα από άλλους, συνδέονται- προσκολλούνται με ορισμένα συμβάντα του παρελθόντος. Ο Barry Curtis (Tumarkin:2002) ονόμασε αυτούς του τόπους

¹¹⁴ «Ένας παλιός Αθηναίος θυμάται...», 31/5/2015, <http://www.paron.gr/2015/05/31/ένας-παλιός-αθηναίος-θυμάται/>, εφημερίδα: Το Παρόν, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

¹¹⁵ «Την πλήρη καταγραφή της Αρχιτεκτονικής του 19ου και 20ού αιώνα στην Αθήνα επιχειρεί η «Μονumenta»», <https://www.archaiologia.gr/blog/2013/10/15/ειδικο-θεμα-την-πρώτη-πλήρη-καταγραφή/>, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

¹¹⁶ Νίκος Βατόπουλος, 2018, «Μοντέρνοι Ερειπώνες Της Αθήνας», από «Περπατώντας Στην Αθήνα», επιμέλεια: Ε. Μπούρα, Ε. Χριστοπούλου, Αθήνα: Μεταίχμιο

«πεδία ισχύος της μνήμης» (*force fields of memory*)¹¹⁷. Δηλαδή τόπους που οριοθετούνται από τη μνήμη των εντόπιων περιστατικών.

Ποια άραγε είναι τα πεδία ισχύος της μνήμης στη Σόλωνος ;

Ο Michel De Certeau παρομοιάζει τους τόπους με αποσπασματικές και εσωστρεφείς ιστορίες. Συσσωρευμένοι χρόνοι που μπορούν να ξεδιπλωθούν, αλλά σαν τις ιστορίες που κρύβονται στο ντουλάπι παραμένουν αινιγματικές, συμβολισμοί εγκλωβισμένοι στον πόνο¹¹⁸.

Διασχίζοντας την οδό θα εντοπίσουμε σημεία – ορόσημα της περιοχής και μνήμες που έχουν ενσωματωθεί εδώ.

Παρακάτω επιχειρείται μία προσέγγιση της φυσιογνωμίας της Σόλωνος μέσω καταγραφής στοιχείων που συλλέχθηκαν με την διαδικασία του περιπάτου και της περιπλάνησης (*flaneur*¹¹⁹), ώστε να φωτιστούν οι εμπειρίες και νοηματοδοτήσεις της οδού που προσφέρονται σαν ερεθίσματα στον περαστικό για να στοχαστεί, να μειώσει την απόσταση με το παρελθόν. Να αναγνώσει το παρελθόν της οδού μέσω των υλικών του ιχνών που κρύβονται στο παρόν και να συλλέξει ότι θάφτηκε, ότι διαλύθηκε, ότι περιφρόνησε η πόλη. Ο περιπλανώμενος, ανασκάπτοντας τις μυστικές πτυχές της Σόλωνος, θα ανακόψει το καταστρεπτικό παρόν και θα προφυλάξει τα πεδία ισχύος της μνήμης.

Τριγυρνώντας, παρατηρώντας, σημειώνοντας τις, θρυμματισμένες ή μη, λεπτομέρειες της οδού Σόλωνος προσπαθούμε να φιλοτεχνήσουμε ένα πολυεπίπεδο πορτραίτο του τραύματος και της σημασίας του στην οδό Σόλωνος, μια βιογραφία της Σόλωνος εξελισσόμενη μέσα στα χρόνια.

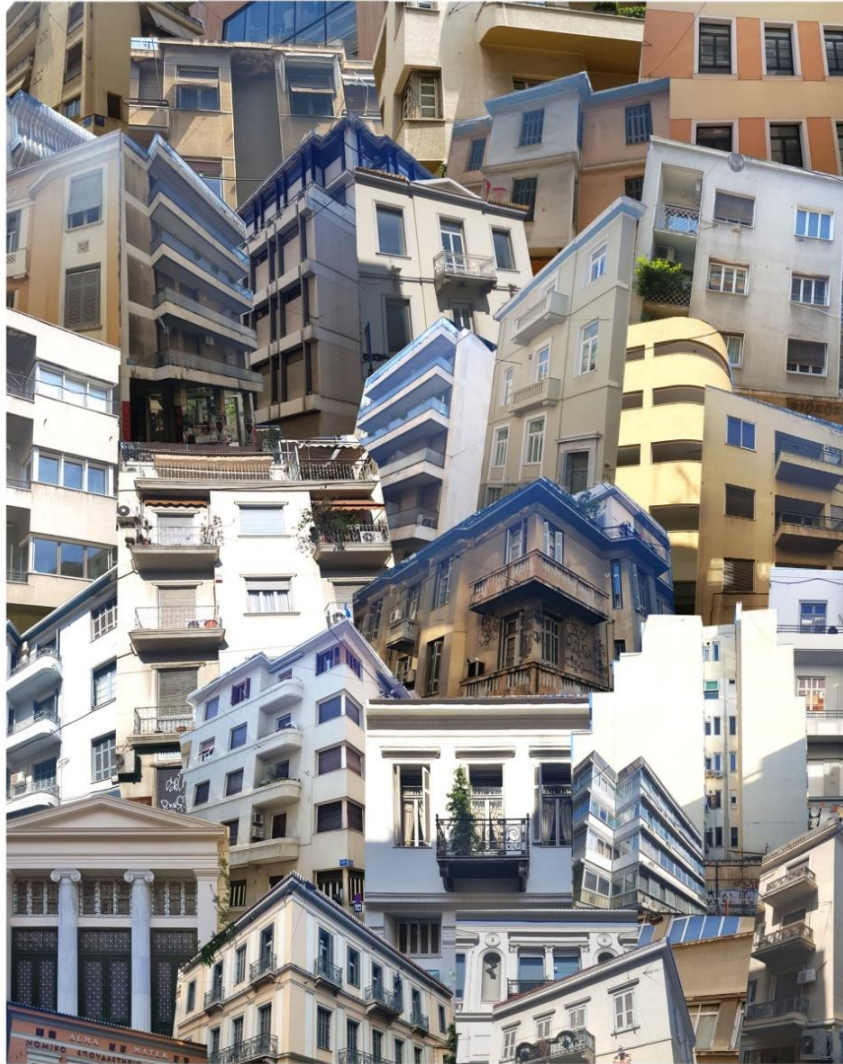
Ενδιαφέρουσες είναι οι δύο μεταμορφώσεις της οδού Σόλωνος, που συνιστούν τα σύνορα της. Η αριστοκρατική Σέκερη και η κακόφημη Καποδιστρίου. Η πρώτη οδηγεί στην Βασιλίσσης Σοφίας, στην περιοχή των ανακτόρων και στον Εθνικό Κήπο, και η δεύτερη περνά από 3ης Σεπτεμβρίου και φτάνει στην Μάρνη περνώντας από την πληγωμένη πλατειά Βάθης.

«Η Σόλωνος για πολλές δεκαετίες ήταν ένα μυθικό ποτάμι βιβλίων. Παρότι εκβάλλει από το Κολωνάκι των μπουτίκ, λίγες καθέτους πιο κάτω η μορφολογία του άλλαζε: παλαιοπωλεία, κορνιζάδικα, η τέχνη λοιπόν, κι αμέσως μετά η Εστία, ένα ξέφωτο, πριν από τη Νομική. Εκεί άλλαζε όλο το ποτάμι: κατέβαζε πια βιβλία, φοιτητές, μαθητές φροντιστηρίων, καθηγητές, εκδότες, ποιητές και λογίους». (Νίκος Γ. Ξυδάκης, άρθρο: «Ένα Βλέμμα», εφημερίδα: Η Καθημερινή, 07.04.2013)

¹¹⁷ Maria M. Tumarkin, 2002, "Secret Life Of Wounded Spaces. Traumascaping In The Contemporary Australia", Department of History, University of Melbourne

¹¹⁸ Michel De Certeau, 1980, "The Practice Of Everyday Life", μτφρ: Steven Rendall, California: University of California Press

¹¹⁹ Flaneur : «Ένας άνθρωπος επιφορτισμένος να μαζεύει τα λείψανα μιας μέρας από την ζωή της πρωτεύουσας», από το βιβλίο "Σαρλ Μπωντλαίρ, ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού", Walter Benjamin, 1994, Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Εικόνα 35: Κτίρια στην Σόλωνος, (2018)

3.1. Περιήγηση της Σόλωνος – Διερεύνηση της Τραυματικής Εμπειρίας

Βας. Σοφίας – Κανάρη: Αυτό το τμήμα ονομάζεται οδός Σέκερη, αποτελεί την προέκταση της Σόλωνος που λήγει στην Βασιλίσσης Σοφίας και συνορεύει με την Βουλή και τον Εθνικό κήπο, του οποίου η μία πύλη επί της Βας. Σοφίας βρίσκεται σε νοητή ευθεία με την Σέκερη. Πρόκειται για ένα οικοδομικό τετράγωνο που ως επί το πλείστον συγκεντρώνει πρεσβείες όπως αυτή της Ιταλίας στο εντυπωσιακό κτίριο του 1885 σε σχέδια του Ernst Ziller για τον τραπεζίτη Στέφανο Ψύχα, μετέπειτα αποτέλεσε οικία του πρίγκιπα Νικολάου και ήταν γνωστό ως το μικρό παλάτι. Στα ενδότερα της οδού συναντάει κανείς και την σύγχρονης αισθητικής πρεσβεία του Βελγίου στους τρεις πρώτους ορόφους αστικής πολυκατοικίας του 1960. Στην γωνία με Βας. Σοφίας, απέναντι από την Ιταλική πρεσβεία, το μέγαρο Αρβανίτη στεγάζει γραφεία της Βουλής και πρόσφατα το ίδρυμα της Βουλής όπου φιλοξενούνται εκθέσεις. Εδώ βρισκόταν η Ελληνογαλλική Σχολή Μεταξά μέχρι το 62 που κατεδαφίστηκε.

Εικόνα 36: Οικία Μηταράκη, Σέκερη 1 (απέναντι από το κτίριο του Ziller όπου βρίσκεται σήμερα η Ιταλική Πρεσβεία), κατεδαφίστηκε το 1955, στην θέση της στεγάζεται το Μέγαρο Αρβανίτη

Στο διπλανό κτίριο κάποιος θα παρατηρήσει την ξεχασμένη παλιά μηχανή ανάληψης μετρητών, πλέον έχει μείνει μία εσοχή στην όψη του ισογείου και η διαβρωμένη χρυσή επιγραφή «χρηματοθυρίδα». Το καφέ «Alfiere» βρίσκεται εδώ, 10 χρόνια αποτελεί σταθερό σημείο συνάντησης αστών κατοίκων του Κολωνακίου, επαγγελματιών της περιοχής για να πιουν καφέ ή αφρώδεις ιταλικούς οίνους. Μέχρι πρότινος ο χώρος που στεγαζόταν περιορίστηκε στο μισό. Λίγο παρακάτω το φαρμακείο του Βυζά, στη συμβολή με Κανάρη, εδώ και κάποιο καιρό δεν λειτουργεί, σκονισμένο και σε απόσυρση, μόνο τα γράμματα της επιγραφής συμβολίζουν μία παλαιότερη αστική αίγλη. Προηγούμενης γενιάς φαρμακείο, καθώς αναμένει την επόμενη χρήση του μοιάζει με έκθεμα περασμένης εποχής του Κολωνακίου.

Εικόνα 37: Η επιγραφή του φαρμακείου Βυζά, ίχνος από το παρελθόν

Στην απέναντι πλευρά, αυτή της ιταλικής πρεσβείας, οι διαθέσιμοι ισόγειοι χώροι, συνεχίζουν να φιλοξενούν μέχρι και σήμερα φίρμες ακριβής ένδυσης. Η όμορφη πολυκατοικία μοντέρνας γραμμής του μεσοπολέμου στην Σέκερη με Κανάρη κάποτε φιλοξενούσε στο μεγαλύτερο μέρος της (και καθ ύψος) το κατάστημα Καρούζος. Το 2013 έκλεισε ο Καρούζος, επίσης κατασχέθηκαν τα διαμερίσματα της πολυκατοικίας που στη συνέχεια τέθηκαν σε πλειστηριασμό. Το ισόγειο γρήγορα βρήκε την νέα του χρήση με ανάλογη της προηγούμενης πολυτέλειας φίρμα ένδυσης, όμως στους ορόφους κάποια διαμερίσματα χωρίς τζάμια δηλώνουν ότι η πολυκατοικία έχει αμεληθεί ή βρίσκεται σε αργόσυρτη φάση επισκευών.

Εικόνα 38: Ιχнос από το παρελθόν επί της Σέκερη 1B

Κανάρη – Πινδάρου : Εμβληματικό και μεγαλοπρεπές το κτήριο στη Σόλωνος 1, συμβολή με Κανάρη. Σχεδιάστηκε από τον Ernst Ziller στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και κάποιο για διάστημα χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία όπου διέμενε ο ίδιος και η οικογένεια του. Αξίζει να αναφερθεί ότι στο ισόγειο του βρισκόταν το φημισμένο ζαχαροπλαστείο «Au Delicieux» από τη δεκαετία του '70 μέχρι τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 2000. Η εκλεπτυσμένη ζαχαροπλαστική του Delicieux απευθυνόταν στην αστική τάξη της περιοχής του Κολωνακίου αλλά τα τελευταία χρόνια στεγάζει κατάστημα ρούχων υψηλής ραπτικής. (πιθανή αιτία του κλεισίματος ή μείωση της πελατείας λόγω της μετοίκησης πολλών αστικών οικογενειών στα βόρεια προάστια που ξεκίνησε από την δεκαετία του '80 και αδυνάτισε την οικιστική πλευρά της περιοχής του Κολωνακίου.

Εικόνα 39: Φωτογραφίες στη συμβολή Σόλωνος με Κανάρη. Από αριστερά προς δεξιά με χρονολογική σειρά: Αρχές 20^{ου} αιώνα, 1960, 2018. Κτίριο στην Σόλωνος 1 με Κανάρη, σε σχέδια του Ernst Ziller. Για κάποιο καιρό διέμενε ο ίδιος. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (δεν δίνεται ακριβής ημερομηνία) στη φωτογραφία απουσιάζει το κτίριο του Ziller, στη θέση του υπάρχει ένα μονώροφο οπωροπωλείο.

Απέναντι στον αριθμό 2, συναντάμε ένα, ίσως αντίστοιχης σπουδαιότητας, κτίριο σχεδιασμένο από τον αρχιτέκτονα Παύλο Μιχαλέα. Ανεγέρθηκε το 1926 και είναι ένα από τα δείγματα Art Deco στην Αθήνα. Συχνά παραμελημένο από το βλέμμα καθώς οπτικά το σημείο έχει συνδεθεί περισσότερο με το κατάστημα που φιλοξενεί στο ισόγειο του, μία αλυσίδα ρούχων (Benetton), η οποία στεγάζεται εκεί αρκετά χρόνια.

Εικόνα 40: Λήψεις του ανακαινισμένου κτιρίου του Π. Μιχαλέα (1926), στην Σόλωνος 2 με Κανάρη, φωτογρ. ληψεις: 2018

Αυτά τα δύο κτίρια αποτελούν την πύλη της οδού Σόλωνος, που θα αντικρύσει ο διερχόμενος από την γύρω περιοχή του Κολωνακίου πριν εισαχθεί στην όχθη της. Μία εικόνα που μάλλον δημιουργεί υψηλές προσδοκίες για την ατμόσφαιρα και τον αρχιτεκτονικό πλούτο της οδού. Το παρόν τετράγωνο, χαρακτηρίζεται από την μεγαλύτερη συγκέντρωση διατηρητέων κτιρίων σε σχέση με τα υπόλοιπα οικοδομικά τετράγωνα της οδού. Παρά την απόσταση λίγων μέτρων από την πλατεία Κολωνακίου, μπορούμε να διακρίνουμε κατάπτωση της άλλοτε ισχυρής πιάτσας των οίκων μόδας.

Κάποτε αποτελούσε εστία καταστημάτων με επώνυμα ρούχα με πρωτοπόρο τον Billy Bo ο οποίος άνοιξε το πρώτο κατάστημα υψηλής ραπτικής στο συγκεκριμένο το τετράγωνο, και κατέστησε το σημείο ικανό να φιλοξενήσει την ελίτ ελληνικών και ξένων οίκων μόδας. Πλέον έχουν επιβιώσει ελάχιστοι από αυτούς.

Εικόνα 41: Άποψη οδού Σόλωνος από την οδό Κανάρη, οι φωτογραφίες τοποθετούνται με χρονολογική σειρά η δεξιά φωτογραφία είναι του 1960 και η αριστερή του 2018. Απουσιάζει μόνο το τριώροφο κτίριο ανάμεσα στο κτίριο του Μιχαλέα και στο νεοκλασικό κτίριο όπου στεγάζεται σήμερα η εταιρεία Arivita. Έχει αντικατασταθεί με κτίριο γραφείων δεκαετίας του '90.

Ενώ τα άδεια μαγαζιά προς ενοικίαση αυξάνονταν ραγδαία τα πρώτα χρόνια της κρίσης, η εταιρία Arivita επιχείρησε να μετατρέψει ένα όμορφο νεοκλασικό σε ένα καινοτόμο πολυχώρο με νέου τύπου υπηρεσίες ομορφιάς και υγείας, άνοιξε το 2014 και κατάφερε να εγκαθιδρύσει μια στροφή στην εμπορική δραστηριότητα αυτού του σημείου, προσανατολισμένη στα οργανικά προϊόντα με πρώτες ύλες από την ελληνική φύση.

Εικόνα 42: Οι φωτογραφίες απεικονίζουν τα κτίρια στη Σόλωνος 6,8,10. Κτίρια προπολεμικής περιόδου που επιβιώνουν μέχρι σήμερα. **Αριστερά:** 1960, **Δεξιά:** 2018

Εικόνα 43: Λεπτομέρεια στη Σόλωνος 8, Αριστερά: 1960, Δεξιά: 2018. Τα δύο κτίρια παραμένουν στο σημείο με μικρές αλλαγές στην όψη τους λόγω ανακαίνισης, διακρίνεται στην νέα φωτογραφία η κατάργηση της εσωτερικής αυλής του κτιρίου στο νούμερο 8.

Μετά από δύο χρόνια συμπάρεσυρε και το, πολύ μεταγενέστερο των υπολοίπων, διάφανο κτίριο με το ξύλινο πλαίσιο, το οποίο μοιάζει με μεγάλη κεκλιμένη κορνίζα που ξεπροβάλλει και τaráσσει την ομοιομορφία του μετώπου υπόλοιπων κτιρίων στο νούμερο 9. Κατασκευάστηκε το 2006 από τον αρχιτέκτονα Θεοφάνη Μπομπότη (το νεότερο κτίριο στη Σόλωνος) για να στεγάσει πολυκατάστημα επώνυμων ρούχων, λόγω της τρέχουσας κρίσης διέκοψε την λειτουργία του και παρέμεινε κλειστό για αρκετά χρόνια. Τα ξύλινα στοιχεία γυαλιστήκαν και επιδιορθώθηκαν, το κτίριο ξαναζωντάνεψε και εκπέμπει σήματα ανάτασης

της οδού. Μετατράπηκε σε πολυχώρο γαστρονομικής εμπειρίας με ελληνικά προϊόντα που προσελκύει καθημερινά αρκετούς επισκέπτες.

Εικόνα 44: Το συγκεκριμένο διατηρητέο κτίριο στην Σόλωνος 8 φιλοξενούσε μέχρι τα πρώτα χρόνια της κρίσης κατάστημα επώνυμης ένδυσης. Εδώ και αρκετά χρόνια παραμένει χωρίς χρήση.

Εικόνα 45: Άποψη του μονώροφου στη Σόλωνος 3, το μοναδικό χαμηλό κτίσμα που επιβιώνει στην Σόλωνος, φωτογρ. λήψη: 2018

Πρώτη κάθετος η Ηρακλείτου, δρόμος που εκβάλλει στη Σόλωνος. Κατευθύνει τα αυτοκίνητα και τους διαβάτες από το Κολωνάκι στο κυκλοφοριακό ρέμα της Σόλωνος και σταματά εδώ. Στη γωνία με Ηρακλείτου στον αριθμό 10 υψώνεται μια διακριτική κομψή πολυκατοικία του 1936 με καμπυλωμένες γωνίες, έργο του Παναγή Μανουηλίδη. Στη Σόλωνος 3 διασώζονται δύο μονώροφα σπίτια με κεραμίδια, πιθανώς βρίσκονται εκεί από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Φροντισμένα και όσα χρόνια και αν περάσουν πάντα φρεσκοβαμμένα λειτουργούν σαν αποθήκες ή ιδιωτικοί χώροι στάθμευσης. Οι είσοδοι τους κοσμούνται με ένα επιμελημένο graffiti, σαν έργο τέχνης που κανένας δεν έχει τολμήσει να μουτζουρώσει.

Εικόνα 46: Λεπτομέρεια της πολυκατοικίας του Παναγή Μανουηλίδη (1936), στην Σόλωνος 10, φωτογρ. λήψη: 2018

Το κατάστημα «Παιχνίδι» εδώ και δεκαετίες είναι τόπος κεντρίσματος παιδικής μαγείας παιχνιδιού, καθώς παρέχει εξεζητημένα παιδικά παιχνίδια για την αστική κοινότητα της περιοχής.

Προσεγγίζοντας την Πινδάρου, από την δεξιά πλευρά όπως κατηφορίζει κάποιος, σε νεοκλασικό κτίριο που ήταν άδειο για χρόνια, ξεκίνησε μέσα στο 2017 την λειτουργία του ένα ιδιωτικό πανεπιστήμιο, ίσως ο νέος που θα εγγραφούν δώσουν την ζωντάνια που λείπει από την ατμόσφαιρα της ευρύτερης γειτονίας. Στην αριστερή πλευρά, ο χώρος γύρω από το άδειο εδώ και χρόνια μαγαζί στο ισόγειο ενός κτιρίου – φαντάσματος χωρίς ανοίγματα στις όψεις του με στοιχεία μπρουτάλ. Οι ιδιοκτήτες του κάθε χρόνο ανανεώνουν, σε πιο έντονες και μεγαλύτερων διαστάσεων, τις ενοικιαστήριες πινακίδες με την ελπίδα να νοικιαστεί. Κάθε ανανέωση ακολουθείται από νέα graffiti μέχρι να καθαριστεί και πάλι. Χαρακτηριστική εικόνα στο σημείο είναι η παρόδια στοά μπροστά από το κτίριο, που έχει μετατραπεί σε άτυπο χώρο στάθμευσης μοτοσυκλετών, μία δυσάρεστη μυρωδιά ούρων κάνει την εμφάνιση της στις γωνίες της.

Εικόνα 47: Ο εξωτερικός χώρος του επί χρόνια άδειου καταστήματος στην συμβολή με Πινδάρου έχει μετατραπεί σε άτυπο χώρο στάθμευσης μοτοσυκλετών, φωτογρ. λήψη: Αύγουστος 2018

«Ο ήχος από τις γερμανικές μπότες στην άσφαλτο ήταν τρομακτικός. Είχα κολλήσει το πρόσωπό μου στο τζάμι και τους παρατηρούσα παρατεταγμένους να κατεβαίνουν την οδό Ηρακλείτου και λίγο μετά να στρίβουν στη Σόλωνος και να χάνονται. Για πάντα. Ήταν περίπου 9 το βράδυ της 12ης Οκτωβρίου 1944, ημέρα που απελευθερώθηκε η Αθήνα. Ήμουν τότε περίπου έξι ετών»¹²⁰.

Πινδάρου – Βουκουρεστίου: Σε αυτό το όριο, στη συμβολή με την Βουκουρεστίου, σταθερά έναν από τους πιο ακριβούς εμπορικούς δρόμους της Αθήνας, παραδόξως ξεκινά η εξασθένιση της εμπορικής δραστηριότητας της Σόλωνος και φτάνει μέχρι την συμβολή με την οδό Ασκληπιού, όπου μπορούμε να θεωρήσουμε ότι βρίσκονται τα νοητά σύνορα Κολωνακίου και Εξαρχείων.

Το γνωστό κορνιζάδικο «Λυμπεράκης» είναι το μόνο μαγαζί που διατηρείται εκεί από το 1964 και δημιουργεί χειροποίητες κορνίζες που προορίζονται για τους τοίχους των αστικών διαμερισμάτων του Κολωνακίου και όλων εκείνων που σε παλιότερα χρόνια εμπιστεύονταν τις κορνίζες των πινάκων τους μόνο σε ένα κατάστημα του Κολωνακίου. Εδώ είχαμε διαρροές - κλείσιμο μαγαζιών κατά την διετία 2012 – 2015, μέχρι το 2016 σε λιγότερα από τα μισά καταστήματα επιζούσαν επιχειρήσεις, τα υπόλοιπα ήταν προς ενοικίαση. Τα περισσότερα όμως απ' όσα έκλεισαν τότε (2012-2015) παραμένουν σκοτεινά και με το ενοικιαστήριο στην άδεια βιτρίνα τους. Πιθανόν αυτή η μεγάλη πυκνότητα ξενοίκιαστων μαγαζιών να είχε την αιτία της σε υπερεκτιμημένες οικονομικές απαιτήσεις των τοπικών ιδιοκτητών όπου συχνά ο ένας παρασύρει τον άλλο σε παράλογες πια οικονομικές απαιτήσεις για την τιμή του ενοικίου. Είναι το τετράγωνο που χαρακτηρίζεται από την μεγαλύτερη εμπορική πτώση σε βάθος 5 χρόνων.

Τον τελευταίο χρόνο παρατηρείται μια μικρή βελτίωση της κατάστασης, σε μερικά από τα, επί τριετία, κλειστά μαγαζιά κάποιοι εναποθέτουν τις ελπίδες τους για μια νέα επιχειρηματική δραστηριότητα, όποτε και παρατηρούμε νέου τύπου χρήσεις. Τα καταστήματα με ακριβά ρούχα έχουν δώσει την θέση τους σε : ένα παλαιοπωλείο, ένα μαγαζί με παπούτσια σε πολύ χαμηλές τιμές, ένα εργαστήριο ραφής ανδρικού ενδύματος σε προσιτές τιμές, ένα σύγχρονο μπακάλικο με προϊόντα από την ελληνική περιφέρεια και ένα κατάστημα με υπηρεσίες γυναικείας ομορφιάς. Πολλές από τις νέες απόπειρες καταλήγουν σε νέα κλεισίματα μετά από κάποιους μήνες προσπάθειας.

Τα νέα καταστήματα με διακόσμηση όχι τόσο προσεγμένη, εξεζητημένη ή πολυτελείας όπως τα παλαιότερα μοιάζουν να μην επενδύουν στην μέχρι πρότινος υπερτοπική εμπορική δύναμη της γειτονιάς και να απευθύνονται στον απλό περαστικό, μειώνοντας την αισθητική ή οικονομική απόσταση Κολωνακίου – Εξαρχείων.

¹²⁰ Μάχη Τράτσα, 3/1/2015, «Χίλια κτίρια – «κοσμήματα» στο Κολωνάκι», εφημερίδα: Το Βήμα, πρόκειται για μαρτυρία του πολιτικού μηχανικού Κωνσταντίνου Φραγκίδη, <https://www.tovima.gr/2015/01/03/society/xilia-ktiria-kosmimata-sto-kolwnaki/>, τελ. επίσκεψη: 1/9/2018

Η αλλαγή του εμπορικού χάρτη είναι πιο εύκολα εντοπίσιμη εδώ και συντελείται κατά την διάρκεια της κρίσης.

Εικόνα 48: Εικόνα καταστημάτων προς ενοίκιαση. Αρκετά καταστήματα χωρίς χρήση τα τελευταία χρόνια, στο οικοδομικό τετράγωνο Πινδάρου – Βουκουρεστίου, φωτογρ. λήψη: Ιούνιος 2018

Το όχι και τόσο παλιό, αλλά εκκεντρικό κατάστημα εσωρούχων Βουκουρεστίου με Σόλωνος, μοιάζει να υπενθυμίζει μια παλιά νυχτερινή ατμόσφαιρα της γειτονιάς όπου εξασκείτο στο εδώ πεζοδρόμιο το αρχαιότερο επάγγελμα, κατά τις δεκαετίες '80 - '90 και ίσως λίγο αργότερα. Το κτίριο που φιλοξενεί το κατάστημα εσωρούχων, είναι ένα κτίριο γραφείων της δεκαετίας του '70 σε μελέτη του Τάκη Ζενέτου με αρκετές τροποποιήσεις –αισθητικές κακοποιήσεις στην σημερινή του μορφή.

«Ο Τάκης Ζενέτος ακριβώς πριν από σαράντα χρόνια, σαν σήμερα, τολμά το απονενοημένο διάβημα, πέφτοντας απ' το παράθυρο του γραφείου του στην οδό Σόλωνος».

Εφημερίδα Συντακτών, 28.06.2017 (άρθρο του Δημήτρη Νανούρη: «Τάκης Ζανέτος»)

Στο ίδιο σημείο που τώρα βρίσκεται η πολυκατοικία του Τ. Ζενέτου, υπήρχε κτίριο – έργο του Ernst Ziller, η οικία Lüders. Τα σχέδια ολοκληρώθηκαν το 1884 και η οικία ανεγέρθηκε όταν ακόμη η Βουκουρεστίου ονομαζόταν Αγχεσμού. Άγνωστη η ημερομηνία κατεδάφισης του. Υποθέτουμε από παλιές φωτογραφίες ότι κατεδαφίστηκε λίγο πριν το 1970. Αν δεν είχε κατεδαφιστεί θα μετρούσαμε τέσσερα κτίρια του Ziller στην οδό Σόλωνος - Σέκερη (Σέκερη 2, Σόλωνος 1 και Σόλωνος 104).

Εικόνα 49: Κτίριο σε σχέδια του Ernst Ziller, τέλη του 19^{ου} αιώνα, στη συμβολή των οδών Σόλωνος και Αγχεσμού (νυν Βουκουρεστίου), το οποίο έχει κατεδαφιστεί.

Εικόνα 50: Σόλωνος και Βουκουρεστίου το 1965, παρατηρούνται αρκετές διαφοροποιήσεις του κτιρίου από το σχέδιο του Ziller που παρατίθεται παραπάνω. Δίπλα στο νεοκλασικό κτίριο, βρίσκεται η πολυκατοικία που επιβιώνει μέχρι σήμερα και στεγάζει την Γκαλερί 7.

Ο χώρος που εδρεύει η Γκαλερί 7 συνήθως είναι κλειστός και παραμελημένος, σπάνια φωτίζεται για να φιλοξενήσει κάποια περιοδική έκθεση.

Η παλιά αίγλη της περιοχής επιβιώνει μόνο σαν έκθεμα σκονισμένο στο παλαιοπωλείο του τετραγώνου, από τη βιτρίνα του μπορεί κανείς να διακρίνει τα ασημικά και άλλα αντικείμενα πολυτελείας μιας εποχής που με ταχύτητα απομακρύνεται.

Όσο αφορά τις πολυκατοικίες του τετραγώνου, φαίνεται ότι στην πλειονότητα τους, λόγω της παρόδιας στοάς και του σχεδιασμού, είναι μεταγενέστερες του μεσοπολέμου.

Βουκουρεστίου – Δημοκρίτου: Αυτό το οικοδομικό τετράγωνο έχει μια δυναμική που ο χρόνος και η κρίση αδυνατούν να αλλοιώσουν δραστικά. Από την μία, στρέφοντας το βλέμμα στην Βουκουρεστίου προς την Ακαδημίας έχει κανείς στον οπτικό ορίζοντα την θέα του Παρθενώνα, αυτό συμβαίνει μόνο όμως την περίοδο φθινοπώρου και χειμώνα διότι τους θερινούς μήνες στη Βουκουρεστίου δημιουργείται μία εντυπωσιακή δέντρινη στοά από τα δένδρα που φουντώνουν, η οποία κρύβει την θέαση στην Ακρόπολη αλλά προσφέρει μία δροσερή σκιά στους διαβάτες της Βουκουρεστίου. Από την άλλη, στην Δημοκρίτου προς την Σκουφά θα αντικρύσει κανείς σαν σε κάδρο, κεντραρισμένο το βράχο του Λυκαβηττού. Η σύνδεση της γειτονιάς με τις δυο πιο γοητευτικές οπτικές εστίες της Αθήνας δεν εμπόδισε κάποια χτυπήματα της κρίσης: Παρατηρούνται περιοδικά κλεισίματα καταστημάτων που σύντομα όμως δίνουν την θέση τους σε νεότερες επιχειρήσεις. Μια ευμεταβλητότητα των εμπορικών χρήσεων στο μέτωπο του δρόμου χωρίς σκοτεινά σημεία και ερήμωση όπως σε άλλα σημεία, είναι σαφής η αντίσταση της γειτονιάς στην κρίση σε αυτό το συγκεκριμένο σημείο.

Εικόνα 51: Οπτική Φυγή, Άγιος Γεώργιος – Λυκαβηττός, άποψη από την συμβολή Σόλωνος και Δημοκρίτου

Εμβληματικό είναι εδώ το παλιό οπωροπωλείο που αλλάζει έδρες-μαγαζιά, μετακινείται σε διαφορετικά ισόγεια, παραμένοντας όμως στο συγκεκριμένο τετράγωνο τα τελευταία χρόνια. Στις ανοιχτές προθήκες του οπωροπωλείου ο περαστικός βρίσκει φρούτα και λαχανικά, μιας ποιότητας που απευθύνεται σε πιο απαιτητικό κοινό και παραμένει μία «εξωτική» όαση αστικής ζωηρότητας στην σκοτεινιασμένη Σόλωνος τα χρόνια της κρίσης.. Επί της Δημοκρίτου λίγα μέτρα κάτω από την Σόλωνος βρίσκεται το ιστορικό ζαχαροπλαστέιο – καφενείο «Desire» από το 1962 εξυπηρετούσε μια αριστοκρατική πελατεία και μέχρι σήμερα αποτελεί σημείο συνάντησης των παλαιότερων κάτοικων της περιοχής. Σε αντιδιαστολή με το ευγενές ακριβό ζαχαροπλαστέιο καφενείο, σε απόσταση λίγων μέτρων στην συμβολή της Σόλωνος με την Δημοκρίτου, είναι συχνό το θέαμα ανθρώπων που ψάχνουν στον κάδο απορριμμάτων να βρουν κάτι φαγώσιμο.

Εικόνα 52: Επιγραφή του παλιού ζαχαροπλαστείου “Desire”, επί της Δημοκρίτου λίγο παρακάτω από την συμβολή με την οδό Σόλωνος

Δημοκρίτου –Λυκαβηττού: Δημοκρίτου λοξοκοιτώντας προς την Ακαδημίας έχει την δυνατότητα ο περαστικός να παρατηρήσει το γοητευτικό κτίριο Ένωσης Ξένων Ανταποκριτών, έργο του Βασίλη Τσαγρή από το 1923, που πλέον είναι κλειστό. Ξεκινώντας

την περιήγηση στο συγκεκριμένο τετράγωνο συναντούμε τέσσερα ενδιαφέροντα διατηρητέα κτίρια στο συγκεκριμένο, μικρού μήκους, τετράγωνο. Το κατάστημα delicatessen τροφίμων «Αγροτική Γωνιά», ελαφρώς παραμελημένο, γερνάει μαζί με τους πελάτες του, υπενθυμίζοντας την απώλεια της αίγλης που συντελείται στη διάρκεια της κρίσης. Στο σημείο αυτό συμβαίνει κάτι δυσεξήγητο, παρατηρήσαμε δύο σφραγίσματα μαγαζιών και επάνοδο τους στο ίδιο σημείο μετά από κάποια χρόνια. Πρώτα το κατάστημα ειδών ένδυσης «Επώνυμο»: Έκλεισε το 2012 καθώς η πελατεία του συρρικνώθηκε αφού αναγκάστηκε να περιορίσει τις επώνυμες αγορές την πρώτη περίοδο της κρίσης, όμως το κατάστημα άνοιξε ξανά στο ίδιο σημείο το 2015 μέχρι το καλοκαίρι του 2018 επιβίωσε συνήθως άδαιο από πελάτες. Τον τελευταίο καιρό (Αύγουστος – Οκτώβριος 2018) είναι κλειστό, μία επιγραφή ειδοποιεί ότι βρίσκεται σε διαδικασία ανακαίνισης και θα ανοίξει σύντομα, δεν είναι τόσο πειστική. Δεύτερο το καφέ - πολυχώρος «Philos» άνοιξε το 2015, τότε που ο δρόμος ήταν στο βαθύτερο σημείο της παρακμής του. Προσέφερε αισιοδοξία και φώς με την παρουσία του, αλλά το πεδίο της Σόλωνος ήταν τόσο σκοτεινό με αποτέλεσμα να το συμπαρασύρει στο κλείσιμο. Μετά από περίπου ένα χρόνο επανήλθε και από τότε η συνδρομή του στην αναζωογόνηση της περιοχής είναι σαφής καθώς αρχίζει να δημιουργείται ένα νέο κοινό που συχνάζει εκεί. Ένα δεύτερος πολυχώρος παραδίπλα, και αυτός στην κατηγορία concept store, το «Graffito», ένα πολυκατάστημα που εμπορεύεται από έπιπλα μέχρι ρούχα και κεριά ή σαπούνια νέων καινοτόμων δημιουργών δείχνει να παραμένει ανθεκτικό από το 2014 παρότι πρόσφατα μείωσε τις δραστηριότητες του κλείνοντας το καφέ που λειτουργούσε στο εσωτερικό του.

Εικόνα 53: Αριστερά: Είσοδος του delicatessen τροφίμων (Σόλωνος και Δημοκρίτου), το οποίο δείχνει να μην προτιμάται πια, καθώς το αγοραστικό κοινό του έχει μετοικήσει σε άλλες περιοχές, φωτογρ. λήψη: 2018 **Δεξιά:** Φωτογραφία από το διατηρητέο κτίριο το οποίο στεγάζει τον πολυχώρο – καφέ “Philos”, στο νούμερο 32, πριν την ενοικίαση του (φωτ. λήψη: 2012) και δίπλα το ίδιο κτίριο μετά την εγκατάσταση του καφέ, φωτογρ. λήψη 2018

Εικόνα 54: Αριστερά: Άποψη της Σόλωνος με Δημοκρίτου το 1960, Δεξιά: Ίδιο Σημείο στην Σόλωνος το 2018. Στις φωτογραφίες διακρίνονται στο βάθος τα δύο νεοκλασικά κτίρια που επιβιώνουν μέχρι σήμερα και φιλοξενούν τον πολυχώρο - καφέ “Philos” και την “Αγροτική Γωνιά”. Παραμένει και η πολυκατοικία στο δεξί μέρος των φωτογραφιών. Την θέση του διώροφου νεοκλασικού στο αριστερό μέρος της φωτογραφίας του ‘60 έχει πάρει πολυκατοικία.

Σε αυτό το τετράγωνο διακρίνουμε καινοτομικές επιχειρηματικές προσπάθειες. Απουσιάζουν οι σουρεαλιστικές βιτρίνες ενός καταστήματος μοντέρνων γυναικείων ρούχων (Rora Lavada) που επί χρόνια ξάφνιαζε τον περαστικό παρουσιάζοντας στην προθήκη του την δική του οπτική της επικαιρότητας. Ευτυχώς το ξαναβρίσκουμε, πολύ φτωχότερο ως προς την αισθητική της βιτρίνας, στην παραπάνω πάροδο σε μία προσπάθεια να είναι πιο κοντά στην πλατεία Κολωνακίου για να αντιμετωπίσει ίσως την κρίση καλύτερα.

Εικόνα 55: Κατάστημα σε εγκατάλειψη, πριν την κρίση στέγαζε εστιατόριο ιταλικής κουζίνας, Σόλωνος 35, φωτογρ. λήψη: 2018

Στην διασταύρωση των οδών Λυκαβηττού και Σόλωνος 35 διακρίνουμε ένα κτίριο - ορόσημο, την αστική πολυκατοικία σε σχέδια του Λεωνίδα Μπόνη σε συνεργασία με τον Henri Ducoux, που ανεγέρθηκε την δεκαετία του '30, με τα χαρακτηριστικά κεραμικά

διακοσμητικά στοιχεία σαν σφραγιδόλιθους. Στο κτίριο, κάποιες φιγούρες βγάζουν την γλώσσα στους περαστικούς. Είναι τα αναρτημένα γοργόνεια, στη μέση των έρκερ, προσωπεία μέδουσας – αποτροπαϊκά. Ίσως ως φόρος τιμής στον αρχαίο πολιτισμό, ίσως και για να «υπηρετήσουν» τον σκοπό τους, να παρέχουν προστασία στην οικία και τους διαμένοντες. Παρά το αρχιτεκτονικό της κάλλος τα τελευταία χρόνια δεν έχει βρεθεί πρόθυμος ένοικος των ισογείων καταστημάτων που διαθέτει. Απέναντι ακριβώς στον άξονα του δρόμου, δύο μικρά δέντρα, τα μόνα δέντρα φυτεμένα στην επιφάνεια του πεζοδρομίου της Σόλωνος. Αναρωτιέται κανείς πως επιβίωσαν και ποιος έχει αναλάβει την φροντίδα τους.

Εικόνα 56: Αναρτημένα προσωπεία στην κατοικία του Λεωνίδα Μπόνη

Εικόνα 57: Η μαρμάρινη εγχάρακτη επιγραφή με τα ονόματα των αρχιτεκτόνων επί της οδού Λυκαβηττού, πολυκατοικία Σόλωνος 35 και Λυκαβηττού, φωτογρ. λήψη: 2018

Λυκαβηττού – Ομήρου: Η επιβλητική πολυκατοικία, χαρακτηριστικό δείγμα μεσοπολέμου, στη συμβολή Σόλωνος και Λυκαβηττού 5 επιβάλλεται λόγω του μεγέθους της στον περαστικό. Ακριβώς απέναντι άλλη μία, κομψή και λιτή, με ορθογωνικά έρκερ, πολυκατοικία μεσοπολέμου. Στο σημείο πολλά μπαλκόνια είναι περιποιημένα με φυτά, ένδειξη αμιγούς κατοικίας. Δύο κτίρια με χρήση κατοικίας ή γραφείων στους ορόφους και χωρίς ισόγειο κατάστημα προς ενοικίαση κάτι πολύ σπάνιο για την οδό Σόλωνος. Κάποιες κοντές, στενές, μικροκαμωμένες μεταλλικές εξώθυρες, δίπλα στις κεντρικές εισόδους, με φιλοτεχνημένα κικλιδώματα στο μέτωπο του πεζοδρομίου που οδηγούν στα υπόγεια των

πολυκατοικιών, δημιουργούν την αίσθηση μυστικών περασμάτων. Προχωρώντας πιο κάτω, η μνήμη γυρνά στο 1994 όπου ένας φόνος διαπράχθηκε έξω από την πολυκατοικία στο νούμερο 39 της Σόλωνος, υπεύθυνη η τρομοκρατική οργάνωση 17 Νοέμβρη. Στον αριθμό 39 ήταν η κατοικία του δημοσιογράφου και λογοτέχνη Φρέντυ Γερμανού. Σε επίπεδο ρυμοτομίας, έχουμε από την δεξιά πλευρά, καθώς κατηφορίζει κανείς προς Εξάρχεια, συνεχή παρόδια στοά επί περίπου 50 μέτρα (μέχρι την συμβολή με Ομήρου).

Εικόνα 58: Αριστερά: Σόλωνος 39, στην είσοδο της πολυκατοικίας διαπράχθηκε φόνος το 1994, φωτογρ. λήψη: 2018, Δεξιά: Διαβρωμένο από τον χρόνο, φωτιστικό εισόδου πολυκατοικίας στο νούμερο 41 της Σόλωνος, ίχνος παρελθόντος, φωτογρ. λήψη: 2018

«Συνήθιζε με αθλητικά παπούτσια να ανηφορίζει την Σόλωνος και να περιοδεύει τα βιβλιοπωλεία της. Ο Φρέντυ Γερμανός δεν ήταν απλά κάτοικος στην οδό Σόλωνος. Αλλά ο άνθρωπος «σήμα κατατεθέν» για αυτήν. Συχνά αποκαλούσε την πολυσύχναστη οδό «Δρόμο με τις Φάμπρικες». Από τις μεσημεριανές συζητήσεις με τους φοιτητές, μέχρι τις κουβέντες με τις εκδιδόμενες γυναίκες τα βράδια, ο Φρ. Γερμανός βίωνε την ζωή και τους ανθρώπους της Σόλωνος ως ο καλύτερος θαμώνας της»¹²¹.

¹²¹ Ελένη Ξένου, "Ο σπουδαίος Έλληνας συγγραφέας μου έμαθε πως στο μέτρο που μπορούμε δεν πρέπει να φτωχύνουμε την ζωή μας" <http://www.elenixenou.com/content/φρέντυ-γερμανός>, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

Εικόνα 59: Οι δύο αντικριστές πολυκατοικίες προπολεμικής περιόδου στη συμβολή της Σόλωνος με Λυκαβηττού, φωτογρ. λήψη: 2018

Η παρόδια στοά, αυξάνει το πλάτος του πεζοδρομίου καταργώντας έτσι προσωρινά ένα αρνητικό χαρακτηριστικό της Σόλωνος που είναι το στενό πεζοδρόμιο, σε αυτό το σημείο λειτούργησε σαν θερμοκήπιο διατήρησης των παλαιών χρήσεων, τα καταστήματα ένδυσης βρίσκονται εδώ στο ίδιο σημείο από την δεκαετία του 70. Τα ενδύματα στις βιτρίνες ακολουθούν την ηλικία των ιδιοκτητών τους που τώρα είναι πια ηλικιωμένοι αλλά συνεχίζουν να βρίσκονται εδώ. Μια χαρακτηριστική απώλεια του τετραγώνου είναι ένα υπόγειο μαγαζί πρωτοποριακών διακοσμητικών και δώρων με θέμα τα ζώα και την φιλοζωική συνείδηση στην διασταύρωση με Λυκαβηττού, το οποίο αντικαταστάθηκε τα τελευταία οκτώ χρόνια με ένα παλαιοπωλείο. Άλλο ένα παλαιοπωλείο λίγα μέτρα πιο κάτω από την απέναντι πλευρά. Δύο παλαιοπωλεία, σαν δύο «πύλες» που ανοίγονται στην ψηλάφηση του παρελθόντος μέσω μικρών αποσπασμάτων του.

Εικόνα 60: Ήχνη παρελθόντος στις βιτρίνες των παλαιοπωλείων, φωτογρ. λήψη: 2018

Ομήρου – Σίνα: Ένα μακρύ οικοδομικό τετράγωνο με ιδιαίτερα στενό πεζοδρόμιο, τους καλοκαιρινούς μήνες ο περαστικός εκτίθεται στον ήλιο. Στο νούμερο 49 με την εντυπωσιακή είσοδο, ένα καφέ φημισμένο για τα ροφήματα σοκολάτας άνοιξε πριν 6 περίπου χρόνια και από τότε συνεχίζει να προσελκύει κυρίως φοιτητές από την Νομική. Πριν χρόνια στεγάζονταν η ιστορική κάβα «Νέκταρ» που προμήθευε τα σπίτια και τα μπαρ της περιοχής με οινοπνευματώδη. Η ίδια κάβα προμήθευε επίσης τα σπίτια της περιοχής κατά παραγγελία περίτεχνα εδέσματα ειδικά φτιαγμένα για εορταστικά δείπνα. Μαρτυρία από το 1946 αναφέρει ότι «ο Βρετανός πρέσβης κατέφθανε με Ρολς Ρόις για να προμηθευτεί ούισκι»¹²².

Εικόνα 61: Σόλωνος 49, είσοδος πολυκατοικίας προπολεμικής περιόδου, στο ισόγειο κατάστημα με την κυρτή τζαμαρία, λειτουργούσε η κάβα «Νέκταρ» για την αστική τάξη της γειτονιάς, φωτογρ. λήψη: 2018

Από το σημείο αυτό και κάτω προς Εξάρχεια, αρχίζει η πυκνότερη παρουσία των εκδοτικών οίκων. Οι εκδόσεις Κουλτούρα, ένα παλαιοβιβλιοπωλείο, πρόσφατα μετακόμισε εδώ, και στην βιτρίνα του μπορεί ο περαστικός να δει μερικά από τα πιο παλιά βιβλία.

Εικόνα 62: Λεπτομέρεια βιτρίνας εκδόσεων “Κουλτούρα”, Σόλωνος 54, φωτογρ. λήψη: 2018

¹²² Νίκος Βατόπουλος, 27/8/2017, “Η επιστροφή του μαθητή”, εφημερίδα: Η Καθημερινή, <http://www.kathimerini.gr/923955/article/epikairothta/ellada/h-epistrophh-toy-ma8hth>, τελ. επίσκεψη: 1/9/2018

Σε αυτή την γειτονιά εγκαταστάθηκε το 1978 η Εστία, στο νούμερο 60. Στο φιλόξενο γραφείο της ιδιοκτήτριας Μάνιας Καραϊτίδη πολλοί λογοτέχνες ήταν συχνότατοι επισκέπτες. Το θρυλικό βιβλιοπωλείο έκλεισε το 2013, αφήνοντας μόνο ίχνη μνημονικά από το πέρασμα της ελληνικής διανοήσης στο σημείο αυτό της Σόλωνος. Στον ίδιο χώρο, από τις αρχές του 2016, στεγάζεται ένα σύγχρονο φαρμακείο – υπεραγορά. Στο γωνιακό νεοκλασικό δίπλα στην πολυκατοικία της Εστίας, που βρίσκεται τώρα φούρνος, ήταν το πολύ γνωστό βιβλιοπωλείο «Ενδοχώρα», το πρώτο που άνοιξε στην Σόλωνος και ίσως το πρώτο που έκλεισε.

Εικόνα 63: Διαβάτης κοιτάζει το κενό κατάστημα που άλλοτε στέγαζε το βιβλιοπωλείο της Εστίας, φωτογρ. λήψη: 2013

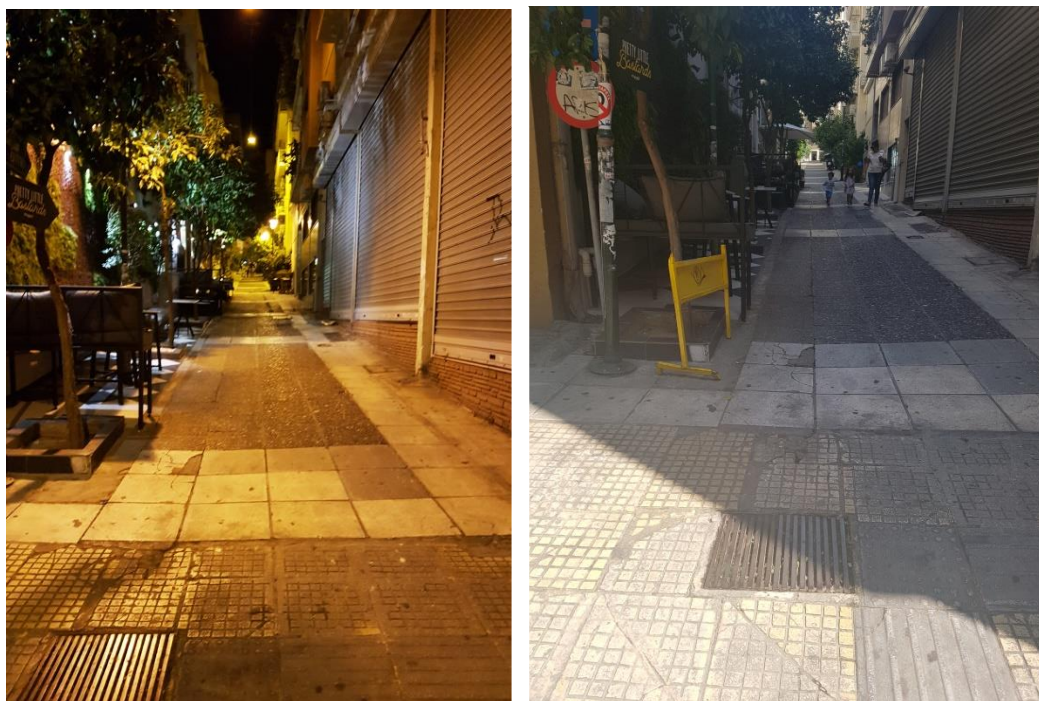
Μία εγχάρακτη μαρμάρινη επιγραφή με την προσωπογραφία του Φρέντυ Γερμανού και αναφορά στην δική του «εστία», υπενθυμίζει ότι εκεί βρισκόταν η Εστία συγχρόνως δημιουργεί μνημονική δίοδο για την ενθύμηση της παλαιάς κοινωνικότητας και ζωηρότητας της γειτονιάς σαν χώρου φιλόξενου για την πνευματική δημιουργία και πεδίου ανταλλαγής ιδεών, ταυτόχρονα όμως τονίζει την πλήρη υποχώρηση της παλαιότερης φυσιογνωμίας του σημείου αυτού της Σόλωνος.

Εικόνα 64: Μαρμάρινη επιγραφή – μνημονικό ίχνος που αφορά τον συγγραφέα Φρέντυ Γερμανό εντός της παρόδιας στοάς στη Σόλωνος 60 (θέση βιβλιοπωλείου της “Εστίας”)

Στην μέση του τετραγώνου από την δεξιά μόνο πλευρά, η οδός Μαντζάρου, ένα μικρό πεζοδρομημένο δρομάκι που φτάνει μέχρι την Σκουφά, ένα καφέ - μπαρ στην Μαντζάρου, λίγο πιο πάνω από τη Σόλωνος, υπάρχει εδώ από την δεκαετία του ‘80 αλλάζοντας ονόματα

και πιθανώς ιδιοκτήτες, τα βράδια η αντήρηση της μουσικής του ζωντανεύει κάπως το συγκεκριμένο όριο. Όταν κλείνει το καφέ - μπαρ, το στενό πεζοδρομημένο κομμάτι της Μαντζάρου, προσελκύει δραστηριότητες όπως αυτή της χρήσης ναρκωτικών στις εσοχές των εισόδων των κατοικιών. Σόλωνος με Μαντζάρου θα βρούμε ένα κτίριο στάθμευσης – μια πολυκατοικία κατασκευασμένη εξ αρχής για παρκινγκ, μια εντυπωσιακή περίπτωση αστικού χώρου στάθμευσης με ενδιαφέρον γκισέ υποδοχής, παλιότερα συλλειτουργούσε και καφέ που όμως εδώ και χρόνια, είναι κλειστό προσθέτοντας στην εικόνα της παρακμής της περιοχής.

Εικόνα 65: Πεζόδρομος Μαντζάρου τη νύχτα και τη μέρα, θέαση από την οδό Σόλωνος, φωτογρ. λήψη: 2018

Στο απέναντι πεζοδρόμιο είναι το κτίριο του ΟΤΕ με τα μεταλλικά χρυσά γράμματα, τα τελευταία χρόνια σφραγίστηκε, αργότερα κάηκε εξωτερικά και από τότε παραμένει μαυρισμένο και σκοτεινό. Μόνο κάποιες εργασίες συντήρησης του χώρου του πεζοδρομίου, που είχε υποστεί φθορές από την φωτιά, επισκευάστηκε. Στα γείσα και τα κλειστά παράθυρα έχουν βρει καταφύγιο περιστέρια, μία δυσάρεστη μυρωδιά επικρατεί στο σημείο σε πλήρη αντίθεση με την ενθαρρυντική μυρωδιά φρέσκου ψωμιού από το αρτοποιείο-ζαχαροπλαστείο απέναντι. Αρκετά χρόνια πριν υπήρχε σε αυτό το τετράγωνο ένα μικρό Κωνσταντινουπολίτικο ζαχαροπλαστείο, που αρωμάτιζε τα συγκεκριμένα όρια με τις μυρωδιές των γλυκισμάτων, μαθαίνουμε ότι έκλεισε από την δεκαετία του 80. Ακόμα πιο παλιά, στη θέση του κτιρίου του ΟΤΕ «υπήρχε ένα μονώροφο κτίσμα, όπου ήταν ο φούρνος του Κόρδα, που άλεθαν το σιτάρι μέσα»¹²³, μαρτυρίες αναφέρουν ότι κατά την κατοχή αποτέλεσε σημείο συχνής απόπειρας κλοπών σιταριού. Η μυρωδιά του φρέσκου ψωμιού όπως φαίνεται, διαποτίζει το συγκεκριμένο όριο από τα προπολεμικά χρόνια.

¹²³ Νίκος Βατόπουλος, 27/8/2017, "Η επιστροφή του μαθητή", εφημερίδα: Η Καθημερινή, <http://www.kathimerini.gr/923955/article/epikairothta/ellada/h-epistrofh-toy-ma8hth>, τελ. επίσκεψη: 1/9/2018

Στην εσοχή της παρόδιας στοάς, Σόλωνος και Σίνα, έχει βρει «στέγη» μια άστεγη τοξικομανής γυναίκα από το 2013. Περιέργως, βρίσκει την διάθεση να διακοσμή την δημόσια γωνία με κάποιες εικόνες από περιοδικά και με ψεύτικα λουλούδια προσπαθώντας να προσδώσει την εντύπωση εσωτερικού σπιτιού - παρουσιάζοντας στους περαστικούς ένα είδος προσωπικής της εικόνας για το ιδιωτικό της χώρο. Έρχονται, εδώ, σ' επαφή η κρίση του δημόσιου χώρου, με την προσωπική- ιδιωτική κρίση και συνομιλούν σε αυτή την παρόδια απάγκια γωνία. Από το Σεπτέμβριο του 2018 το σημείο του ύπνου της άστεγης γυναίκας είναι χώρος με σκουπίδια και πεταμένες κούτες, η γυναίκα δεν είναι πια εκεί.

Εικόνα 66: Σόλωνος και Σίνα, στη φωτογραφία διακρίνεται ο χώρος που η άστεγη γυναίκα έχει δημιουργήσει το καταφύγιο της, τα τελευταία χρόνια της κρίσης που ο ΟΤΕ και το εμπορικό κατάστημα του έφυγαν από το σημείο, φωτογρ. λήψη: 2016

Εικόνα 67: Στη Σόλωνος 53, στεγαζόταν από την προπολεμική περίοδο το ξενοδοχείο “Η Ωραία Γαλλία”. Αριστερά: Άποψη του ξενοδοχείου κατηφορίζοντας προς Εξάρχεια, δεκαετία του '30. Δεξιά: Άποψη του ξενοδοχείου ανηφορίζοντας προς Κολωνάκι, δεκαετία του '50.

Σίνα – Μασσαλίας: Περιοχή της Νομικής Σχολής και των Πολιτικών Επιστημών. Το κτίριο της Νομικής επί της Σόλωνος οικοδομήθηκε το 1936 σε σχέδια του Εμμ. Κριεζή με επιρροές Bauhaus. Στέγαζε ολόκληρο τον τομέα φιλοσοφικών επιστημών ως το 1980. Στο κτίριο μέχρι και σήμερα στεγάζονται, η Νομική Σχολή και οι Πολιτικές Επιστήμες. Όλες οι χρήσεις

ισογείων του τετραγώνου και όχι μόνον, ακολουθούν την ύπαρξη της Νομικής σχολής. Εδώ βρίσκεται ακόμα ένα από τα πρώτα καφέ της αλυσίδας «Γρηγόρης» από τα τέλη του 1970. Η πανεπιστημιακή- φοιτητική ατμόσφαιρα είναι ισχυρή σε όλη την γύρω περιοχή. Το συγκεκριμένο σημείο απέναντι από την Νομική ήταν θέση καφενείου από την μεσοπολεμική εποχή. Τις βροχερές Κυριακές στη άδεια είσοδο της Νομικής ξαποσταίνουν, μετά από την χρήση ναρκωτικών, οι τοξικοεξαρτημένοι μόνιμοι επισκέπτες της γειτονιάς.

«Στην άλλη γωνία της Σίνα ήταν το καφενείο της Νομικής

με το περίπτερο ακριβώς απέξω.

Εκεί αγοράζαμε τα περιοδικά: το Ελληνόπουλο, το Σινεάκ,

τα μικρά τεύχη με τα παραμύθια και τον Καραγκιόζη»¹²⁴.

Εικόνα 68: Είσοδος Νομικής από την Οδό Σόλωνος, φωτογρ. λήψη: Αύγουστος 2018

Στην Μασσαλία, λίγο πιο πάνω, η Ελληνοαμερικανική Ένωση όπου εκτός των σχολείων εκμάθησης Αγγλικής βρισκόμαστε την αξιόλογη βιβλιοθήκη της, πόλο έλξης νεολαίας από την δεκαετία του '70.

Λίγο πιο πάνω στη Σίνα βρίσκεται Γαλλικό Ινστιτούτο και η Γαλλική Αρχαιολογική σχολή ορόσημο της ασικότητας της γειτονιάς και πόλο έντονης πολιτιστικής ζωής και συγκέντρωσης διανοήσης.

¹²⁴ Νίκος Βατόπουλος, 27/8/2017, "Η επιστροφή του μαθητή", εφημερίδα: Η Καθημερινή, τελ. επίσκεψη: 1/9/2018

Μασσαλίας – Ασκληπιού: Πλευρά της διασταύρωσης της Ασκληπιού είναι ένα σαφές σύνορο στο νοηματικό χάρτη της περιοχής, βασικό σύνορο Κολωνακίου - Εξαρχείων.

Εδώ λοιπόν χωρίζεται η οδός σε δύο μέρη.

Επίσης εδώ βρισκόμαστε στο χώρο των πολιτικών γεγονότων. Το προαύλιο της Νομικής σχολής που βρίσκεται στην πεζοδρομημένη πλευρά της Μασσαλίας, ανάμεσα Σόλωνος και Ακαδημίας, είναι πασίγνωστο στους περιοίκους για το οικτρό θέαμα των τοξικοεξαρτημένων ατόμων. Εδώ βρίσκεται, κατά την διάρκεια της μέρας και της νύχτας, καταφύγιο ένας όχι ευκαταφρόνητος αριθμός χρηστών ναρκωτικών. Καθημερινό θέαμα τα «χτυπήματα» με βελόνες, οι διαπληκτισμοί, τα πεσμένα κορμιά μετά την κατανάλωση του ναρκωτικού. Το πράσινο του πεζοδρομημένου δρόμου χάνει την αναψυκτική του δύναμη καθώς αποτελεί μέρος της αποτρόπαιης εικόνας των δυστυχισμένων αυτών ανθρώπων.

Το Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων φαίνεται ότι αδυνατεί να αντισταθεί στην παρακμιακή αυτή ατμόσφαιρα. Το κτίριο λειτούργησε για πρώτη φορά το 1842, ως Δημοτικό Γενικό Νοσοκομείο "Ελπίς", ευρύτερα γνωστό ως "Πολιτικό", σε σχέδια του F. Stauffert, και με αρκετές τροποποιήσεις εκ των υστέρων των E. Schaubert και H. C. Hansen. Το νοσοκομείο περιέθαλψε τους προσβεβλημένους από χολέρα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, τραυματίες των Βαλκανικών Πολέμων και τους πρόσφυγες της Μικράς Ασίας, ενώ βοήθησε τους πεινασμένους και άρρωστους της Κατοχής. Από το 1971 λειτουργεί εκεί το Πνευματικό Κέντρο με βελτιώσεις στη εξωτερική διαρρύθμιση του από τον αρχιτέκτονα Κίμωνα Λάσκαρι, ο οποίος διαμόρφωσε και τον εξωτερικό προαύλιο χώρο ονομάζοντας τον «Κήπο των λογοτεχνών» καθώς υπάρχουν αγάλματα και προτομές σημαντικών ελλήνων λογοτεχνών.

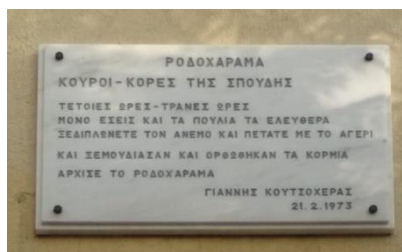

Εικόνα 69: Εικόνα του Πολιτικού Νοσοκομείου "Ελπίς", πριν την κατεδάφιση των πλαινών κτισμάτων που πραγματοποιήθηκε το 1970, δεν υπάρχει ημερομηνία λήψης της φωτογραφίας. Στην φωτογραφία διακρίνονται και τα κτίρια στο μέτωπο της Σόλωνος, από την Μασσαλίας μέχρι την Ασκληπιού. Διακρίνονται τρία διώροφα κτίρια με νεοκλασικά στοιχεία και κεραμίδια στις στέγες που απουσιάζουν σήμερα και στην θέση τους έχουν κτιστεί κτίρια γραφείων. Διαφαίνεται το γκαράζ που υπάρχει μέχρι σήμερα.

Τα αγάλματα τον τελευταία χρόνια, υπέστησαν διαφόρων ειδών βανδαλισμούς όπως θραύσεις, περιχύσεις με χρώματα, ολικές κλοπές αφαιρέσεις ή αποκεφαλισμούς και στο κήπο των λογοτεχνών λαμβάνουν χώρα αγοραπωλησίες ναρκωτικών ουσιών.

Το μικρό εκκλησάκι των Αγίων Αναργύρων έχει θεμελιωθεί μαζί με το νοσοκομείο και έχει επιβιώσει από αρκετές βανδαλιστικές επιδρομές τα τελευταία χρόνια.

Στο ισόγειο του Πνευματικού Κέντρου λειτουργεί ένα Θεατρικό Μουσείο και σε άλλους χώρους του πραγματοποιούνται ενδιαφέρουσες διαλέξεις – πολιτιστικές εκδηλώσεις. Τίποτα από αυτά όμως δεν σταματάει την εγκατεστημένη παρακμή στον περίγυρο του. Η εξαθλίωση του αστικού χώρου εκεί εμφανίζεται σαν αναπότρεπτη. Οι δυνάμεις της περιοχής μοιάζουν να μην είναι ικανές να σηκώσουν το βάρος της όποιας επούλωσης ή άλλως να επαναφέρουν το σημείο σε μια αστικά βιώσιμη ισορροπία.

Εικόνα 70: Μαρμάρινη πλακέτα με το ποίημα του Γ. Κουτσοχέρα “Το Ροδοχάραμα” επί της οδού Μασσαλίας στην γωνία του κτιρίου της Νομικής, υπενθυμίζοντας την εξέγερση της Νομικής, μνημονικό ίχνος ενθύμησης παρελθόντος, φωτογρ. λήψη: 2018

Στο ύψος του Πνευματικού Κέντρου, ο δρόμος φαρδαίνει και γίνεται βολικός για τα αυτοκίνητα προς επιβάρυνση των πεζών. Χαρακτηριστική η δυσκολία περιπάτου λόγω της στενότητας, σε κάποια σημεία ο πεζός υποχρεούνται να περπατήσει στο δρόμο. Τις καλοκαιρινές ιδίως, μέρες οι περαστικοί διασχίζουν με γρήγορο βήμα και ελαφρώς σαστισμένοι το κομμάτι μέχρι τη παρόδια στοά, καθώς ο ήλιος πέφτει καυτός στα σώματα τους.

Μαρτυρίες αναφέρουν πως το σημείο δεν είναι το ίδιο καθώς λείπει η ζωντάνια που έδινε από το 1934 μέχρι το 1982 το καφενείο «Η βόρειος Ήπειρος» απέναντι από τη εκκλησία, στην γωνία με την Μασσαλίας, σε ισόγειο νεοκλασικού που πλέον έχει αντικατασταθεί με πολυώροφο κτήριο. «Με τον κόσμο που είχε, γεμάτο όλη μέρα με τις συζητήσεις, ήταν άλλο πράγμα από σήμερα. Καθηγητές, φοιτητές, γνωστοί, πολιτικοί, πολύς κόσμος, δεν άδειαζε όλη την ημέρα¹²⁵». Απέναντι μία σειρά κτιρίων μεσοπολέμου, μια από αυτές η λιτή και κομψή πολυκατοικία του Ισαάκ Σαπόρτα.

Εικόνα 71: Πολυκατοικία Προπολεμικής Περιόδου, Σόλωνος 74, αρχιτέκτονας Ισαάκ Σαπόρτα, φωτογρ. λήψη:2018

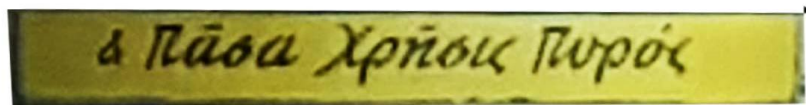
¹²⁵ Ελένη Κοβάνη, (χ.χ), “Εξάρχεια. Το Λυκόφως του Ερετεινού και των Αυλών”, http://www.ekke.gr/publications/2177_kovani.pdf, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

Μια τοιχογραφία – σύμπραξη τριών καλλιτεχνών του δρόμου, κοσμεί τον τοίχο της παρόδιας στοάς εξωτερικά των εκδόσεων Θεμέλιο, εκεί ο περαστικός αντιλαμβάνεται την αποφορά από τη χρήση της γωνίας ως ουρητηρίου. Οι εκδόσεις Θεμέλιο είναι θεσμός της γειτονιάς, ένα βιβλιοπωλείο σύμβολο της ανανεωτικής αριστεράς τις δεκαετίες του 70 και του '80. Σε όροφο οι εκδόσεις Φιλίστωρ, πιο πέρα μια ξύλινη ζωγραφισμένη, ξεθωριασμένη επιγραφή των εκδόσεων Παρασκήνιο, από το 1983.

Εικόνα 72: Ξεθωριασμένη ζωγραφισμένη επιγραφή των εκδόσεων παρασκήνιο, ίχνος παρελθόντος, φωτογρ. λήψη: 2018

Η πολυκατοικία - παρκινγκ απέναντι από το πνευματικό κέντρο, άλλο ένα ιδιαίτερο κτίσμα, ειδικά κατασκευασμένο για την στάθμευση των αυτοκινήτων που έχει είσοδο στην Σόλωνος, δεύτερη είσοδο στην Ασκληπιού αλλά και στην μικρή και τραυματισμένη Καπλανών από πάνω. Ο χώρος στάθμευσης αυτοκινήτων βρίσκεται στο σημείο από την δεκαετία του '60.

Εικόνα 73: Επιγραφή στο κτίριο – χώρο στάθμευσης στη Σόλωνος 82 απέναντι από το Πνευματικό Κέντρο, μαρτυρά την ηλικία του κτίσματος. Ίχνος παρελθόντος

Σε αναφορές του 1946 το σημείο όπου σήμερα βρίσκεται το γκαράζ, χαρακτηρίζεται ως αυλή των θαυμάτων.

Απέναντι προς την Ασκληπιού (όπου σήμερα είναι ένα γκαράζ)

σε σχήμα «Γ» υπήρχε η «αυλή των θαυμάτων».

Μια εσωτερική αυλή, όπου έμεναν πολλές οικογένειες

και που στα μάτια των παιδιών, που εκεί έπαιζαν μπάλα,

βώλους και κυνηγητό, φάνταζε παράδεισος.¹²⁶

¹²⁶ Νίκος Βατόπουλος, 27/8/2017, "Η επιστροφή του μαθητή", εφημερίδα: Η Καθημερινή, <http://www.kathimerini.gr/923955/article/epikairothta/ellada/h-epistrofh-toy-ma8hth>, τελ. επίσκεψη: 1/9/2018

Εικόνα 74: Σόλωνος 80, μία από τις αρκετές μικρές βοηθητικές μεταλλικές θύρες κατά μήκος της Σόλωνος στις όψεις των πολυκατοικιών προπολεμικής περιόδου, που οδηγούν στα υπόγεια των κτιρίων. Συνήθως δεν χρησιμοποιούνται πια, είναι παραμελημένες και η εσοχή που δημιουργούν με το πεζοδρόμιο έχει μετατραπεί σε άτυπο χώρο ρίψης απορριμμάτων.

Ας σταθούμε σε αυτό το σημείο, καθώς εδώ μπορούν να εξερευνηθούν παραμένουσες μνήμες από περιόδους του παρελθόντος της γειτονιάς.

Στην πεζοδρομημένη πλευρά της Μασσαλίας (που από φωτογραφίες διακρίνεται ότι τότε δεν ήταν πεζοδρομημένη αλλά υπήρχε δρόμος), πλαγίως του κτιρίου της Νομικής υπήρχε το νεκροτομείο της πόλης μέχρι το 1970, εδώ μεταφέρονταν τα πτώματα που ο θάνατος τους έχριζε περεταίρω διερεύνησης. Επί Γερμανικής κατοχής έφερναν εδώ τα τυμπανισμένα σώματα των πεθαμένων από πείνα για ταυτοποίηση. Όλα τα μεγάλα εγκλήματα της πόλης κατέληγαν εδώ για την εξιχνίαση των συνθηκών θανάτου. Μια φορτισμένη ατμόσφαιρα μη κανονικότητας έχει ποτίσει την γειτονιά για πολλά χρόνια, τόπος ποτισμένος με το πιο αποτρόπαιο αίσθημα, την ίδια την ρήξη με την ζωή, χώρος που δονείται από την ασυμμετρία του θανατηφόρου γεγονότος. Οι μνημονικές ουσίες της περιοχής είναι πιθανόν να ταράσσουν την σημερινή σιωπηλή κατάσταση του σημείου. Σαν ειρωνεία της τύχης τα ταλαιπωρημένα πρόσωπα των ναρκομανών καθώς περιμένουν την καθημερινή δόση τους είναι εκείνα που προδίδουν την απροσπέλαστη φρίκη του παρελθόντος του σημείου αυτού.

Επιμένοντας στο παρελθόν του σημείου, θα πρέπει να αναφέρουμε τα μικρά παλαιοβιβλιοπωλεία που από το Μεσοπόλεμο βρίσκονταν στην ίδια πλευρά του κτιρίου της Νομικής αλλά και από απέναντι, στους τοίχους του "Πολιτικού" νοσοκομείου, ενώ ακόμη παλιότερα βρίσκονταν κοντά στην Εθνική βιβλιοθήκη. Υπαίθριες βιβλιοθήκες στην σειρά στον τοίχο της Νομικής. Στις ξύλινες προθήκες τους, ανάμεσα στα βιβλία με νομικό περιεχόμενο, περίμεναν τον ενδιαφερόμενο διαβάτη και λογοτεχνικές δημιουργίες. Η περιοχή φαίνεται να κρατά την μνήμη αυτών των ιδιόρρυθμων αθηναϊκών βιβλιοπωλείων καθώς σε απόσταση μερικών μόνο μέτρων εκπλήσσεται κανείς να διαπιστώσει ότι τα περίπτερα της Ασκληπιού στο ύψος του Πνευματικού κέντρου έχουν μετατραπεί σε σημεία πώλησης παλαιών βιβλίων. Πρόσφατα μάλιστα (2018), άνοιξε παλαιοβιβλιοπωλείο επί της

Ασκληπιού περίπου στην γωνία με τη Σόλωνος, στο οποίο κοντοστέκεται πλήθος κόσμου καθημερινά. Οι παρουσίες αυτές ίσως αποκαταστήσουν τη χαμένη ταυτότητα του δρόμου.

Εικόνα 75: Παλαιοβιβλιοπώλες στον τοίχο της Νομικής επί της οδού Μασσαλίας

Εικόνα 76: Κατοχή, υπαίθριες βιβλιοθήκες πώλησης παλαιών βιβλίων, έξω από το Νεκροτομείο, οδός Μασσαλίας. Το κτίριο σήμερα στεγάζει το εντευκτήριο των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών υπό την επωνυμία "Κτίριο Κωστή Παλαμά".

«Από πάντα έχει κανείς την εντύπωση ότι αυτή η περιοχή, η τόσο αθηναϊκή, είχε τη μυρωδιά της τυπωμένης σελίδας. Δεν μου έκανε εντύπωση που έβλεπα στις μέρες μας τα περίπτερα να έχουν γίνει παλαιοβιβλιοπωλεία. Ακόμη και αν ξεχάσει κανείς ότι εκεί λίγο

πιο κάτω ήταν η Ιόνιος Σχολή του Γενναδίου και ότι στην Ασκληπιού ήταν το σπίτι του Παλαμά, επιζεί ένα άρωμα. Έστω και λίγο πένθιμο¹²⁷».

Συνεχίζοντας με αναφορές από την ποικίλη, πολυσήμαντη μνημονική αξία του σημείου αυτού της Σόλωνος, πρέπει να αναφέρουμε τις φοιτητικές εκδηλώσεις, διαδηλώσεις, εξεγέρσεις που έχουν κατά καιρούς συμβεί εδώ. Με σημαντικότερες για να αναφερθούν: Μια εξέγερση κατά την διάρκεια της κατοχής και την φοιτητική διαδήλωση της Νομικής σχολής το Νοέμβριο του 1973 σαν πράξη διαμαρτυρίας και αντίστασης εναντίον του δικτατορικού καθεστώτος. Η τελευταία που αναφέρθηκε, οδήγησε σε μια πορεία των φοιτητών μέσω της Σόλωνος, που κατέληξε στο Πολυτεχνείο και στην μετέπειτα κατάληψη του. Οι αντιδράσεις αυτές προς το δικτατορικό καθεστώς είχαν την συμμετοχή της πιο ενεργητικής μερίδας της τότε σπουδάζουσας νεολαίας και βεβαίως εντάχτηκαν δυναμικά στην διάστρωση της μνημονικής δομής της περιοχής.

Αν περάσουμε 30 περίπου χρόνια πίσω θα φτάσουμε στον Μάρτιο του 1942 που επί Γερμανικής κατοχής της πόλης γίνεται μια διαδήλωση με αντίστροφη πορεία από εκείνη του 1973, ξεκινά από τα Εξάρχεια και κατευθύνεται προς Κολωνάκι με στόχο να αποθεθεί στεφάνι στο άγαλμα του Ξάνθου στην πλατεία Κολωνακίου, περνώντας από την Σόλωνος. Πρόκειται για εκδήλωση με την ευκαιρία του εορτασμού της 25ης Μαρτίου 1821, με πρόθεση όμως να μετατραπεί σε διαδήλωση αντίστασης εναντίον της Γερμανικής κατοχής. Καθώς η φάλαγγα της νεολαίας περνάει την Ασκληπιού κοντά στη Νομική σχολή, αρχίζουν σφοδρότατες συγκρούσεις ανάμεσα στους διαδηλωτές και δυνάμεις αστυνομίας ελληνικής και ιταλικής.

Εικόνα 77: 24 Μάρτιου 1942, πρώτη διαδήλωση – πορεία εορτασμού της 25^{ης} Μαρτίου κατά την διάρκεια της κατοχής, οδός Σόλωνος

¹²⁷ Νίκος Βατόπουλος, 18/10/2015, «Οι αθηναϊκές μνήμες των παλιών βιβλίων», Καθημερινή <http://www.kathimerini.gr/834946/article/politismos/vivlio/oi-a8hnaikes-mnhmes-twn-paliwn-vivliwn>, τελευταία επίσκεψη:1/9/2018

Εικόνα 78: Αριστερά: 24 Φεβρουαρίου 1943, απεργία και η πορεία των εργαζομένων κατά της πολιτικής επιστράτευσης, Σόλωνος και Ασκληπιού, διαφαίνεται δεξιά, η νεόδμητη τότε, πολυκατοικία στην γωνία με Ασκληπιού που επιβιώνει μέχρι σήμερα σε πολύ καλή κατάσταση. Το νεοκλασικό κτίριο αριστερά στο οποίο διαφαίνεται γραφείο κηδειών, έχει κατεδαφιστεί και την θέση του σήμερα έχει πάρει κτίριο γραφείων. Δεξιά: Το ίδιο σημείο, συμβολή Σόλωνος με Ασκληπιού, Σεπτέμβριος 2018.

Ακόμη μία φωτογραφία, του 1943, φανερώνει ότι και η μεγαλύτερη πορεία σε πλήθος, εν μέσω κατοχής, κατά της πολιτικής επιστράτευσης, πέρασε από την Σόλωνος.

Επιστρέφοντας στην σημερινή εικόνα του δρόμου, αξίζει να αναφερθεί το κατάστημα που προσφέρει αραβικό φαγητό στην γωνία με Ασκληπιού. Λειτουργεί τα τελευταία χρόνια σημειώνοντας επιτυχία στο φοιτητικό κοινό και ταυτόχρονα απαντάει στις ανάγκες του νεοφερμένου αραβικού πληθυσμού που διαμένει σε μονάδες φιλοξενίας στην γύρω περιοχή.

Εικόνα 79: Σημαντική στιγμή στην ιστορία του τετραγώνου, η κατάληψη της Νομικής τον Φεβρουάριο του 1973, στη φωτογραφία διακρίνονται οι φοιτητές στην ταράτσα της Νομικής.

Ασκληπιού – Ιπποκράτους: Χαρακτηριστικό το βιβλιοπωλείο Πύρινος Κόσμος, αποτελεί το τόπο που μπορεί να προμηθευτεί κάνεις κάθε διαθέσιμο στα ελληνικά σύγγραμμα γύρω από την παραψυχολογία, τον μυστικισμό, τις θρησκείες της ανατολής και τον Ινδουισμό που για κάποια χρόνια, στην δεκαετία κυρίως του 70, υπήρξε πεδίο αναζητήσεων μιας μερίδας της ελληνικής νεολαίας.

Το «Μακεδονικόν», εργαστήριο Μπουγάτσας, παραμένει εδώ αναλλοίωτο στο χρόνο και συνεχίζει να αποτελεί καθημερινή στάση για τους διερχόμενους. Παρέχει τα προϊόντα του σε φοιτητές και εργαζομένους από το 1970. Προσθέτει στην γειτονιά την μυρωδιά της τυρόπιτας και της μπουγάτσας.

Εικόνα 80: Αριστερά: «Μακεδονικόν», πρόσοψη επί της Σόλωνος, φωτογρ. λήψη: Αύγουστος 2018, Δεξιά: Ξεχασμένη επιγραφή των εκδόσεων Φιλιππότη, έχουν μετακινηθεί από το 2012, φωτ. λήψη: Αύγουστος 2018

Άξιες αναφοράς, οι εκδόσεις Γρηγόρη με ειδικευση σε βιβλία για την εκπαίδευση αμετακίνητες από την Σόλωνος. Απουσιάζουν οι εκδόσεις Φιλιππότη στο νούμερο 69. Οι βιβλιοεκδόσεις του Στρατή Φιλιππότη βρίσκονταν εδώ από το 1978 μέχρι το 2012. Ένας χώρος γοητευτικός για το βλέμμα με γλυπτά, πινάκες, φωτογραφίες και βιβλία και ταυτόχρονα διαποτισμένος με μνήμη και ιστορία. Ήταν από τους πρώτους που λόγω της κρίσης μεταφέρθηκε πλησίον σε υπόγειο επί της Ασκληπιού (λίγους μήνες μετά ακολούθησε και η «Εστία»). Και η βάση των εκδόσεων Τολίδη ήταν εδώ. Από την απέναντι πλευρά, απουσιάζει και το βιβλιοπωλείο Παρουσία, έκλεισε και αυτό μαζί με τα υπόλοιπα.

Άξια προσοχής η γωνιακή μοντέρνα πολυκατοικία στη διασταύρωση με Ασκληπιού, που ανεγέρθηκε το 1937. Οι διαμένοντες την φροντίζουν και μπορεί και σήμερα να ακτινοβολεί σαν ξεχωριστή αισθητική αξία της γειτονιάς.

Λίγο πιο κάτω από την Σόλωνος, στη Ασκληπιού 3, ήταν κάποτε το σπίτι του Παλαμά. Μία διώροφη κατοικία του 19ου αιώνα στην οποία διέμεινε με την οικογένειά του από το 1894 έως το 1935. Το σαλόνι της οικίας Παλαμά υπήρξε ένας πνευματικός χώρος της εποχής, με θαμώνες σπουδαίους λογοτέχνες εκείνης της γενιάς. Σε αυτό το σπίτι ο Παλαμάς έγραψε τα περισσότερα έργα του. Τα τέλη του 1966 κατεδαφίστηκε για να ανεγερθεί πολυκατοικία. Τις τελευταίες δεκαετίες στο ισόγειο της πολυκατοικίας, βρίσκεται το πασίγνωστο βιβλιοπωλείο Πολιτεία.

Ιπποκράτους – Μαυρομιχάλη: οι εκδόσεις Λιβάνη από το 1998, στεγάστηκαν στη Σόλωνος. Οι παρουσιάσεις βιβλίων που γίνονται τακτικά εδώ, αποτελούν πόλο έλξης ανθρώπων που θα φτάσουν στη Σόλωνος για να βρεθούν εκεί. Λίγο πιο κάτω το βιβλιοπωλείο της χριστιανικής οργάνωσης του Σωτήρα θυμίζει την παρουσία των ισχυρών παραχριστιανικών οργανώσεων από την δεκαετία του '60 σε διάφορα κατά καιρούς σημεία της γειτονιάς. Το καφεκοπτείο «Ραοία» σταθερό από το 1962 με την παλιά ταμπέλα που απεικονίζει μία γυναίκα εξωτικής χώρας, χαρίζει το άρωμα άλλων δεκαετιών αλλά και του φρεσκοκομμένου καφέ στο σημείο.

Εικόνα 81: Η επιγραφή του παλιού καφεκοπτείου “Ραοία” λίγο πριν το Χημείο, ίχνος που επιβιώνει ερχόμενο από το παρελθόν

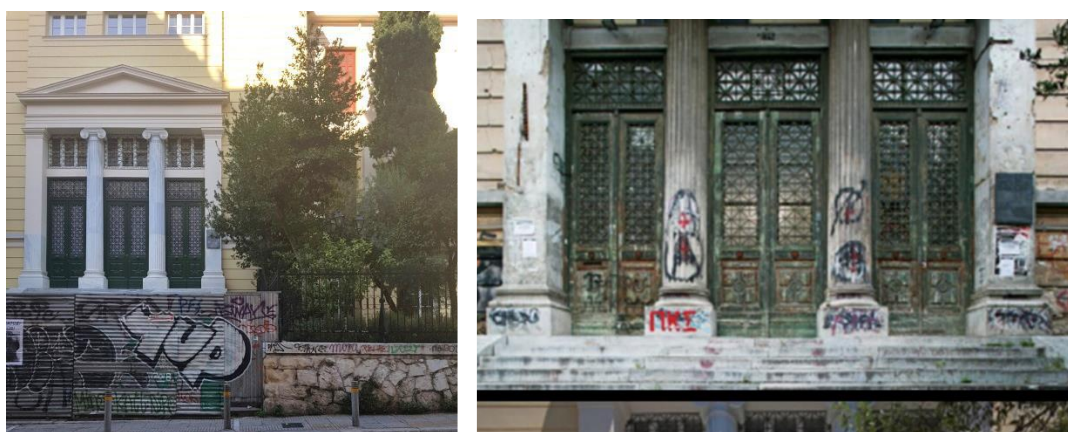
Στη γωνία με Μαυρομιχάλη στα πρότυπα ευρωπαϊκών μητροπόλεων, μόλις ξεκίνησε την πορεία της, μια αγορά προϊόντων vegan και καφέ. Το κοινό είναι νέοι που ακολουθούν το κύμα της χορτοφαγικής – ωμοφαγικής διατροφής. Το νέο κατάστημα φέρνει μια πνοή αναζωογόνησης στην ευάλωτη περιοχή δίπλα στο Χημείο.

Άξιο αναφοράς, το καφενείο λίγα μετρά μετά την διασταύρωση με την Μαυρομιχάλη, το «Πανελλήνιον» – μπορεί να μην στέκεται ακριβώς επάνω στην οριογραμμή της Σόλωνος είναι όμως σήμα κατατεθέν για τους αθηναίους σκακιστές. Ξεκίνησε να λειτουργεί το 1885 σε άλλη διεύθυνση (Μπενάκη – Πανεπιστημίου) και από το 1991 στο σημερινό σημείο, ήσυχο και ανεπιτήδευτο με αισθητική προσηλωμένη σε προηγούμενες Αθηναϊκές εποχές. Στο τελευταίο μέρος του τετραγώνου, ένα αστικό κενό - ένα υπαίθριο πάρκινγκ διακόπτει την πυκνότητα των πολυκατοικιών. Λειτουργεί εδώ και χρόνια. Στη μεσοτοιχία με την τελευταία πολυκατοικία διαφαίνονται τα ίχνη ισοπεδωμένου μονώροφου πέτρινου σπιτιού, πιθανόν από τον 19^ο αιώνα, με κεραμοσκεπή. Σε κάποιο από τα κατεδαφισμένα πλέον κτίσματα, κατά τη διάρκεια της κατοχής και ύστερα, βρισκόταν το νυχτερινό κέντρο «Φοίνικες», από το οποίο πέρασαν πολλοί ρεμπέτες της εποχής. Στην Μαυρομιχάλη, λίγο πιο κάτω από το υπαίθριο παρκινγκ, στη γωνία με Σόλωνος υπάρχει του σπίτι του Τσίλλερ που βρίσκεται υπό ανακαίνιση.

Εικόνα 82: Τα ίχνη του μονώροφου κτίσματος στον υπαίθριο χώρο στάθμευσης στην Σόλωνος με Μαυρομιχάλη, φωτογρ. λήψη: 2018

Μαυρομιχάλη – Χαρ. Τρικούπη: Ορόσημο διαχρονικό, εμβαπτισμένο με πολλές μνήμες, το κτήριο του παλιού Χημείου σε σχέδια του Ernst Ziller, θεμελιώθηκε το 1887. Πλήγμα για το κτίριο, η καταστροφή από την φωτιά το 1911, ύστερα επισκευάστηκε και προστέθηκε σε αυτό ακόμα ένας όροφος. Πέραν της αρχιτεκτονικής του αξίας, είναι σταθμός για την εκπαίδευση αλλά μνημείο παρουσίας στην γερμανική κατοχή και στον αγώνα κατά της δικτατορίας. Κατά τη διάρκεια της κατοχής, διοργανώνονταν συσσίτια και δράσεις αντιστασιακές αλλά και από τον ασύρματο του Χημείου επικοινωνούσαν με την εξόριστη κυβέρνηση στην Αίγυπτο. Από τις ίδιες εγκαταστάσεις εξέπεμψε το πειρατικό ραδιόφωνο λίγο μετά την είσοδο των Γερμανών στην Αθήνα. Την ημέρα της Απελευθέρωσης της Αθήνας (12 Οκτωβρίου 1944), λέγεται ότι ο ασύρματος πειραματικός ραδιοσταθμός του εργαστηρίου της Φυσικής μετέδωσε πρώτος την είδηση της απελευθέρωσης της Αθήνας από τα Γερμανικά στρατεύματα κατοχής. Η κεραία του ραδιοσταθμού βρίσκεται μέχρι σήμερα στην ταράτσα του κτιρίου.

Εικόνα 83: **Αριστερά:** Λεπτομέρεια της όψης του κτιρίου του Παλαιού Χημείου μετά την ανακαίνιση του, φωτογρ. λήψη: Αύγουστος 2018, **Δεξιά:** Λεπτομέρεια της εισόδου του κτιρίου του Παλαιού Χημείου όπως ήταν το 2006, πριν την διαδικασία ανακαίνισης

Εικόνα 84: Το κτίριο του Χημείου στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (1920), στην γύρω περιοχή διακρίνονται μονώροφα κτίσματα

«Από τα σκαλιά του Χημείου ξεκινούσαν τα παλιά χρόνια όλες οι φοιτητικές εξεγέρσεις, όλα τα αιτήματα εκεί συζητιόντουσαν από συγκεντρωμένους νεαρούς που απλώνονταν σε αυτά τα μαρμαρένια σκαλοπάτια, καπνίζοντας και συζητώντας ολημερίς κι ολονυχτίς μέχρι να πάρουν τις αποφάσεις τους»¹²⁸.

Το 1996 το κτίριο λειτούργησε ως μουσείο Φυσικών Επιστημών και Τεχνολογίας, καθώς η σχολή μεταφέρθηκε στην Πανεπιστημιούπολη. Από το 2006 το κτίριο σφραγίστηκε και ξεκίνησε η ανακαίνιση του για την δημιουργία της βιβλιοθήκης της Νομικής σχολής. Ακολούθησαν αρκετά χρόνια αναμονής με το κτίριο κρυμμένο από τις σκαλωσιές και αλουμινένια «τείχη» να περιβάλλουν το προαύλιο του. Συνθήματα και πανό συνήθως κρεμασμένα στις αυλόπορτες. Η αναδιαμόρφωση ολοκληρώθηκε τους πρώτους μήνες του 2017 και άνοιξε προς το κοινό.

Κατά την δεκαετία του '80 μέχρι το 2010 στην γωνία του Χημείου, όπως και σε άλλα σημεία της Σόλωνος, υπήρχε πιάτσα αγοραίου έρωτα τις νύχτες. Σημείο που διατηρεί μια φρικτή μνήμη, καθώς εδώ έψαχνε τα θύματα του ο κατά συρροή δολοφόνος που έδρασε την δεκαετία του '90, βιάζοντας και σκοτώνοντας ιερόδουλες. Απέναντι, το σχετικά νέο κατάστημα με τα πιροσκή τροφοδοτεί τους περαστικούς τα τελευταία 4 χρόνια, μικρή νησίδα ρωσικής μαγειρικής του δρόμου ανταγωνίζεται την παρακμάζουσα τριγύρω κατάσταση και αντιστέκεται στην σημερινή αμηχανία της γειτονιάς. Στη συνέχεια, ένα εγκαταλελειμμένο, μισογκρεμισμένο, ταπεινό διώροφο νεοκλασικό σπίτι με αραιή σειρά ακροκέραμων. Εδώ και περίπου δέκα χρόνια είναι τυλιγμένο με πράσινο δίκτυ, το οποίο ανανεώνεται όποτε φθείρεται, για να μην πέφτουν σοβάδες και κομμάτια, προσφέρει στον προσεκτικό περαστικό ψηφίδες εντυπώσεων μιας προγενέστερης φυσιογνωμίας της οδού. Άξια παρατήρησης η δίριχτη κεραμιδένια στέγη του. Το κατώφλι της εισόδου του αποτελεί θέση επαιτείας τα τελευταία χρόνια. Δίπλα μια πολυκατοικία της δεκαετίας του '30 με καθαρές γραμμές. Απουσιάζουν τα πολλά φοιτητικά καφενεία (πχ καφενείο «Το Χημείο») και η ζωντάνια τους με την συρροή φοιτητών του Χημείου γύρω τους που υπήρχε εκεί προπολεμικά αλλά και μέχρι την δεκαετία του '90.

¹²⁸ Rodia, 19/5/2018, "Το Παλιό μου Φροντιστήριο και το Χημείο", http://rodiat7.blogspot.com/2018/05/blog-post_19.html, τελευταία επίσκεψη: 1/1/2018

«Συγκατοικούσα με τον Αλέκο τον Αμμανίτη στην οδό Σόλωνος αντίκρυ στο Χημείο. Παγώναμε στα κρεβάτια μας σκεπασμένοι, όξω χιόνιζε και ανάβαμε οινόπνευμα να σπάσει το κρύο. Κι είχαμε φτώχιες. Τότες αποφάσισα να πάω και να δώσω...»

Ασημάκης Πανσέληνος (αρχές δεκαετίας του '30), από το βιβλίο «Τότε που ζούσαμε»

Εικόνα 85: Το εγκαταλελειμμένο, διώροφο, διατηρητέο κτίριο απέναντι από το Χημείο, φωτογρ. λήψη: 2018

Χαρ. Τρικούπη – Ζωοδόχου Πηγής: Άλλη μια είσοδος των Εξαρχείων. Αλυσίδες ταχυφαγείων εξυπηρετούν τους περαστικούς και εργαζομένους της γύρω περιοχής – μαζική παρουσία φοιτητών στην διάρκεια της μέρας για πρόχειρο φαγητό. Ο Αιώνιος Ηνίοχος, βιβλιοπωλείο εκδόσεων εσωτεριστικής φιλοσοφίας. Ινδικά αρώματα εκπέμπονται στους διαβάτες, εδώ όπως και στον Πύρινο κόσμο θεραπεύονται οι δοξασίες της ασιατικής φιλοσοφίας από το 1989. Κυριαρχεί με το ύφος του στο τετράγωνο, αλλά και συνοδεύεται από καταστήματα ινδικών ρούχων, παραμένοντας πιστό στην ανατολική κουλτούρα του δρόμου εδώ και αρκετές δεκαετίες.

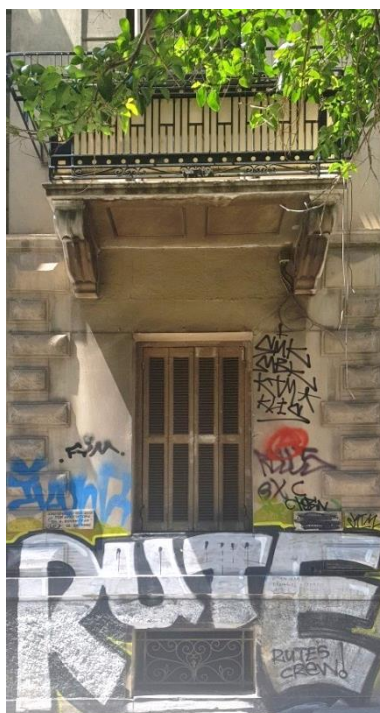

Εικόνα 86: Παλιά ξεχασμένη χειρόγραφη επιγραφή στην γωνία της Σόλωνος με την Ζωοδ. Πηγής, οδηγεί στο κομμάτι της Σόλωνος που στις δεκαετίες '70 και '80 συγκέντρωνε καταστήματα με ινδικά ρούχα, ίχνος παρελθόντος, φωτογρ. λήψη: 2018

Εικόνα 87: Λεπτομέρεια βιτρίνας Αιωνίου Ηνίοχου, πύλη στον μυστικισμό, φωτογρ. λήψη: 2018

Ζωοδόχου Πηγής – Εμ. Μπενάκη: Επί της Ζ. Πηγής, πριν διασταυρωθεί ο δρόμος με την Σόλωνος, αφημένο, σκονισμένο και βαμμένο με σπρέι στέκει το όμορφο σπίτι με τις εντυπωσιακές τζαμαρίες όπου κατοίκησε και ίδρυσε την σχολή Θεάτρου Τέχνης ο Κάρολος Κουν. Δύο μαρμάρινες επιγραφές μαρτυρούν τις ημερομηνίες που χτίστηκε και την ημερομηνία που ξεκίνησε να κατοικεί ο Κουν, 1926 και 1942 αντίστοιχα. Ο Κουν δεν μένει πια εδώ...

Εικόνα 88: Λεπτομέρεια κτιρίου που στέγασε τον Κ. Κουν, ο οποίος ίδρυσε εδώ το θέατρο τέχνης, ανεγέρθηκε το 1926 από τον αρχιτέκτονα Ηλ. Α. Κουρμουλή, φωτογρ. λήψη: Αύγουστος 2018

Απέναντι επί της Σόλωνος και Ζ. Πηγής ένα διατηρητέο κτήριο του 1927, στον πρώτο όροφο ήταν η βάση του περιοδικού «Βαβέλ» μέχρι το 2008, η πρωτοπορία του κόμικ και του τολμηρού εναλλακτικού έντυπου λόγου γεννήθηκε εδώ. Το κτίριο της Βαβέλ τα χρόνια της Γερμανικής κατοχής στέγαζε στρατηγείο-αρχηγείο του ΕΛΑΣ, γι' αυτό και στο μπαλκόνι υπάρχουν ακόμα μπαλώματα στόκου για να καλύψουν τις τρύπες σφαιρών που σαν ουλές που παραμένουν ακόμα ανοικτές.

Εικόνα 89: Κτίριο του 1927, το οποίο φέρει ακόμα σημάδια από σφαίρες της περιόδου της Κατοχής, το κτίριο ήταν αρχηγείο του ΕΛΑΣ. Τα τελευταία χρόνια πριν την κρίση σε αυτό το χώρο βρισκόταν τα γραφεία του περιοδικού “Βαβέλ”, Σόλωνος 110

Εικόνα 90: Έργο του καλλιτέχνη Casao Rocks, κοσμή την παρόδια στοά, έξω από τις εκδόσεις Πιρόγα που πήραν τα τελευταία χρόνια εγκαταστάθηκαν στην θέση του βιβλιοπωλείου του Α. Γεωργιάδη, το οποίο μετά από συνεχείς επιθέσεις αποσύρθηκε από την περιοχή, φωτογρ. λήψη: Αύγουστος 2018

Απέναντι, το μικροσκοπικό, αλλά ενεργό, καλλιτεχνικό βιβλιοδετείο με την παλιομοδίτικη γραμματοσειρά στην επιγραφή του είναι από τα λίγα που έχουν απομείνει στην περιοχή. Σε αυτό το αρκετά μακρύ οικοδομικό τετράγωνο, το μεγαλύτερο ίσως της Σόλωνος, ενδιαφέρον προκαλούν τα τρία μικρά, στενά και ακανόνιστα δρομάκια που την τέμνουν. Διατηρούνται στην αρχική τους μορφή, πριν την ένταξη της περιοχής στο σχέδιο πόλεως, το 1865¹²⁹. Από δεξιά, όπως κατηφορίζει κανείς προς Κάνιγγος, η ενδιαφέρουσα Λόντου που συνδέει την Σόλωνος με την Μεσολογγίου – δύο βήματα και μπορεί κάποιος να βρεθεί στα ενδότερα στέκια της εξεγερμένης νεολαίας της Αθήνας, μετά τον φόνο του Αλέξη Γρηγορόπουλου. Προσεχώς, απέναντι από τη Λόντου, επί της Σόλωνος θα λειτουργεί κατάστημα πώλησης προϊόντων κάνναβης, μία εμπορική πρωτοβουλία που μοιάζει να μεταφέρεται από την κουλτούρα της πολύ κοντινής περιοχής της οδού Μεσολογγίου.

Εικόνα 91: Το πολύ στενό και μικροσκοπικό βιβλιοδετείο, Σόλωνος 99, απομεινάρι παρελθόντος, φωτογρ. λήψη: 2018

Αν και έχει δεχτεί πολλές αλλοιώσεις στην όψη της, Σόλωνος και Λόντου βρίσκεται (Σόλωνος 116) η μοναδική πολυκατοικία που σχεδίασε ο Πάτροκλος Καραντινός, ο αρχιτέκτονας του νέου τύπου σχολικών κτιρίων. Είναι πολυκατοικία της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου(1950). Από πίσω το φροντιστήριο Perugia προετοιμάζει εδώ και τέσσερις περίπου δεκαετίες μαθητές για σπουδές στην Ιταλία, ο «Νικολάτος» ένα βιβλιοχαρτοπωλείο, από το 1876. Οι εκδόσεις Ι. Σιδέρης αν και μετακόμισαν το 2000 εδώ, κλείνουν πάνω από έναν αιώνα λειτουργίας,. Ζωντάνια παρέχεται στο σημείο αυτό από το καφεβιβλιοπωλείο «το Έναστρον», το οποίο αντιστέκεται στην φθορά της ταυτότητας της περιοχής διοργανώνοντας παρουσιάσεις βιβλίων ή φιλοσοφικές συζητήσεις, με την

¹²⁹ Ελένη Παρταλιού, 2009, "Εξάρχεια : Μια Πολύμορφη Γειτονιά"
<http://courses.arch.ntua.gr/fsr/139133/EJARXEIA%20MIA%20POLYMORFH%20GEITONIA.pdf>

ευκαιρία των εκδηλώσεων τα βράδια φωτίζεται η σκοτεινή οδός. Δίπλα, βρίσκονται στη σειρά δύο εγκαταλελειμμένα - ερημωμένα κτίρια.

Εικόνα 92: Κουτιά με βόλους προς πώληση στο πεζοδρόμιο του βιβλιοχαρτοπωλείου “Νικολάτος”, παιχνίδι από το παρελθόν, φωτογρ. λήψη: 2018

Εικόνα 93: Λεπτομέρεια κτιρίου δεκαετίας του '30. Το κτίριο σήμερα είναι εγκαταλελειμμένο, εδώ στεγαζόταν η μπουάτ “Βάτραχοι”, ίχνος παρελθόντος, φωτογρ. λήψη: Αύγουστος 2018

Στο πρώτο εγκαταλελειμμένο κτίριο διακριτικής κομψότητας της δεκαετίας του '30, η επιγραφή της μπουάτ «Βάτραχοι» παραμένει καρφωμένη στο τοίχο, η μπουάτ βεβαίως έχει κλείσει το 2014, διατηρήθηκε εδώ σαν νεανικός χώρος που από το 1983 που εξέπεμπε τις μελωδίες του στην γύρω περιοχή. Παλαιότερα, ένα καφενείο από την απέναντι πλευρά του δρόμου επιτελούσε τον ίδιο σκοπό. Πηγές αναφέρουν ότι στην γωνία Σόλωνος και Λόντου, περί το 1910 βρισκόταν το καφενείο του Καρατζά όπου ο ποιητής Στέφανος Μαρτζώκης είχε στήσει εκεί την πρώτη φιλολογική ακαδημία¹³⁰.

¹³⁰ Ελένη Κοβάνη, (χ.χ), “Εξάρχεια. Το λυκόφως του Ερετεινού και των Αυλών”, http://www.ekke.gr/publications/2177_kovani.pdf, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

Το καφενείο του Καρατζά (..) θα το ονομάζαμε Ακαδημία εξαρχειώτικης καντάδας αν αναλογιστούμε ότι τα στενά δρομάκια του τότε νέου Προαστίου, αλλά και τα σπίτια με τις χαρούμενες λουλουδάτες αυλές αντηχούσαν τα βράδια από τις παρέες των κανταδόρων που τραγουδούσαν το τραγούδι του Μαρτζώκη:

«Είναι στιγμές που ο δύστυχος τρελαίνομαι για σένα και γέρνοντας στον ώμο σου αισθάνομαι πως ζω».¹³¹

Εικόνα 94: Εγκαταλειμμένο κτίριο στην Σόλωνος 105 (δίπλα στο κτίριο των «Βατράχων»), το κατάστημα στο ισόγειο, επίσης, εγκαταλειμμένο και εμφανώς φθαρμένο, φωτογρ. λήψη: Σεπτέμβριος 2018

Ακόμα ένα στενό δρομάκι που τέμνει τη Σόλωνος εδώ είναι η Σουλίου, τη διαπερνά και από τις δύο μεριές. Από αριστερά η Σουλίου οδηγεί στην Ζαλόγγου, εντύπωση προκαλεί το μυστηριώδες κτίριο που μοιάζει με εκκλησία - πολυκατοικία, πρόκειται για κτίριο που ανήκει στην ιδιοκτησία της εκκλησίας, αλλά με αδιευκρίνιστο για τον περαστικό χαρακτήρα. Στο ίδιο σημείο κοιτάζοντας προς τον ουρανό το βλέμμα διακόπτεται από σειρές φρεσκοπλυμένων ρούχων, μυρίζει σαπούνι. Από την άλλη μεριά της Σόλωνος, ανάμεσα στο βιβλιοχαρτοπωλείο του Νικολάτου και στην αγέρωχη αστική πολυκατοικία του 1934 του αρχιτέκτονα Αλ. Μεταξά (Σόλωνος 120) με τους κυκλικούς φεγγίτες που μοιάζει με πλοίο, η Σουλίου δημιουργεί ένα αδιέξοδο με οπτική διαπερατότητα προς την Κωλέττη, σημείο κρυφό που ευνοεί παραβατικές συμπεριφορές, σύριγγες πεταμένες στην είσοδο του μισογκρεμισμένου διατηρητέου σπιτιού, μια γλάστρα στο γκρεμισμένο

¹³¹ Ελένη Κοβάνη, (χ.χ), “Εξάρχεια. Το λυκόφως του Ερετεινού και των Αυλών”, http://www.ekke.gr/publications/2177_kovani.pdf, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

μπαλκόνι του πρώτου ορόφου με ένα κακτοειδές φυτό που επιβιώνει χωρίς να ποτίζεται. Η ξύλινη θύρα έχει αντικατασταθεί με πρόχειρη μεταλλική για να εμποδίζεται η είσοδος ανεπιθύμητων επισκεπτών. Ένα γκράφιτι την κοσμεί, απεικονίζει ένα ροζ τέρας -διάβολο, είναι η συνήθης φιγούρα του καλλιτέχνη Casao Rocks, που μεταφέρει το εξής γραπτό μήνυμα: «Ο χρόνος πέθανε και ας ήτανε γιατρός» (είναι το δεύτερο έργο του Casao Rocks σε αυτό το οικοδομικό τετράγωνο, υπάρχει μία ψυχεδελική ζωγραφιά του στον τοίχο που χωρίζει τις εκδόσεις Ι. Σιδέρη με τις εκδόσεις Πιρόγα. Πολλά έργα του ανακαλύπτει κανείς κατά μήκος της Σόλωνος). Ίσως το μήνυμα επιχειρεί να συνδιαλλαγεί με την κατάσταση των γκρεμισμένων μνημών της συγκεκριμένης περιοχής, της αγιάτρευτης ρήξης της σημερινής απελπιστικής κατάστασης με την αισιοδοξία παλαιότερων εποχών, ο χρόνος εδώ δεν γιατρεύει ότι έχει ραγίσει ή διαρρηχθεί.

Εικόνα 95: Οδός Σουλίου, διατηρητέο κτίριο σε κακή κατάσταση. Το μήνυμα που μεταφέρει η φιγούρα μοιάζει να συνομιλεί με το γύρω περιβάλλον, φωτογρ. λήψη: 2018

Εικόνα 96: Παλιός λαμπτήρας που φωτίζει την στενή οδό Σουλίου, ίχνος που επιβιώνει από το παρελθόν, φωτογρ λήψη: 2018

Από τα σπασμένα παράθυρα του σπιτιού - ερειπίου στον στενό δρόμο θα διακρίνει αποθηκευμένες, παρατημένες, παλιές πινακίδες φροντιστηρίων γραφιστικής αισθητικής του 1970 – 1980. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 80 στη Σόλωνος από Ζ. Πηγής και μέχρι την Κάνιγγος ο δρόμος έλαμψε σαν έδρα της φροντιστηριακής εκπαίδευσης των Αθηναίων μαθητών. Εδώ προετοιμάζονταν οι μαθητές των λυκείων από όλες τις περιοχές της Αθήνας για τις πανελλαδικές εξετάσεις εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, και αυτή η φροντιστηριακή προετοιμασία αρκετών μηνών αποτελούσε και το πρώτο βάπτισμα των μαθητών σε περιβάλλον πιο «εξωτικό» από της γειτονίας τους.

Αν πρέπει να αναγνωρίσουμε ένα σημερινό χαρακτηριστικό για την παλιά γειτονιά των φροντιστηρίων, αυτό είναι η συγκέντρωση καταστημάτων παραγωγής προσκλήσεων γάμων και βαφτίσεων.

Η «Τυποπεργαμνή» έχει ορίσει το χώρο της καθώς «επιμελήθηκε» αυτοβούλως το πεζοδρόμιο με rococo διάθεση: ψηφιδωτό γυαλιστερό δάπεδο στο πεζοδρόμιο, γλάστρες, και καθρέφτες¹³². Το τυπογραφείο Ωκύτυπον χρόνια βρίσκεται στην διασταύρωση με την Μπενάκη και έχει γραμμένες τις επιφάνειες των τοίχων του με όλων των μορφών τα tags, όπου το ένα μάχεται το άλλο ποιο θα επικρατήσει.

«Η θεία έμενε στην οδό Σόλωνος και Μπενάκη σ' ένα ρετιρέ, σπάνιο για κείνη την εποχή, με πολύ μεγάλη βεράντα που έβλεπεσ αποκεί όλη την Αθήνα και την Ακρόπολη και τη θάλασσα ακόμα. Εκτός από τη βεράντα είχε κι άλλα που μας τραβούσαν και ξέραμε πως κάθε φορά θα βρίσκαμε κάτι διαφορετικό που δεν υπήρχε στο δικό μας σπίτι»¹³³.

Άλκη Ζέη

**Στη φωτογραφία :Η μητέρα της Άλκης Ζέη στο μπαλκόνι της θείας της στη Σόλωνος 120, 1940 (από το βιβλίο)*

¹³² Δήμητρα Τριανταφύλλου, 6/11/2008, “Κάτι συμβαίνει στην «εμπόλεμη» οδό Σόλωνος”, Athens Voice, http://www.athensvoice.gr/91992_kati-symvainei-stin-empolemi-odo-solonos, τελευταία επίσκεψη:1/9/2018

¹³³ Άλκη Ζέη, 2013, “Με Μολύβι Φάμπερ Νούμερο 2”, Αθήνα: Μεταίχιμο

Εικόνα 97: Οδός Σόλωνος 120 στην συμβολή με Μπενάκη (δεξιά:1950, αριστερά:2018). Διαφαίνεται ότι μετά τον εμφύλιο πόλεμο, το κτίριο υπέστη έντονες φθορές. Είναι η πολυκατοικία που αναφέρει η Άλκη Ζέη στο μυθιστόρημα της «Με Μολύβι Φάμπερ Νούμερο 2» (παραπάνω απόσπασμα).

Εικόνα 98: Οι δύο πλευρές της στενής οδού Σουλίου όπως φαίνεται από την Σόλωνος, φωτογρ. λήψη: 2018

Εικόνα 99: Αριστερά: Άποψη της Σόλωνος από την συμβολή της με την Εμμ. Μπενάκη, διακρίνεται η μικρή οδός Σουλίου, φωτογρ. λήψη: 2018, Δεξιά: Στο ίδιο σημείο, το Νοέμβρη του 1973, το πλήθος φοιτητών από την Νομική διασχίζει την Σόλωνος προκειμένου να μεταβεί στο Πολυτεχνείο, μετά την συνέλευση στη Νομική

Εμ. Μπενάκη – Θεμιστοκλέους: Το πεζοδρόμιο γίνεται στενότερο από την δεξιά μεριά κατά την κάθοδο της Σόλωνος. Από αυτό πια το σημείο έχουμε μια εγκατάλειψη των κτιρίων που διαρκεί σε χρόνο. Καπνισμένες, από καυσαέριο χρόνων, όψεις πολυκατοικιών. Καταστήματα προς ενοικίαση αναμένουν με ελάχιστες ελπίδες κάποιον να τους δώσει πνοή. Οι τζαμαρίες τους είναι καλυμμένες σπιθαμή προς σπιθαμή με παχιά στρώματα διαφημιστικών αφισών για συναυλίες ή διαδηλώσεις. Η ένταση με την οποία η κρίση χτύπησε που τύλιξε την περιοχή ήταν παραλυτική. Μια χρόνια κατάσταση που δηλώνει ότι κανείς δεν επιθυμεί να επενδύσει τα όνειρα – σχέδια του, την ζωή του σε αυτά τα καταστήματα.

Εικόνα 100: Στο μέτωπο του δρόμου στην συμβολή της Σόλωνος με τη Εμμ. Μπενάκη, οι βιτρίνες των κενών καταστημάτων έχουν μετατραπεί σε χώρο αφισοκόλλησης, αχνοφαίνεται πίσω από τα επί χρόνια κατεβασμένα ρολά η χειρόγραφη σκουριασμένη επιγραφή “Το Κυκλαδίτικο”, αναφέρεται σε κατάστημα φωτοαντιγράφων που εδώ και κάποιες δεκαετίες έχει κλείσει, φωτογρ. λήψη: Ιούλιος 2018

Εικόνα 101: Σόλωνος και Μπενάκη 117, το κατάστημα έχει καλυφθεί από τις αφίσες, φωτ. λήψη: Ιούλιος 2018

Εικόνα 102: **Αριστερά:** Στην φωτογραφία του 1960 φαίνεται το διώροφο κτίριο που στεγάζει μία ταβέρνα και το γαλακτοπωλείο – ζαχαροπλαστείο “Η Εκάλη”, η λήψη είναι από την οδό Μπενάκη, πριν την συμβολή της με την Σόλωνος, **Δεξιά:** Στο ίδιο σημείο, στη φωτογραφία του 2018, το διώροφο κτίριο έχει κατεδαφιστεί και την θέση του έχει πάρει ένα κτίριο με όψη στην οδό Σόλωνος, το διπλανό παραμένει ως έχει και η πολυκατοικία της δεκαετίας του '50 που διακρίνεται στην απέναντι πλευρά της Σόλωνος επίσης επιβιώνει.

Νησίδα εδώ αποτελεί το μικρό φρεσκοβαμμένο νεοκλασικό των εκδόσεων Άγκυρα, εδώ διακρίνουμε ότι φυλάσσει στην δεξιά άκρη της όψης του ένα απομεινάρι γείσου από διπλανό νεοκλασικό, του οποίου την θέση του έχει πάρει η μαυρισμένη πολυκατοικία στη γωνία Σόλωνος - Εμ. Μπενάκη. Ένα ενδιάμεσο θραύσμα που υπενθυμίζει παλιότερα χαρακτηριστικά του δρόμου. Οι εκδόσεις Άγκυρα αντιστέκονται στην υποβάθμιση της περιοχής, με τις βραδιές μουσικής ή λογοτεχνίας και ποίησης. Το διπλανό κακοφορμισμένο νεοκλασικό κτίριο, στεγάζει το προξενείο της Κένυας - μία πύλη συνομιλίας της Αφρικής με την Σόλωνος.

Εικόνα 103: Εκδόσεις Άγκυρα, το θραύσμα – απομεινάρι γείσου, φωτογρ. λήψη: 2018

Ενδιαφέρουσες αστικές πολυκατοικίες μεσοπολέμου, η μία μάλιστα στο νούμερο 130, είναι του 1934 και φέρει σποραδικά τραύματα από σφαίρες της περιόδου των Δεκεμβριανών. Το αριστερό μπαλκόνι του πρώτου ορόφου περιποιημένο και πρόσφατα βαμμένο (μόνο το συγκεκριμένο) δημιουργεί χρωματική αντίθεση με το υπόλοιπο κτίριο, του οποίου το κέλυφος φαίνεται να έχει απορροφήσει στρώσεις σκόνης και καυσαερίου από τότε που ανοικοδομήθηκε.

Εικόνα 104: Απόσπασμα πολυκατοικίας του 1934 στη Σόλωνος 130, η χρωματική διαφορά του μπαλκονιού του πρώτου ορόφου, φωτογρ λήψη: Αύγουστος 2018

Ενδιαφέρουσες και οι είσοδοι των αστικών πολυκατοικιών με τις μεγαλοπρεπείς σιδερένιες εξώθυρες σε εσοχή, και τους διάτρητους ανελκυστήρες, απομένουσες μαρτυρίες της παλαιότερης αστικής αίγλης.

Εικόνα 105: Εξώθυρα, Σόλωνος 130, πολυκατοικία του 1934, αρχιτέκτονας: Θ. Σαραμαντής, φωτογρ λήψη: 2018

Στο τετράγωνο είναι ζωντανά μόνο καταστήματα που κλείνουν το μάτι στη νεολαία που συχνάζει στα Εξάρχεια. Δύο καταστήματα εξειδικευμένα στη θεματολογία του κόμικ. Το «Καφεκούτι», ένα καφέ – σταθερή αξία στην περιοχή εδώ και μια δεκαετία που όμως τελευταία δείχνει (από την έλλειψη επισκεπτών) να υποκύπτει στην ερήμωση του δρόμου. Πάνω από το Καφεκούτι η ροζ – γαλάζια διπλοκατοικία εγκαταλειμμένη, από την παλιά επιγραφή στην είσοδο φαίνεται ότι κάποτε στέγαζε κοινωφελές ίδρυμα για ορφανά κορίτσια. Κάποιοι τον τελευταίο χρόνο για αγνώστους λόγους, πέταξαν στις όψεις της μπαλόνια με κόκκινη μπογιά, μοιάζει σαν να έχει ματώσει. Στο τέλος, ένα νεοκλασικό σπίτι στο ισόγειο του οποίου λειτουργεί φαρμακείο. Η επιγραφή «Φαρμακείον» με ξεθωριασμένα γράμματα προδίδει την παλαιότητα του.

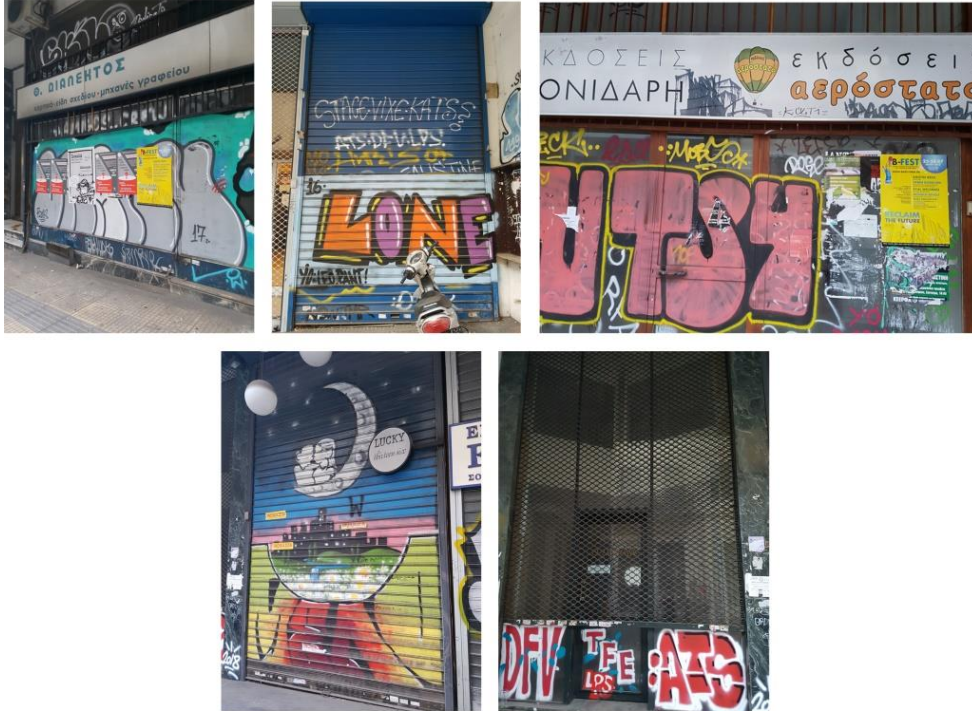
Εικόνα 106: Η όψη της κατοικίας στην Σόλωνος 123, πρώην ιδρύματος για ορφανά κορίτσια. Ζωσμένη με κόκκινη μπογιά, αποτυπώνει την αστική παρακμή, φωτογρ. λήψη: Αύγουστος 2018

Θεμιστοκλέους – Πατούσα: Κάποιες μαρτυρίες τοποθετούν στη συμβολή Θεμιστοκλέους και Σόλωνος το φημισμένο παντοπωλείο του Έξαρχου στα τέλη του 19ου αιώνα, από τον οποίο η περιοχή πήρε το όνομα Εξάρχεια. Θεμιστοκλέους και Σόλωνος μία τριώροφη διατηρητέα κατοικία με γραμμικής μορφής κίονες από οπλισμένο σκυρόδεμα. Η όψη στο μπαλκόνι του πρώτου είναι γραμμένη – «χαρακωμένη» με συνθήματα. Εδώ, τα χρώματα από την αισθητική του tagging, τα γκράφιτι και τα συνθήματα εκτός από το μέτωπο των ισογείων έχουν εξαπλωθεί στα μπαλκόνια των πρώτων ορόφων των τριών από τα τέσσερα οικοδομήματα στο σταυροδρόμι Θεμιστοκλέους – Σόλωνος. Κοιτώντας από την Θεμιστοκλέους προς την πλατεία Εξαρχείων, σημαίες μαυροκόκκινες ανεμίζουν στα περισσότερα κτίρια που δηλώνουν ότι έχουν μετατραπεί σε καταλήψεις - στέκια αυτοοργανωμένων ομάδων.

Εικόνα 107: Σόλωνος 127 και Θεμιστοκλέους, διατηρητέο κτίριο με διάχυτη την υλική αποτύπωση της παρακμής στις όψεις του, φωτογρ. λήψη: Αύγουστος 2018

Θα δει κανείς ανθρώπους όλων των εθνικοτήτων να κυκλοφορούν, άλλοι χαρούμενοι, άλλοι λυπημένοι. Λόγω της εγκατάστασης πλήθους προσφύγων και μεταναστών στην χώρα, οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα δημιούργησαν κέντρο ημέρας το Σεπτέμβριο του 2016 στο κτίριο με αισθητική μετριοπαθούς μοντερνισμού στον αριθμό 133 της Σόλωνος, εκεί που παλιότερα βρίσκονταν οι εκδόσεις Αλεξάνδρεια. Παρέχουν φροντίδα σε ευάλωτα άτομα που ήρθαν στην χώρα για τα τελευταία χρόνια. Σχεδόν κάθε σαββατοκύριακο, τα βράδια επεισόδια και συμπλοκές με την αστυνομία συμβαίνουν εδώ, καθώς η Θεμιστοκλέους, αυτός ο δρόμος εντάσεων, περνά από την πλατεία Εξαρχείων, όπου οργανώνονται και εκκινούνται οι συμπλοκές. Χαρακτηριστικό στην περιοχή αυτή είναι τα συνεχόμενα άδεια καταστήματα προς ενοικίαση. Η παρόδια στοά που υπάρχει δεν ήταν αρκετή ώστε σε αυτό το τετράγωνο να αναπτυχθεί κάποια εμπορική δραστηριότητα, λόγω μάλιστα της απουσίας αγοράς η τοποθεσία δημιουργεί ανοίκειο αίσθημα στον περαστικό. Μια ξεχασμένη σκονισμένη επιγραφή από τα φροντιστήρια «Ζήτα» που μεσουρανούσαν τη δεκαετία του '80 και δεν λειτουργούν πια. Η κινητικότητα πεζών εδώ είναι μειωμένη, εξαίρεση αποτελεί ο κόσμος μαζεύεται έξω από την ανακαινισμένη κλινική Υπαπαντή που λειτουργεί από το 1979.

Εικόνα 108: Εικόνα κενών καταστημάτων επί της Σόλωνος στο οικοδομικό όριο Θεμιστοκλέους – Πατούσα, φωτογρ. λήψη: Αύγουστος 2018

Είναι το τελευταίο οικοδομικό τετράγωνο που η οδός προσδιορίζεται με την ονομασία Σόλωνος (παρακάτω συνεχίζει με το όνομα Καποδιστρίου). Στη Σόλωνος 142 δεσπόζει σαν γλυπτό η πολυκατοικία που σχεδίασε ο Κυπριανός Μπίρης, «επενδεδυμένη με μάρμαρο, εξώστες διαφανείς από γυαλί, δείχνει προφητικά πως θα κατασκευάζονταν οι μοντέρνες πολυκατοικίες στο μέλλον»¹³⁴, στο σημείο αυτής της λευκής πολυκατοικίας κατά την διάρκεια των Δεκεμβριανών βρισκόταν ένα από τα φυλάκια της οργάνωσης Χ και εκεί διαδραματίστηκε μία από τις «μάχες» της Σόλωνος, κατά την διάρκεια των Δεκεμβριανών, όπου τα έγκλειστα μέλη της οργάνωσης αναγκαστήκαν να διαφύγουν περνώντας από ταράτσα σε ταράτσα. Ακριβώς απέναντι μια πολυκατοικία, τους πρώτους μήνες του 2018 ανακαινίστηκε συνολικά και προσφέρει διαμερίσματα ενοικιαζόμενα σε τουρίστες μέσω της πλατφόρμας του Airbnb. Τα βράδια το σημείο υποφέρει από την έλλειψη ικανού φωτισμού με αποτέλεσμα να γίνεται ο κατάλληλος χώρος για περιθωριακές χρήσεις. Από τον Ιούλιο του 2018 που τέθηκε σε λειτουργία η ξενοδοχειακή επιχείρηση, η κεντρική είσοδος - υποδοχή των ενοικιαζόμενων διαμερισμάτων είναι ανοικτή και φωτισμένη τα βράδια παρέχοντας μία αίσθηση προστασίας σε όσους περπατούν στο σημείο. Παρά το φωτισμένο ισόγειο της ανακαινισμένης πολυκατοικίας, απέναντι στη πολυκατοικία του Κ. Μπίρη φαίνεται πως λόγοι ασφαλείας ώθησαν τους ιδιοκτήτες να ενισχύσουν την είσοδο με ηλεκτρικά ισχυρά ρολά ασφαλείας που το βράδυ κατεβαίνουν.

¹³⁴ Απόσπασμα από τον Νίκο Καββαδά, σε blog της Ρένας Φατούρου, <http://irena.blogspot.com/2014/10/1937-142.html>, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

Εικόνα 109: Η μαρμάρινη πολυκατοικία του Κυπριανού Μπίρη στη απόληξη της Σόλωνος με Πατούσα, φωτογρ. λήψη: Αύγουστος 2018

Πατούσα – Τζωρτζ: Διασχίζοντας την Πατούσα, εκεί που η Σόλωνος μετονομάζεται σε Καποδιστρίου, ένα μικρό οριοθετημένο τρίγωνο πράσινου με τρία δένδρα ονομάζεται πλατεία Σόλωνος. Δεν μοιάζει με πλατεία - μια μικρή νησίδα ξεθωριασμένου πρασίνου, η πρώτη μετά την περιοχή του πνευματικού κέντρου, ορίζει το τέλος της Σόλωνος. Το σημείο αυτό σηματοδοτεί το πέρασμα προς τις αρκετά υποβαθμισμένες και προ κρίσης περιοχές, της πλατείας Κάνιγγος, πλατείας Βάθης, περιοχής του Ε.Μ. Πολυτεχνείου και του Αρχαιολογικού Μουσείου. Στο σημείο λειτουργεί, τα τελευταία χρόνια της μαζικής εισροής προσφύγων, ένα κέντρο ημέρας του Ερυθρού Σταυρού που προσφέρει βοήθεια και υποστήριξη σε πρόσφυγες. Τα βράδια επικρατεί μια περίεργη συνύπαρξη ανοίκειων φυσιολογικών πιθανώς εμπόρων ναρκωτικών, με τουρίστες που επισκέπτονται το μαγειρείο «Ατιταμός» για οικονομικό ελληνικό φαγητό, με διερχόμενους χρήστες ουσιών, και με τις ιερόδουλες που χρησιμοποιούν το σημείο αυτό χρόνια. Στη συμβολή της οδού Καποδιστρίου με την οδό Τζωρτζ ένα ξενοδοχείο, σε ένα ενδιαφέρον προπολεμικό κτίριο, που παρέχει χώρο κυρίως για τις υπηρεσίες των εκδιδόμενων γυναικών. Σε μεσοτοιχία, το ροζ διατηρητέο κτίριο σαν κουκλόσπιτο, με φροντισμένα φυτά στα μπαλκόνια ως ένδειξη ζωής στην σκοτεινή και απωθητική αυτή, προέκταση της Σόλωνος. Το κτίριο του ΙΚΑ εγκαταλελειμμένο εδώ και κάποια χρόνια, είχε μετατραπεί σε άτυπο χώρο υποδοχής προσφύγων το τελευταίο χρόνο και τώρα βρίσκεται σε διαδικασία ανακαίνισης – αναμένεται να στεγάσει τουριστικό hostel. Ίσως κάτι τέτοιο λειτουργήσει καταπραϋντικά για την γειτονιά που νοσεί, ιδίως κατά την διάρκεια της νύκτας.

«Αν προσομοιάζαμε τη Συγγρού με ποτάμι, τότε η Σόλωνος είναι ένας μητροπολιτικός χείμαρρος, ένας δρόμος εντάσεων και συνεχούς εμπλοκής. Απ’ τα “στόμιά” του εισέρχεσαι σε έναν κόσμο με σκουπίδια και πολύτιμα πράγματα, σε μια οδό που συμπυκνώνει την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα, αυτής του μεσοπολέμου, των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων και της μοντέρνας εποχής. Όσο για τις δράσεις ανάπλασης, ένα τέτοιος δρόμος μόνο με “βελονισμό” διορθώνεται, με χώρους εκτροπής στα πλαϊνά, όπως

είναι η πίσω πλευρά του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Αθηναίων»¹³⁵ αναφέρει ο Γ. Τζιρτζιλιάκης (Τριανταφύλλου:2008).

«Η Σόλωνος είναι, νομίζει κανείς, ένα παλιμψηστο με πολλαπλές εγγραφές πάνω της που φανερώνουν λαογραφικά φαινόμενα»¹³⁶ υποστηρίζει η Άννα Λυδάκη.

Η Σόλωνος του λαού και του Κολωνακίου, θα μπορούσε να χωριστεί νοηματικά σε δύο τμήματα. Στο ύψος της Νομικής είναι που η οδός περνάει στους κόλπους των Εξαρχείων και πιο συγκεκριμένα της Νεάπολης. Η ευρωστία της κάποτε σταματούσε ακριβώς σε αυτό το όριο, τα τελευταία χρόνια όμως η «ασθένεια» έχει φτάσει κοντά στην Κανάρη. Η συνέχεια της από την Νομική και μετά αποτελούσε την «κοιλιάδα» των βιβλιοεκδόσεων με πρωτοπόρο την Εστία. Η Εστία μετοίκησε και μαζί και άλλοι εκδοτικοί οίκοι και η γειτονιά βρίσκει σε αναζήτηση χαρακτήρα.

Σε επίπεδο αρχιτεκτονικής κατά μήκος του συνόλου της οδού διασώζονται ενδιαφέροντα δείγματα κλασικισμού και μεσοπολέμου. Τα περιποιημένα και καλοδιατηρημένα κτήρια σταματούν στην οδό Λυκαβηττού και ύστερα στην πλειοψηφία τους είναι «καψαλισμένα» από το καυσαέριο, έχοντας χάσει το αρχικό τους χρώμα και πλησιάζουν την πλήρη παρακμή με γρήγορους ρυθμούς.

Η Σόλωνος ένας δρόμος ιστορικός, ζωντανός και βιώσιμος κοντά στα 200 χρόνια, πεδίο κοινωνικών και πολιτικών συγκρούσεων, πεδίο ανάπλασης προσωπικοτήτων και εκκολαπήριο ιδεών και αγώνων την πρώτη περίοδο της οικονομικής κρίσης από το 2009 μέχρι το 2016 μοιάζει να έχει υποκύψει στις επιθέσεις της κρίσης. Η θέση της ενώ είναι κεντρική και κοντά σε βασικές αρτηρίες του κέντρου της Αθήνας αλλά αυτό δεν αρκούσε για να επιβιώσει ως πόλος εμπορικής δραστηριότητας και πνευματικής διάπλασης. Πολλοί είναι οι λόγοι που αυτή η γειτονιά αντιθέσεων αλλάζει σταδιακά χαρακτήρα.

Το 2008 γράφει η Δήμητρα Τριανταφύλλου «Δεν υπάρχει ούτε ένα χαρακτηριστικό της μητρόπολης που να μην «κατοικεί» στη Σόλωνος»¹³⁷. Ο δρόμος μοιάζει με πεδίο εγγραφής όλων των γενικότερων αδυναμιών της πρωτεύουσας.

Περίπου 1 χιλιόμετρο είναι η απόσταση από την Κανάρη μέχρι την Πατούσα, τις δύο καθέτους που περικλείουν την οδό Σόλωνος. Το μήκος των οικοδομικών τετραγώνων κυμαίνεται στα 60 – 90 μέτρα, με μεγαλύτερο το τετράγωνο ανάμεσα στις οδούς Ζωοδ. Πηγής και Εμμ. Μπενάκη που φτάνει τα 120 μέτρα μήκος.

Η στενότητα των πεζοδρομίων δυσκολεύει τους διαβάτες, η στενότητα του αμαξιτού δρόμου δημιουργεί κυκλοφοριακό χάος με συχνά ακινητοποιημένα αυτοκίνητα από το

¹³⁵ Δήμητρα Τριανταφύλλου, 6/11/2008, «Κάτι συμβαίνει στην «εμπόλεμη» οδό Σόλωνος», Athens Voice, http://www.athensvoice.gr/91992_kati-symvainei-stin-empolemi-odo-solonos, τελευταία επίσκεψη:1/9/2018

¹³⁶ Άννα Λυδάκη, 19/1/2014, «Η κοινωνιολογία της οδού Σόλωνος», Το Βήμα, <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=557884>, τελευταία επίσκεψη:1/9/2018

¹³⁷ Δήμητρα Τριανταφύλλου, 6/11/2008, «Κάτι συμβαίνει στην «εμπόλεμη» οδό Σόλωνος», Athens Voice, http://www.athensvoice.gr/91992_kati-symvainei-stin-empolemi-odo-solonos, τελευταία επίσκεψη:1/9/2018

πρωί μέχρι τις πρώτες βραδινές ώρες, οι συνεχείς στάσεις των λεωφορείων που επιτείνουν την συμφόρηση, το καυσαέριο που συσσωρεύεται και ο υψηλός βαθμός θορύβου από τις μηχανές των αυτοκινήτων και τις κόρνες είναι καθημερινό φαινόμενο.

«Στην οδό Σόλωνος, όπου μένω, μπορώ να έχω μια συνολική εικόνα του πράγματος. Εκεί απεργεί και το οξυγόνο. Είναι τόσο το νέφος, που δεν βλέπεις το νέφος¹³⁸» έγραφε ο Φρέντυ Γερμανός το 1988.

Τα κτίρια είναι δυσανάλογα ψηλά για έναν τόσο στενό δρόμο και ο θόρυβος καθώς πέφτει πάνω τους δημιουργεί αντηχήσεις. Σύμφωνα με έρευνα της Ομάδας Φυσικής Κτιριακού Περιβάλλοντος του Πανεπιστημίου Αθηνών, η Σόλωνος υπερθερμαίνεται εξαιτίας της πυκνής της δόμησης, εμφανίζοντας πολύ μεγαλύτερες θερμοκρασίες από άλλες οδούς¹³⁹.

Η γειτνίαση με τα Εξάρχεια έχει τοποθετήσει την Σόλωνος στις γειτονίες που ο κόσμος δεν προτιμά για τον περίπατο του και από την άλλη, η άλλοτε ζωντανή περιοχή της Νεάπολης της συνοικίας των φοιτητών, του πανεπιστημίου και των κινημάτων τους, συνοικία της ανερχόμενης αστικής τάξης αλλά και αθηναίων διανοούμενων, εξαφανίζεται σταδιακά από τον χάρτη.

Άλλο πλήγμα είναι ότι, η γειτονιά των εκδόσεων χάνει σταδιακά τους παλιούς εκδοτικούς οίκους που όρισαν την ταυτότητα της περιοχής. Η μαζική μετακόμιση κατοίκων σε προάστια της Αθήνας με ευνοϊκότερες συνθήκες ζωής και αυτή μέτρησε στην αποδιοργάνωση του χαρακτήρα της Σόλωνος. Οι κομψές αστικές κατοικίες υπενθυμίζουν ότι η Σόλωνος είχε χαρακτήρα γειτονιάς. Οι ασυντήρητες επιδερμίδες τους σηματοδοτούν από συνθήματα και καπνισμένες από καυσαέριο είναι ευθεία συνέπεια της περιόδου της κρίσης. Στα διαμερίσματα κυρίως, στεγάζονται δικηγορικά γραφεία, συμβολαιογραφεία και κάποια ιατρεία. Οι αλλοιώσεις στις μικροπεριοχές και λειτουργίες του δρόμου είναι παραπάνω από εμφανείς. Διαβρωμένες επιγραφές που παραμένουν στο ίδιο σημείο μετά από χρόνια, ενώ αυτό που σηματοδοτούσαν δεν υφίσταται πια σηματοδοτούν όμως τα θραύσματα της παλιάς ζωής για τον παρατηρητικό περαστικό. Καταστήματα άδεια επί χρόνια, αδειάζουν την περιοχή από το νόημα της. Η αδυναμία των ισογείων επιχειρήσεων να επιβιώσουν, η αλλαγή χρήσεων γης – περιοχής – δρόμου, η ανοίκεια φοβικότητα λόγω της παρουσίας (μετατόπιση της πιάτσας) βαριά εξαρτημένων ατόμων και της αγοράς ναρκωτικών στο πάρκο δίπλα στη Νομική σχολή αλλά και στο τέλος της οδού κοντά στην Καποδιστρίου, η λεηλασία και βανδαλισμός αγαλμάτων και των κτιρίων, η έλλειψη επαρκούς φωτισμού την νύχτα, ο πολλαπλασιασμός των σκοτεινών σημείων, οι συνεχείς θραύσεις των παραθύρων των σταθμευμένων αυτοκινήτων, δημιουργεί ζώνες φόβου σε εκτεταμένα τμήματα της οδού και γίνεται ξενιστής του ανοίκειου και ανησυχητικού σε θέσεις κομβικές του ιστορικού παρελθόντος του δρόμου.

¹³⁸ Φρέντυ Γερμανός, 2005, "Τρελαθήκαμε Εντελώς", Αθήνα: Καστανιώτη

¹³⁹ Δήμητρα Τριανταφύλλου, 6/11/2008, "Κάτι συμβαίνει στην «εμπόλεμη» οδό Σόλωνος", Athens Voice, http://www.athensvoice.gr/91992_kati-symvainei-stin-empolemi-odo-solonos, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

Ο S. Freud αναλύοντας την εμπειρία του ανοίκειου¹⁴⁰, παρατήρησε ότι πρόκειται για ένα μεικτό συναίσθημα το οποίο ενέχει την αίσθηση του φόβου (τρόμου) και ταυτόχρονα αυτή του δέους (έλξης). Είναι συνεπώς μια κατασκευή από δύο διαφορετικά και αντικρουόμενα συναισθήματα. Ειδικότερα, το ανοίκειο αντλεί το αίσθημα του φόβου όχι από κάποιο ξένο παράγοντα, όπως θα ήταν κάτι εξ ολοκλήρου άγνωστο, αλλά αντιθέτως από κάτι παράξενα οικείο, το οποίο έχει απωθηθεί στο παρελθόν και όταν επιστρέφει δημιουργεί το ανοίκειο συναίσθημα. Ο Freud λοιπόν, προσεγγίζει την έννοια του ανοίκειου μέσω του οικείου, τονίζοντας ότι το ανοίκειο για να εκφραστεί - αναδυθεί πρέπει να έχει προϋπάρξει η οικεία κατάσταση. Η σύσταση του ανοίκειου σχετίζεται, σύμφωνα με τον S. Freud, με την επιμονή για επανάληψη. Αυτή η επιστροφή – επανάληψη εμφανίζεται υπό τη μορφή μιας δυνητικής απειλής και εμπεριέχει κάποιο στοιχείο δυσοίωσης ξενότητας.

Το ανοίκειο προέρχεται από το γεγονός ότι το ίδιο το οικείο υπόκειται σε μια διαδικασία ξενότητας. Επομένως, το ανοίκειο, πηγάζει από κάποιο οικείο γεγονός - αίσθημα που όμως χάνει τη διάσταση της οικειότητας. Πρόκειται για σκέψεις, αναμνήσεις, εικόνες και συναισθήματα, τα οποία ενώ μοιάζουν να έχουν απορριφθεί, συνεχίζουν να διατηρούνται κάτω από μία λεπτή μεταμφίεση. Αν λάβουμε υπόψη μας την άποψη του S. Freud, το ανοίκειο αυτό καθαυτό δεν είναι στην πραγματικότητα τίποτα καινούργιο ή ξένο, αλλά κάτι οικείο και από παλιά εγκατεστημένο στο νου, το οποίο έχει αποξενωθεί μέσω της διαδικασίας της απώθησης. Αναφέρει ο Dylan Trigg, «κανένας χώρος δεν είναι ευνοϊκότερος για την εγκατάσταση του ανοίκειου από τους τόπους που είμαστε δεμένοι με αυτούς, είτε τους κατοικούμε, είτε όχι¹⁴¹».

Ο S. Freud προβαίνει σε μία σημασιολογική ανάλυση των γερμανικών όρων «heimlich» και «unheimlich», οι οποίοι αποδίδονται αντίστοιχα στα ελληνικά ως οικείο και ανοίκειο. Η λέξη «heimlich», δημιουργείται από τον όρο «heim», που στα γερμανικά σημαίνει οικία.

Ο S. Freud εντοπίζει την αίσθηση του ανοίκειου χωρικά στο «στοιχειωμένο» σπίτι. Ο G. Bachelard θεωρεί ότι η μνήμη «κατοικεί» στα σπίτια του παρελθόντος. Μπορούμε να διακρίνουμε μια σύνδεση εδώ καθώς το ανοίκειο είναι μια μνήμη του παρελθόντος που έχει απωθηθεί και καταπιεστεί. Συνεπώς το παλιό εγκαταλειμμένο σπίτι είναι το χωρικό σχήμα που μπορεί να ενεργοποιήσει παρελθοντικές μνήμες να επανεμφανιστούν – επιστρέψουν με το πέπλο της ανοίκειας αίσθησης.

Κάποιος θα μπορούσε να υποθέσει, γράφει ο S. Freud¹⁴², ότι το ανοίκειο είναι πάντα μια περιοχή στην οποία το άτομο δεν θα ήταν σίγουρο για τον δρόμο του. Όσο το άτομο είναι προσανατολισμένο στο κόσμο γύρω του μοιάζει απίθανο να ανακαλύψει ανοίκεια στοιχεία.

Αυτή η συσχέτιση προσανατολισμού και οικειότητας δείχνει ότι η διάλυση των γνώριμων συνόρων, η οποία αλλοιώνει την ταυτότητα του τόπου, οδηγεί στην γέννηση της ανοίκειας

¹⁴⁰ Sigmund Freud, 2009, "Το Ανοίκειο", μτφρ: Έμη Βαϊκούση, Αθήνα: Πλέθρον

¹⁴¹ Dylan Trigg, 2012, "The Memory of Place: A Phenomenology of the Uncanny", Ohio: Ohio University Press

¹⁴² Sigmund Freud, (1919) 2009, "Το Ανοίκειο", μτφρ: Έμη Βαϊκούση, Αθήνα: Πλέθρον

συνθήκης¹⁴³. Τα πράγματα που έχουν προσβληθεί χάνουν όχι μόνο τα δομικά τους θεμέλια αλλά και το **προσωπικό τους περιεχόμενο**. Δημιουργείται μία σχισμή που **διαρρηγνύει το συμπαγές συνεχές του τόπου**. Είναι ένα νέο τραύμα που σημαδεύει το ανάγλυφο του τόπου.

Τα παθογενή σημεία της Σόλωνος που παράγουν το ανοίκειο συναίσθημα, είναι ορατά μετά από ένα περίπατο στην οδό. Το τραύμα επωάζεται όσο επιτρέπεται στο ανοίκειο να διαβρώνει τα σύνορα και τις χρονικές συνέχειες. Αυτό δυσχεραίνει την διαδικασία αποκατάστασης όσων περιβάλλονται από τον ανοίκειο παράγοντα. Τα αδόκητα χτυπήματα της οικονομικής κρίσης έφεραν στην επιφάνεια υπόγεια κρυμμένες τραυματικές μνήμες.

Η Σόλωνος υποφέρει από κρίση ταυτότητας και διασάλευση των συνόρων της. Από οικείος έχει γίνει ξένος. Τον τελευταίο καιρό δείχνει να αναζητά την νέα της ταυτότητα, δοκιμάζοντας να εντάξει νέες υπηρεσίες στο δυναμικό χάρτη της. Θα καταφέρει να ακτινοβολήσει εκ νέου;

Επιχειρώντας μια αναλογία της ανοίκειας συνθήκης όπως την περιέγραψε ο Freud σε χωρικό πλαίσιο διαπιστώνεται ότι εντός του πεδίου της Σόλωνος συντελούνται διεργασίες ιδρυτικές για το ανοίκειο. Τέτοιες είναι : Η μετάβαση από την αίσθηση της οικειότητας στην αποξένωση, η αποπροσωποποίηση του συμβαινόντος ή του συμβάντος, η επαναφορά ενός απωθημένου συμπλέγματος ή μίας υπερνικημένης στο παρελθόν δοξασίας.¹⁴⁴

Οικεία χαρακτηριστικά της οδού που τραυματίζονται - στιγματίζονται στην περίοδο της κρίσης και επανεγγράφονται με γνωρίσματα ανοίκειου.

Το ανοίκειο δείχνει να εγκαθίσταται εκεί που ο δρόμος έχει υποφέρει από παλαιότερες τραυματικές εμπειρίες. Με μια ανασκόπηση της ιστορίας της οδού αντιλαμβάνεται κάποιος ότι το σημερινό στέκι τοξικομανών έξω από την Νομική στο πάρκο του πνευματικού κέντρου ήταν το σημείο που μεταφέρονταν τα νεκρά σώματα για να εξετασθούν ή να περιμένουν κάποιον να τα αναγνωρίσει στο νεκροτομείο που στεγαζόταν στο υπόγειο της Νομικής. Η εικόνα στοίβας πτωμάτων κατά την διάρκεια των πρώτων χρόνων της κατοχής είναι συχνή μαρτυρία των ανθρώπων που διέρχονταν από το σημείο εκείνη την εποχή. Εδώ έχουμε ένα αποτρόπαιο παρόν, σαν να επανεισάγεται από το απωθημένο παρελθόν.

Κατά τον Anthony Vidler, ο οποίος ερεύνησε τις εκδοχές του ανοίκειου στο χώρο, η παρουσία του ανοίκειου ως χωρικής κατάστασης εντάσσεται στο σύνολο των υπολειμματικών χώρων στους οποίους η μεταστροφή του χρόνου οδηγεί στο παρελθόν.¹⁴⁵ Όπως επισημαίνει, κατά τον 19^ο αιώνα το κατεχοχόν ανοίκειο συναίσθημα εμφανιζόταν στην θέα ενός εγκαταλελειμμένου σπιτιού. Η αίσθηση δημιουργείται διότι η φαινομενική

¹⁴³ Dylan Trigg, 2012, *"The Memory of Place: A Phenomenology of the Uncanny"*, Ohio: Ohio University Press

¹⁴⁴ Sigmund Freud, (1919) 2009, *"Το Ανοίκειο"*, μτφρ: Έμη Βαϊκούση, Αθήνα: Πλέθρον

¹⁴⁵ Anthony Vidler, 1992, *"The Architectural Uncanny: Essays in the Modern Unhomely"*, Massachusetts: The MIT Press

οικειότητα που παρέχει ένα σπίτι, τα κατάλοιπα οικογενειακής ιστορίας, η νοσταλγία που αποπνέει για το παρελθόν, ο ρόλος της κατοικίας ως το τελευταίο και πιο προσωπικό καταφύγιο της ιδιωτικής ζωής έρχονται σε αντίθεση με τον τρόμο της εισβολής του ξένου και αγνώστου στοιχείου που ενυπάρχει στην εικόνα ενός ερημωμένου σπιτιού. Το πυκνό σκοτάδι, η απομόνωση, το κενό, οι απογυμνωμένοι γκρίζοι τοίχοι με αποτυπώματα του αποχρωματισμού τους, τα ανοικτά «σαν μάτια» παράθυρα, τα θρυμματισμένα δομικά υλικά, η μυρωδιά αποσύνθεσης είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά του εγκαταλελειμμένου σπιτιού, όπως αυτό έχει περιγραφεί παραδειγματικά από τον Edgar Allan Poe¹⁴⁶. Παρομοιάζεται το σπίτι με αποθήκη μνήμης και παράδοσης, ενσωματωμένης στους τοίχους και τα αντικείμενα.

Εικόνα 110: Απεικόνιση χαρακτηριστικού του Constant le Breton για την έκδοση του 1900, του βιβλίου του Edgar Allan Poe, (1839) "The Fall Of The House Of Usher", μία εκδοχή της όψης του σπιτιού, από το οποίο αντλεί το θέμα του το βιβλίο, στο συγκεκριμένο βιβλίο αναλύεται από τον Poe η εικόνα και τα χαρακτηριστικά του ερημωμένου - ερειπωμένου σπιτιού

Οι χώροι που ο A. Vidler εντοπίζει το ανοίκειο στοιχείο, είναι αυτοί που έχουν υποστεί μία διαδικασία που τα έχει «απωθήσει», την οποία όμως ξεπερνούν και επανέρχονται διαρκώς στη ζωή της πόλης μέσω της φυσικής τους παρουσίας. Η διαδικασία αυτή παρουσιάζεται απαραίτητη αφού η ανοίκεια κατάσταση δεν δημιουργείται εκ του μηδενός, **ο χρόνος προσδίδει στο χώρο αυτή την ιδιότητα άλλοτε σταδιακά και άλλοτε αιφνίδια**. Η ανοίκεια κατάσταση παραλαμβάνει τα χωρικά χαρακτηριστικά του απορριφθέντος χώρου και εγκαθιδρύεται εντός του.

Ο A. Vidler δίνει παραδείγματα χώρων όπου το ανοίκειο έχει διεισδύσει: Τα αχρηστεμένα περιθώρια, οι εκφάνσεις μεταβιομηχανικής κουλτούρας σε κτίρια γραφείων ή εργοστασίων, τα εγκαταλελειμμένα παρκινγκ, οι εξασθενημένες υπεραγορές, υπολειμματικοί χώροι που δημιουργούνται λόγω της απόσυρσης χρήσεων, οι «νεκρές» κατοικίες και «νεκρά» καταστήματα.

¹⁴⁶ Anthony Vidler, 1992, "The Architectural Uncanny: Essays in the Modern Unhomely", Massachusetts: The MIT Press

Η εκδήλωση του ανοίκειου περιπλέκει τα όρια μεταξύ πραγματικότητας και φαντασίας προκαλώντας «μια ενοχλητική ασάφεια, μια ολίσθηση μεταξύ πραγματικότητας και ονείρου¹⁴⁷», όπως επισημαίνει ο Vidler.

Η Σόλωνος εκχωρείται με γοργούς ρυθμούς στο χώρο της ανοίκειας τραυματισμένης περιοχής της πόλης, η μόλυνση βρίσκει αντιστάσεις μόνο λίγο πριν την πλατεία Κολωνακίου και η έκβαση της εξάπλωσης της δεν έχει ακόμη κριθεί.

Ατομικές ή συλλογικές συγκρούσεις, ανυπέρβλητα τραύματα, συγκρούσεις μνήμης, θρυμματισμένες δομές μνημονικών οντοτήτων που προσπαθούν να ανασυντεθούν και να ακτινοβολήσουν με ένα νέο συνδυασμό, μια νέα σύνθεση μνήμης, παρελθόντος και παρόντος που θα επανανοηματοδοτήσει τον δρόμο. Αντιπαραθέσεις συμπλέκονται. Το παρελθόν ακτινοβολείται, κατοικείται σε διάφορα σημεία στη Σόλωνος, μας προσφέρει οπτική σε κρυμμένους κόσμους και ατμόσφαιρες, προσπαθεί να επιβιώσει επιχειρώντας ισορροπίες με το τραυματικό εν εξελίξει παρόν.

Ο Maurice Halbwachs¹⁴⁸ στο βιβλίο του «Η συλλογική μνήμη» αναφέρει ότι, οι αστικές αλλαγές - όπως η κατεδάφιση ενός σπιτιού για παράδειγμα - αναπόφευκτα επηρεάζουν τις συνήθειες μερικών ανθρώπων προκαλώντας τους ανησυχία και αμηχανία. Ο τυφλός ψάχνει ψηλαφώντας το χώρο ώστε να βρει το αγαπημένο του σημείο, ο περιπατητής χάνει τον δενδροφυτεμένο δρόμο τον οποίο επισκεπτόταν για μία ανάσα καθαρού αέρα και νιώθει θλίψη για την απώλεια αυτού του γραφικού σκηνικού. Οποιοσδήποτε κάτοικος στον οποίο αυτοί οι παλιοί τοίχοι, τα «καταβεβλημένα» σπίτια, και τα σκοτεινά περάσματα δημιουργούν ένα μικρό σύμπαν, όπου έχει πολλές αναμνήσεις που συνδέονται με αυτές τις εικόνες τώρα έχουν καταστραφεί για πάντα, αισθάνεται ένα ολόκληρο κομμάτι του εαυτού του να πεθαίνει μαζί με αυτά τα πράγματα και λυπάται που δεν μπόρεσαν να διαρκέσουν τουλάχιστον για όσο είναι ο ίδιος ζωντανός.

Η Σόλωνος βιώνει την τραγικότητα της μετατραυματικής διαταραχής, με μια ισχυρή ποικιλία μνημών εγκλωβισμένη στα υλικά θραύσματα του δρόμου, να παραμένει ενεργή, ικανή να συνεπηρεάσει την συνέχεια και την επούλωση των ασυνεχειών – τραυμάτων του δρόμου.

«Το τραύμα είναι η πληγή της εμπειρίας¹⁴⁹» για τον Dylan Trigg. Η έννοια «πληγή της εμπειρίας» είναι μια πρόκληση για την φαινομενολογική προσέγγιση του κόσμου, ως βιωματικό ορίζοντα νοήματος. Το τραύμα παρεμβαίνει σε αυτόν τον ορίζοντα και εάν δεν καταστρέψει τη ζώσα πραγματικότητα, τότε είναι πιθανό να την υποβαθμίσει σε μία ξεφτισμένη ύπαρξη.

¹⁴⁷ Anthony Vidler, 1992, *“The Architectural Uncanny: Essays in the Modern Unhomely”*, Massachusetts: The MIT Press

¹⁴⁸ Maurice Halbwachs, 1980, *“The collective Memory”*, μτφρ: Lewis A. Coser, New York : Harper & Row

¹⁴⁹ Dylan Trigg, 2012, *“The Memory of Place: A Phenomenology of the Uncanny”*, Ohio: Ohio University Press

Ο Μ. De Certeau επισημαίνει: «Όπως τα γοθτικά γλυπτά βασιλέων και βασίλισσών που κάποτε σόλιζαν το Notre-Dame και έχουν θαφτεί εδώ και δύο αιώνες στο υπόγειο ενός κτιρίου στη λεωφόρο της [...], τα "πνεύματα" αυτά, σπασμένα σε κομμάτια κατ' αντίστοιχο τρόπο, δεν ομιλούν, ούτε βλέπουν»¹⁵⁰.

Έτσι και στη Σόλωνος προσφέρονται κρυμμένοι κόσμοι ανακαλύπτοντας τις παλιές ξεχασμένες επιγραφές, τις «σκιασμένες παύσεις ανάμεσα στα στυλνά οικήματα της πόλης, τις παράξενες σιωπές στη βοή των δρόμων»¹⁵¹ της.

Εικόνα 111: Οδός Σόλωνος στην συμβολή με την Θεμιστοκλέους, διακρίνεται το διατηρητέο κτίριο στο νούμερο 127, τα θολά και ασπρόμαυρα μέρη προέρχονται από φωτογραφία του '70 στο ίδιο ακριβώς σημείο, στο ισόγειο κατάστημα του κτιρίου βρισκόταν το ζαχαροπλαστείο "Η Αλήθεια"

¹⁵⁰ Michel De Certeau, 1980, "The Practice Of Everyday Life", μτφρ: Steven Rendall, California: University of California Press

¹⁵¹ Κυριακή Τσουκαλά, "Κατοικημένη Μνήμη Και Ερειπωμένη Κατοίκηση", από το συλλ. έργο: "Χωρικές Αφηγήσεις Της Μνήμης", επιμέλεια: Σάσα Λαδά – Κυριακή Τσουκαλά, σε συνεργασία με την Κέλλυ Παπαϊωάννου, Αθήνα: Επίκεντρο

Κεφάλαιο 4:

Η Ένταξη του Τραύματος στο Τοπίο

*"Όπως εκείνα τα πουλιά που γεννούν τα αυγά τους
μονάχα στη φωλιά άλλων ειδών, η μνήμη παράγει
σε έναν τόπο που δεν είναι δικός της, έστω και αν
το περιεχόμενο προέρχεται από την ίδια"¹⁵²*

(M. De Certeau)

Η οδός Σόλωνος, θύμα της τρέχουσας οικονομικής κρίσης έχει υποστεί σειρά τραυματισμών στην όψη, και τις λειτουργίες της. Η υποβάθμιση του αστικού χώρου, της αστικής οργάνωσης και των λειτουργιών της περιοχής είναι ένας καθρέφτης των τραυμάτων που μπορούν να εντοπιστούν σε όλη την πόλη, σε όλη την χώρα.

Ο δρόμος απώλεσε την συνοχή του και έχασε πολλά από τα στοιχεία που τον χαρακτήριζαν επί χρόνια. Καθώς μάλιστα η τραυματική εμπειρία υφίσταται καθημερινά, λόγω των συνεπειών που ακολούθησαν το πρώτο τραύμα και δημιούργησαν επιμέρους συνέπειες. Έπειτα κι εκείνες με την σειρά τους δημιούργησαν ένα ντόμινο επιπτώσεων το οποίο είναι πολυπαραγοντικό και εν ενεργεία.

Τα σημερινά τραύματα της Σόλωνος απογυμνώνουν παλαιότερες υφές, τραυματικές ή μη, σαν ουλές στην επιδερμίδα, που είχαν θαφτεί κατά την διάρκεια προηγούμενων, φωτεινών και σκοτεινών, εποχών του δρόμου.

Ο Gaston Bachelard επισημαίνει ότι **«ο χώρος χρησιμεύει στο να κρατά συμπυκνωμένο στις κυψέλες του τον χρόνο¹⁵³»**. Συλλέγοντας αποσπασματικές μνήμες, μαρτυρίες και ίχνη μικρών πραγμάτων, μπορούμε να συνθέσουμε την μυθολογία της οδού.

4.1. Φωτίζοντας Ψηφίδες Μνήμης

Θα διακρίνουμε τέσσερις χρονικές τομές στην Σόλωνος, οι οποίες προκύπτουν από τις εποχές που άφησαν το στίγμα τους στη φυσιογνωμία του δρόμου.

«Η πόλη είναι τα τεμάχια της ιστορίας της¹⁵⁴» θα πει ο Παναγιώτης Πάγκαλος στο βιβλίο του "Η Σημασία του Χρόνου στην Αρχιτεκτονική του Aldo Rossi". Με αυτή τη διχοτόμηση της Σόλωνος μπορούμε να αφουγκραστούμε σε βάθος τα τραύματα της.

¹⁵² M. De Certeau, 2010, "Επινοώντας Την Καθημερινή Πρακτική. Η Πολύτροπη Τέχνη Του Πράττειν", μτφρ:Κ.Καψαμπέλη, Αθήνα: Σμίλη

¹⁵³ Gaston Bachelard, 1982, "Η Ποιητική Του Χώρου", μτφρ: Ε. Βελτσου,Ι.Δ. Χατζηνικολή, Αθήνα: Χατζηνικολή

¹⁵⁴ Π. Πάγκαλος, 2012, "Η σημασία του χρόνου στην αρχιτεκτονική του Aldo Rossi", Αθήνα: Gutenberg

Την περίοδο της Κατοχής και λίγο αργότερα του Εμφυλίου, η οδός βίωσε την εμπειρία συγκρούσεων, μαχών, ταραχών, διχασμών, διαμαρτυριών, εγκλημάτων και θανάτων.

Σημαντικά σημεία: Το **νεκροτομείο** επί της οδού Μασσαλίας πλαγίως της Νομικής Σχολής, στο κτίριο που σήμερα ονομάζεται κτίριο Κωστή Παλαμά, το **Χημείο** για τα συσσίτια που οργανώνονταν εντός, αλλά και την αντιστασιακή δράση μέσω του τοποθετημένου ασύρματου, **το κτίριο του Πνευματικού Κέντρου που τότε λειτουργούσε γνωστό ως "Πολιτικό" νοσοκομείο**. Το χειμώνα του 1941 με 1942 στοίβες νεκρών συσσωρεύονταν έξω από το νεκροτομείο. Ένα άλλο σημείο στιγματισμένο με την ζοφερότητα της εποχής : Στο όριο που η Σόλωνος μετονομάζεται σε **Σέκερη, βρίσκονταν οι κτιριακές εγκαταστάσεις της Γερμανικής Αστυνομίας και το αρχηγείο των SS** (Νεοκλασικό μέγαρο της Ελληνογαλλικής Σχολής Μεταξά, που κατεδαφίστηκε το 1962). Τόπος οδύνης, ανακρίσεων, βασανιστηρίων και εκτελέσεων, σημείο προς αποφυγή, φορτισμένο με έντονα συναισθήματα φόβου για τους πολίτες της εποχής.

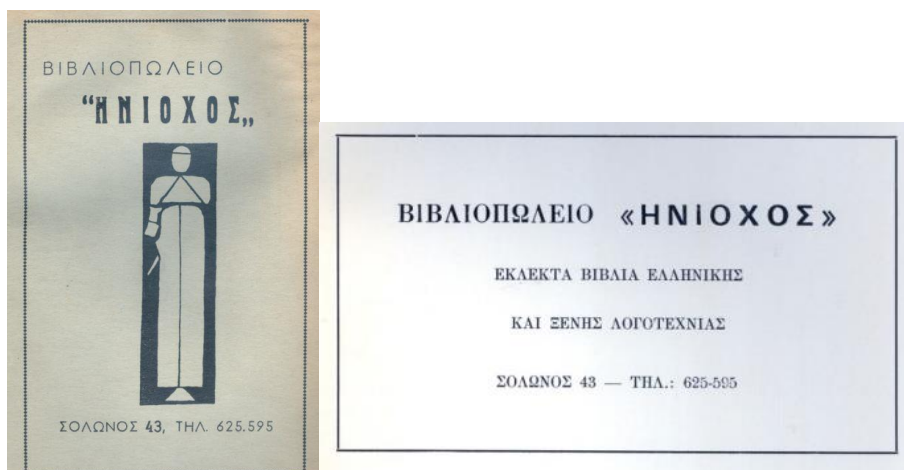
Σε παλιές φωτογραφίες διακρίνονται τα κεντρικά **γραφεία του Ερυθρού Σταυρού επί της οδού Σόλωνος** σε κτίριο που έχει κατεδαφιστεί. Η πρώτη διαδήλωση κατά την διάρκεια της κατοχής, σημειώθηκε στην Σόλωνος. Ομάδες ανθρώπων συντάχθηκαν και από την Ασκληπιού πέρασαν στην Σόλωνος όπου την διέσχισαν μέχρι την πλατεία Κολωνακίου αποθέτοντας στεφάνι στο άγαλμα του Ξάνθου. Λίγο αργότερα η οδός Σόλωνος θα φράξει από αστυνομικό κλοιό και οι πυροβολισμοί θα τραυματίσουν πολλούς διαδηλωτές. **Κατά μήκος της οδού σε κομβικές τοποθεσίες υπήρχαν τέσσερα φυλάκια της οργάνωσης Χ**, ένα από τα σημεία που είχαν καταλάβει οι άνδρες της Χ ήταν απέναντι από την Νομική Σχολή, δεύτερο στο ύψος του παλαιού Χημείου, άλλο ένα στο τέλος της οδού Σόλωνος, στον αριθμό 142.

Εικόνα 112: Ίχνη από πυροβολισμούς που ανταλλάχθηκαν κατά την διάρκεια της Κατοχής ή των Δεκεμβριανών στη αστική πολυκατοικία του 1934 (αρχιτέκτονας: Θ. Σαραμαντής), φωτογραφική λήψη: Σεπτέμβριος 2018

Ένα από τα αρχηγεία του ΕΛΑΣ βρισκόταν στο κτίριο Σόλωνος 110, το κτίριο υπάρχει μέχρι σήμερα. Κατά την διάρκεια των Δεκεμβριανών σημειώθηκαν μάχες στη οδό Σόλωνος ανάμεσα στον ΕΛΑΣ και την οργάνωση Χ. Γνωστή η μάχη της Σόλωνος που διήρκεσε τέσσερις μέρες, με τους άνδρες της ομάδας Χ υποχωρώντας νικημένοι από τον ΕΛΑΣ να δραπετεύουν περνώντας από ταράτσα σε ταράτσα. Σε επιφάνειες κτιρίων που δεν έχουν ανακαινιστεί από τότε, μπορεί να διακρίνει κανείς ίχνη από πυροβολισμούς που ανταλλάχθηκαν εκείνη τη σκοτεινή περίοδο. Μαρτυρίες για την οδό Σόλωνος εκείνης της εποχής, αφορούν θανάτους από την πείνα, από ασθένειες, αλλά και εκτελέσεις που έλαβαν χώρα σε σημεία της οδού. Η Σόλωνος, μια από τις γειτονιές που βρέθηκαν σε πρώτο πλάνο στα γεγονότα της κατοχής και του εμφύλιου, λόγω της θέσης της και των δομών που φιλοξενούσε, φυλάσσει καταχωρημένη στις πλευρές της, τη τραυματική μνήμη της περιόδου.

Την περίοδο της Δικτατορίας, συγκεκριμένα τα τελευταία χρόνια, στον άξονα του δρόμου έλαβαν χώρα περιστατικά που στιγμάτισαν την εποχή και έδρασαν καθοριστικά στο κοινωνικοπολιτικό μέλλον. Χώροι φορτισμένοι με τις μνήμες της εξέγερσης κατά της Δικτατορίας ήταν η Νομική Σχολή και το κτίριο του Χημείου. Στέκια του φοιτητικού αντιδικτατορικού κινήματος άνθισαν στην οδό μέσα σε καφενεία και σε βιβλιοπωλεία που εξυπηρετούσαν τις ανάγκες των γύρω σχολών. Βιβλιοπωλεία εμφανίζονται από τις αρχές του 1970 με αιχμηρό και ριζοσπαστικό πολιτικό χαρακτήρα στη Σόλωνος και προετοιμάζουν κατά ένα τρόπο την αντίσταση της νεολαίας. Κάποια βιβλιοπωλεία λειτουργούσαν σαν κέντρα ενημέρωσης για τον αντιδικτατορικό αγώνα, ήταν τόποι ανταλλαγής παράνομων φυλλαδίων και μυστικών πωλήσεων απαγορευμένων βιβλίων. Γνωστό το βιβλιοπωλείο «Ηνίοχος» στη Σόλωνος 43, που συνέβαλε σε αυτού του είδους την ενημέρωση τα χρόνια της Δικτατορίας. Σημαντική στιγμή η κατάληψη της Νομικής, αλλά και η πορεία προς το Πολυτεχνείο.

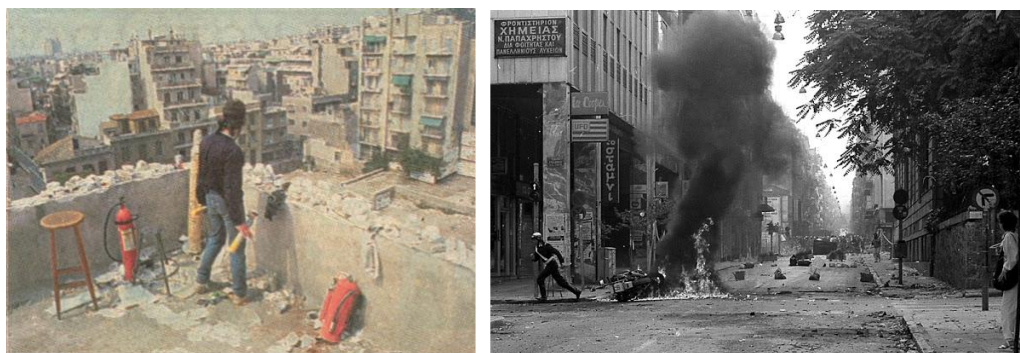
Εικόνα 113: Διαφημίσεις (1972) στο τύπο της εποχής, του βιβλιοπωλείου Ηνίοχος που αποτέλεσε στέκι της γενιάς του '70. Βρισκόταν στη Σόλωνος 43, έχει κλείσει πριν αρκετά χρόνια. Στο ίδιο σημείο, από το 2016, βρίσκεται εκδοτικός οίκος – τυπογραφείο.

Στην εικόνα διαφαίνεται η γωνιακή πολυκατοικία μεσοπολέμου (Σόλωνος 70 - Μασσαλίας)

Εικόνα 114: Εικόνα από την κατάληψη της Νομικής το 1973, άποψη από την οδό Πανεπιστημίου μπροστά στο προαύλιο του Πνευματικού Κέντρου που μόλις δύο χρόνια πριν στεγαζόταν το Πολιτικό Νοσοκομείο, στη συμβολή με Μασσαλίας που όπως παρατηρούμε δεν έχει ακόμα πεζοδρομηθεί. Στην εικόνα, το κτίριο πρωίμου νεοκλασικισμού είναι το σημερινό "Κτίριο Κωστή Παλαμά". Την εποχή που έγινε η λήψη της φωτογραφίας ήταν εγκαταλελειμμένο, καθώς τα εργαστήρια φαρμακολογίας, ανατομίας, ιατροδικαστικής και τοξικολογίας που φιλοξενούσε, είχαν μεταφερθεί.

Από το 1978 η Σόλωνος έχει ξεκινήσει να προσδιορίζεται ως **γειτονιά του «τυπωμένου χαρτιού»**, μετά την εγκατάσταση της Εστίας στην περιοχή, και διάγει ανοδική πορεία καθώς όλο και περισσότερα βιβλιοπωλεία και εκδοτικοί οίκοι εξασφαλίζουν μία θέση στην οδό του βιβλίου. **Βιβλιοδετεία, τυπογραφεία σωρεύονται στη Σόλωνος αλλά και παλαιοβιβλιοπωλεία, στεγασμένα ή σε υπαίθριες βιβλιοθήκες στους τοίχους της Νομικής επί της Οδού Μασσαλίας**, οι πλανόδιοι βιβλιοπώλες, προπομποί εκείνου που θα συμβεί αργότερα όταν θα ανθίσει ο δρόμος σαν γειτονιά του βιβλίου, βρίσκονται στην ίδια θέση από την δεκαετία του '40. **Καφενεία, φοιτητές, καθηγητές, μαθητές, άνθρωποι της διανοήσης, καταστήματα με ακριβά ρούχα στα σύνορα με Κολωνάκι και με εναλλακτικά μποέμ ρούχα στο κομμάτι που γειτνιάζει με τα Εξάρχεια, φροντιστήρια, δισκάδικα, ουζερί, μπουάτ, μπαρ, συνθέτουν μια ζωντανή περιοχή που φιλοξενεί ένα αστικό κοινό κυρίως διανοουμένων.**

Εικόνα 115: **Αριστερά:** Στην ταράτσα του Χημείου. Από την κατάληψη του Χημείου τον Μάιο του 1985, κατά της αστυνομικής βίας στην περιοχή των Εξαρχείων, **Δεξιά:** Οδός Χαρ. Τρικούπη στην συμβολή με Σόλωνος, έξω από το Χημείο στα επεισόδια του Μαΐου του 1985, φωτιές και οδοφράγματα.

Τα πρωινά ο δρόμος είναι απόλυτα συνυφασμένος και εξαρτώμενος από τις σχολές και τις υπηρεσίες που φιλοξενεί. Τα βράδια, ο δρόμος χρησιμεύει σαν γέφυρα ανάμεσα στα νυχτερινά μαγαζιά των Εξαρχείων και αυτά στην ευρύτερη περιοχή του Κολωνακίου.

Στο κομμάτι της Σόλωνος που είναι πιο κοντά στα Εξάρχεια, κάποια μπαρ, ουζερί, ταβέρνες, εκπέμπουν ζωηρούς ρυθμούς στον δρόμο ενώ σε πιο ήσυχα - σκοτεινά σημεία **εγκαθιδρύονται μικρές πιάτσες εκδιδόμενων γυναικών**. (έξω από το κτίριο του Χημείου ή και στην συμβολή με Ομήρου, Βουκουρεστίου αλλά και σε άλλα σημεία κατά μήκος της οδού).

Το 2009, που η κρίση εμφανίζεται στην Ελλάδα, η Σόλωνος αρχίζει να δέχεται τραυματισμούς στην μέχρι τότε φυσιογνωμία της, ο μαρασμός που ξεκινά από το χαμηλό τμήμα της, στη συνέχεια απλώνεται προς την περιοχή που γειτονεύει με το Κολωνάκι.

Η Ελλάδα βυθίζεται στη κρίση, η σμίκρυνση της εμπορικής δραστηριότητας και η εικόνα παρακμής σε αρκετές γειτονιές του ιστορικού κέντρου είναι πλέον εμφανείς.

Η Σόλωνος διακρίνεται για την **αποδιοργάνωση του χαρακτήρα της**, καθώς μέσα σε δύο χρόνια η πλειονότητα των επιχειρήσεων εγκαταλείπει την οδό με ταχείς ρυθμούς.

Ένα - ένα τα καταστήματα πολυτελούς ένδυσης, που καταλαμβάνουν το μέρος της οδού που ανήκει στο Κολωνάκι, κλείνουν και ύστερα ακολουθούν οι φημισμένοι εκδοτικοί οίκοι και βιβλιοπωλεία (Εστία, Τολίδης, Φιλιππότης, κ.α.). Η παθογενής συνθήκη της Σόλωνος εξαπλώνεται και στον αστικό εξοπλισμό (τοιχοί, πεζοδρόμια, παγκάκια, οδικές σημάσεις κλπ), αφίσες και συνθήματα ή παντοειδή tags «επαναχρωματίζουν» την οδό, κυρίως από την Σίνα και μέχρι την μετονομασία της Σόλωνος σε Καποδιστρίου.

Μαζί με την κρίση της αστικής φυσιογνωμίας της, **παρατηρούνται αντικοινωνικές δραστηριότητες όπως αυτή των «αποκεφαλισμών» προτομών** του «Κήπου των Λογοτεχνών» στο διαμορφωμένο πάρκο του Πνευματικού Κέντρου (αρχιτέκτονας Κίμωνας Λάσκαρις, 1970). **Η επαγγελματική ερήμωση προσέλκυσε παραβατικές δραστηριότητες, όπως της πώλησης και χρήσης ναρκωτικών στο προαύλιο του Πνευματικού Κέντρου και στην είσοδο της Νομικής Σχολής.** Χαρακτηριστική της κατάστασης, **η άτυπη στέγη που έχουν βρει οι χρήστες ναρκωτικών ουσιών στον πεζόδρομο και στο πάρκο επί της Μασσαλίας και Σόλωνος**, ανάμεσα στο κτίριο της Νομικής και το κτίριο του Πνευματικού Κέντρου.

Εικόνα 116: Βανδαλισμοί του αγάλματος της πολιούχου Αθηνάς («Η Αθήνα φέρουσα την Ακρόπολη») την περίοδο 2014 – 2016. Πρόκειται για αντίγραφο που κατασκευάστηκε την δεκαετία του 1980, του γλυπτού του Ιωάννη Κόσσου (1871) που φυλάσσεται στη Δημοτική Πινακοθήκη. Μετά τις ενέργειες βανδαλισμού, φυλάσσεται στην αποθήκη του Πνευματικού Μουσείου και δεν κοσμεί πια την οδό Σόλωνος.

Ήδη από το 2010 έχει μετατραπεί σε **βασικό σημείο διακίνησης και χρήσης ναρκωτικών η περιοχή**. Σύριγγες, σταγόνες αίματος, απορρίμματα, αφρόντιστα παγκάκια στο πάρκο και άνθρωποι που κινούνται σαν φαντάσματα. Είναι μία εικόνα που βλέπει κάποιος καθ' όλη την διάρκεια του 24ωρου. Οι τοξικοεξαρτημένοι άνθρωποι, εκτός από τους χώρους γύρω από τον πεζόδρομο της Μασσαλίας και τον χώρο του Πνευματικού Κέντρου, τριγυρνούν ψάχνοντας κάποιο απόμερο σημείο στις κοντινές οδούς Καπλανών, Μαντζάρου, Ασκληπιού, Σίνα και Σουλίου. Κάποιος θα μπορούσε να διακρίνει αυτά τα σημεία αν παρατηρήσει τις πεταμένες σύριγγες αλλά και τις προφυλάξεις που έχουν λάβει οι κάτοικοι των πολυκατοικιών, τοποθετώντας στις εισόδους πρόσθετα μέτρα ασφαλείας όπως μεταλλικά κάγκελα σαν αυτά που χρησιμοποιούνται σε χώρες της Λατινικής Αμερικής όπου η βία και η παραβατικότητα φτάνει το ανώτατο όριο.

Το τραύμα του δημόσιου χώρου σε αυτό το σημείο, ίσως είναι η πιο χαρακτηριστική και αναγνωρίσιμη εικόνα της σημερινής ταυτότητας της Σόλωνος. Την δεύτερη τριετία της κρίσης, υποχώρησε η πιάτσα εκδιδόμενων γυναικών από την Μαυρομιχάλη και Σόλωνος έξω από το Χημείο και περιορίστηκε στο τέλος της οδού - στα σύνορα με την από πολλούς **θεωρούμενη κακόφημη οδό Καποδιστρίου** και αναπτύχθηκε σε αυτό το σημείο μία δεύτερη μικρότερη εστία διακίνησης ναρκωτικών.

Τα φροντιστήρια που έσφυζαν παλαιότερα στο κάτω μέρος του δρόμου, έχουν από καιρό εγκαταλείψει λόγω αλλαγών του εξεταστικού συστήματος, τα μπαρ που φιλοξενούσε ο δρόμος ακολούθησαν κι αυτά. **Συχνά είναι και τα φαινόμενα βίας**, ανάμεσα σε αντιεξουσιαστικές ομάδες και αστυνομικούς, που σημειώνονται ξεκινώντας από τα Εξάρχεια και μέχρι τις συμβολές της οδού με τις Θεμιστοκλέους, Ζωοδ. Πηγής και Μπενάκη.

Εικόνα 117: Παλιές επιγραφές φροντιστηρίου που βρισκόταν στην Σόλωνος μέσα σε δωμάτιο του εγκαταλελειμμένου διατηρητέου κτιρίου στην οδό Σουλίου.

Κάποιοι επιχειρηματίες προσπαθούν να εγκατασταθούν στην περιοχή με νέες απόπειρες για επαγγελματικές χρήσεις. **Καθημερινό φαινόμενο τα καταστήματα που ανοίγουν και κλείνουν μετά από λίγους μήνες.**

Από το νέο κύμα εμπορικών δραστηριοτήτων που εμφανίζονται τα χρόνια της κρίσης, δείχνουν να **επιβιώνουν καταστήματα ρούχων με ιδιαίτερα προσιτές τιμές** (κάποιες φορές στα ίδια σημεία που παλαιότερα ήταν καθιερωμένη η εγκατάσταση οίκων υψηλής ραπτικής), καταστήματα για **καφέ και πρόχειρο φαγητό** ή κέντρα που προσφέρουν **υπηρεσίες ομορφιάς**. Ένα ή δύο μεγάλης έκτασης **πολυκαταστήματα**, concept stores, συνήθως είναι άδεια, μοιάζουν να φυτοζωούν αλλά ακόμη καταφέρνουν να κρατούν ανοικτές της πόρτες τους. Η πιο σημαντική εντύπωση που αποκομίζει ο διαβάτης είναι εκείνη της εξάρθρωσης της παλιάς εικόνας του δρόμου.

4.2. Τραυματική Αστική Περιοχή – Ακρωτηριασμένο Άκρο

Η εν **κρίσει - εξαρθρωμένη πλευρά** μιας περιοχής θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν **ακρωτηριασμένη πλευρά**, που επειδή είναι εγγεγραμμένη κεντρικά στον εγκέφαλο του οργανισμού **συνεχίζει να εμφανίζει πόνους.**

Φαίνεται ότι υπάρχει αναλογία της συλλογικής αίσθησης απώλειας μετά το αστικό τραυματικό γεγονός, με το άλγος του ακρωτηριασμένου μέλους.

Ο Maurice Merleau-Ponty¹⁵⁵ φέρνει το παράδειγμα του «ακρωτηριασμένου μέλους» και του «φανταστικού μέλους» θέλοντας να δείξει ότι το σώμα είναι ο κεντρικός άξονας του κόσμου.

Η ιδέα του μέλους φαντάσματος προέρχεται από τις παρατηρήσεις των γιατρών κατά την διάρκεια του Β΄ παγκοσμίου πολέμου, όπου ασθενείς με ακρωτηριασμένα άκρα ακόμα παραπονούνταν για πόνους και κνησμό στο άκρο που δεν υπήρχε πια. Θα μπορούσε να λεχθεί ότι σε ψυχικό επίπεδο το ακρωτηριασμένο άκρο ήταν παρόν¹⁵⁶. Η Ulrika Maude υποστηρίζει ότι το σώμα έχει δύο πλευρές, η μία επηρεάζεται από την συνήθεια και η δεύτερη από την τρέχουσα πραγματικότητα. Η πλευρά που επηρεάζεται από την συνήθεια είναι «εγκλωβισμένη» στο παρελθόν¹⁵⁷.

Λειτουργεί ως ενθυλακωμένη μνήμη των πραγμάτων που δεν μπορούν να συνειδητοποιηθούν, αλλά μάλλον αποτελούν μέρος της ταυτότητας του ενσάρκωμένου υποκειμένου, ενώ ταυτόχρονα χάνονται σε ένα αντικειμενικό εκούσιο επίπεδο, το μέλος φάντασμα είναι περισσότερο από μια ανάμνηση, είναι ένα οιονεί παρόν που το υποκείμενο μπορεί ακόμα να αισθάνεται διπλωμένο πάνω από το στήθος του, ή πίσω από την πλάτη του. Συγκλονίζει (στοιχειώνει) το παρόν σώμα χωρίς να απορροφάται σε αυτό. Θα μπορούσε να συγκριθεί με την καταπιεσμένη εμπειρία, ένα περασμένο παρόν που υπήρχε

¹⁵⁵ Maurice Merleau-Ponty, 2016 (1945), “Φαινομενολογία Της Αντίληψης”, Αθήνα: Νήσος

¹⁵⁶ Anthony Paraskeva, 2017, “Samuel Beckett and Cinema”, London: Bloomsbury Academic

¹⁵⁷ Ulrika Maude, 2011, “Beckett, Technology and the Body”, Cambridge: Cambridge University Press

προηγουμένως, το οποίο δεν μπορεί το υποκείμενο να επιδιώξει να το αφήσει στο παρελθόν. **Για τον Proust είναι σαν τη λύπη για την χαμένη αγάπη**¹⁵⁸.

Στη σωματοποιημένη αντίληψη του κόσμου, το φάντασμα του ακρωτηριασμένου μέλους λειτουργεί σαν μέσο αντίληψης ή σχέσης με το περιβάλλον.

Ο Merleau-Ponty υποστηρίζει ότι «το παρόν υπερνικώντας τον διασκορπισμό των στιγμών, είναι σε θέση να δώσει στο παρελθόν το οριστικό του νόημα και να επανεντάξει στην προσωπική ύπαρξη ακόμα και εκείνο το παρελθόν όλων των παρελθόντων¹⁵⁹»

«Το χέρι φάντασμα είναι επομένως, όπως και η απωθημένη εμπειρία, ένα πρώην παρόν που δεν το παίρνει απόφαση να γίνει παρελθόν (...) είναι ένα οιονεί παρόν¹⁶⁰».

Η λειτουργία του μέλους φαντάσματος **βρίσκει αντιστοιχίες** με την τραυματισμένη περιοχή που εξετάζουμε.

Η μνήμη της Σόλωνος που έχει αλλοιωθεί ή τραυματιστεί ανεπανόρθωτα βρίσκεται μέσα μας, μοιάζει ενεργή στη συνείδηση μας και δίνει δονήσεις σε κάποιο «φάντασμα» μιας βίαια διακοπέισας παρελθούσας κατάστασης.

Παρά το γεγονός ότι η Σόλωνος, υπόκειται μεταλλάξεις που έχουν ως αποτέλεσμα την μερική απώλεια του χαρακτήρα της, ο Νίκος Βατόπουλος παρατηρεί: «Μέσα στην αντικειμενική ασχήμια της, η οδός Σόλωνος, στενή και σκοτεινή, ιδίως μετά το Πνευματικό Κέντρο προς τα Εξάρχεια, φυλάει ακόμη μια ορισμένη αστική ατμόσφαιρα. Αδιόρατη σαν μυρωδιά. Προέρχεται από την κοιλιά του μακρινού 20ού αιώνα και μας προσφέρεται σήμερα ελλειπτικά σαν ευτελισμένη, καπνισμένη, γέρικη και σε απόσυρση εικόνα. Παραμένει, εντούτοις, ανιχνεύσιμη¹⁶¹».

Η μνήμη των σημείων που έχουν αλλοιωθεί παραμένει ενεργή μέσα μας και παραμένει ενεργή σαν ένα συλλογικό κοινό κτήμα, παραμένει δημιουργώντας υπόκωφες αντιδράσεις.

4.3. Ερειπιώνας Τραύματος και Μνήμης

Ας ψηλαφίσουμε την συνοίκηση των μνημών από τις διαφορετικές χρονικές περιόδους στο αστικό ανάγλυφο. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, η μνήμη «προσαρτάται σε χώρους»¹⁶², και κάποιες τοποθεσίες αποτελούν «μνημονικά κρεμαστάρια»¹⁶³ για να

¹⁵⁸ Anthony Paraskeva, 2017, *“Samuel Beckett and Cinema”*, London: Bloomsbury Academic

¹⁵⁹ Maurice Merleau-Ponty, 2016 (1945), *“Φαινομενολογία Της Αντίληψης”*, Αθήνα: Νήσος

¹⁶⁰ Maurice Merleau-Ponty, 2016 (1945), *“Φαινομενολογία Της Αντίληψης”*, Αθήνα: Νήσος

¹⁶¹ Νίκος Βατόπουλος, 2018, *“Η ζωή της οδού Σόλωνος σε κύκλους”*, από *“Περπατώντας Στην Αθήνα”*, επιμέλεια: Ε. Μπούρα, Ε. Χριστοπούλου, Αθήνα: Μεταίχμιο

¹⁶² Pierre Nora, 1989, *«Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire»*, (από το επιστημ.

«τοποθετούν» οι άνθρωποι τα βιώματα και τις μνήμες τους. Στην Σόλωνος, μπορεί να επιβεβαιωθεί ότι, τέτοια σημεία επιζούν και εκπέμπουν αντιφατικά σήματα συνθέτοντας το μωσαϊκό της μνήμης.

Η πόλη είναι και αυτή ένα σύνολο από διάσπαρτα χρονικά διαστήματα που συντίθενται [...] για να εκφράσουν την ιστορία της»¹⁶⁴, αναφέρει ο Παναγιώτης Πάγκαλος.

Τα θρυμματισμένα αποσπάσματα αναμένουν στον δομημένο χώρο, να περισωθούν, να συνενωθούν και να καλύψουν κομμάτια του ασυνεχούς χρονικού χάρτη της περιοχής.

Όπως ο Ν. Βατόπουλος αναφέρει, «η Σόλωνος ανήκει στις συνοικίες που δίνουν την αίσθηση του «πεπτωκτός αγγέλου», και προβαίνει στη διαπίστωση ότι η οδός συνιστά τον μοντέρνο ερειπιώνα του 20ού αιώνα¹⁶⁵».

Μια περιήγηση στην οδό αρκεί, σε συνδυασμό με την συλλογή των σημερινών θραυσμένων τυπολογιών αλλά και των προγενέστερων τραυμάτων προηγούμενων περιόδων, ώστε να επιχειρήσουμε να παραφράσουμε την άποψη του Ν. Βατόπουλου υποστηρίζοντας ότι η Σόλωνος μοιάζει να αποτυπώνει/συμπυκνώνει ένα χαρακτηριστικό ελληνικό τραυματικό ερειπιώνα της τρέχουσας κρίσης.

Ερείπια, θραύσματα, κατάλοιπα, απορριπτόμενα αντικείμενα διαπλέκονται και υφαίνουν τις ποιότητες του ερειπιώνα.

Ο Α. Rossi αναφέρει πως «ίσως μόνο τα ερείπια εκφράζουν ολοκληρωμένα ένα γεγονός»¹⁶⁶, εννοώντας έτσι ότι τα θραύσματα στην πόλη λειτουργούν ως πυκνωτές της μνήμης περασμένων συμβάντων. Αποτελούν πομπούς εκπομπής σημάτων των παρελθουσών εμπειριών.

Ο Α. Μεταξάς εστιάζοντας στα ερείπια και τα θραυσματικά κατάλοιπα του παρελθόντος, αναφέρει ότι **οι χρωματικές διαβαθμίσεις, τα ξεθωριασμένα ή οξειδωμένα χρώματα τους αποτελούν τις ενδο –μνήμες τους**. «Ανάμεσα στο ένα «τότε», στα πολλά «περαστικά» και στο «τώρα», δηλαδή περιόδους μέσα στις οποίες διαμορφώθηκαν πολλές διαφορετικές χρωματικές διαβαθμίσεις, ενδο – μνήμες θα έλεγα, και υποταυτότητες¹⁶⁷» σημειώνει ο Α. Μεταξάς.

περιοδικό "Representations" No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory, University of California Press)

¹⁶³ Keith H. Basso, 1996, "Wisdom Sits in Places: Landscape and Language Among the Western Apache", Albuquerque: University of New Mexico Press

¹⁶⁴ Παναγιώτης Πάγκαλος, 2012, «Η σημασία του χρόνου στην αρχιτεκτονική του Aldo Rossi», Αθήνα: Gutenberg

¹⁶⁵ Νίκος Βατόπουλος, 2018, "Μοντέρνοι Ερειπιώνες Της Αθήνας", από "Περπατώντας Στην Αθήνα", επιμέλεια: Ε. Μπούρα, Ε. Χριστοπούλου, Αθήνα: Μεταίχμιο

¹⁶⁶ Aldo Rossi, 1995, «Επιστημονική Αυτοβιογραφία», μτφρ: Κωνσταντίνος Πατέστος, Αθήνα: Εστία

¹⁶⁷ Α-Ι. Δ. Μεταξάς, 2005, "Η ρητορική των ερειπιώνων", Αθήνα: Καστανιώτη

Εικόνα 118: Γυναίκες μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, συλλέγουν καθημερινά τούβλα από τα κατεστραμμένα – βομβαρδισμένα κτίρια στη Γερμανία και την Αυστρία. Μέσω αυτής της ανακύκλωσης οικοδομικού υλικού εξασφάλιζαν λίγα χρήματα. Αφαιρούσαν το ξερό κονίαμα και τα τούβλα μπορούσαν να επαναχρησιμοποιηθούν. Πολλές καινούριες κατοικίες χτίστηκαν από τα οικοδομικά υλικά των παλαιών κτισμάτων. Οι γυναίκες αυτές ονομάστηκαν και έγιναν ευρέως γνωστές ως “Trümmerfrauen” (οι κυρίες των ερειπίων).

Εικόνα 119: Το κτίριο της Alte Pinakothek (Παλαιά Πινακοθήκη), έργο του αρχιτέκτονα Leo von Klenze του 1836, υπέστη σοβαρές ζημιές κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η Πινακοθήκη ανοικοδομήθηκε και άνοιξε τις πόρτες της ξανά το 1957. Η αποκατάσταση της από τον αρχιτέκτονα Hans Dollgast, έγινε με προσθήκη τούβλων που συλλέχθηκαν από τις κυρίες των ερειπίων και με αφοσίωση στο αρχικό σχέδιο του Klenze. του Στην όψη είναι εμφανής η χρήση των θραυσμάτων που συμβολίζουν την απώλεια. Ένα είδος εμβολιασμού των τραυματισμένων θραυσμάτων που διασώθηκαν.

Τα σκονισμένα και καπνισμένα από το καυσαέριο χρόνων κελύφη των οικοδομημάτων, οι αλλοιώσεις - τραύματα που προκλήθηκαν από τον χρόνο ή κάποιες βίαιες συγκυρίες, τα ερειπιώδη – εγκαταλελειμμένα μπαλκόνια σε πολυκατοικίες, ή και τα ολόκληρα κτήρια – ερείπια αποσυρμένα από την ζωή, είναι χαρακτηριστικά της εικόνας της οδού Σόλωνος στο επίπεδο του κτηριακού αποθέματος. **Μέσα από τις φθορές τους «μιλάνε» και διηγούνται τις ενδο - μνήμες τους.** Αυτές της Κατοχής, των Δεκεμβριανών, της Δικτατορίας αλλά και της παρατεταμένης δεκαετούς οικονομικής κρίσης. **Η Σόλωνος επιτελεί ρόλο υποδοχέα, για μια πραγματικότητα όπου το παρόν αναμιγνύεται με το μισοσβησμένο παρελθόν.**

Ο Μεταξάς, εμβαθύνοντας στην έννοια των ενδο-μνημών των ερειπίων, τις χαρακτηρίζει και ακέραιες συνέχειες¹⁶⁸. Με αυτόν τον όρο φωτίζει τις **διάφορες περιόδους από τις οποίες περνά ένα ερείπιο**, κάθε ερειπιώδες περιβάλλον εσωκλείει όλες τις φάσεις – μεταλλάξεις της ζωής του. Όπως γράφει:

«**Οι ακέραιες συνέχειες ή ενδο – μνήμες** αν προτιμάτε, περιλαμβάνουν και τις ρήξεις και υπογραμμίζουν το επιστημολογικό μας χρέος να αποδώσουμε τη σημασία που πρέπει προς ορισμένες διακριτές καταστάσεις (...) μας επιτρέπουν να αισθανθούμε τις διάφορες εποχές του ερειπίου χωρίς να τις υποχρεώνουμε νοερά να φύγουν από τα μάτια μας, να απορριφθούν είτε στην υπόθεση της άρτιας εικόνας του μνημείου είτε στην τελευταία κατάσταση με την οποία τυχαίνει εμείς να το συμβιώνουμε¹⁶⁹».

Ο Andreas Huyssen αναφέρει ότι το ερείπιο εκφράζει την **σχέση χωρικής και χρονικής υπόστασης** αφού «σε αυτό εντοπίζεται το παρελθόν, ως παρόν στα χωρικά υπολείμματα του ερειπίου¹⁷⁰».

Το ερείπιο σημαίνει στη κυριολεξία, κατάρρευση, αλλά στη πραγματικότητα τα ερείπια είναι περισσότερο απομεινάρια και υπενθυμίσεις ή ενθύμια¹⁷¹. [Η Svetlana Boym δημιουργεί ένα ακουστικό λογοπαίγνιο με τις λέξεις «remainders» (απομεινάρι) και «reminders» (ενθύμιο – υπενθύμιση)¹⁷²]. Μία περιήγηση στον ερειπιώνα, σε οδηγεί μέσα σε ένα **λαβύρινθο αμφίθυμων χρονικών επιρρημάτων** – «όχι πλέον» - «όχι ακόμα» – «παρ’ όλα αυτά» – «αν και» - «μολονότι». Τα ερείπια μας ωθούν να σκεφτούμε το παρελθόν που θα μπορούσε να έχει λάβει χώρα εκεί και το μέλλον που δεν έχει συμβεί ακόμα.

Ο Henri Lefebvre, επισημαίνει ότι κάθε αστικός μετασχηματισμός γνωρίζει την άνοδο, την κορύφωση και την παρακμή. **Τα θραύσματα του και τα συντρίμια του χρησιμοποιήθηκαν για άλλους σχηματισμούς**. Αποδομήσεις και αναδιαρθρώσεις συμβαίνουν μέσα στο χρόνο και το χώρο, πάντα αποτυπωμένες στο έδαφος, εγγεγραμμένες στο αστικό κείμενο, αλλά προερχόμενες από κάπου άλλου: **από την ιστορία και το γίνεσθαι¹⁷³**.

¹⁶⁸ «Οι ακέραιες συνέχειες είναι ένας αναλυτικός όρος με τον οποίο αυτονομούνται, χωρίς ποτέ να χάνουν επαφή με τις διεξαρτήσεις που μπορεί να ανιχνεύονται είτε προς το παρελθόν είτε προς το μέλλον, κάποιες περίοδοι του ερειπίου για τις οποίες υπάρχουν ενδείξεις ότι απέκτησαν μία ιδιαίτερη συμβολική υπόσταση». Εξηγεί ο Μεταξάς.

¹⁶⁹ Α-Ι. Δ. Μεταξάς, 2005, “Η ρητορική των ερειπίων”, Αθήνα: Καστανιώτη

¹⁷⁰ Andreas Huyssen, 2003, “Present Pasts, Urban Palimpsests and the Politics of Memory”, California: Stanford University Press

¹⁷¹ Svetlana Boym, (χ.χ) “Ruinophilia: Appreciation Of Ruins”, <http://monumenttotransformation.org/atlas-of-transformation/html/r/ruinophilia/ruinophilia-appreciation-of-ruins-svetlana-boym.html>

¹⁷² Svetlana Boym, (χ.χ) “Ruinophilia: Appreciation Of Ruins”, <http://monumenttotransformation.org/atlas-of-transformation/html/r/ruinophilia/ruinophilia-appreciation-of-ruins-svetlana-boym.html>

Έτσι, εντοπίζουμε στην πόλη και κατ' επέκταση στη οδό που μελετάμε, την συνύπαρξη προβολών διαφορετικών περιόδων μέσω των **μνημονικών – νοηματικών οντοτήτων**, κάποιες στο ναδίρ της ύπαρξης τους, κάποιες άλλες **ακτινοβολούσες στο αποκορύφωμα τους**, κάποιες στην **γέννηση τους**, άλλες **αναστημένες**, άλλες **ενταφιασμένες μέσα στον αστικό ιστό, σε κτίρια ή υπολείμματα κατεδαφίσεων**.

Εικόνα 120: Η εκκλησία Κολυμπα μια από της παλαιότερες εκκλησίες της Κολωνίας, καταστράφηκε μετά από βομβαρδισμούς κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο αρχιτέκτονας Peter Zumthor που ανέλαβε τον σχεδιασμό του μουσείου Κολυμπα, διατήρησε τα ερείπια του γοθικού ναού στην όψη του νέου κτιρίου, δημιουργώντας μία σύζευξη στρώσεων παρελθόντος – παρόντος.

Εικόνα 121: Ο αρχιτέκτονας Wang Shu σχεδιάζει το ιστορικό μουσείο της πόλης Ningbo (Ningbo History Museum) στην επαρχία Zhejiang στην Κινά (2008). Ο αρχιτέκτονας χρησιμοποιεί συντρίμια από τις γύρω παραδοσιακές πόλεις που κατεδαφίστηκαν για να ανεγερθούν νέες υποδομές. Μερικά από τα υλικά κατασκευής, ανακυκλωμένα τούβλα και πλακίδια χρονολογούνται από την προηγούμενη χιλιετία. Ο Wang Shu με αυτή την χειρονομία επιδιώκει ένα διάλογο με το παρελθόν και επιτυγχάνει την φανέρωση της καταστροφής των πόλεων αλλά και την διαφύλαξη των θραυσμάτων του παρελθόντος από την οριστική διαγραφή.

¹⁷³ Henri Lefebvre, 1996, "Writings On Cities", επιμέλεια: Eleonore Kofman, Elizabeth Lebas, New Jersey: Blackwell Publishing

Είναι δυνατόν μια καταστροφή - ένα τραύμα να ταιριάζει, να εντάσσεται στο τοπίο μιας πόλης;

Τα τραύματα της πόλης εκτός από την υλική - χειροπιαστή τους πλευρά (παράδειγμα ανάμεσα σε πολλά, η μερική ερείπωση της οδού Σόλωνος από τις πολιτιστικές και οικονομικές της δραστηριότητες), **έχουν και τον χαρακτήρα της διάλυσης των συνόρων ανάμεσα στη παλαιότερη συνθήκη της πόλης και στη νεώτερη τραυματική κατάσταση.**

Ο Dylan Trigg αναφέρει ότι ο «ερειπιώνας του τραύματος¹⁷⁴» **αντιστέκεται σε προσπάθειες επούλωσης** και αναλαμβάνει τον ρόλο του στην σύνθετη ζωή της πόλης, **μειώνοντας την απόσταση ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν** της πληγείσας περιοχής.

Ισχυρίζεται μάλιστα ότι, δεν είναι τυχαίο που **ο S. Freud επέλεξε για την κατανόηση των τραυμάτων τα ερείπια σαν την βασική αλληγορία**, όχι μόνο για την πρακτική της ψυχανάλυσης αλλά και του ανθρώπινου νου. Στα τραύματα και το πώς αυτά διατηρούνται στον εγκέφαλο, ο S. Freud αναγνώρισε τα μέσα για να αρθρώσει τις σκέψεις του για την ανάλυση της ψυχής.

Στη συνέχεια, για περαιτέρω τεκμηρίωση, ο D. Trigg παραθέτει απόσπασμα από το κείμενο "The Aetiology of Hysteria" του S. Freud, στο οποίο αναφέρει: «Φανταστείτε ότι ένας εξερευνητής φτάνει σε μια περιοχή ερειπίων, με απομεινάρια τοίχων, κομμάτια κολονών, και επιγραφές μισοκατεστραμμένες, δυσανάγνωστες (...) θα έχει φέρει ανασκαπτικά εργαλεία μαζί του, να πείσει τους κατοίκους να εργαστούν μαζί του, θα ξεκινούσε μαζί τους να καθαρίσει τον τόπο, να ξεχωρίσει τα σκουπίδια, και ξεκινώντας απ ότι είναι μέχρι σήμερα ορατό να προχωρήσει και σε ότι είναι θαμμένο (...) στο τέλος θα ανακαλύψει ένα αλφάβητο, μια γλώσσα, θα τη μεταφράσει και θα την αποκρυπτογραφήσει και θα φέρει στο φώς τη ζωή του μακρινού παρελθόντος»¹⁷⁵.

Σε αυτή την πρώτη προσέγγιση του για τα ερείπια, ο S. Freud επεκτείνεται προς ένα είδος αρχαιολογικής ανάλυσης, παρατηρώντας ότι η διαδικασία της κάθαρσης παθογενών ψυχικών υλικών γίνεται μέσω διαστρώσεων και **μπορούμε να την συγκρίνουμε με την τεχνική της εξερεύνησης του παρελθόντος μιας πόλης.**

Συγχρόνως αναγνωρίζει την σύσταση του τραύματος – ερειπίου σαν διαποτισμένη με την μελλοντική ζωή. Ειδικότερα, **η αξία του τραύματος - ερειπίου διαμορφώνει τη μελλοντική πορεία μίας πόλης.** Η οντότητα του ερειπίου από το παρελθόν εκτείνεται πέραν του παρόντος, στο οποίο μπορεί να βρεθεί σε προσωρινή αναστολή, προσμένοντας τον ευαίσθητο δέκτη - εξερευνητή ώστε να απελευθερωθεί προς το μέλλον.

¹⁷⁴ Dylan Trigg, 9/12/2012 "The Psychoanalysis Of Ruins", 3AM Magazine, <https://www.3ammagazine.com/3am/the-psychoanalysis-of-ruins/>, τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

¹⁷⁵ Dylan Trigg, 9/12/2012 "The Psychoanalysis Of Ruins", 3AM Magazine, <https://www.3ammagazine.com/3am/the-psychoanalysis-of-ruins/>, απόσπασμα από το κείμενο του S. Freud "The Aetiology of Hysteria"(1896), τελ. επίσκεψη: 1/9/2018

Η πόλη μέσω των τραυματισμών και απωλειών που υφίσταται, συγκεντρώνει πολλές διαστρωματώσεις ερειπίων, οι οποίες εγγράφονται και αποτελούν είτε εντοπίσιμες, είτε θαμμένες οντότητες - πομπούς που αναμένουν την επιστροφή – επαναφορά τους.

Το παρελθόν μιας πόλης μπορεί να προσομοιωθεί με τις τραυματικές διαστρώσεις ερειπίων στην ανθρώπινη ψυχή.

Τα ερείπια στις πόλεις αλλά και τις ψυχές των ανθρώπων, δεν είναι παρά το συγκεντρωμένο φορτίο της ιστορίας τους και η ανάλυση τους μπορεί να αποδώσει επουλωτικούς καρπούς για την μελλοντική τους πορεία.

Οι διαστρωματώσεις αυτές των τραυματισμών, φανερές ή κρυφές, αποτελούν γνήσιες γεφυρώσεις που αναστέλλουν τα χρονικά όρια ανάμεσα σε παρελθόν και μέλλον.

Οι απώλειες του τόπου θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν σαν εφελτήριο της ανασύνθεσης κι ανασύνταξης. Οι καταστροφές σαν μοτίβο ύπαρξης και επιβίωσης.

Οι ερειπιώνες, που παράγονται στην Σόλωνος από τις τραυματικές εμπειρίες της σημερινής κρίσης, βρίσκονται σε αναλογία με τα ερείπια του παρελθόντος της ψυχικής μας ζωής, είναι οντότητες εγγεγραμμένες στο σώμα της πόλης που αναμένουν να εξιστορήσουν, να επαναφέρουν τη σημασία τους στο αστικό προσκήνιο συνδέοντας - παράγοντας την νέα ισορροπία του μέλλοντος με το παρελθόν αυτής της πόλης, τη νέα ισορροπία του αστικού χώρου και των κατοίκων του.

«Αν προστατέψουμε τις ουλές, οι ουλές θα μας δώσουν προστασία»¹⁷⁶. Τα θραύσματα δεν ψεύδονται. Τα ερείπια είναι διχασμένα ανάμεσα στο να διαγράψουν τι συνέβη και στο να κρατήσουν τις εγγεγραμμένες μνήμες - αντικείμενα με το τραύμα.

Ο Peter Adams (M.Tumarkin:2002) παρομοιάζει το τραύμα που βιώνει μία πόλη με αυτό που συμβαίνει όταν το φθινόπωρο πέφτουν τα φύλλα από το δέντρο του δρυός, σχηματίζεται ένα μικρό σημάδι στο τέλος του κλαριού για να προστατεύσει τον αναδυόμενο ανθοφόρο οφθαλμό (μπουμπούκι). Έτσι επιβιώνει μέσα από το χειμώνα και ανθίζει την Άνοιξη. **«Cicatrix»** ονομάζεται ο γεωπονικός ορισμός αυτής της διαδικασίας και το «cicatrix» στην αγγλική γλωσσά σημαίνει επίσης την ουλή ενός τραυματισμού, που δεν είναι ανοιχτή πληγή αλλά η πληγή που βρίσκεται στο στάδιο της επούλωσης, έτσι ώστε **η έννοια των ουλών να είναι σημαντική στην ανάπτυξη, επιτρέποντάς τους να ανθίσουν ξανά¹⁷⁷.**

Βάσει της προηγούμενης διαπίστωσης, δεν υπάρχει αμφιβολία πώς ο τραυματικός ερειπιώνας της Σόλωνος εγκλείει εντός του όλες τις προϋποθέσεις - σπέρματα για την μελλοντική του αναζωογόνηση. Οι μνημονικές οντότητες του χώρου μετά το τραύμα θα

¹⁷⁶ Maria M. Tumarkin, 2002, "Secret Life Of Wounded Spaces. Traumasces In The Contemporary Australia", Department of History, University of Melbourne

¹⁷⁷ Maria M. Tumarkin, 2002, "Secret Life Of Wounded Spaces. Traumasces In The Contemporary Australia", Department of History, University of Melbourne

ανασυντεθούν σε μια νέα γόνιμη ισορροπία επιβίωσης και θα οδηγηθεί ο δρόμος στην επόμενη φάση της φυσιογνωμίας του.

Ο Lebbeus Woods αναζητώντας την **νέα ιδιοσυγκρασία του δρόμου μετά το πολυτραυματικό παρελθόν** με μια σειρά σκίτσων που ονομάζει «After The War¹⁷⁸», αποτυπώνει τις καταπονημένες και κατεστραμμένες όψεις κτιρίων μίας πόλης μετά τον πόλεμο. Η μικρή ιστορία του Lebbeus Woods για την πόλη μετά από καταστροφή, φέρνει στο νου την θεραπευτική ενέργεια των γυναικών των ερειπίων της Γερμανίας - της συλλογής και χρήσης τραυματισμένων αστικών υλικών προς ανασύνταξη και αναδημιουργία ενός μέλλοντος που φυλάει μέσα του το παρελθόν. Η αφήγηση του έχει ως εξής: Ο δήμαρχος της πόλης ξαναέχτισε το σπίτι του με τα απομεινάρια των σπασμένων τοίχων που ήταν ακόμη γερά, οι κάτοικοι με ότι υλικό βρήκαν, επανασυναρμολόγησαν τα σπίτια τους και δημιουργήθηκε ένα κολλάζ ανάμεσα στο παλιό και στο νέο, στα κατεστραμμένα κομμάτια και στα καινούρια. Οι χώροι που κατασκευάστηκαν στην αρχή φαίνονταν ανοίκειοι, πολύ γρήγορα όμως οι άνθρωποι βρήκαν τρόπους να κατοικήσουν τους ανοίκειους αυτούς χώρους, μέχρι που κάποιοι θεώρησαν ότι είναι καλύτεροι από πριν. Η ιστορία τελειώνει με την διαπίστωση ότι κάποια πράγματα παρέμειναν ακριβώς τα ίδια όπως ήταν πάντα και συνοδεύεται από το τελευταίο σκίτσο που εικονίζει ένα δρόμο με ένα παγκάκι, έναν πυροσβεστικό κρουνό και τα φώτα του δρόμου.

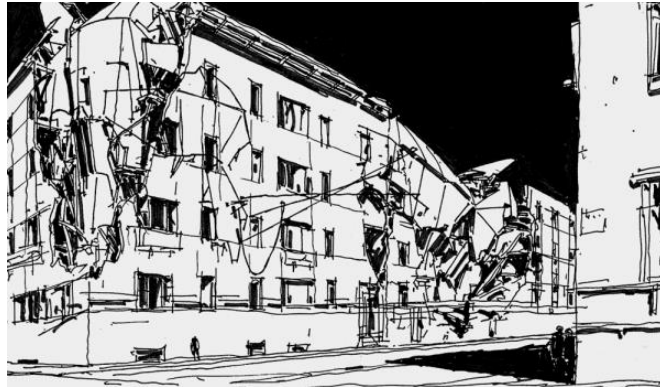

Εικόνα 122: Η πόλη στην οποία αναφέρεται ο Lebbeus Woods, μετά την καταστροφή της από τον πόλεμο.

Εικόνα 123: Ο δήμαρχος, στην ιστορία του Lebbeus Woods, είναι ο πρώτος που δίνει το παράδειγμα στους κατοίκους, ανασκευάζοντας το σπίτι του με υλικά από τα συντρίμια της πόλης.

¹⁷⁸ Lebbeus Wood, 20/1/2010, "After The War", <https://lebbeuswoods.wordpress.com/2010/01/20/after-the-war/>, τελ. επίσκεψη: 1/9/2018

Εικόνα 124: Τα κτίρια της πόλης ανασυνθέτονται από θραύσματα, δημιουργώντας ένα νέο και ανοίκειο τοπίο, μέχρι να το συνηθίσουν οι κάτοικοι και να νιώσουν οικεία εντός του.

Εικόνα 125: Η τελευταία εικόνα του Lebbeus Woods που συνοδεύει την μικρή ιστορία αποκατάστασης μίας πόλης μετά από κατάρρευση. «Κάποια πράγματα παρέμειναν ακριβώς τα ίδια».

Κεφάλαιο 5:

Ο Ρόλος της Μνήμης στην Αστική Μετα - Τραυματική Περίοδο (Πρόταση για Ήπιες Παρεμβάσεις Αναζωογόνησης)

*«Η διήγηση (...) μοιάζει με τους σπόρους από το στάρι,
που κλεισμένοι αεροστεγώς τοποθετήθηκαν
στις κάμαρες των πυραμίδων
για χιλιετίες και διαφύλαξαν μέχρι σήμερα
την δύναμη του φύτρου τους¹⁷⁹»*

Walter Benjamin

Στα προηγούμενα κεφάλαια επιμείναμε στην περιγραφή των συνθηκών εκκόλαψης και εκδήλωσης του αστικού τραύματος στην πόλη, αλλά και των συνεπακόλουθων ενός τραυματισμού.

Εδώ, ας αναρωτηθούμε αν είναι χρήσιμη η εξής υπόθεση: Σε κάθε αστικό ιστό μπορούν να εντοπιστούν εγκατεστημένες ακτινοβολούσες μνημονικές οντότητες σε παρατάξεις ή δομές διαμορφωμένες με τρόπο ώστε να αποτελούν σημεία αναφοράς και επαφής με τους περίοικους. Οντότητες που ακτινοβολούν και επηρεάζουν την ιδέα μας αλλά και την συμπεριφορά που επιφυλάσσουμε για τον τόπο μας. Οι δομές που διατάσσονται αυτές οι μνημονικές υπάρξεις - οι ομάδες μέσα στις οποίες εντάσσονται σε διάφορα σημεία της πόλης, είναι δυνατόν να αφορούν την ανάγκη μακροημέρευσης και επιβίωσης τους.

Όταν ενσκήπτει κάποιο τραυματικό γεγονός, αυτές οι δομές μνημονικών οντοτήτων διασπώνται, ραγίζουν, αποσυντίθενται, καθώς νέες μνημονικές οντότητες εμφανίζονται. Είναι εκείνες οι νέες οντότητες που προκύπτουν από το τραύμα. Εμφανιζόμενες κατά την διάρκεια της έντασης του πρόσφατου γεγονότος, επιχειρούν να εγκατασταθούν στις θέσεις των παλαιότερων μνημών ανταγωνιζόμενες μεταξύ τους.

Η μετά - τραυματική εμπειρία τού αστικού ιστού, βιώνεται με τον ίδιο τρόπο που βιώνει τον τραυματισμό του ένας άνθρωπος, μετά από ατύχημα. Οι τραυματικές μνήμες αναδύονται και επανέρχονται σε τακτά χρονικά διαστήματα στοιχειώνοντας την μνήμη του, σε βάρος των προγενέστερων αναμνήσεων.

Ψηλαφώντας τις επιπτώσεις του αστικού τραυματισμού στη δομή της περιοχής, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ο αστικός τραυματισμός έχει σαν επακόλουθο την απότομη θραύση της δομής των μέχρι στιγμής μνημονικών οντοτήτων ενός αστικού ιστού.

Μια περιοχή περιέχει ένα σύνολο μνημών που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους αλλά και συνδέονται με τους κατοίκους σαν φορείς ιδεών, εμπειριών, μύθων. Το όλο αστικό σύνολο

¹⁷⁹ Walter Benjamin, (1936), 1991, "Ο αφηγητής. Θεωρήσεις στο έργο του Nikolai Leskov", μτφρ: Ο. Νταρλαντάνη, (το απόσπασμα είναι από το κείμενο της Άλικης Σπυροπούλου, "Παλίμψηστη Πόλη", στο συλλ. έργο "Μνήμη και Εμπειρία του Χώρου", Αθήνα: Αλεξάνδρεια)

καθώς επαναπροσδιορίζεται μετά τον τραυματισμό, μπορεί να παραλληλιστεί με την λειτουργία του ανθρώπινου σώματος μετά από ένα σοβαρό τραυματισμό ή ακρωτηριασμό.

Η βίαιη επαναδιάταξη των μνημονικών οντοτήτων της περιοχής δημιουργεί το αίσθημα της του αποτρόπαιου και του ανοίκειου στους αστικούς χρήστες. Οι νέες διατάξεις στον μνημονικό χάρτη ξενίζουν και δημιουργούν αισθήσεις αποπροσανατολισμού και ανισορροπίας στους κατοίκους.

Η ξαφνική ανακατανομή και θραύση της δομής των νοηματικών οντοτήτων που βιώνεται και σαν προσωπικός τραυματισμός, μπορεί ίσως να περάσει σε μια διαδικασία επούλωσης **αν τοποθετήσουμε (επανατοποθετήσουμε για την ακρίβεια) μερικές «ηττημένες» από την κρίση μνημονικές οντότητες σε κάποια κομβικά σημεία του χάρτη.** Πιθανώς έτσι να καταφέρουμε να δημιουργήσουμε εστίες επούλωσης της τραυματικής σχέσης κατοίκου και πληγείσας περιοχής.

Σύμφωνα με τον καθηγητή Νίκο Σαλίγκαρο¹⁸⁰, ο οποίος παρουσιάζει την επίδραση της δαρβινικής εξελικτικής θεωρίας στην γενεαλογική συνέχεια της Αρχιτεκτονικής, οι μνημονικές οντότητες μιας γειτονιάς για να επιβιώνουν στην διάρκεια του χρόνου πρέπει να αλληλοϋποστηρίζονται, να ενθυλακώνονται¹⁸¹, να βοηθά η μια την επιβίωση της άλλης, να επιβιώνουν σαν ομάδες ή και στρώσεις νοηματικών οντοτήτων όπου η κάθε μια υποστηρίζεται από άλλες, με μια δομή προστατευτικών φλοιών, όπως περίπου λειτουργεί ένα σμήνος ή ένα κοπάδι. Μνημονικές - νοηματικές οντότητες μπορούν να είναι, τεχνουργήματα (δημιουργημένα αντικείμενα) – έργα της ανθρώπινης ποιητικής, οπτικά σχήματα, εικόνες, μνημονικές μαρτυρίες που συνοδεύουν ένα αντικείμενο, μια ολόκληρη περιοχή, συνθέσεις αστικών ατμοσφαιρών, σχημάτων και χρωμάτων.

Οι μνημονικές οντότητες της γειτονιάς θα μπορούσαν να παραλληλιστούν με τους **«αστικούς συντελεστές¹⁸²»** (fatti urbani) του Aldo Rossi¹⁸³. Για τον Rossi, η διαδικασία εξέλιξης της πόλης κατευθύνεται «σύμφωνα με τους παλιούς συντελεστές που είναι συχνά ξεχασμένοι από το σήμερα¹⁸⁴». Τονίζει ότι, οι αστικοί συντελεστές που επιβιώνουν λειτουργούν ως προωθητικά βοηθητικά στοιχεία στην διαδικασία της εξέλιξης της πόλης.

Εκφράζεται εδώ η **σχέση της διατήρησης αστικού αποθέματος του παρελθόντος ως φυσική τάση της εξελικτικής δομής της πόλης.** Η επιβίωση των αστικών συντελεστών και η ανθεκτικότητα τους ανάγεται/εμπίπτει στην ικανότητα τους να σηματοδοτούν τη μνήμη της

¹⁸⁰ Nikos Salingaros, 2006, "A Theory of Architecture", ISI Books

¹⁸¹ Ο Ν. Σαλίγκαρος Χρησιμοποιεί τον όρο ενθυλάκωση, για να περιγράψει την διαδικασία ενσωμάτωσης της νοηματικής – μνημονικής οντότητας στην κοινωνική πραγματικότητα.

¹⁸² Ο Rossi χρησιμοποιεί την έννοια «fatti urbani», στην ελληνική μετάφραση του βιβλίου "Η Αρχιτεκτονική της πόλης", μτφρ: Βασιλική Πετρίδου αναφέρονται ως «αστικοί συντελεστές», στην αγγλική ως "urban artifacts".

¹⁸³ Aldo Rossi, 1991, "Η Αρχιτεκτονική της πόλης", μτφρ: Βασιλική Πετρίδου, επιμέλεια: Λόης Παπαδόπουλος, Γιώργος Παπακώστας, Σοφία Τσιτιρίδου, Αθήνα: UNIVERSITY STUDIO PRESS

¹⁸⁴ Aldo Rossi, 1991, "Η Αρχιτεκτονική της πόλης", μτφρ: Βασιλική Πετρίδου, επιμέλεια: Λόης Παπαδόπουλος, Γιώργος Παπακώστας, Σοφία Τσιτιρίδου, Αθήνα: UNIVERSITY STUDIO PRESS

πόλης, είναι από μόνοι τους πομποί της ταυτότητας της πόλης. Οι αστικοί συντελεστές που καταφέρνουν να διατηρηθούν, θα ανιχνευτούν «εμβολιασμένοι» στο παρόν και στο μέλλον. Διακρίνονται στα μνημεία, στα φυσικά σημάδια του παρελθόντος αλλά και μέσα από την επιβίωση των χαράξεων και των σχεδίων της πόλης. **«Η μνήμη που ενυπάρχει στους αστικούς συντελεστές, είναι η συνείδηση της πόλης»¹⁸⁵**, θεωρεί ο A. Rossi.

Όταν στη γειτονιά παρατηρείται ένα φρικτό γεγονός, μια τραυματική εμπειρία, έχουμε αναδιάταξη, θραύση της δομής των μνημονικών οντοτήτων ή αντικατάσταση της δομής τους με άλλες ποικιλίες δομών που έρχονται να αντιπαρατεθούν στις παλαιότερες μνημονικές δομές. Μια περίοδος αναδιάταξης ακολουθεί για την γειτονιά όπου εγκαθίστανται νέες δυναμικές οντότητες, προσπαθώντας να επικρατήσουν των παλαιότερων.

Σε αυτή μάχη επικράτησης μνημονικών οντοτήτων, σε μια γειτονιά μετά το τραυματισμό της, **ας ερευνήσουμε την πιθανότητα να είναι εφικτή η δυνατότητα παρέμβασης.**

Ο ραγισμένος ιστός της Σόλωνος είναι πιθανόν να επιδέχεται **επουλωτικές επεμβάσεις μέσω πρακτικών συνδιαλλαγής με την τραυματική εμπειρία της περιοχής.**

5.1. Θεωρία της «Ανθεκτικής Πόλης»

Ο Adrian Lahoud ορίζει την **ανθεκτική πόλη¹⁸⁶** (resilient city) ως «μια πόλη που έχει εξελιχθεί σε ένα ασταθές περιβάλλον και **έχει αναπτύξει την προσαρμοστικότητα της για να αντιμετωπίσει την αβεβαιότητα.** Για τον Lahoud η **ανθεκτικότητα είναι η ικανότητα μιας πόλης να προσαρμοστεί στο «σοκ» που προκλήθηκε από μια απροσδόκητη τραυματική εμπειρία.** Ο ίδιος, διακρίνοντας την διαφορά ανάμεσα στην ανάκαμψη και στην επιστροφή, τονίζει ότι μια ανθεκτική πόλη δεν γυρνά στο προ – τραυματικό της παρελθόν, αλλά προσπαθεί να αναπτύξει νέες μορφές σταθερότητας οι οποίες συνδιαλέγονται με την ιστορία και την τραυματική εμπειρία της πόλης. Το ζητούμενο δεν είναι να σβήσουμε - απαλείψουμε ή να κρύψουμε τα σχήματα του αστικού τραύματος, αλλά να συνδιαλλαγούμε με την εξάπλωση του στην πόλη. Αυτού του είδους η αστική **ανθεκτικότητα δεν είναι ποτέ μια επιστροφή, αλλά ούτε είναι και ποτέ ένα πλήρες διάλειμμα,** αν και υπερπηδά την διακοπή κουβαλά μαζί της την συνέχεια ενός ιστορικού φορτίου που της προσδίδει την προσαρμοστική της δύναμη.

Η ανθεκτική πόλη είναι αυτή που ενώ έχει εμπλακεί σε ένα ασταθές περιβάλλον, αναπτύσσει **προσαρμοστική ικανότητα,** ώστε να αντιμετωπίσει την αβεβαιότητα.

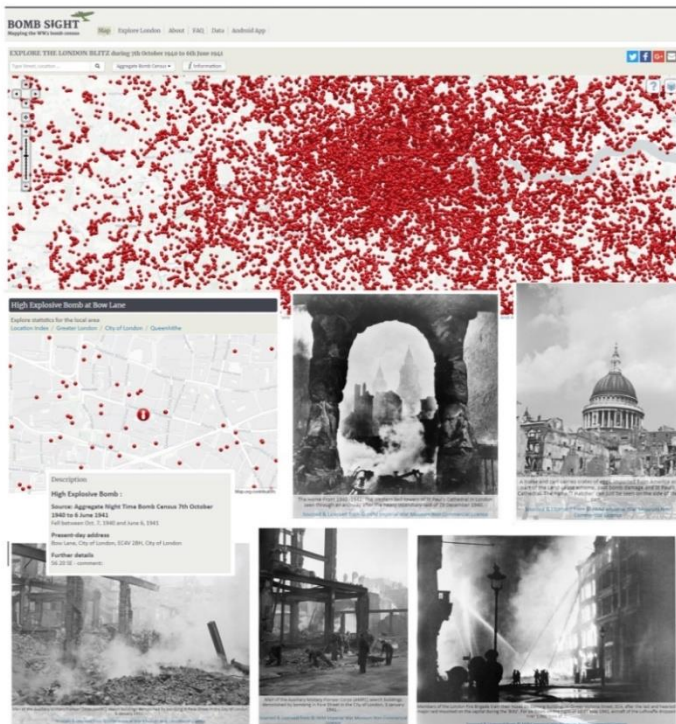
¹⁸⁵ Aldo Rossi, 1991, «Η Αρχιτεκτονική της πόλης», μτφρ: Βασιλική Πετρίδου, επιμέλεια: Λόης Παπαδόπουλος, Γιώργος Παπακώστας, Σοφία Τσιτιρίδου, Αθήνα: UNIVERSITY STUDIO PRESS

¹⁸⁶ Adrian Lahoud, 2010, «Post-Traumatic Urbanism», από Adrian Lahoud, Charles Rice, Anthony Burke, 2010, «Posttraumatic Urbanism», Architectural Design, Vol 207, New Jersey: Wiley Publishing

Κάθε συμβάν είναι μοναδικά τραυματικό αφήνοντας διαρκείς επιπτώσεις στον αστικό ιστό και στα άτομα που εμπλέκονται σε αυτόν. Κάθε γεγονός αφήνει ένα σημάδι στο φυσικό σώμα της πόλης και στον ψυχισμό της κοινότητας. Ο αστικός σχεδιασμός θα πρέπει να προσανατολιστεί στην αντιμετώπιση και την επούλωση των τραυμάτων. Ένας όρος που εισήγαγε το 1998 η πολιορκητής Leonie Sandercock είναι ο «θεραπευτικός σχεδιασμός»¹⁸⁷, γράφοντας για την πολυπολιτισμική πόλη ως τοπίο φόβου, απέχθειας, επιθυμίας και ελπίδας. Υποστήριξε ότι κάθε κοινωνική - ανθρωπιστική προσέγγιση στο σχεδιασμό δεν είναι πλέον εφικτή χωρίς να δίνεται δέουσα σημασία στα τραύματα και στις συγκρούσεις.

Όπως ο Howell Baum (Aftab Erfan: 2017) έχει υποστηρίξει, ο σχεδιασμός μπορεί να δημιουργήσει ένα μεταιχμιακό χώρο¹⁸⁸, ένα χώρο μεταβατικό ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν και το μέλλον.

Μια διαδικασία επούλωσης των «χαιρόντων» τραυμάτων θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ίσως να επιταχύνεται με επανατοποθέτηση σπερμάτων – νοημάτων στην «σκοτεινή» περιοχή.

Εικόνα 126: Ψηφιακή πλατφόρμα “Bomb Sight” που «τοποθετεί» στον χάρτη της πόλης του Λονδίνου όλα τα σημεία (κόκκινες βούλες) που δέχτηκαν βομβαρδισμούς και επιθέσεις από Ναζιστικές δυνάμεις κατά την διάρκεια του 1940 – 41 (γνωστό ως London Blitz). Ο χρήστης έχει την δυνατότητα, αποθηκεύοντας στην συσκευή του κινητού του την ψηφιακή εφαρμογή, κατά τον περίπατο του να ενημερώνεται για τα σημεία που επλήγησαν από τον πόλεμο, μαζί με μία περιγραφή του συμβάντος και παλιές φωτογραφίες που αποτυπώνουν τον τραυματισμό. Μια εφαρμογή που έχει στόχο την διαιώνιση της μνήμης της καταστροφής του αστικού χώρου της πόλης του Λονδίνου κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και να δημιουργήσει στην πόλη εστίες μνήμης των τραυματικών γεγονότων.

Ας ανατρέξουμε στην στάση του αρχιτέκτονα **Δημήτρη Πικιώνη** απέναντι στην ανασύσταση της χαμένης συνέχειας της αρχαίας Αττικής αίσθησης, και η προσήλωση του στην κατασκευή τόπων ενδιάμεσων χρονικά, όπου το παρελθόν συνομιλεί με το παρόν και το μέλλον. **Ίσως μια τέτοια επουλωτική διαδικασία θα μπορούσε να δώσει αποτελέσματα ελκυστικότητας στην ανοίκεια «σκοτεινή» ζώνη.**

¹⁸⁷ Leonie Sandercock, 1998, “Cosmopolis II: Mongrel cities in the 21st century”, London: Continuum

¹⁸⁸ Aftab Erfan, 2017, “Confronting collective traumas: an exploration of therapeutic planning”, από το επιστημ. περιοδικό “Planning Theory & Practice”, vol 18, Taylor & Francis Online

«Πρέπει να σκύψουμε να μαζέψουμε τα τελευταία ψίχουλα που επιζούν από το Σχήμα¹⁸⁹» έγραψε ο Πικιώνης το 1927.

Η αφιέρωση της αρχιτεκτονικής του δραστηριότητας και της συνθετικής του στην επαναπροβολή, επαναφόρτιση της μαγνητικής δύναμης των αρχαίων οντοτήτων. Σπαράγματα αρχαίας τέχνης που ανακαλύπτονται θαμμένα, αποκομμένα από τα σύνολα των οποίων υπήρξαν μέρη, στις ανασκαφές και στις κατεδαφίσεις παλαιών οικοδομών.

Υπήρξε προστάτης των απροστάτευτων θραυσμάτων, των αποκομμένων μελών του σμήνους που, παρότι ακρωτηριασμένα, συνεχίζουν την πορεία τους σε υπόγειες πτήσεις χωρίς την προστασία που παρέχει το πλήθος του σμήνους, του οποίου υπήρξαν μέλη.

Μέσω της επανατοποθέτησης των μικρών κομματιών Αττικών τεχνουργημάτων, τα επαναφορτίζει, επαναφέροντας τα στην ζωή της επιφάνειας της πόλης από την λανθάνουσα κατάσταση που βρίσκονταν.

Εικόνα 127: Κολάζ θραυσμάτων του παρελθόντος που επανατοποθέτησε ο Δ. Πικιώνης το 1956 στον ναό του Αγίου Δημητρίου Λουμπαρδιάρη στους πρόποδες του Φιλοπάππου, διαφαίνονται κομμάτια από κεραμίδια, πήλινους αμφορείς, μαρμάρινα αποσπάσματα, ακροκέραμα.

Ενστερνίστηκε τον ρόλο του φιλόξενου φορέα – ξενιστή «πνευματικών σπερμάτων», όπως εκείνος ονόμασε κάποια νοηματικά σχήματα που αισθάνθηκε ότι προέρχονται – κατάγονται από το παρελθόν και τον διεγείρουν. Αναλαμβάνει να ενισχύσει, να επαναπροβάλλει στο παρόν, τα ίχνη του αρχαίου κάλλους, ύφους και λόγου.

¹⁸⁹ Σύμφωνα με το Ζ.Κοτιώνη “τα τελευταία ψίχουλα είναι τα αποσπάσματα «ενός κόσμου εν απωλεία» που αποτελούν τα δομικά υλικά προς σύνθεση ενώ το “Σχήμα” είναι για τον Πικιώνη και τους Νεοπλατωνικούς ποιητές του 19ου αι., ένα «μυθολογικό τεχνούργημα της φαντασίας» από το βιβλίο: Ζήσης Κοτιώνης, 2004, Η Τρέλα του Τόπου· Αρχιτεκτονική στο Ελληνικό Τοπίο, Εκκρεμές

Εδώ θα μπορούσαμε να διακρίνουμε μια διαδικασία επανατοποθέτησης στο παρόν νοηματικών οντοτήτων που εκπέμπουν το παρελθόν. Ένα από τα κίνητρα της ανάληψης του ρόλου του ρομαντικού ξενιστή είναι ο κίνδυνος και φόβος της αποξένωσης του παρόντος από τα θραύσματα μνήμης του μακρινού παρελθόντος.

Ένα **θραύσμα, προϊόν τραυματισμού** και αποκόλλησης μπορεί να έχει **μεταδοτική δύναμη**;

Οι θρυμματισμένες μνήμες θα μπορούσαν να ενσωματωθούν στην παρούσα κατάσταση του δρόμου, να αναπλάσουν την σχέση των περαστικών και των περιοίκων με την γειτονιά ενώ ταυτόχρονα θα προσέφερε επιβίωση των μνημονικών οντοτήτων στο σημερινό περιβάλλον, μειώνοντας τον κίνδυνο εξαφάνισής τους. Μνήμες που εμφιλοχωρούν μέσα στα θραύσματα του «εν απωλεία κόσμου» σαν ασύμβατα μέρη, **θα μπορούσαν να επανεισαχθούν ώστε να επανακτήσουν την δυνατότητα μετάδοσής τους.**

Βεβαίως τα συντρίμια τραυματισμένων οντοτήτων για να συνεχίσουν το ταξίδι της μεταδοτικότητας και ακτινοβολίας τους, έχουν ανάγκη τους παρατηρητικούς περαστικούς και περιοίκους ως μεταφορείς - ξενιστές του μνημονικού φορτίου τους, έχουν ανάγκη μια διαδικασία προβολής τους που θα λειτουργήσει σαν θεραπευτική διαδικασία για τα κεντρικά σημεία του τραύματος.

Μία αφήγηση ή περισσότερες αφηγήσεις που χαράσσουν συντεταγμένες **ενός νέου βιωματικού τοπίου** προσανατολισμένου στην επανένταξη της αποσυρμένης - τραυματισμένης γειτονιάς.

Τα αστικά τραύματα της παρούσας οικονομικής κρίσης, φέρνουν στην επιφάνεια τα τραύματα του παρελθόντος.

5.2. Μια Σπαργανώδης Μηχανική της Μνήμης

Θα μπορούσε να επιχειρηθεί μια επουλωτική επέμβαση στην συλλογική μνήμη της ζώνης που πλήττεται;

Μία επεμβατική κατάδυση στο βυθό - μουσείο μνημονικών οντοτήτων - ορόσημων του παρελθόντος. Μια επανασύνδεση της γειτονιάς με τα ακτινοβολούντα σπαράγματα του παρελθόντος.

Βασική στόχευση η πληρέστερη αντίληψη του ασθενούντος παρόντος.

Αν δώσουμε την δυνατότητα – ενισχύσουμε την επιδραστική δυνατότητα των μνημονικών οντοτήτων της περιοχής να επικοινωνήσουν με τον περαστικό να του επιτρέψουν να αγγίξει την θερμοκρασία της ιστορίας του δρόμου ως μετέχον υποκείμενο, να διευρύνουμε την αντίληψη του και μέσω αυτής της πληροφόρησης, να λειάνουμε την διαδρομή της συνδιαμόρφωσης - επαναδιαμόρφωσης της σχέσης της μνήμης του με την γειτονιά.

Τι εκλείπει από μια τραυματισμένη γειτονιά; Ποιες μνήμες χάνονται; Εκτός από τα πολύ προφανή, όπως τα φώτα των καταστημάτων που είναι πια κλειστά, οι φωνές του κόσμου που σύχναζε στα καφενεία, οι συναντήσεις φίλων στον δρόμο, η ζωή δεν είναι πια εδώ.

Στην περίπτωση μας ο χώρος αρχίζει να γίνεται εστία **νέων «κατοίκων»** : επιτιθέμενων - οργανισμένων νέων που έρχονται να ξεσπάσουν – **αποσυμπιέσουν την οργή τους** κυρίως τα Σαββατοκύριακα, επίσης η εγκατάλειψη ή η απόσυρση της προσοχής και ενδιαφέροντος από την τραυματισμένη γειτονιά διευκολύνει το πέρασμα εδώ των **εμπόρων ναρκωτικών** ουσιών ή την χρήση σαν προσωρινή κατοικία εξαρτημένων χρηστών. Ένας παλιός κάτοικος που ακόμα συγκρίνει το παρελθόν με την σημερινή κατάσταση, αντιλαμβάνεται ένα ανοίκειο σκοτεινό κενό και τις σκιές των παλιών πρωταγωνιστών – κατοίκων της γειτονιάς σαν παρουσίες **φαντασμάτων – αναμνήσεων** του παρελθόντος.

Τι θα συνέβαινε αν χρησιμοποιούσαμε αυτές τις οντότητες που μοιάζουν με φαντάσματα, οργανώνοντας την επιστροφή τους εδώ από σημαδιακές εποχές του δρόμου που τώρα βρίσκεται υπό καθεστώς παρακμής;

Τα φαντάσματα μπορούν να αποτελέσουν έναν οίστρο, **μια ελκυστικότητα για τα σημεία που είναι αόρατα στο παρόν ενός δρόμου σε παρακμή.**

Μπορούν να αποτελέσουν γέφυρες συνδιαλλαγής με ένα παρελθόν που βυθίζεται στην διαδικασία της αποσύνθεσης.

Ο Jacques Derrida στα «Φαντάσματα του Μαρξ», αναφέρει ότι ένα φάντασμα είναι μία εμφάνιση ανάμεσα στη ζωή και το θάνατο, την ύλη και το πνεύμα, το είναι και το μη είναι, ενώ ταυτόχρονα άρει αυτούς τους διαχωρισμούς/δίπολα.¹⁹⁰ Πρόκειται για μια αποικοδομητική φιγούρα που αιωρείται ανάμεσα στη ζωή και το θάνατο, την παρουσία και την απουσία, και καθιστά τις βεβαιότητες αβέβαιες.

Όπως ο ίδιος επισημαίνει, «Το φάσμα, όπως δείχνει το όνομα του, είναι η συχνότητα μιας κάποια ορατότητας, ορατότητας του αοράτου. Και η ορατότητα εξ ορισμού δεν οράται, να γιατί παραμένει επέκεινα της ουσίας, περά από το φαινόμενο ή το ον. Μεταξύ άλλων το φάντασμα είναι επίσης αυτό που φανταζόμαστε, αυτό που πιστεύουμε ότι βλέπουμε, και προβάλλουμε: σε μια φανταστική οθόνη, εκεί όπου δεν υπάρχει τίποτα ορατό»¹⁹¹.

Επινοεί τον όρο «φα(ντα)σματολογία» [hantologie], που προκύπτει από την σύνθεση των εννοιών του στοιχειώματος και της οντολογίας. Στη γαλλική γλωσσά η έννοια «hauntologie» είναι ομόηχη με την έννοια «ontologie»¹⁹². Ο Derrida χρησιμοποιεί τους δυο αυτούς όρους με τρόπο που τα νοήματα και η ακουστική τους εφάπτονται και συναλλάσσονται. Προχωρά στην αντικατάσταση της περίπου ομώνυμης «οντολογίας», προσδίδοντας οντολογική υπόσταση σε αυτό που «στοιχειώνει», μια υλικότητα στο φάσμα. Ο όρος αναφέρεται στην κατάσταση στην οποία ο χρόνος και η ιστορία αποσυντίθενται και η πρωταρχική παρουσία

¹⁹⁰ Pierre Macherey, 2005, «Ο αύλοποιημένος Μαρξ ή το πνεύμα του Ντερριντά», μτφρ Τάσος Μπέτζελος, περιοδικό Θέσεις, Αθήνα, τεύχος 90

¹⁹¹ Jacques Derrida, (1993) 2000, «Τα φαντάσματα του Μάρξ», μτφρ Κωστής Παπαγιώργης, Αθήνα: Εκκρεμές

¹⁹² Andrew Gallix, 2001, «Hauntology: A not-so-new critical manifestation», εφημερίδα: The Guardian, <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2011/jun/17/hauntology-critical>, τελ. επίσκεψη: 1/9/2018

του όντος/ πραγματικότητα αντικαθιστάται με την «ύπαρξη» του φαντάσματος, η οποία ούτε είναι παρούσα, ούτε απύουσα, ούτε νεκρή, ούτε ζωντανή¹⁹³.

«Φαντάσματα φτάνουν από το παρελθόν και εμφανίζονται στο παρόν. Ωστόσο, το φάντασμα δεν μπορεί να λεχθεί ότι ανήκει στο παρελθόν. . . .»¹⁹⁴. Επομένως, η χρονικότητα στην οποία υποβάλλεται το φάντασμα είναι παράδοξη, καθώς με το που «επιστρέφει», κάνει ντεμπούτο με την φαντασματική του υπόσταση. Αυτή η διπλή κίνηση επιστροφής και έναρξης είναι που ονομάζει ο Derrida «φα(ντα)σματολογία». Μία εισβολή στον κόσμο μας, αυτού που επανέρχεται, αυτού που αρχίζει επιστρέφοντας εν είδει κληρονομιάς.

5.3. Αποσύνθεση, Πόλη, Τραυματικό Γεγονός, Εξαρθρωμένος Χρόνος, Άχρονη Διήγηση, Επίσκεψη

Ο Derrida χρησιμοποιεί ως σημείο αναφοράς για την ανάλυση του, την φράση του Άμλετ, από το ομώνυμο έργο του Shakespeare, «The Time Is Out of Joint»¹⁹⁵ (= ο χρόνος έχει βγει από τη ρώτα του, είναι εξαρθρωμένος, παραλυμένος, διαταραγμένος, λοξοδρομημένος κλπ). Εδώ η έννοια του χρόνου αναφέρεται στο χρόνο ως ιστορία, πιο συγκεκριμένα, εννοείται ο χρόνος που ζούμε, η εποχή, οι μέρες μας. Η πλησιέστερη μετάφραση, κατά τον Derrida¹⁹⁶, για την φράση «Out of Joint» είναι η ηθικοπολιτική έκπτωση ή η διαφθορά μίας πόλης. Έτσι, κάνοντας χρήση αυτής της φράσης, συνδέει την έλευση του φαντάσματος με αυτόν τον χρόνο, ο οποίος υφίσταται αλλοίωση της δυναμικής του - είναι έκπτωτος.

Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι ο επιστρέφων – φάντασμα από το παρελθόν είναι το προϊόν ενός τέτοιου χρόνου που είναι σοβαρά «τραυματισμένος». Το φάντασμα θα έρθει να αποκαταστήσει αυτή την έκπτωση του χρόνου.

Όπως διαπιστώνει ο Derrida, «Ένα φάσμα φαίνεται να παρουσιάζεται κατά τη διάρκεια μιας επίσκεψης. Και εδώ βρίσκεται το συμβάν, το φάσμα μετέχει του συμβάντος, μας βλέπει κατά την επίσκεψη, μας κάνει επίσκεψη (...) Το παριστούμε αλλά δεν είναι παρόν, αυτούσιο, με σάρκα και οστά. Αυτή η μη παρουσία του φαντάσματος απαιτεί να λάβουμε υπόψη μας το χρόνο και την ιστορία του, την ιδιοτυπία της χρονικότητας, ή της ιστορικότητας του»¹⁹⁷.

¹⁹³ Colin Davis, 2005, "Hauntology, spectres and phantoms", *French Studies*, Vol. 59, Oxford Academic, <https://academic.oup.com/fs/article/59/3/373/638853/Hauntology-spectres-and-phantoms> τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

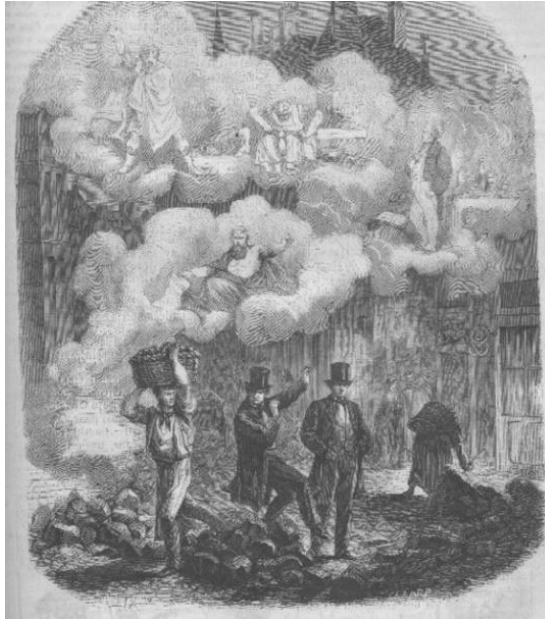
¹⁹⁴ Peter Buse – Andrew Stott, 1999, "Ghosts: deconstruction, psychoanalysis, history", Basingstoke: Palgrave Macmillan

¹⁹⁵ Jacques Derrida, 2000, "Τα φαντάσματα του Μάρξ", μτφρ Κωστής Παπαγιώργης, Αθήνα: Εκκρεμές

¹⁹⁶ Jacques Derrida, 2000, "Τα φαντάσματα του Μάρξ", μτφρ Κωστής Παπαγιώργης, Αθήνα: Εκκρεμές

¹⁹⁷ Jacques Derrida, 2000, "Τα φαντάσματα του Μάρξ", μτφρ Κωστής Παπαγιώργης, Αθήνα: Εκκρεμές

5.4. Ο Τόπος Φυτεύεται με Ιστορίες (Τα Φαντάσματα Ξεθαρρεύουν με τους Περαστικούς)

Εικόνα 128: Εικονογράφηση βιβλίου “Οι φόνοι της οδού Μόργκ” (Edgar Allan Poe). «Με την πρώτη υποψία αυγής, κλείναμε τις τεράστιες γρίλιες του παλιού μας μεγάρου, ανάβαμε ένα δυο κεριά που φώτιζαν το περιβάλλον μας με το ωχρό και ασθενικό φως τους, με την βοήθεια τους πελαγοδρομούσαμε στα όνειρα μας, διαβάζοντας, γράφοντας ή κουβεντιάζοντας, ώσπου το ρολόι μας ειδοποιούσε πως έφτασε το αληθινό σκοτάδι. Τότε παίρναμε τους δρόμους ο ένας πλάι στον άλλο, συνεχίζοντας τις κουβέντες της ημέρας, περιπλανώμενοι σε απομακρυσμένες γειτονιές μέχρι αργά, αναζητώντας μέσα στ' άγρια φώτα και τα σκοτάδια της τεράστιας πόλης, την απεραντοσύνη της πνευματικής έξαρσης, που πολλοί μόνο στην επίμονη και ψυχρή έρευνα μπορούν να βρουν». Στην ελληνική μετάφραση του βιβλίου (μτφρ: Γ. Μπλάνας) το συγκεκριμένο απόσπασμα συνοδεύεται από την παραπάνω εικονογράφηση. Στην απεικόνιση του νυκτερινού τοπίου, οι δύο εξερευνητές της πόλης προχωρούν με την παρουσία αιωρούμενων - φαντασμάτων πάνω από τη γειτονιά, πιθανώς ξενιστών της πνευματικής έξαρσης που επικαλείται ο Ροε.

«Δεν υπάρχει τόπος¹⁹⁸», γράφει ο Michel de Certeau, «που να μην είναι στοιχειωμένος από πολλά διαφορετικά πνεύματα, που είναι κουρνιασμένα μέσα του σιωπηλά και μπορούμε να τα «καλέσουμε» ή όχι». «Μονάχα στοιχειωμένους τόπους κατοικούμε¹⁹⁹» .

Το φάντασμα επιστρέφει κουβαλώντας μαζί την υπόσχεση να τροποποιήσει την τραυματισμό που υπέστησαν οι ζωντανοί²⁰⁰.

Ο Steve Pile²⁰¹ υποστηρίζει ότι οι πόλεις θεωρούνται «στοιχειωμένες», καθώς εκτός των άλλων, είναι περιοχές στις οποίες τραύματα και απώλειες λαμβάνουν χώρα,

¹⁹⁸ M. De Certeau, 2010, “Επινοώντας Την Καθημερινή Πρακτική. Η Πολύτροπη Τέχνη Του Πράττειν”, μτφρ:Κ.Καψαμπέλη, Αθήνα: Σμίλη

¹⁹⁹ M. De Certeau, 2010, “Επινοώντας Την Καθημερινή Πρακτική. Η Πολύτροπη Τέχνη Του Πράττειν”, μτφρ:Κ.Καψαμπέλη, Αθήνα: Σμίλη

²⁰⁰ Dylan Trigg, 2012, “The Memory of Place: A Phenomenology of the Uncanny”, Ohio: Ohio University Press

συσσωρεύονται καθημερινά και δεν επιλύονται ποτέ. Επικαλείται τον Marx ο οποίος παρατήρησε πρώτος ότι «Η παράδοση των νεκρών γενεών ζυγίζει σαν εφιάλτης στο μυαλό των ζωντανών».

Το φάντασμα, και η έννοια του φασματικού²⁰² είναι ένας τρόπος – μία επινόηση ώστε να αναδυθούν οι καταπιεσμένες ιστορίες, να διορθωθούν οι αδικίες, να αναγνωριστούν τα τραύματα, η βία και οι απώλειες.

Όπως θεωρεί ο Pile, **οι πόλεις θα πρέπει να συμφλιωθούν και να φιλοξενήσουν τα φαντάσματα τους, ή να βοηθήσουν κάποια φαντάσματα να εξαφανιστούν στο παρελθόν**²⁰³.

Στους περιπάτους του στην «καπνισμένη, σε απόσυρση»²⁰⁴ Σόλωνος, ο Ν. Βατόπουλος συχνά έχει αναφερθεί σε μια ανιχνεύσιμη παρουσία εν τη απουσία της αστικής ταυτότητας της Σόλωνος.

Μια διέλευση σε άλλη χρονική διάσταση επικαλείται ο Παναγιώτης Τουρνικιώτης καθώς αναφέρει ότι, «Αναζητούμε την ταυτότητά μας, αναζητούμε εκείνο που είμαστε στο φως εκείνου που δεν είμαστε πια»²⁰⁵.

5.5. Τα Ποικίλα Φαντάσματα της Σόλωνος / Ενδυναμώνοντας την Ισχύ της Ακτινοβολίας των Μνημονικών Οντοτήτων

Σε αυτό το σημείο, επιστρέφοντας στη Σόλωνος θα αναζητήσουμε τα φαντάσματα που διατρέχουν την οδό και θα επιχειρήσουμε να μεθοδεύσουμε μια παρέμβαση στην μνημονική δομή της τραυματισμένης γειτονιάς, με την επανατοποθέτηση τους στο δρόμο με σκοπό να συνεισφέρουν στην αναδιαπραγμάτευση της σχέσης της γειτονιάς με τους κατοίκους και τους περαστικούς χρήστες της.

Από που θα μπορούσαν να έρχονται αυτά τα «φαντάσματα»;

Από το νεκροτομείο της Σόλωνος και Μασσαλίας.

Από τις φωτισμένες προσόψεις -εισόδους -σκηνικά των πολυκατοικιών,

Από τα μπλόκα που στήνονταν εκεί στα Δεκεμβριανά.

²⁰¹ Steve Pile, 2005, *"Spectral Cities: Where the repressed returns and other short stories"*, στο βιβλίο: *"Habitus: A sense of place"*, σε επιμέλεια των J. Hillier και E. Rooksby, Sydney: Ashgate

²⁰² Ο Steve Pile εδώ χρησιμοποιεί την έννοια «ghostliness».

²⁰³ Steve Pile, 2005, *"Spectral Cities: Where the repressed returns and other short stories"*, στο βιβλίο: *"Habitus: A sense of place"*, σε επιμέλεια των J. Hillier και E. Rooksby, Sydney: Ashgate

²⁰⁴ Νίκος Βατόπουλος, 2018, *"Μοντέρνοι Ερειπιώνες Της Αθήνας"*, από *"Περπατώντας Στην Αθήνα"*, επιμέλεια: Ε. Μπούρα, Ε. Χριστοπούλου, Αθήνα: Μεταίχμιο

²⁰⁵ Παναγιώτης Τουρνικιώτης, 2004, άρθρο: *"Πρέπει να ξεχνάς για να θυμάσαι"*, περιοδικό: *Αρχιτέκτονες*, τεύχος 45

Από τις βραδιές της κατάληψης της νομικής επί δικτατορίας.

Από τις γυναίκες που εκδίδονταν εκεί στην δεκαετία του 80 και μετά.

Ίσως θα πρέπει να ξαναεμφανιστούν και κάποιοι συγγραφείς τρόφιμοι της γειτονιάς γύρω από το κλειστό βιβλιοπωλείο της Εστίας.

Όλα τα φαντάσματα συγκεντρώνονται και μιλούν ταυτόχρονα για τον δρόμο και τις ιστορίες του.

Ένα μουσείο παρελθόντος και παρόντος.

Οντότητες που εξαπολύονται για να γίνουν στόχοι ενδιαφέροντος, να επουλώσουν με την ιστορία τους τα παρόντα τραύματα της ερήμωσης του δρόμου.

Περιφερόμενα φαντάσματα ενός δρόμου.

Εμπαίζουν με τις ιστορίες τους, επανακατοικούν.

Θα μπορούσαν να κυκλοφορήσουν μια βραδιά ανοιξιάτικη. Ένα είδος αναζωογονητικού επιταφίου.

Θα μπορούσαν να είναι **τρισεδιάστατες οντότητες που γίνονται ορατές μέσω ενός smart phone application.**

Κάθε χώρος εσωκλείει οντότητες που δεν είναι άμεσα εντοπίσιμες.

Παράγω Κατοικούσες, Θεραπευτικές οντότητες.

Ξαναζωντανεύω ό,τι έφυγε, δημιουργώ ένα βυθό οπού υπάρχει ό,τι σήμερα δεν ζει ή ό,τι σήμερα αναγκάζεται σε ύπνο, ό,τι καλύπτεται από τον κονιορτό της παρακμής.

Οντότητες εγγεγραμμένες στο σώμα της πόλης που αναμένουν να εξιστορήσουν, να επαναφέρουν τη σημασία τους στο αστικό προσκήνιο συνδέοντας - παράγοντας νέα ισορροπία του μέλλοντος με το παρελθόν αυτής της πόλης, νέα ισορροπία του αστικού χώρου με τους κατοίκους του.

Τα φαντάσματα – οντότητες που θα διασχίσουν το δρόμο βεβαίως σχετίζονται με τα τραύματα που κατάγονται από εδώ.

Οι πληγές του αστικού χώρου μετά τους τραυματισμούς που υπέστη μοιάζουν να επουλώνονται με την πάροδο του χρόνου αλλά και ταυτόχρονα να παραμένουν ενεργές ως ζώσες μνήμες της πόλης. Κατά τον Ζήση Κοτιώνη, «Το τραύμα δεν ανήκει στο παρελθόν, εκτείνεται με διαρκώς νέες τροπές και όρους προς το μέλλον»²⁰⁶.

Το φάντασμα της εκδιδόμενης γυναίκας, το φάντασμα από την κατοχή, από το μπλόκο του εμφυλίου ή από τη εξέγερση της νομικής.

²⁰⁶ Ζήσης Κοτιώνης, “Trauma-Μουσείο/ μνημείο αστικών συγκρούσεων στην πόλη της Αθήνας”, <http://www.arch.uth.gr/el/studies/course/765/6> τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

Ομιλούσες προσωπικές ιστορίες, ιστορίες που ανήκουν στο κοινό του δρόμου.

Περιγράφοντας την επέμβαση, με άλλα λόγια, μπορούμε να μιλήσουμε για ένα είδος ανακύκλωσης - αναδιανομής ρόλων στο εντόπιο φαντασιακό. Προτείνεται η τοποθέτηση μνημών και η ελευθερία συνδιαλλαγής μαζί τους (ακόμα και η απόρριψη τους). Ένα φόρουμ παράλληλης παρουσίας αλλά και ανταγωνισμού μνημονικών ιχνών – οντοτήτων.

Παρεμβαίνω προσεγγίζοντας την παρελθούσα ζωή της πόλης, μπορώ να την πλησιάζω και δεν την φτάνω, πάντα ξεφεύγει όλο αυτό που πέρασε βρίσκεται αλλού, όμως καταλαβαίνω πως η δύναμη εδώ βρίσκεται στις στιγμές που επιχειρώ να την πλησιάσω.

Ένα παιχνίδι αναζήτησης της ταυτότητας της **ερειπιώδους πλευράς της πόλης**.

Φαντάζομαι τους περαστικούς να σταματούν να διαβάσουν τον δρόμο, να συνομιλήσουν με το «πρόσωπα» που τώρα δεν είναι αναγνώσιμα.

Θα μπορούσε να είναι μια **ταινία συναντήσεων** των φαντασμάτων που αφηγούνται στους ενδιαφερόμενους θεατές.

Θα μπορούσε να είναι το **χτίσιμο ενός βυθού αναμνήσεων**, για περίεργους καταδύτες στο παλμό του δρόμου, που τώρα εδώ και καιρό πάσχει από το τραύμα της ερείπωσης.

Θα μπορούσε να είναι ένα αστικό ημερολόγιο, μια διάσωση περασμένων σκηνών της πόλης, με πρόθεση να παρουσιαστεί το πλέγμα ανάμεσα στις καθημερινές διαδικασίες και στο κτιστό περιβάλλον εγκαθιδρύοντας μία γέφυρα μεταξύ παρελθόντος παρόντος και μέλλοντος.

Παρεμβάσεις με την ελπίδα της ανακίνησης του ενδιαφέροντος, μια εκ νέου προσέγγιση εκείνου που ζητά την προσοχή, το άγγιγμα και την περιέργεια, ζητά να εισέλθει ή να εισηγηθεί μια νέα σχέση, μια νέα σύνδεση, μια νέα δόνηση, μια εκ νέου τοποθέτηση στο αρχείο της πόλης.

Σε αυτή την κατεύθυνση, επιχειρείται η δημιουργία ενός πολυφωνικού συμβάντος μια νύχτα στη οδό Σόλωνος.

Το συμβάν θα βασιστεί σε αποσπασματικές αφηγήσεις από σκόρπια γεγονότα, οι οποίες θα συμβάλλουν στην συναρμολόγηση ενός πολυεπίπεδου μωσαϊκού πορτραίτου της Σόλωνος.

Ο Julian Wolfrey αναφέρει ότι «όλες οι μορφές αφήγησης είναι φασματικές σε κάποιο βαθμό» και «το φασματικό είναι στην καρδιά οποιασδήποτε αφήγησης του σύγχρονου». Όπως λέει, «το να πεις μια ιστορία αφορά πάντα την επίκληση σε φαντάσματα, ώστε να ανοίξει ένας χώρος μέσω του οποίου θα επιστρέψει κάτι άλλο», έτσι ώστε «όλες οι ιστορίες να είναι, λίγο πολύ, ιστορίες φαντασμάτων»²⁰⁷.

²⁰⁷ Colin Davis, "Hauntology, spectres and phantoms", *French Studies*, Vol. 59, Oxford Academic, 2005 <https://academic.oup.com/fs/article/59/3/373/638853/Hauntology-spectres-and-phantoms>
τελευταία επίσκεψη: 1/9/2018

Αφηγητές:

Η περαστική των Δεκεμβριανών, 1944, («Η ανηφοριά της Σόλωνος»)

Μια πόρνη που έκανε πιάτσα εκεί το 1983, («Μία κυρία, μία πόρνη»)

Ένας ζωντανός και μια νεκρή κοπέλα το 1942, ή μια ζωντανή κι ένας νεκρός, («Νεκροζώντανοι στην Σόλωνος»)

Χαμηλόφωνα φαντάσματα από το παρελθόν του δρόμου που κεντρίζουν, πειράζουν, διηγούνται λοξές ιστορίες του δρόμου και των σπιτιών του στους διαβάτες.

Σκηνικό για την αφήγηση των ιστοριών, οι φωτισμένες εισοδοί των πολυκατοικιών της Σόλωνος που δεν μπορεί παρά μια μέρα να επανέλθουν στη θαλπωρή ενός καινούργιου επαναφωτισμού. «Η Σόλωνος, ιδίως τη νύχτα, καθώς φωτίζονται λίγες μόνον εισοδοί, σαν φάροι, είναι μια άλλη Αθήνα που δείχνει λιγότερα από όσα πράγματι είναι. Είναι μια πόλη σε απόσυρση ή σε νεκροφάνεια, που περιμένει να ανάψει τους φανούς της»²⁰⁸.

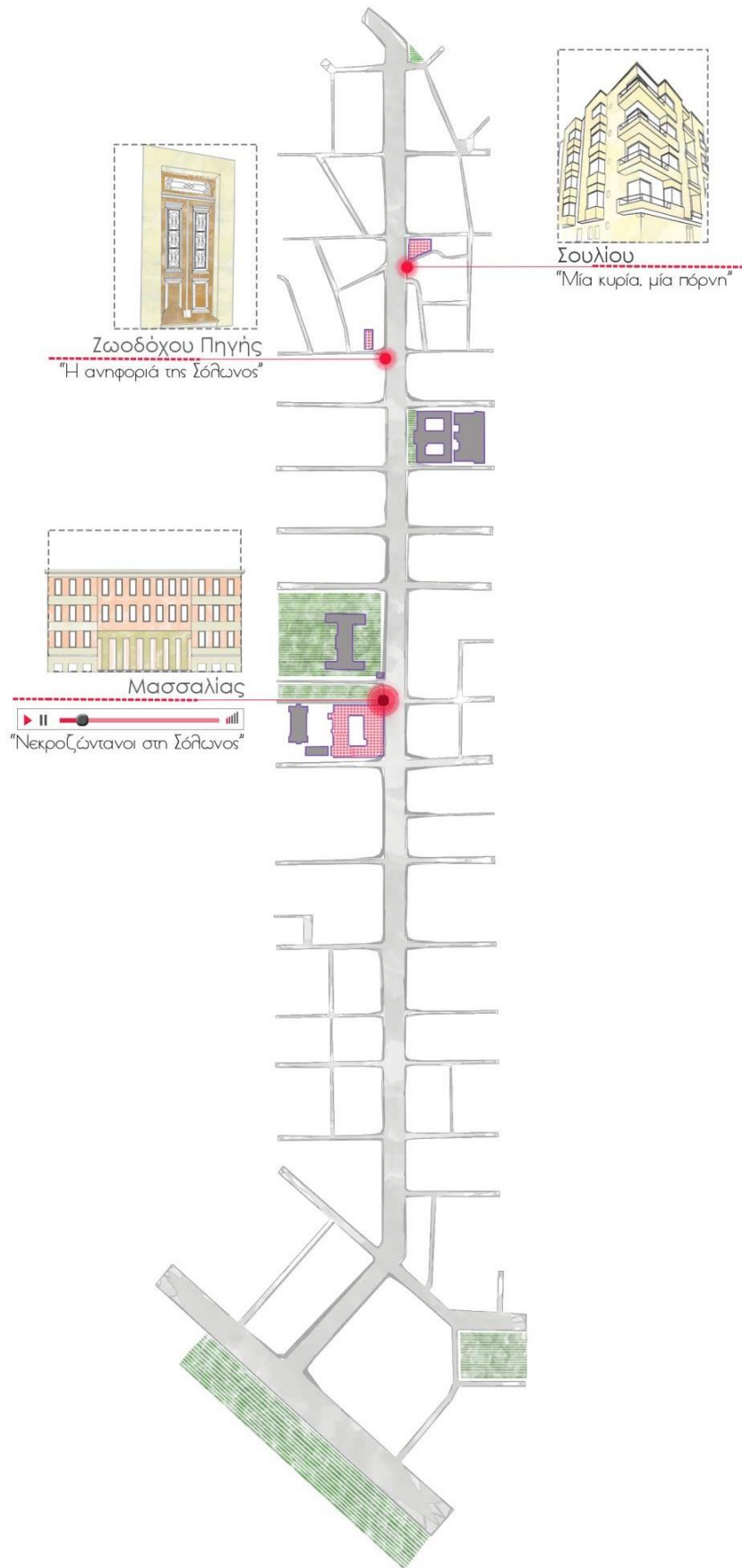
Οι ιστορίες βασίζονται σε βιβλιογραφικές αναφορές και στοιχεία από προσωπική συλλογή αρχείων για την οδό Σόλωνος.

Ακολουθεί διαδραστικός χάρτης της οδού Σόλωνος σε διαδικτυακό ιστότοπο. Σε επιλεγμένα σημεία του χάρτη βρίσκονται «τοποθετημένες» οι ιστορίες σε μορφή αφήγησης. Στόχος της κατασκευής, η ενδυνάμωση της ισχύος της ακτινοβολίας των μνημονικών οντοτήτων της περιοχής. Δημιουργείται μία οπτικοακουστική διαδρομή όπου περιδιαβαίνοντας κανείς στην οδό Σόλωνος, έχει την ευκαιρία να γίνει κοινωνός μιας μνήμης, μια διήγησης του δρόμου, μίας ιστορίας που θα μπορούσε να έχει εκτυλιχθεί εκεί. Οι διηγήσεις ακολουθούν τις μνήμες του δρόμου, αγγίζοντας πραγματικότητα και μυθοπλασία του παρελθόντος. Οδηγός της μυθοπλασίας είναι ξεχασμένες ιστορίες, διηγήσεις ανθρώπων και κρυμμένα γεγονότα. Τα σημεία που «φιλοξενούν» τις αφηγήσεις φέρουν μνήμες προηγούμενων χρόνων και πλέον είναι παραμελημένα από την οπτική του σημερινού διαβάτη. Προτείνεται ένας περίπατος στην τραυματισμένη ζώνη με σκοπό την ανίχνευση – προβολή – επανασπορά μέρους της συχνά απωθημένης πολυποίκιλης ιστορία της Σόλωνος. Ο χρήστης με την συμμετοχή του, έρχεται σε επαφή με τοπία, εκτοπισμένα από το βλέμμα του και τις καθημερινές διαδρομές του.

Οι χρήστες καλούνται να χρησιμοποιήσουν την ψηφιακή κατασκευή με τίτλο «Τα φαντάσματα της οδού Σόλωνος», ανακαλύπτοντας στο χώρο τα σημεία όπου αποθηκεύεται – ενθυλακώνεται η μνήμη. Για την περιήγηση στην οδό Σόλωνος μέσω του διαδραστικού χάρτη, αντιγράψτε τον παρακάτω σύνδεσμο στο πρόγραμμα περιήγησης του υπολογιστή σας:

<https://solonos-ghost-hunting.firebaseio.com/>

²⁰⁸ Νίκος Βατόπουλος, 2018, «Μοντέρνοι Ερειπιώνες Της Αθήνας», από «Περπατώντας Στην Αθήνα», επιμέλεια: Ε. Μπούρα, Ε. Χριστοπούλου, Αθήνα: Μεταίχμιο

Εικόνα 129: Απεικόνιση διαδραστικού χάρτη της Σόλωνος με τα σημεία όπου "τοποθετούνται" οι αφηγήσεις

Μικρός Επίλογος

Το τραύμα βρίσκει πρόσφορο έδαφος σε ήδη αδύναμες περιοχές, όπου έχουμε μία προϊούσα διαταραχή των μνημονικών χαρακτήρων τους. Εκεί, η κρίση λειτουργεί με ταχείς ρυθμούς μόλυνσης. Η ήδη ασταθής μνημονική δομή μετατρέπεται σε σκοτεινή ζώνη διάρρηξης των μέχρι τώρα αναφορών της περιοχής. Γίνεται συχνά ευκαιριακό πεδίο εγκατάστασης νέων αρνητικών - ανοίκειων χαρακτήρων. Αντιθέτως, στις πλευρές που έχουμε ισχυρότερες μνημονικές δομές, η διάρρηξη της ταυτότητας της περιοχής βρίσκει αντίσταση και η εξάπλωση του τραύματος σε εκείνα τα σημεία εμποδίζεται. Η περιοχή επιμολύνεται εκεί που μολύνσεις έχουν προϋπάρξει ή εκεί που έχουμε γειτνίαση – προσπελασιμότητα με άλλες προβληματικές ζώνες. Η πληγή στη Σόλωνος προϋπήρξε στο κάτω μέρος της, πιθανόν λόγω γειτνίασης με την προβληματική ζώνη της Κάνιγγος και την προβληματική ζώνη γύρω από την Ομόνοια. Το κάτω μέρος της Σόλωνος βρίσκεται σε διαρκή αμηχανία από την εποχή που έκλεισαν τα φροντιστήρια και το Πολυτεχνείο μεταφέρθηκε (πλην της Αρχιτεκτονικής). Αυτές οι απουσίες δημιούργησαν ισχυρούς κραδασμούς και άφησαν σκοτεινά σημεία στον μνημονικό χάρτη, σημεία ασταθούς φυσιολογίας που αρκετές φορές έδωσαν την ευκαιρία σε εγκατάσταση παρακμιακών χρήσεων.

Η Σόλωνος μετά από 7, τουλάχιστον, χρόνια κατάστασης σοκ και απώλειας από τον τραυματισμό της κρίσης επιχειρεί να επανακτήσει μια φυσιολογία - χαρακτήρα αφομοιώνοντας τους ακρωτηριασμούς των προηγούμενων ταυτοτήτων της. Η διαδικασία και τα επακόλουθα της παρακμής δεν έχουν κάνει τον κύκλο τους, ωστόσο μπορεί κάποιος να διακρίνει και σημεία όπου η νέα πορεία του δρόμου βρίσκει κάποιες ισορροπίες. Αδύναμες ισορροπίες, οι οποίες δείχνουν ότι εύκολα θα μπορούσαν να ανατραπούν. Από δεύτερο τρίμηνο του 2018 φαίνεται ότι έχει καλυφθεί το 70 τοις εκατό του συνόλου των καταστημάτων, ο χαρακτήρας του δρόμου όμως μοιάζει αμήχανος και διάφορες αρνητικές πνοές είναι εν ενεργεία. Καταστήματα πρόχειρης αισθητικής, απευθυνόμενα στο κοινό της κρίσης κάλυψαν προηγούμενες χρήσεις ανώτερης αισθητικής αξίας.

Ο σημερινός διαβάτης της Σόλωνος θα νοιώσει την γεύση και τις οσμές της παρακμής στα χαμηλά σημεία που γειτνιάζουν με τα Εξάρχεια, θα νοιώσει θλίψη και πιθανώς φόβο ή αποτροπιασμό στην περιοχή γύρω από το Πνευματικό Κέντρο, ενώ από την Ομήρου και προς την περιοχή του Κολωνακίου θα δει μια γειτονιά που προσπαθεί ασθμαίνοντας, να ισορροπήσει σε ένα χαμηλότερο επίπεδο από τον προ κρίσης χαρακτήρα της.

Η ύλη ηλικία δεν έχει. Μόνον ν' αλλάζει ξέρει.

Θες πάρ' την από την αρχή Θες απ' το τέλος.

Ήρεμα κυλάει εμπρός η επιστροφή

κι εσύ την παρακολουθείς δήθεν αδιάφορος.

Τραβάς ωστόσο το σχοινί σ' όρμο Μυρτών έρμο

δίχως ούτ' ένα ελαιόδεντρο να σου απουσιάσει.

Αχ Θάλασσα πάνω που ξυπνάς πώς ξανακαινουριώνονται όλα!

Οδυσσέας Ελύτης²⁰⁹

Η ζωή των πόλεων σίγουρα δεν είναι γραμμική, γνωρίζει ανατροπές, τραυματισμούς και παντοειδή κατάγματα.

Κάταγμα καλείται η μερική ή ολική λύση της συνέχειας ενός οστού υπό την επίδραση σημαντικής έντασης βίας²¹⁰.

Αυτό δεν εμποδίζει νέες διαδικασίες προσαρμοστικότητας να λειτουργήσουν μετά τα βίαια συμβάντα ώστε να δημιουργηθούν αντίβαρα μιας νέας σταθερότητας που θα απορροφήσουν την αποτρόπαια αναταραχή. Οι πόλεις συνεχίζουν την πορεία τους επανιδρύοντας το παρόν τους με υλικά που δεν μπορούν παρά να τα προμηθεύονται από το παρελθόν τους, επανεφευρίσκουν την ζωή τους επιλέγοντας επικρατέστερους σχηματισμούς μνημονικών αφηγήσεων, συγκρατώντας ένα μέρος μνημών και εγκαταλείποντας στην αφάνεια άλλες.

Μια παρεμβατική ήπια επουλωτική διαδικασία θα μπορούσε να είναι μια τεχνητή εμφύτευση, ενίσχυση, προβολή επιλεγμένων μνημονικών οντοτήτων, ένας εμβολιασμός στα κομβικά σημεία του τραύματος ώστε να λειάνουν την ανοίκεια αίσθηση που διαχέεται μετά την εγκατάσταση του τραύματος και να επιταχύνουν την είσοδο στην μετα - τραυματική περίοδο.

Οι ανακάμψεις μετά τα τραύματα είναι μία συνεχής διαδικασία, όπως υποστηρίζουν οι Vale και Campanella²¹¹ και η δυνατότητα εισαγωγής μια πόλης στην περίοδο της επούλωσης είναι μια βασική πτυχή των αστικών μηχανισμών επιβίωσης.

« Η ύλη ηλικία δεν έχει. Μόνον ν' αλλάζει ξέρει. Κυλάει εμπρός η επιστροφή»,

λέει στο ποίημα «ως Ενδυμίων» ο Ελύτης που από το 1914 μεγάλωσε στη Σόλωνος 98Α και πέθανε λίγο πιο πάνω, στην Σκουφά.

Εμείς εδώ διαπιστώνουμε πώς η αστική αντοχή και οι αντίστοιχοι **μηχανισμοί επούλωσης** μπορούν να τροφοδοτηθούν από τους μηχανισμούς επιβίωσης των **μνημονικών αποθεμάτων** μιας πόλης.

²⁰⁹ Οδυσσέας Ελύτης, (1995) 2004, "Ως Ενδυμίων", Δυτικά της λύπης, 5η έκδ. Αθήνα: Ίκαρος

²¹⁰ Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, λήμμα: http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?q=κάταγμα

²¹¹ Lawrence Vale, Thomas Campanella, (2005), "The resilient city", New York: Oxford University Press

Εικόνα 130: Σκηνές Παρελθόντος στην Οδό Σόλωνος, (φωτογραφικό αρχείο : ΕΛΙΑ)

Εικόνα 131: Οδός Σόλωνος, (προσωπικό φωτογραφικό αρχείο)

Παράρτημα I

Καταγραφή των Τραυμάτων που Εμφάνισε η Κρίση

(Ενότητα Διαπιστώσεων που Συνοδεύει τους Χάρτες)

(Η καταγραφή προέκυψε μετά από παρατήρηση την περίοδο 2016 – 2018)

Μια δομική «αναπηρία» της Σόλωνος είναι η στενότητα των πεζοδρομίων, που αποτρέπει τον άνετο περίπατο στο δρόμο, καθώς σε κάποια σημεία ο διαβάτης πρέπει να λοξοδρομήσει προς την γραμμή του δρόμου για να συνεχίσει. Τα περισσότερα των οικοδομημάτων έχουν που ανεγερθεί πριν την οικοδομική διάταξη που όριζε παρόδια στοά αυξάνοντας έτσι την προσπελασιμότητα του πεζοδρομίου από τους διαβάτες. Αποτέλεσμα αυτού πολλά οικοδομικά τετράγωνα να μην διαθέτουν επαρκή χώρο για τον περαστικό. Στα σημεία που διαθέτουν παρόδια στοά, το πλάτος του πεζοδρομίου φτάνει τα 4 με 4,5 μέτρα, ενώ τα υπόλοιπα σημεία κυμαίνονται από 0,90 έως 1,3 μέτρα. Η κυκλοφορία των πεζών καταντά προβληματική καθώς λείπει και ή προφύλαξη από αντίξοες καιρικές συνθήκες (έντονη ηλιοφάνεια ή βροχή).

Ελλειμματικό φαινόμενο μεταξύ άλλων, ο σχετικά χαμηλός φωτισμός κατά την διάρκεια της νύχτας. Η Σόλωνος φωτίζεται από συμβατικά φωτιστικά οδοφωτισμού σε κάθε διασταύρωση με τις καθέτους, τα οποία παράγουν μικρής εμβέλειας φωτισμό και ενισχύουν μια αίσθηση ανοίκειου στο νυχτερινό διαβάτη. Ειδικότερα από την Σίνα προς Εξάρχεια έχουμε σκοτεινές ζώνες. Μάλιστα, στη συμβολή με Ζωοδ. Πηγής, λίγα μέτρα από το σημείο που σημειώνονται τα Σαββατόβραδα συμπλοκές, έχουμε σχεδόν πλήρες σκοτάδι που διακόπτεται μόνο από τους φανούς των περαστικών αυτοκινήτων και οξύνει την αίσθηση κινδύνου. Στο Πνευματικό Κέντρο και στο πεζόδρομο της Νομικής παρατηρούμε χαμηλό φωτισμό, πολλές λάμπες φωτισμού σπασμένες, το σκοτάδι εδώ γίνεται ιδανικός σύμμαχος των παραβατικών χρήσεων που εκκολάπτονται στην συγκεκριμένη ζώνη. Αντίστοιχη είναι και η κατάσταση φωτισμού στο χαμηλότερο σημείο της Σόλωνος. Την οδό φωτίζουν σποραδικά, όπως επισημαίνει ο Νίκος Βατόπουλος, «λίγες μόνον είσοδοι, σαν φάροι²¹²», που αποτελούν τους μόνους φύλακες της Σόλωνος.

Ο οικοδομικός όγκος του δρόμου είναι συμπαγής και δημιουργεί ανάπτυξη υψηλών θερμοκρασιών το καλοκαίρι, εντονότερη από άλλες περιοχές του κέντρου, φαινόμενο που δεν βοηθά στη ελκυστικότητα του δρόμου.

Σαν τραύμα διαρκές του δρόμου ας υπολογίσουμε και την ηχορύπανση, την οσμή καυσαερίου και την περιστασιακή κυκλοφοριακή συμφόρηση από λεωφορεία και αυτοκίνητα που διαπερνούν την οδό. Ενώ τις καθημερινές, η κίνηση των οχημάτων είναι πολύ αυξημένη, τα σαββατοκύριακα η Σόλωνος αλλάζει πρόσωπο και γίνεται σαφώς πιο φιλική για περπάτημα.

²¹² Νίκος Βατόπουλος, 2018, “Μοντέρνοι Ερειπιώνες Της Αθήνας”, από “Περπατώντας Στην Αθήνα”, επιμέλεια: Ε. Μπούρα, Ε. Χριστοπούλου, Αθήνα: Μεταίχμιο

Οι προσωρινές σταθμεύσεις επί του δρόμου, οι διελεύσεις πολλών γραμμών λεωφορείων, τα φανάρια σχεδόν σε κάθε γωνία, συντελούν στην εικόνα κυκλοφοριακού χειμάρρου τις καθημερινές. Τα περισσότερα παράθυρα στους ορόφους των πολυκατοικιών είναι κλειστά, πιθανώς λόγω του μηχανοκίνητου θορύβου αλλά και της εκπομπής καυσαερίων.

Οι μόνες δύο προσβάσιμες περιοχές πρασίνου που διαθέτει η οδός, μία στην περιοχή του Πνευματικού Κέντρου – πεζόδρομος Μασσαλίας και η δεύτερη στα σύνορα της οδού με την Καποδιστρίου, η «πλατεία Σόλωνος», όπως ονομάζεται το μικρό φυτεμένο όριο – πρασιά στο πλάτωμα του πεζοδρομίου αποτελούμενο από τρία δένδρα (πρασιά), χρησιμοποιούνται ως σημεία διακίνησης ναρκωτικών.

Ειδικότερα, το άλσος στο πεζόδρομο της Μασσαλίας και ο περίβολος του Πνευματικού Κέντρου αποτελεί σήμερα ένα από τα πιο γνωστά σημεία διακίνησης ναρκωτικών ουσιών στην Αθήνα και παραμένει κατειλημμένο όλο το 24ωρο από τοξικοεξαρτημένους ανθρώπους, οι οποίοι έχουν βρει πρόχειρη στέγη στα παγκάκια και στα σκαλιά της εκκλησίας και του Πνευματικού Κέντρου. Το δενδροφυτεμένο κομμάτι επί της Σόλωνος και Πατούσα, λόγω της μικρής του έκτασης δεν μπορεί να φιλοξενήσει ομάδες χρηστών, σηματοδοτεί όμως την αρχή της μικρής, λιγότερο οργανωμένης, πιάτσας ναρκωτικών που εκτείνεται μέχρι την οδό Τζωρτζ, είναι παρακλάδι της οργανωμένης πιάτσας εμπορίου ναρκωτικών ουσιών της πλατείας Κάνιγγος και αποτελεί σημείο στάσης εκδιδόμενων γυναικών τις νυχτερινές ώρες. Η βλάστηση των ψηλών δένδρων εδώ, πιθανώς διευκολύνει την κάλυψη παράνομων δραστηριοτήτων.

Τραυματισμένες και ασυντήρητες είναι οι όψεις των πολυκατοικιών της δεκαετίας του '30 αλλά το ίδιο ισχύει και για τις μεταγενέστερες. Όπως αναφέρει ο Ν. Βατόπουλος, «τεράστιος αριθμός κτιρίων, που είχε ήδη αρχίσει να παρακμάζει με ταχείς ρυθμούς εδώ και πολλά χρόνια, εν τέλει αφέθηκε, εγκαταλείφθηκε και σάπισε». Τα κτίρια γραφείων, για τα οποία κατεδαφίστηκε πλήθος νεοκλασικών οικημάτων, στην πλειονότητα τους δεν συντηρούνται με αποτέλεσμα στις αδύναμης αισθητικής αξίας, όψεις τους να προστίθενται κάθε τόσο ρωγμές, τρύπες από προσθαφαιρέσεις επιγραφών και εξοπλισμοί κλιματιστικών. Η εκκλησία των Αγίων Αναργύρων σε θέση εύθραυστη, στο όριο του δρόμου και εντός του πεζόδρομου της Μασσαλίας, συχνά γίνεται στόχος επιθέσεων και ληστειών.

Μέτριας και υψηλής σε αρκετές περιπτώσεις, κλίμακας τραυματισμός προέρχεται από τους εικαστικούς βανδαλισμούς, όπως είναι τα χαμηλής αισθητικής γκράφιτι και η αναγραφή συνθημάτων. Τα γκράφιτι σε κάθε τοίχο, κολώνα ή κατεβασμένο ρολό, ειδικότερα από την οδό Λυκαβηττού προς την κατεύθυνση των Εξαρχείων, συμβάλλουν στην εικόνα μίας τραυματισμένης και αποσυντεθημένης οδού. Ελάχιστα σημεία έχουν απομείνει κενά από εγγραφές - κάποιου είδους tag που μεταφέρει συνήθως απλώς το όνομα εκείνου που έγραψε στον τοίχο. Ακόμα και στην αρχή της Σόλωνος, στο Κολωνάκι τα tags δεν λείπουν, απλώς δεν είναι τόσο πυκνά όσο στα χαμηλότερα σημεία. Οι επάλληλες στρώσεις κολλημένων αφισών πάνω στις όψεις των κενών καταστημάτων που διατίθενται προς ενοικίαση είναι συνηθισμένη εικόνα, η ελλιπής καθαριότητα σε σημεία του πεζοδρομίου, οι εσοχές των μεσοτοιχιών κατά μήκος της οδού έχουν μετατραπεί σε άτυπους κάδους με απορριμμάτων, οι τρύπες – φθορές σε πολλά σημεία των πεζοδρομίων της οδού.

Οι επανειλημμένες κλοπές ή βανδαλισμοί προτομών από τον περίβολο του Πνευματικού Κέντρου, οδήγησαν σε απομάκρυνση τους από τις υπηρεσίες του δήμου προκειμένου να μην συνεχιστούν οι λεηλασίες.

Η γειτνίαση της κάτω πλευράς του δρόμου με γειτονίες, όπως η Πλατεία Κάνιγγος και η οδός 3^{ης} Σεπτεμβρίου αφήνει ανοιχτές διόδους εισόδου του παρακμιακού κλίματος προς την Σόλωνος.

Η αίσθηση εγκατάλειψης είναι εμφανής και στα σημεία που ακουμπούν το Κολωνάκι, εδώ παίζει το ρόλο της η αποχώρηση των περισσότερων παλιών πολυτελών καταστημάτων σε συνδυασμό με αργούς ρυθμούς αποκλιμάκωσης των υψηλών ενοικίων της άλλοτε περιζήτητης περιοχής της Σόλωνος που γειτνίαζε με το αστικό Κολωνάκι.

Η κρίση και η γενικότερη οικονομική και κοινωνικοπολιτική κατάσταση της Ελλάδας τα τελευταία χρόνια, ωθεί ομάδες νέων να αντιδρούν ακόμα και με πράξεις άκριτης οργής και βανδαλισμού κυρίως τα σαββατοκύριακα, καθώς μαζεύονται για να διασκεδάσουν στα Εξάρχεια. Οπότε συχνότατα η Σόλωνος αποτελεί σημείο εμπρησμών ή τυφλών βανδαλισμών, μετατρέπόμενη σε πεδίο συγκρούσεων νεαρών επισκεπτών του σαββατοκύριακου με την αστυνομία.

Η εμπορική αλλαγή του δρόμου, που διαρκεί κοντά στα 10 χρόνια, είναι σημαντικότερο τραύμα που χαράσσεται στο αστικό κείμενο της πόλης. Τα τελευταία χρόνια βρίσκονται σε διαδικασία εξαφάνισης τα βιβλιοδετεία, μειώνονται οι εκδοτικοί οίκοι, τα τυπογραφεία λιγοστεύουν και η αμιγώς βιβλιοφιλική γειτονιά αναζητά μια νέα ισορροπία. Για πέντε τουλάχιστον χρόνια, τα πρώτα πέντε της κρίσης, οι επαγγελματικοί χώροι στον άξονα του δρόμου που διατίθενται προς ενοικίαση παρέμειναν χωρίς ενοικιαστή, κάποιες επιχειρήσεις δοκίμαζαν να ανοίξουν και οι περισσότερες από αυτές έκλειναν μετά από λίγους μήνες λειτουργίας. Η αλλαγή λαμβάνει χώρα και καθ' ύψος. Οι πρώτοι όροφοι των αστικών πολυκατοικιών, μετά την μετατόπιση των κατοίκων σε πιο ασφαλείς και ήσυχες γειτονίες στα προάστια, χρησιμοποιούνται ως γραφεία ή ιατρεία με αποτέλεσμα η Σόλωνος να χάνει την ατμόσφαιρα και τις λειτουργίες της γειτονιάς.

Το κλείσιμο του βιβλιοπωλείου της Εστίας, που συντέλεσε στην σηματοδότηση της οδού ως γειτονιάς των εκδόσεων, αποτέλεσε στρατηγική ήττα - τραύμα για την γειτονιά

Επακόλουθο της κρίσης επίσης, η αποχώρηση από την οδό πολλών καφενείων και μπαρς, κατά την διάρκεια που η γειτονιά έχανε αμετάκλητα την οποιαδήποτε αίγλη της.

Τραύμα συνιστά και η εμφανής αμηχανία -δυσκολία του δρόμου να αποκτήσει χαρακτήρα, ακόμα και το 2018, μετά από δέκα περίπου χρόνια κρίσης των λειτουργιών της. Παρότι μέσα στους καλοκαιρινούς μήνες του 2018 πολλά από τα μαγαζιά προς ενοικίαση νοικιάστηκαν και ξεκίνησαν την λειτουργία τους, άλλα καθαρίστηκαν, φροντίστηκαν ή απλώς ανανέωσαν τις ενοικιαστήριες επιγραφές τους με την ελπίδα ότι θα έχουν καλύτερη τύχη. Παρά το δειλό ξεκίνημα, δεν φαίνεται να μπορεί κάποιος να θεωρήσει ότι η γειτονιά έχει ξαναβρεί την νέα ταυτότητα της, ή την ελπίδα ότι είναι κοντά στο να την εφεύρει εκ νέου.

Χάρτες

Διατηρήτα Κτίρια της Οδού Σόλωνος - Προπολεμική Περίοδος

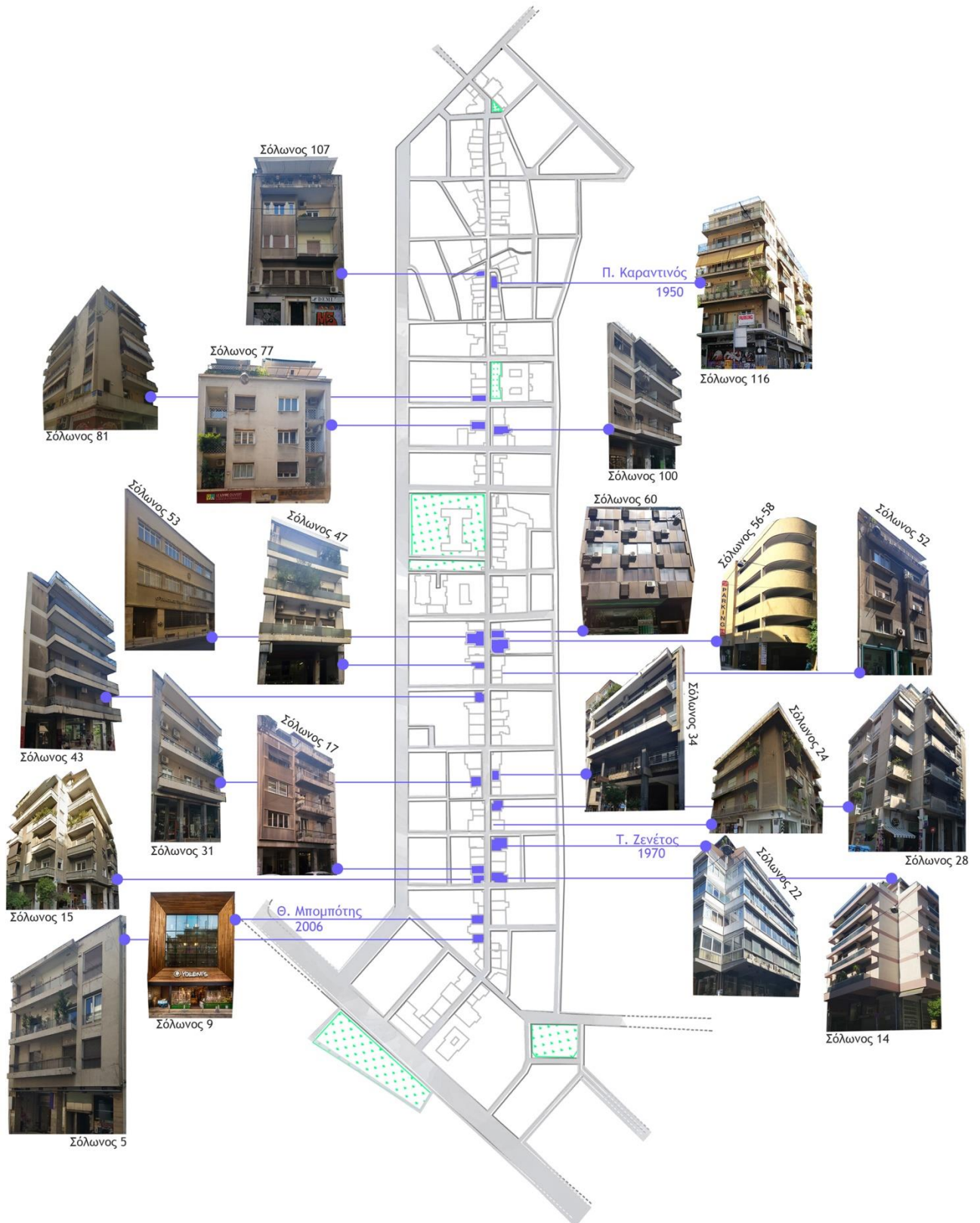
(Καταγραφή διατηρητέων κτιρίων, όπως έχουν κυρηχθεί από τα ΥΠΕΚΑ - ΥΠΠΟΤ μέχρι το 2018)

Δείγματα Αρχιτεκτονικής Προπολεμικής Περιόδου

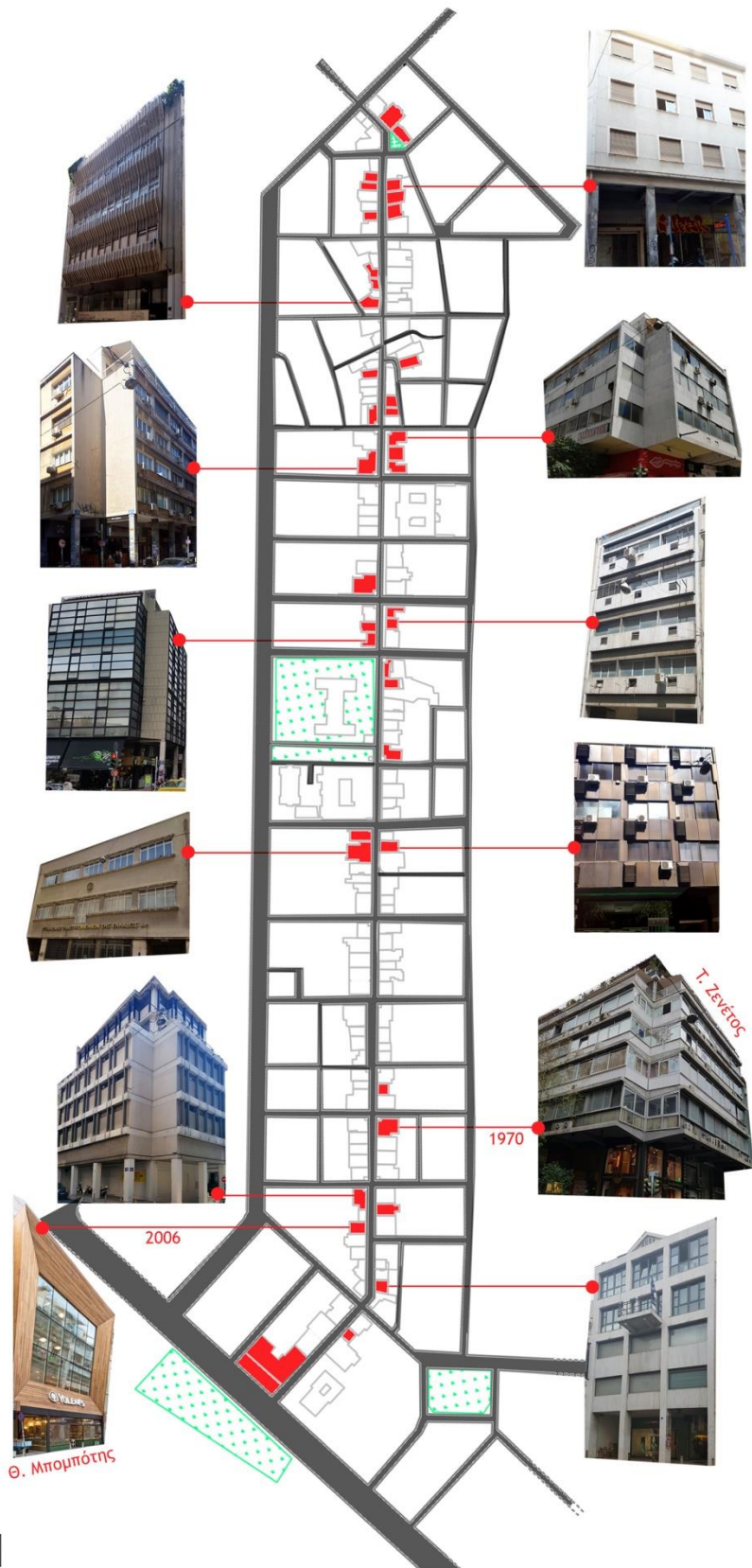
Προσωπική Εκτίμηση και Καταγραφή, Ημ. Καταγραφής: Αύγουστος 2018

Δείγματα Αρχιτεκτονικής Μεταπολεμικής Περιόδου (1950 και Ύστερα)

Προσωπική Εκτίμηση και Καταγραφή, Ημ. Καταγραφής: Αύγουστος 2018

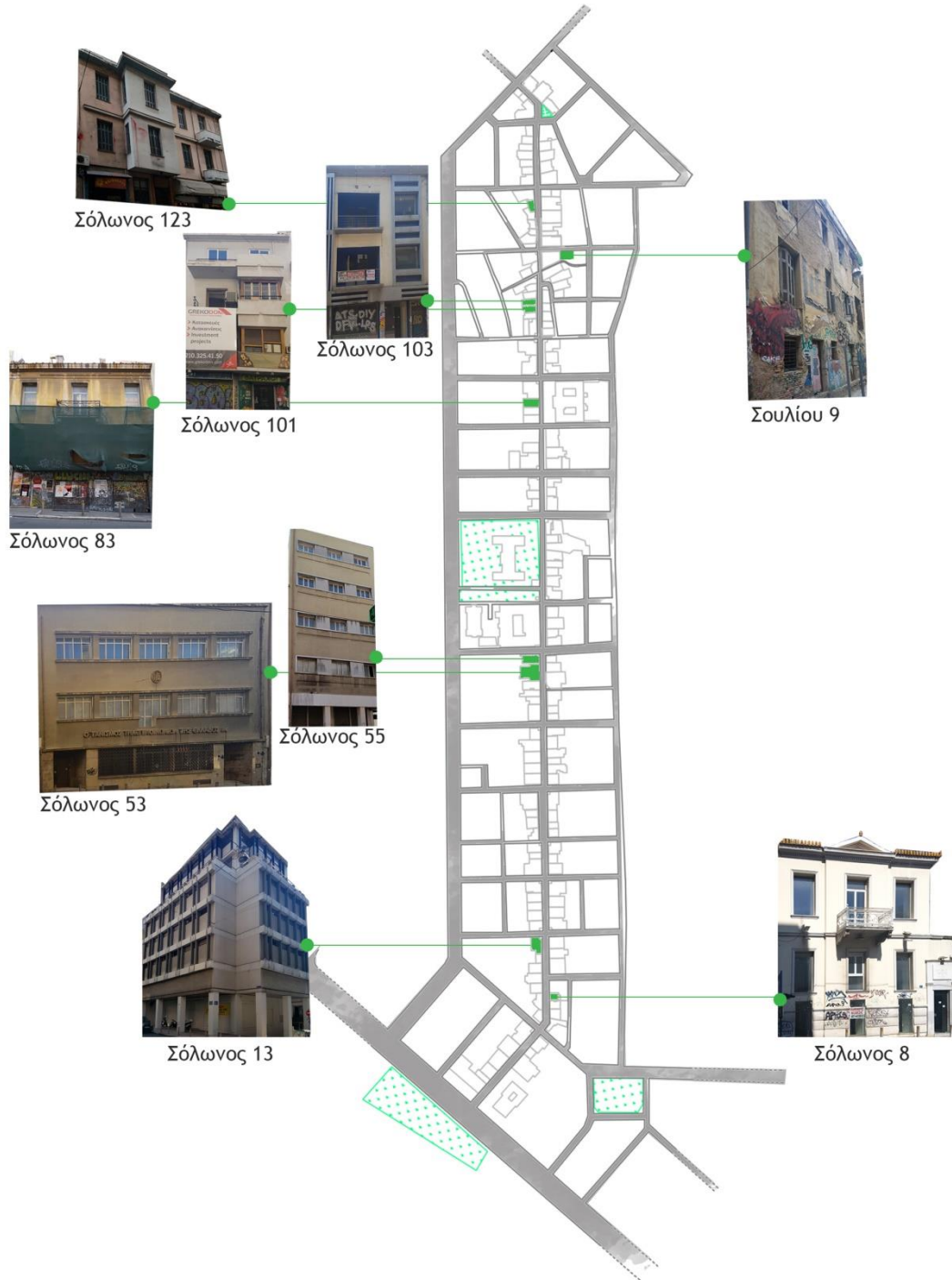
Κτίρια Γραφείων στην Σόλωνος

ΚΤΙΡΙΑ ΓΡΑΦΕΙΩΝ 40

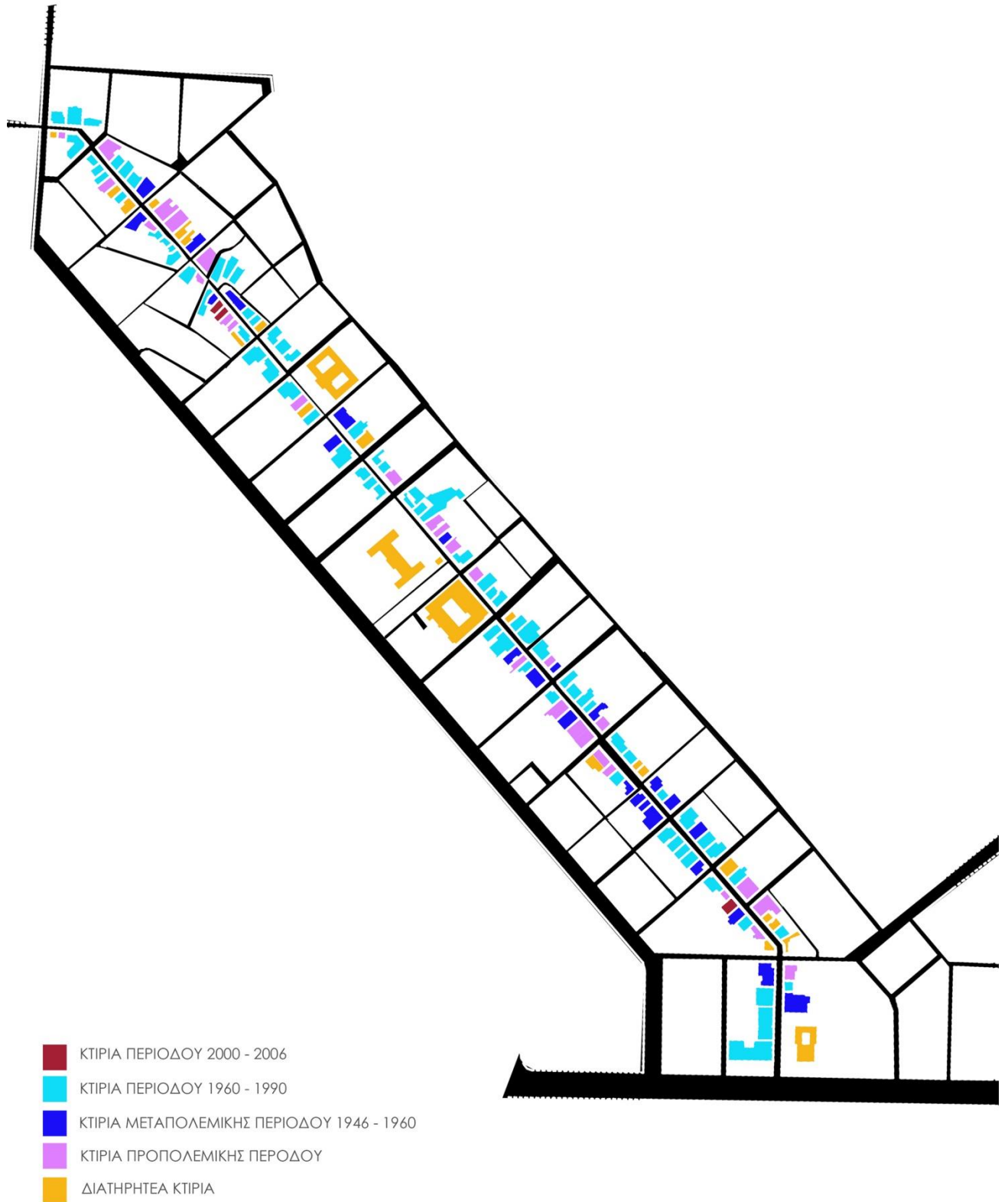
Ημ. Καταγραφής: Αύγουστος 2018

Κτίρια που δεν Χρησιμοποιούνται - Κενά Κτίρια

Ημ. Καταγραφής: Αύγουστος 2018

Κτιριακό Απόθεμα Στην Οδό Σόλωνος

Προσωπική Εκτίμηση και Καταγραφή, Ημ. Καταγραφής: Αύγουστος 2018

Στα Ίχνη των Επιγραφών

Ημ. Καταγραφής: Αύγουστος 2018

Είσοδοι Κτιρίων επί της Οδού Σόλωνος

Ημ. Καταγραφής: Αύγουστος 2018

Σύνολο: 105 Είσοδοι

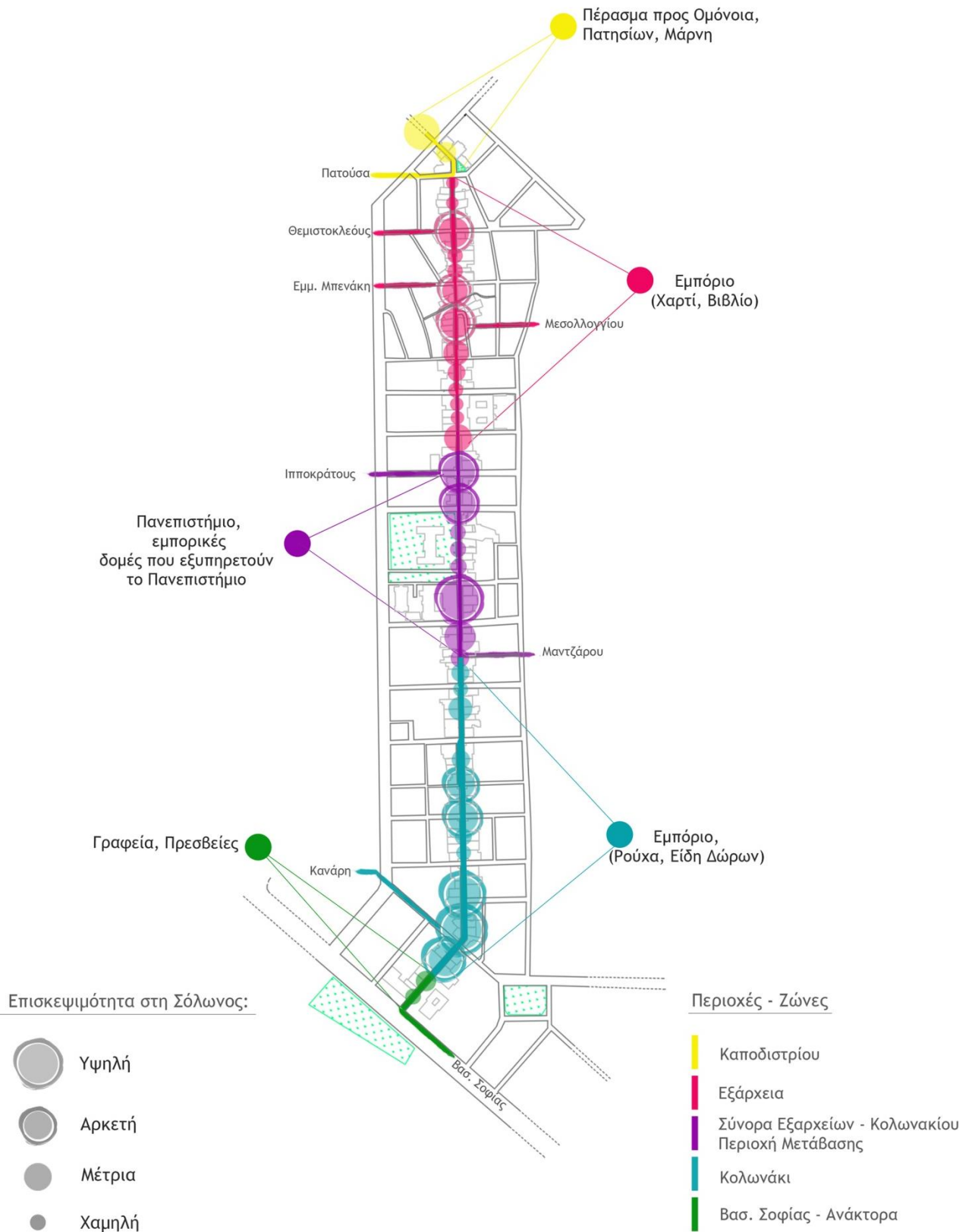
Οπτικές Φυγές

Ημ. Καταγραφής: Αύγουστος 2018

Κινητικότητα Πεζών στην Σόλωνος

Προσωπική Καταγραφή: 2018

Προσβασιμότητα Πεζοδρομίου - Πλάτη Πεζοδρομίου

Καταγραφή: 2018

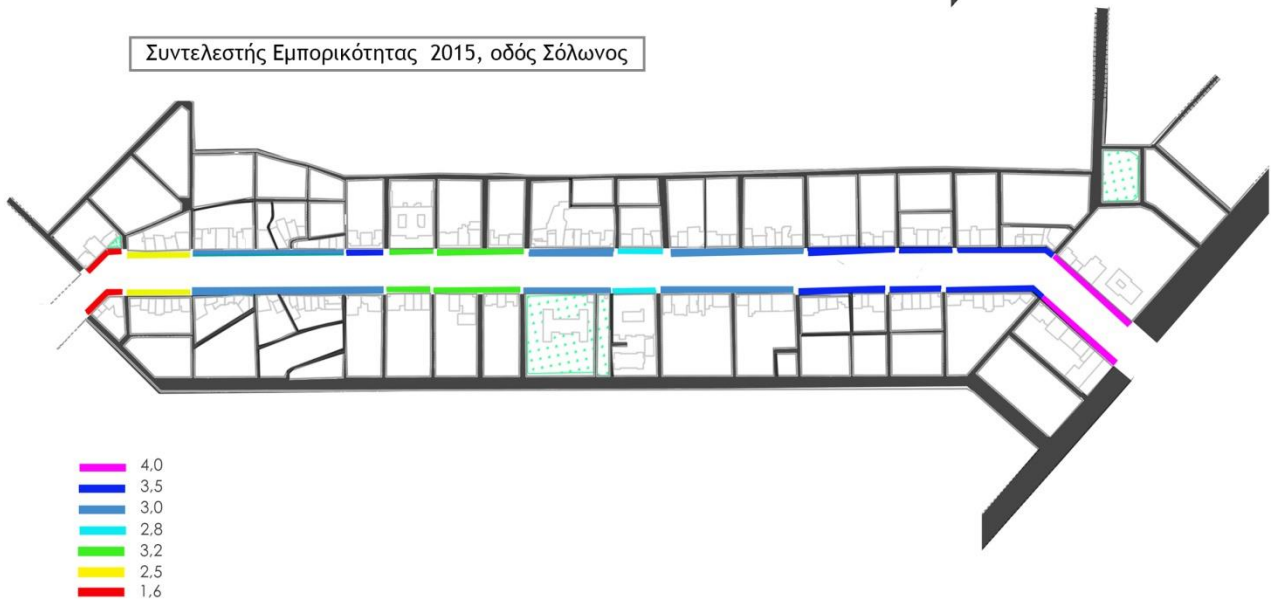

Βαθμός Φθοράς στο Επίπεδο των Ισογείων και του Δρόμου (graffiti, αφισκοκλήσεις, απορρίματα)

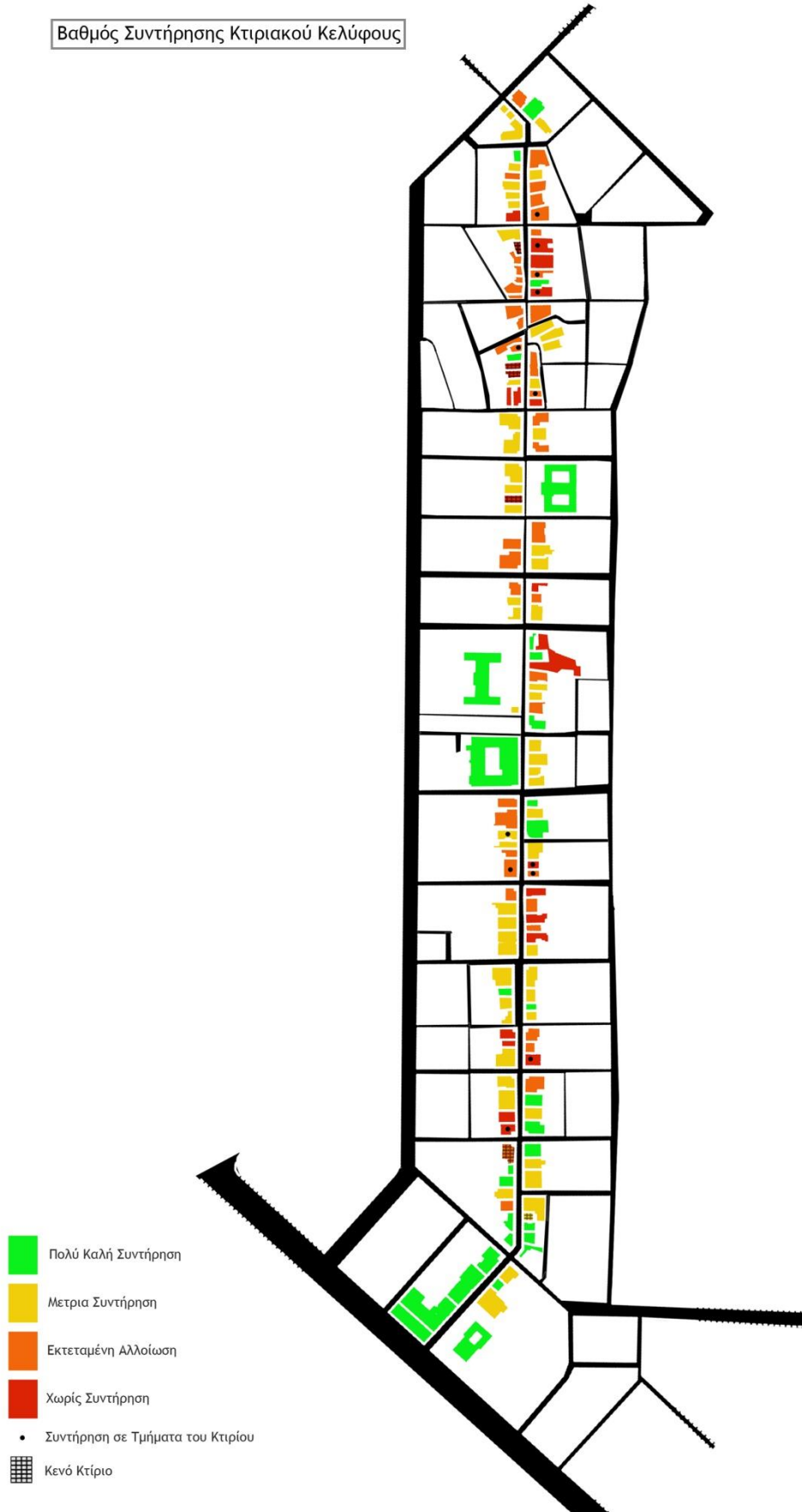
Καταγραφή: Αύγουστος 2018

Συντελεστής Εμπορικότητας 2015, οδός Σόλωνος

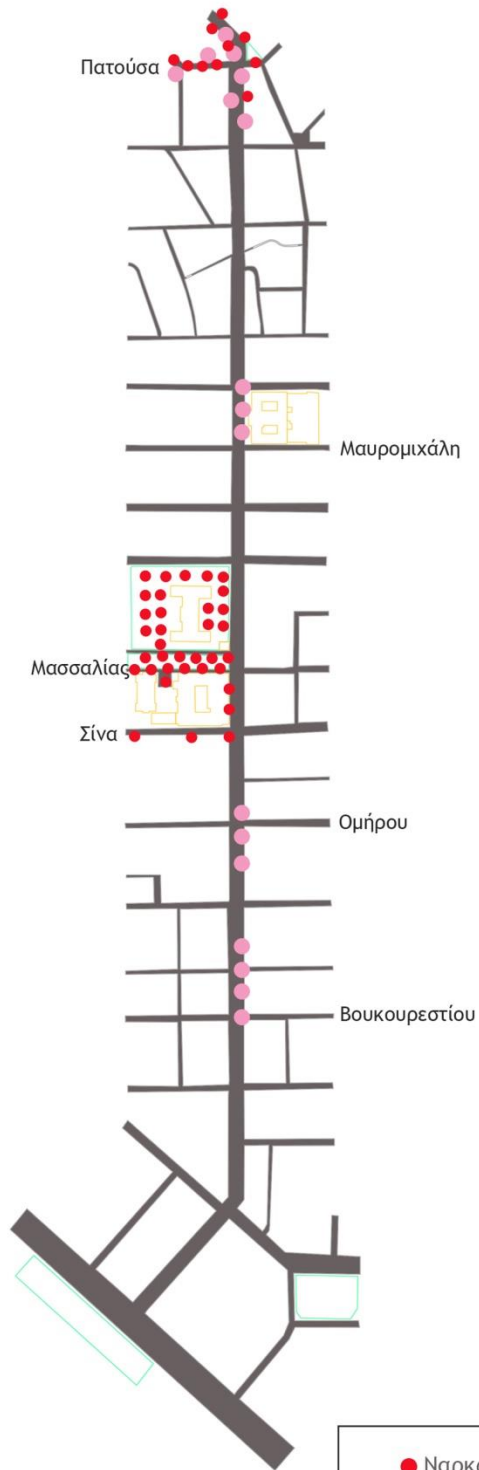

Βαθμός Συντήρησης Κτιριακού Κελύφους

Ημ. Καταγραφής: Αύγουστος 2018

Παρακμιακή Δραστηριότητα μέχρι το 2014

Παρακμιακή Δραστηριότητα 2015 - 2018

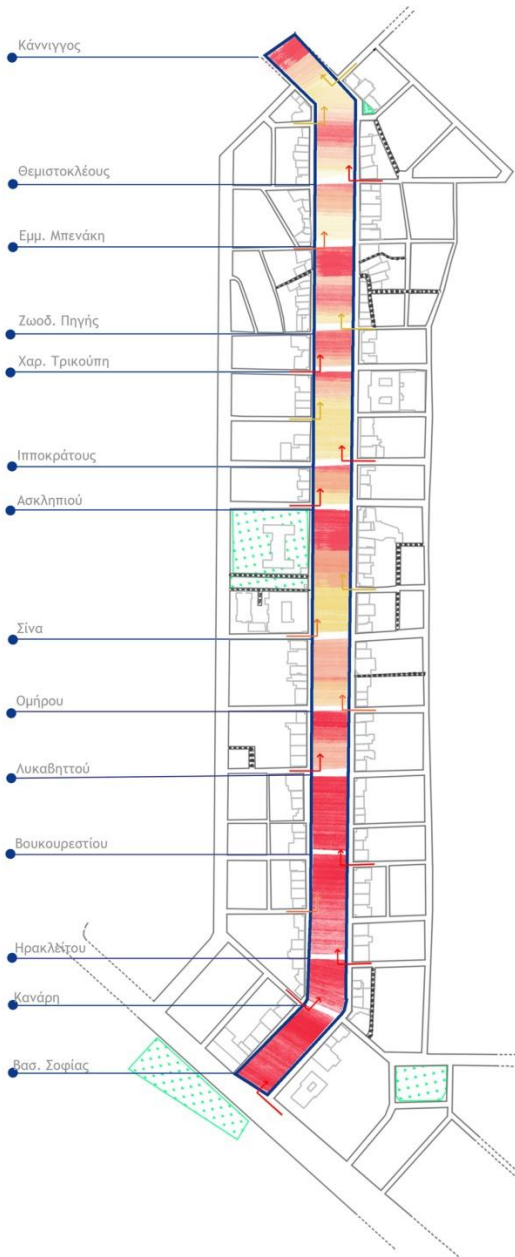

- Ναρκωτικά
- Θέσεις Επαιτείας
- Κλοπές Αυτοκινήτων
- Πορνεία

Τα στοιχεία έχουν συλλεχθεί από προσωπική καταγραφή και δημοσιευμένες αναφορές στον τύπο

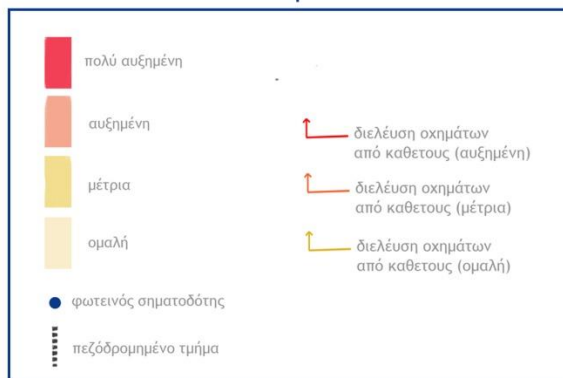
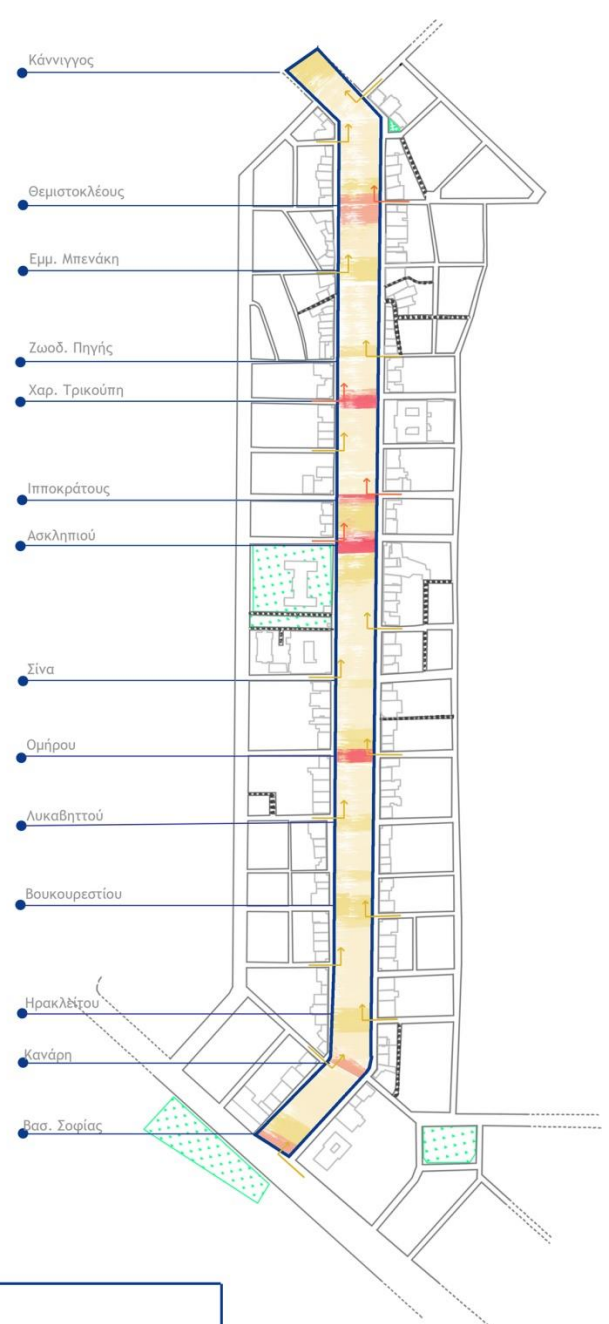
Χάρτης Κυκλοφοριακής Συμφόρησης

Μήνας: Σεπτέμβριος, Μέρα: Πέμπτη, Ώρα: 13.30 - 14.30

Χάρτης Κυκλοφοριακής Συμφόρησης

Μήνας: Σεπτέμβριος, Μέρα: Σάββατο, Ώρα: 15.00 - 16.00

Προσωπική Εκτίμηση και Καταγραφή: 2018

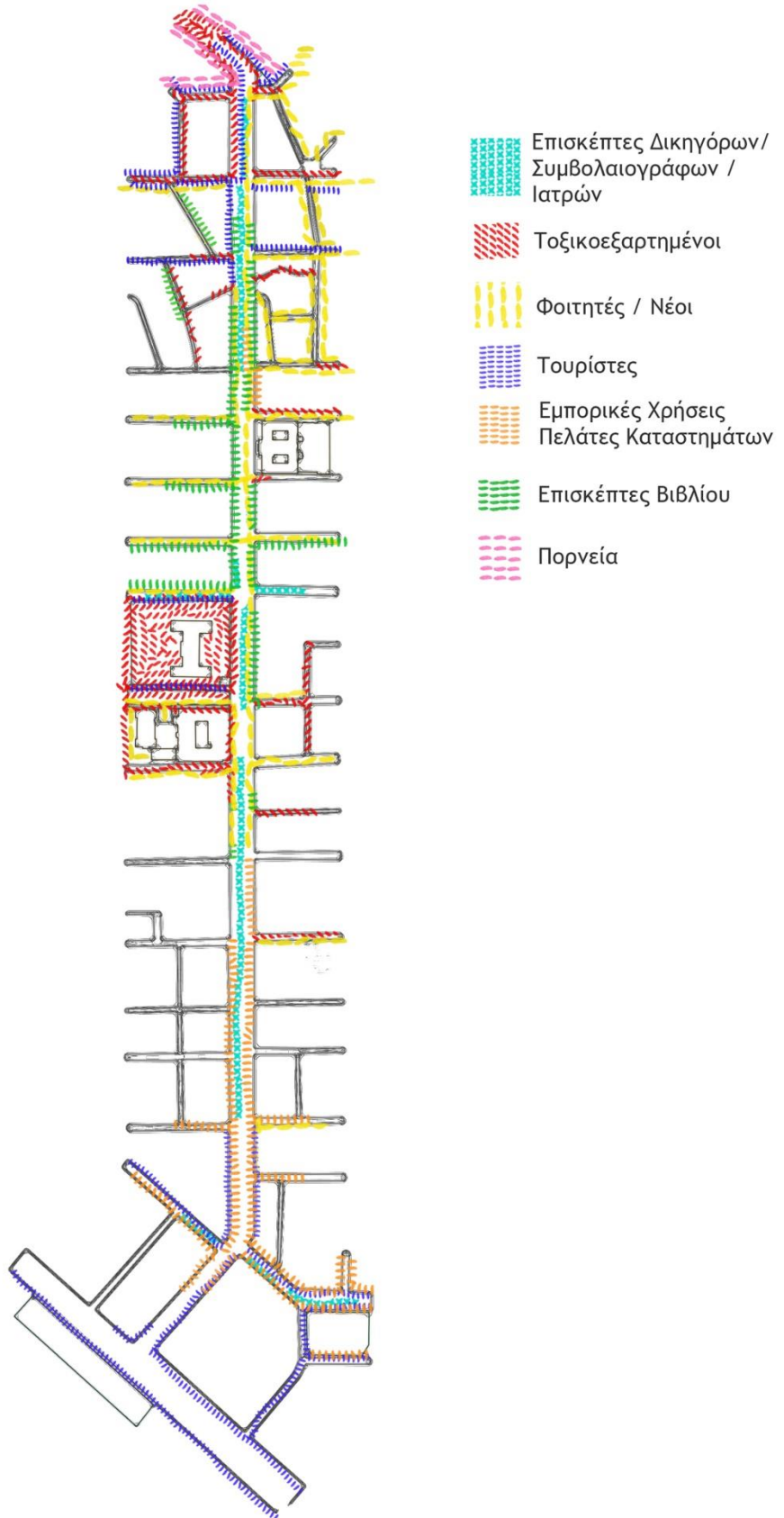
Διελεύσεις Λεωφορείων - Παράνομες Σταθμεύσεις

Ημ. Καταγραφής: Ιούνιος 2018

Χαρακτηριστικοί Χρήστες της Σόλωνος

Κατά τις Πρωινές - Απογευματινές Ώρες

Καταγραφή: 2018

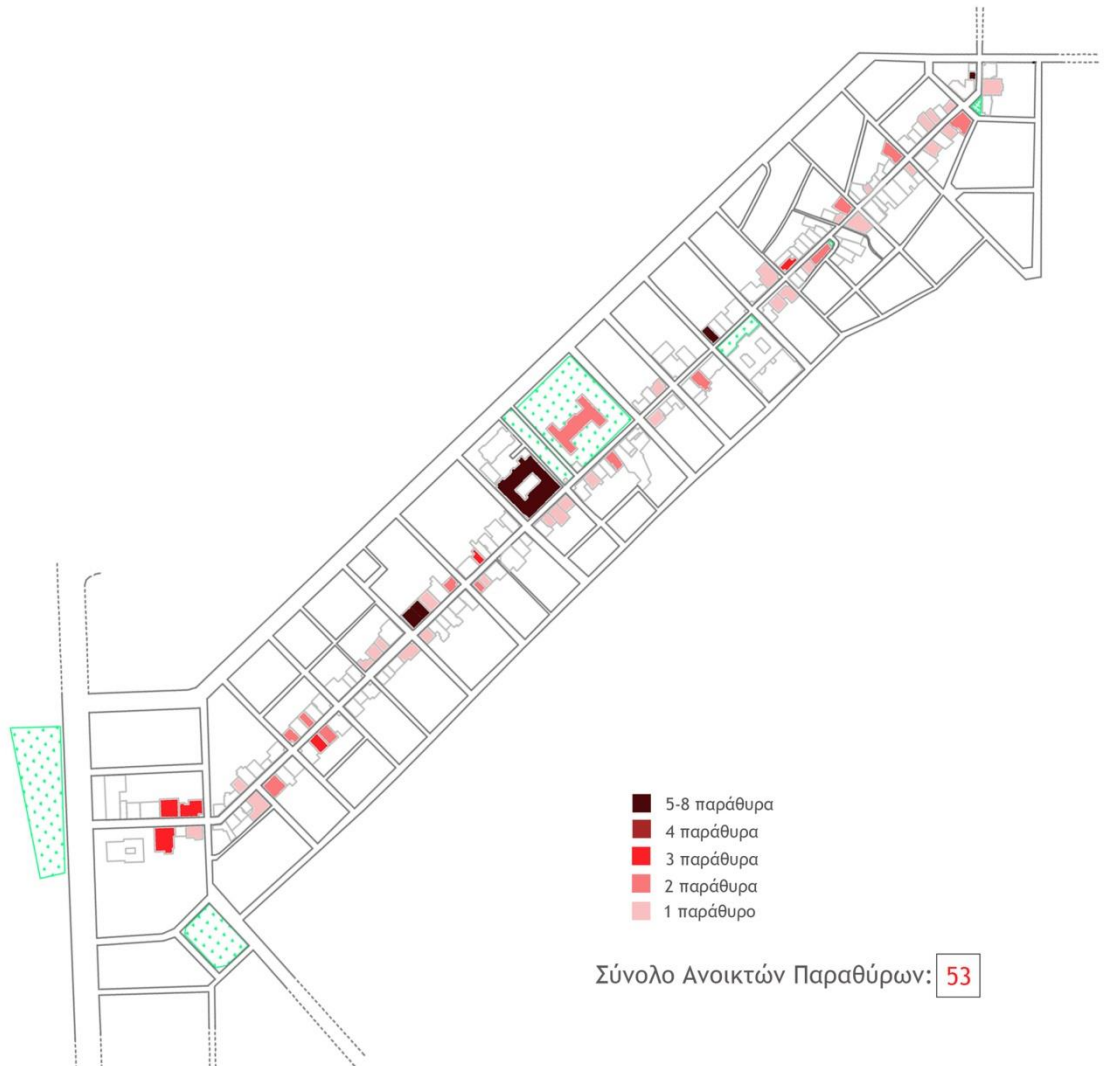
Φυτεύσεις και Φωτισμός στην Οδό Σόλωνος

Ημερομηνία Καταγραφής: Σεπτέμβριος 2018

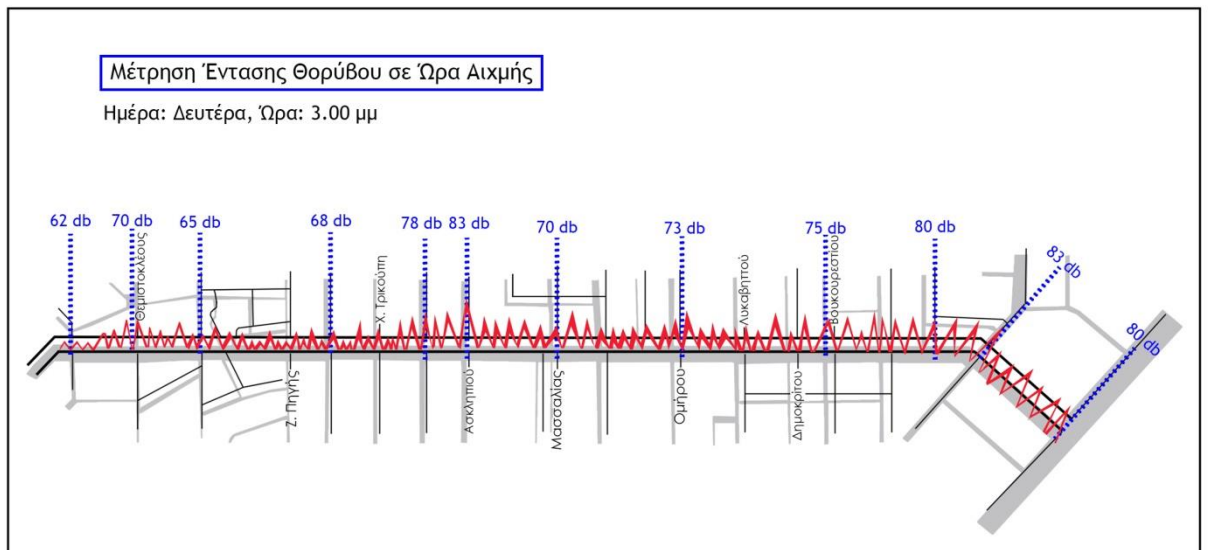
Μέτρηση Ανοικτών Παραθύρων των Κτιρίων στην Σόλωνας

Ημερομηνία Καταγραφής:
Παρασκευή 14 Σεπτεμβρίου 2018, ώρα: 11.00 πμ, 26 °C

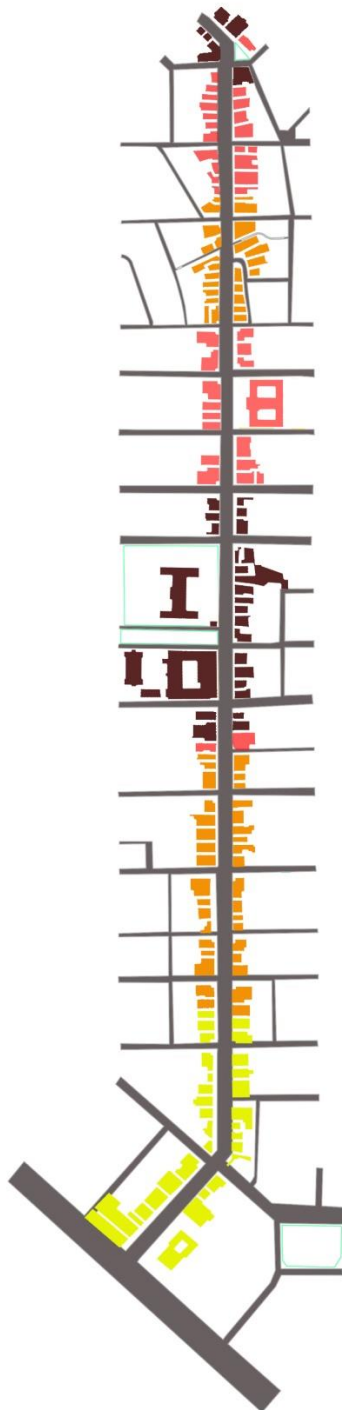

Μέτρηση Έντασης Θορύβου σε Ωρα Αιχμής

Ημέρα: Δευτέρα, Ώρα: 3.00 μμ

Δείκτης Ανασφάλειας τις Βραδινές Ώρες στην Σόλωνος, 2018

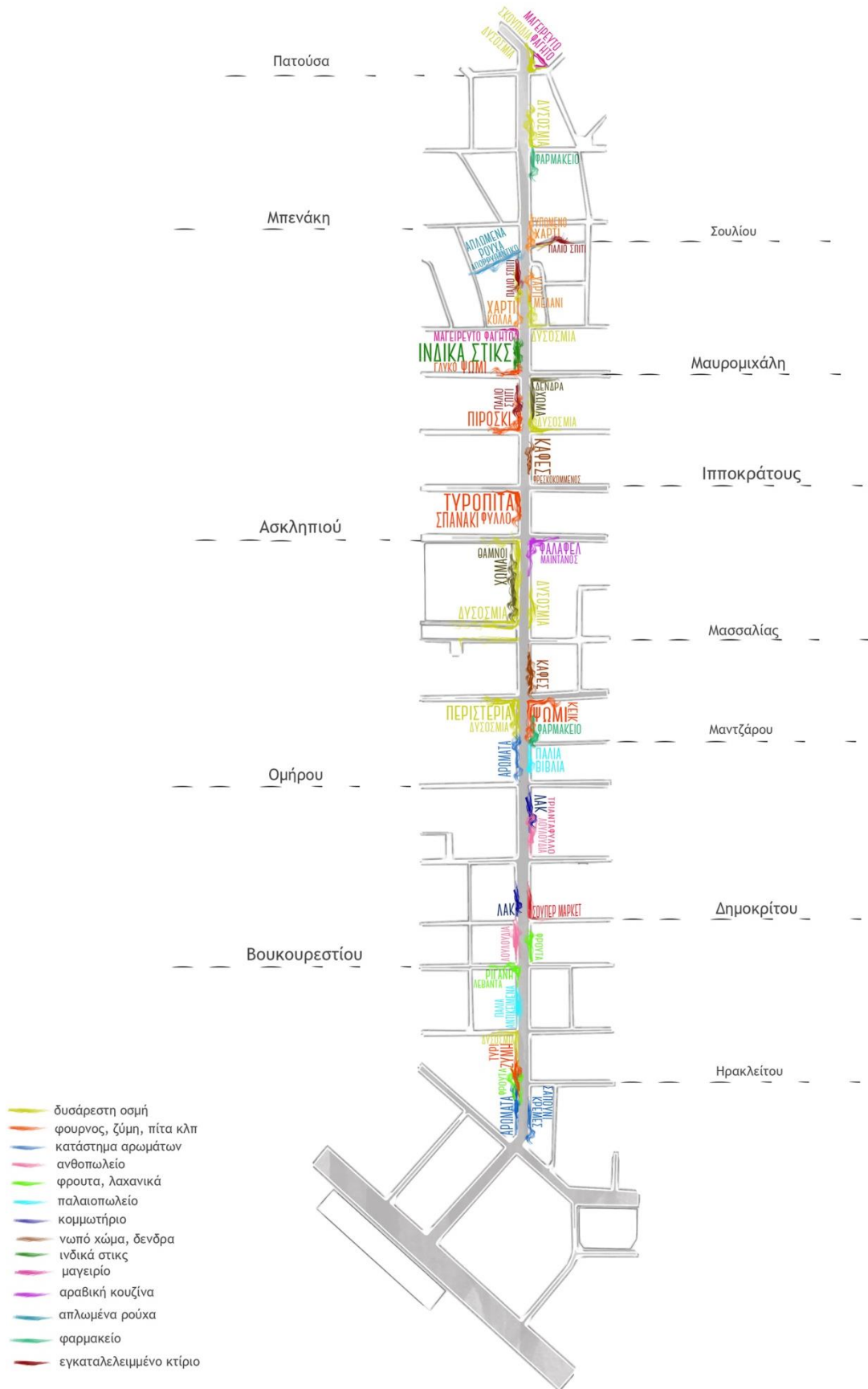
- Υψηλή αίσθηση ανασφάλειας και φόβου
- Αίσθηση ανασφάλειας
- Ανοίκεια Αίσθηση
- Αίσθηση Ασφάλειας

Αποτύπωση Εμπορικών Σημείων σε Τραυματικό Καθεστώς, 2018

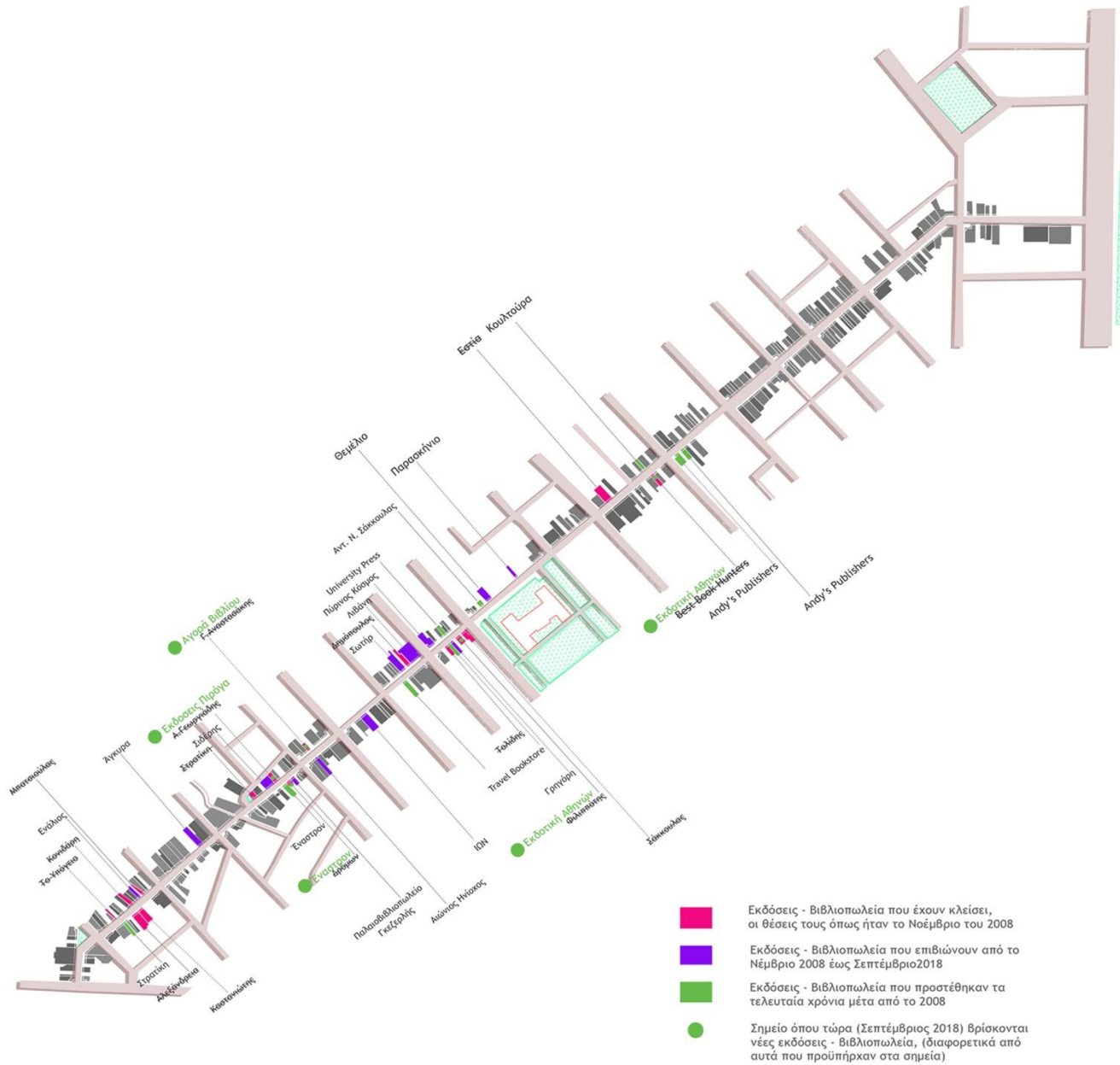
- Έντονος Τραυματισμός
- Αλλοίωση Προϋπάρχουσας Κατάστασης
- Διαδικασία Επούλωσης

Οσμές κατά τις Πρωινές Ώρες στην Οδό Σόλωνος

Προσωπική Εκτίμηση και Καταγραφή, Ημ. Καταγραφής: Σεπτέμβριος 2018

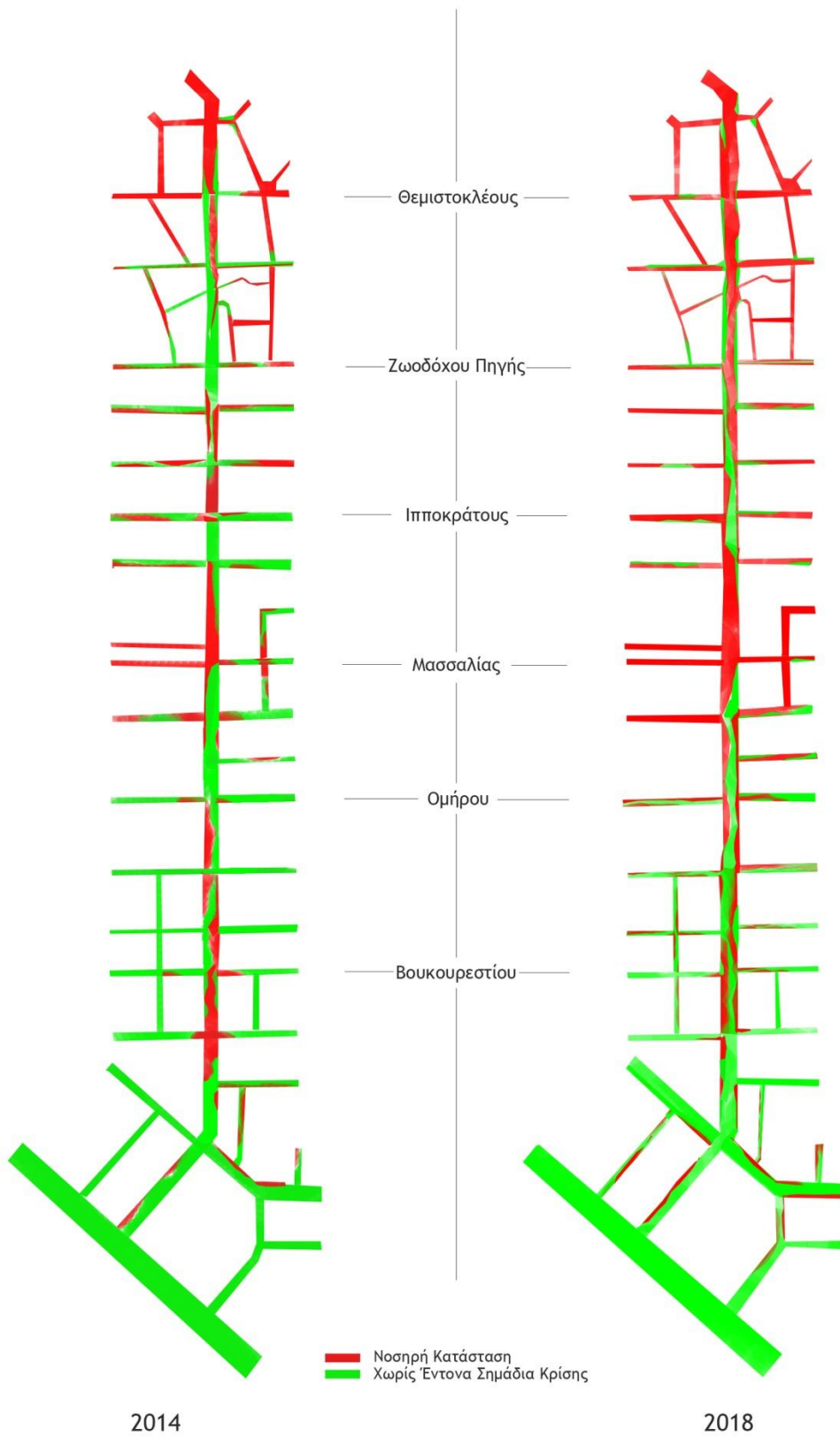
Οδός Σόλωνος 2008-2018: Κινητικότητα στο Χώρο του Βιβλίου
 (Λουκέτα, Μετακινήσεις, Νέες Αφίξεις) Νοέμβριος 2008 - Σεπτέμβριος 2018

Κατάσταση και διευθύνσεις εκδόσεων - βιβλιοπωλείων για τον Νοέμβριο 2008 από το κείμενο της Δήμητρας Τριανταφύλλου
 “Κάτι συμβαίνει στην «εμπόλεμη» οδό Σόλωνος”, 06.11.2008
 (https://www.athensvoice.gr/91992_kati-symvainei-stin-empolemi-odo-solonos)

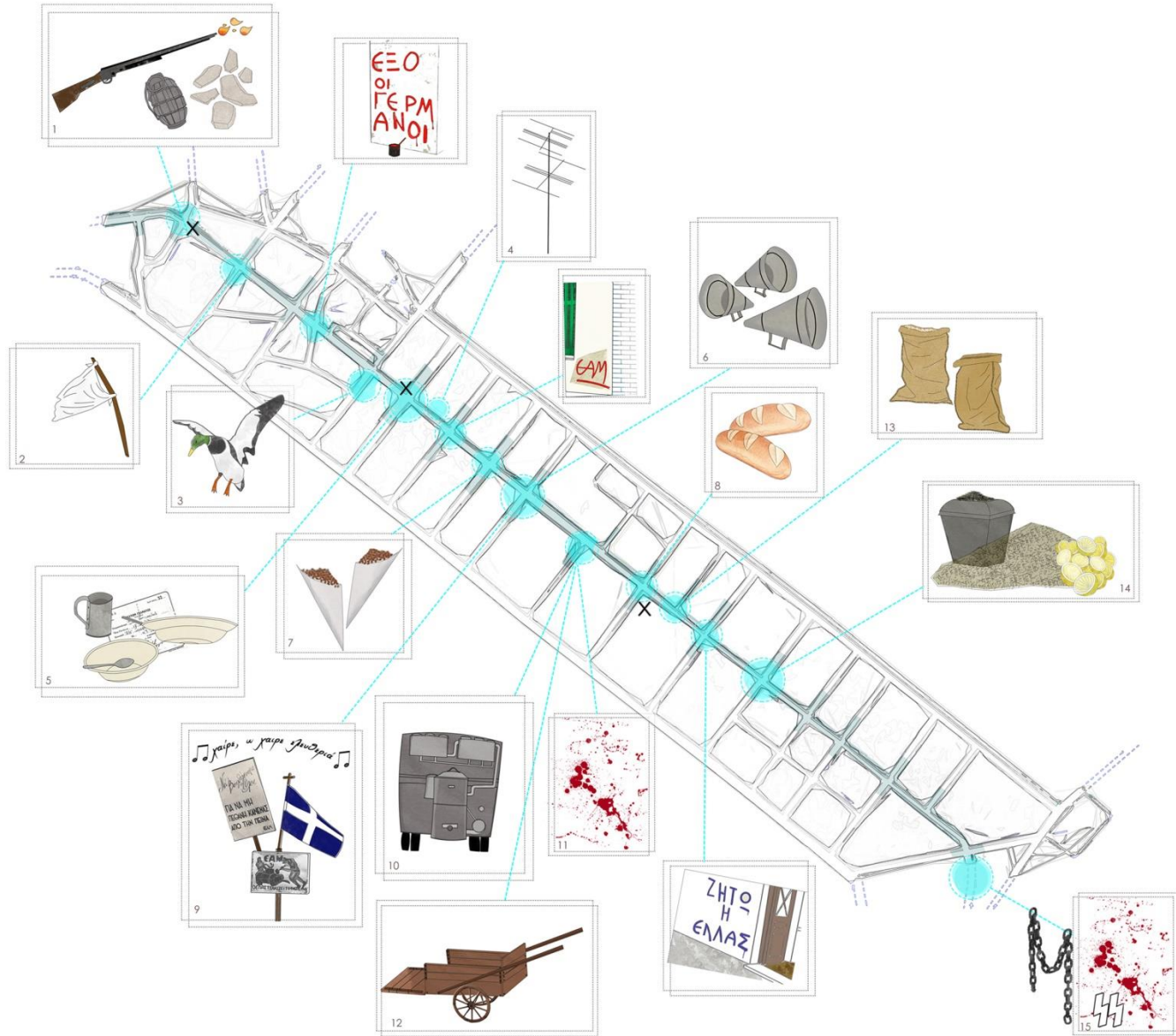
Στοιχεία για τον Σεπτέμβριο 2018, από προσωπική καταγραφή των εκδόσεων - βιβλιοπωλείων)

Εξάπλωση Τραύματος 2014 - 2018

Τα στοιχεία έχουν συλλεχθεί από προσωπική καταγραφή και ημοσιευμένες αναφορές στον τύπο

Σημεία Γεγονότων στην Κατοχή και τα Δεκεμβριανά

1. Μάχη στην Σόλωνος 142, 4 Δεκεμβρίου 1944, όπου βρισκόταν το φυλάκιο της οργάνωσης Χ: στη συμβολή με Μπότσαρη, νίκη ΕΛΑΣ, οι άνδρες της Χ εγκαταλείπουν διαφεύγοντας από ταράτσα σε ταράτσα
2. Η Λευκή Σημαία, "Κατέβαινα με μια λευκή σημαία στην οδό Θεμιστοκλέους, ως την οδό Σόλωνος και εκεί περίμενε ο Εγγλέζος κρατώντας και αυτός τη λευκή σημαία και ανταλλάξαμε τα μινύματα. Ήταν κυρίως μινύματα της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΛΑΣ και του στρατηγείου του Σκόμπι που αφορούσαν προτάσεις..." Μαρτυρία Λεωνίδα Κύρκου, Σόλωνος με Θεμιστοκλέους, Δεκεμβριανά 1944.
3. Αγριόπαπια του Ιβεν, πρόβες στο δωμάτιο του Κουν, και πρώτο κτίριο του Θεατρου Τεχνής, Ζωοδόχου Πηγής και Σόλωνος, 1942.
4. Ο Ραδιοσταθμός του Χημείου, κρυφή επικοινωνία με την εξόριστη κυβέρνηση στην Αίγυπτο, 1941 -1944
5. Το συσσίπιο στο Χημείο κατά τη διάρκεια της κατοχής, 1941 - 1944
6. Παιδιά και νέοι μεταφέρουν μινύματα με τα "χωνιά"
7. Πούλουν σταφίδες σε χωνί στην Ιπποκράτους και Σόλωνος, Μαρτυρία Νίκου Παντελάκη, κατά τη διάρκεια της κατοχής.
8. Καυγάδες για ένα κομμάτι ψωμί στο φούρνο στη Σόλωνος και Σίνα, μαρτυρία Ριχάρδου Σωμερλή, κατά τη διάρκεια της κατοχής.

9. Διαδήλωση για την 25η Μαρτίου το 1942, Σημίες ελληνικές και εθνικός ύμνος στη Σόλωνος, μαρτυρία: Ομάδα Προφορικής Ιστορίας Κολωνακίου.
 10. Γκαζοζέιν μετεφεραν νεκρούς στο νεκροτομείο, Σόλωνος και Μασσαλίας, 1941 -1946
 11. Νεκροτομείο, Σόλωνος και Μασσαλίας.
 12. Κάρα για την μεταφορά των νεκρών κατα μήκος της Σόλωνος και γύρω με προορισμό το νεκροτομείο.
 13. Κλοπή γερμανικής αποθήκης αμυγδάλων, συμπλοκή ένας νεκρός, αρχείο ΕΑΜ, 1942
 14. Στοιβα με ακουτιδία, γυναικείς σκυμμένες ψαχνουν, Σόλωνος και Λυκαβηττού, μαρτυρία Νίκου Παντελάκη, 1942
 15. Οδός Σέκερη: βρισκόταν το Γ' Αστυνομικό Τμήμα (Κολωνακίου) και ακριβώς δίπλα το νεοκλασσικό κτίριο που στέγαζε τα γραφεία και την διοίκηση των SS.
- X Σημεία όπου βρισκόταν τα φυλάκια της Χ κατά μήκος της Σόλωνος

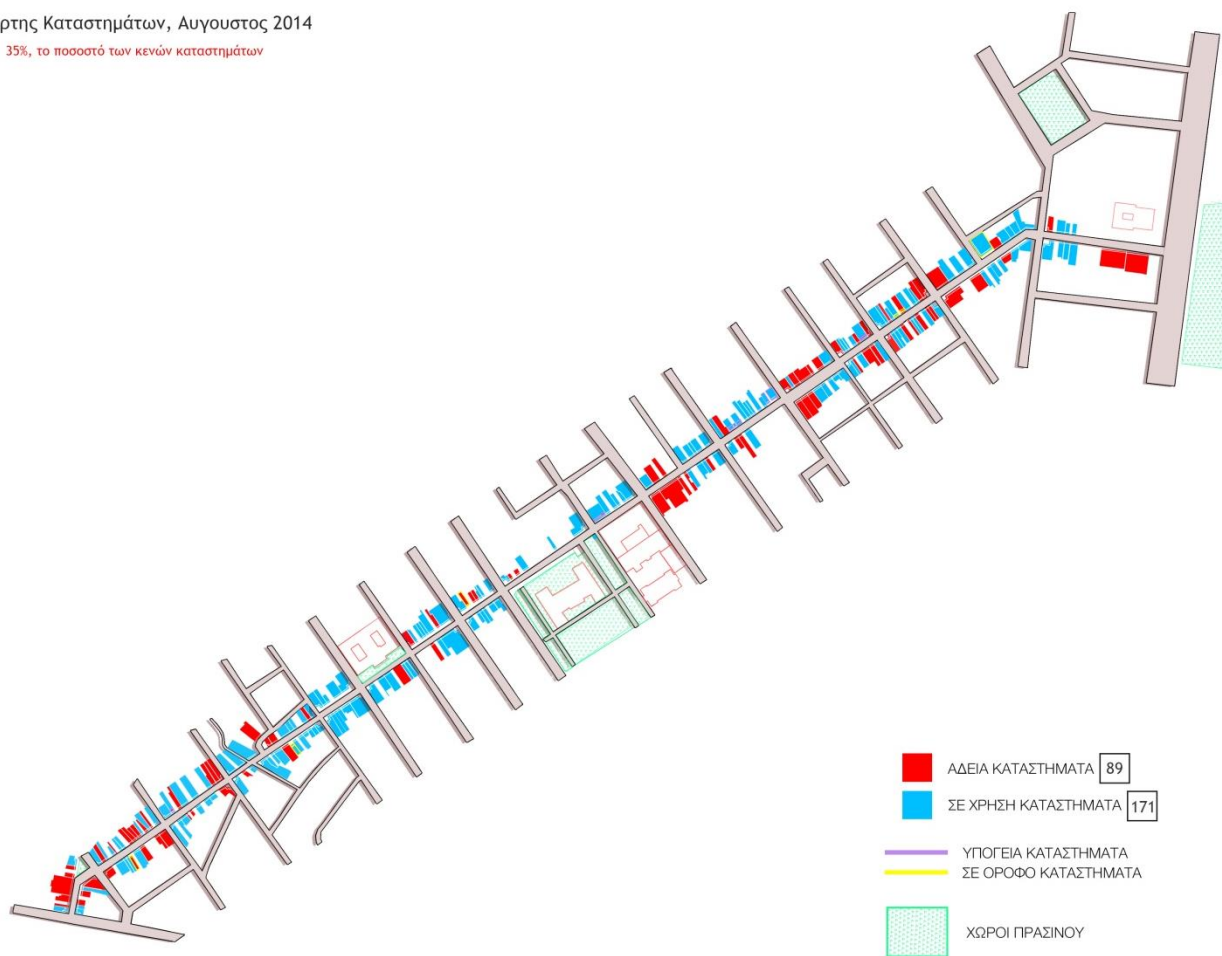
Τα στοιχεία έχουν συλλεχθεί από δημοσιευμένες αναφορές στον τύπο

Σημεία - Δομές Υπερτοπικού Ενδιαφέροντος

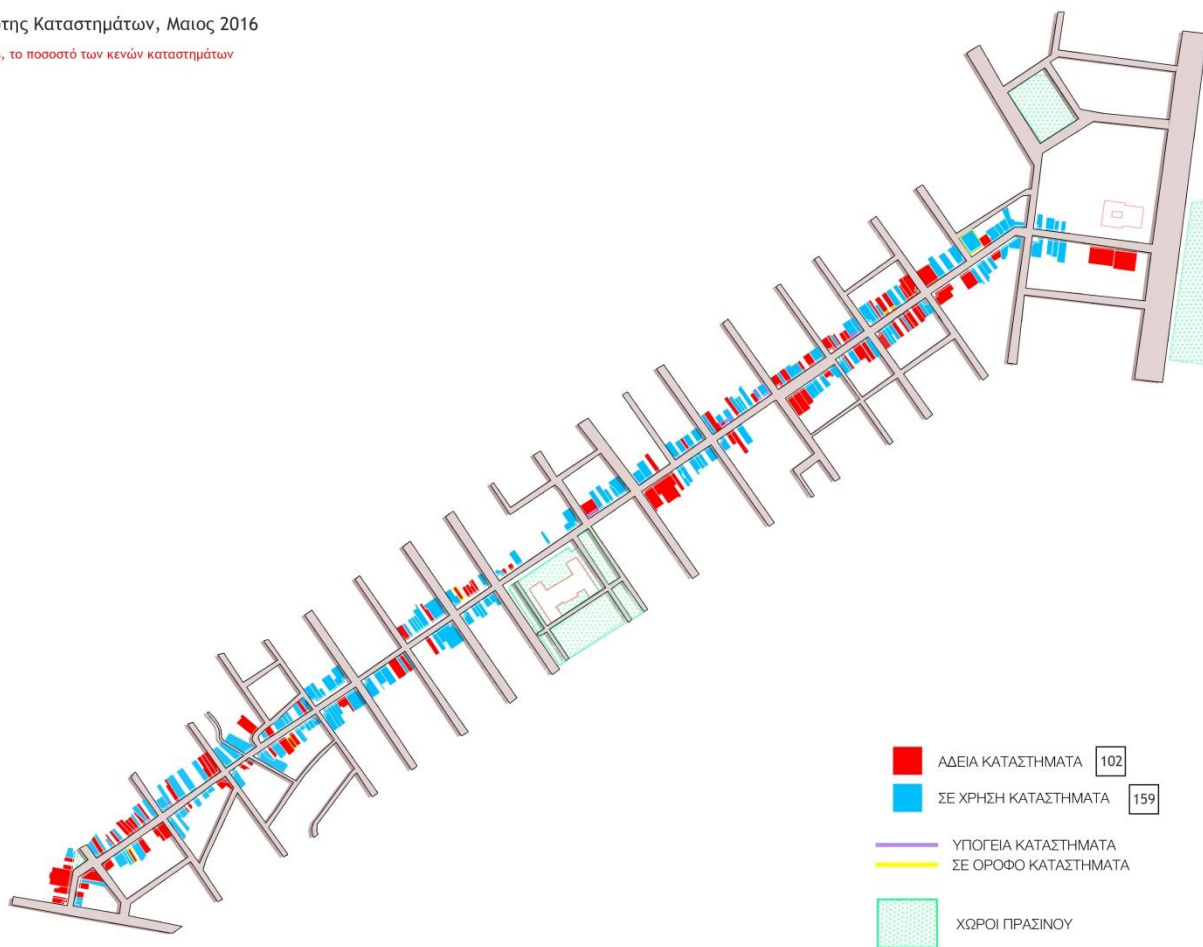
Χάρτης Καταστημάτων, Αυγούστος 2014

35%, το ποσοστό των κενών καταστημάτων

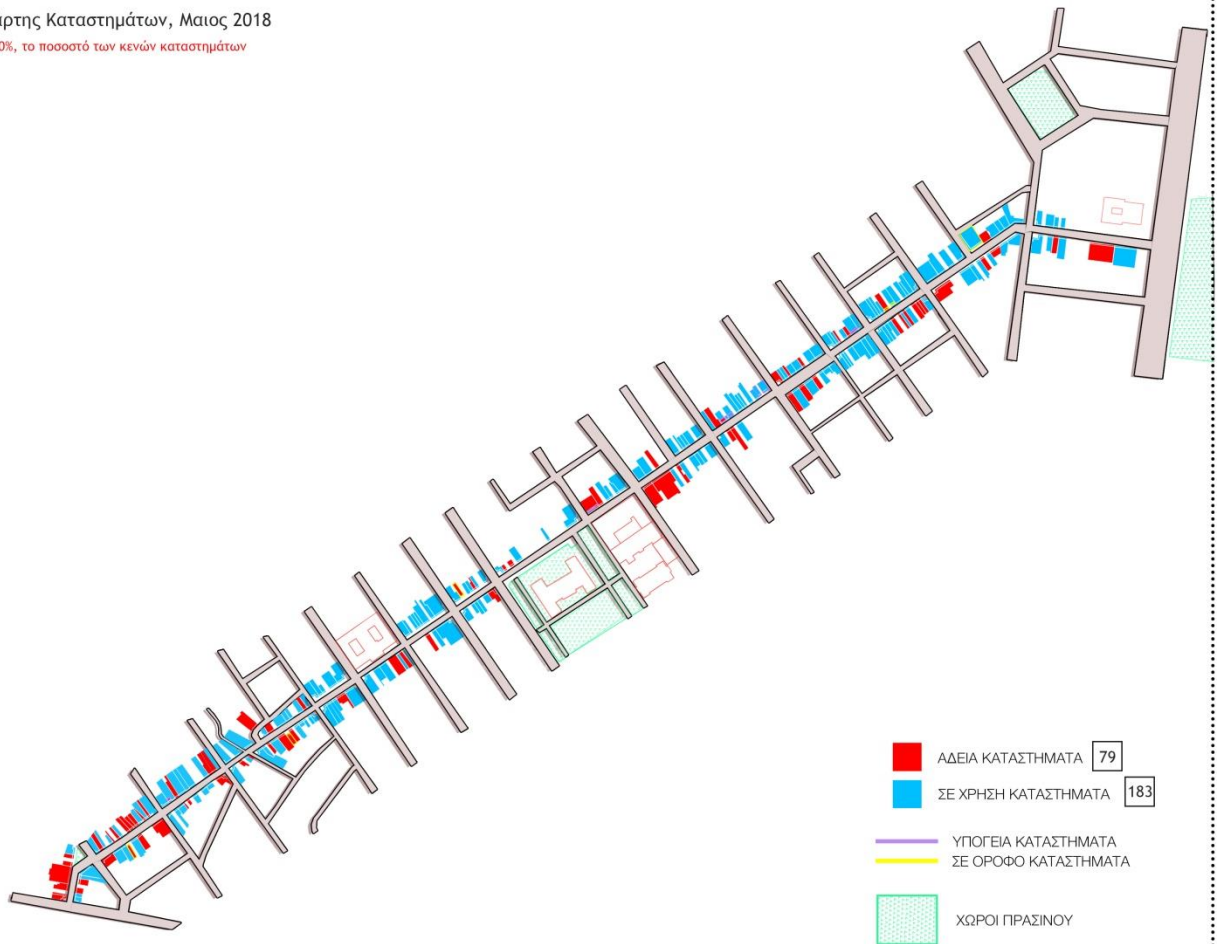
Χάρτης Καταστημάτων, Μάιος 2016

40%, το ποσοστό των κενών καταστημάτων

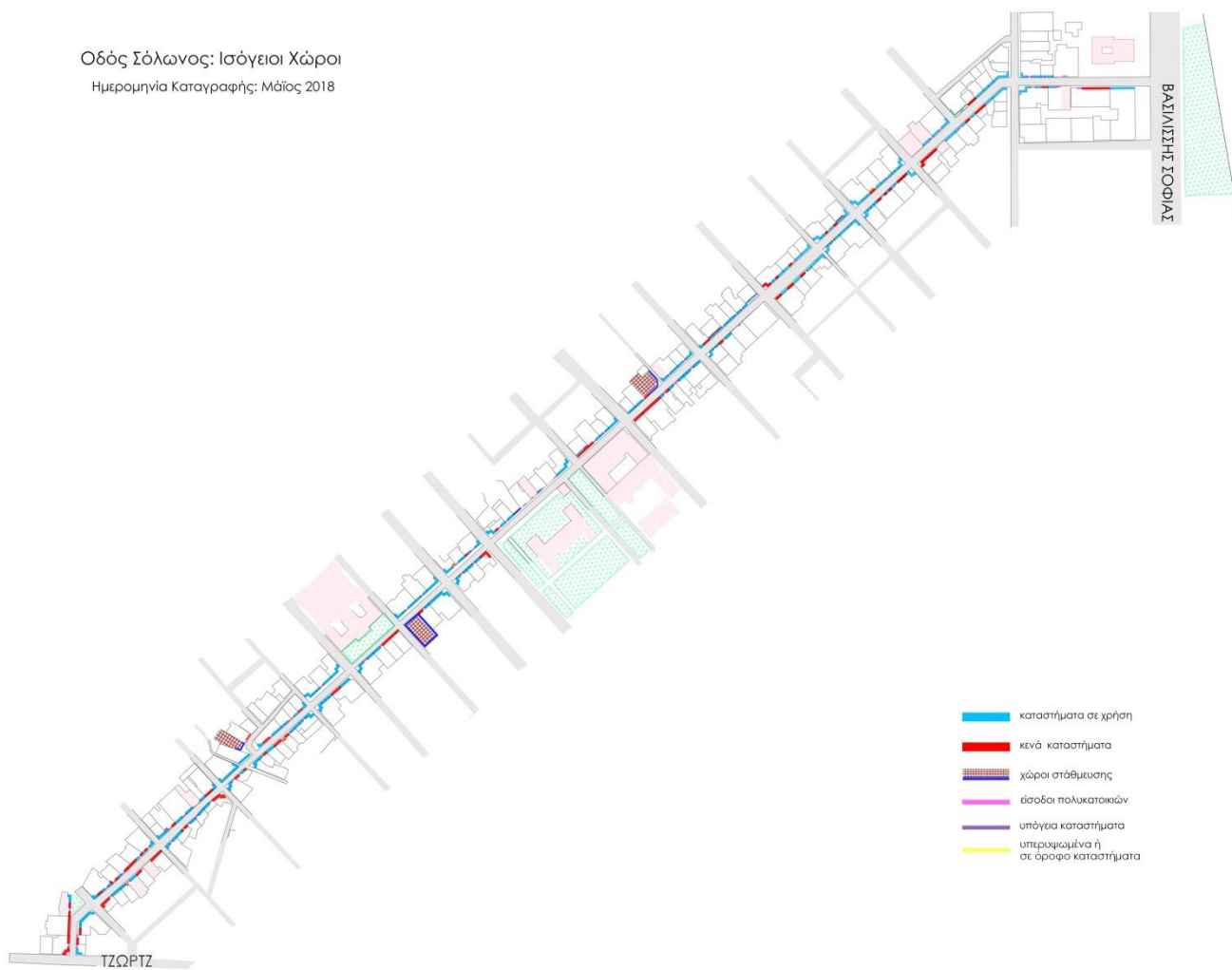

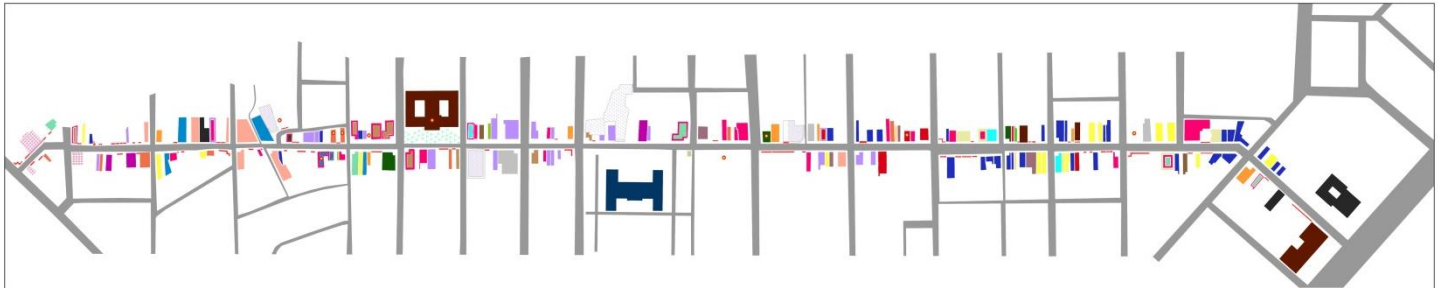
Χάρτης Καταστημάτων, Μάιος 2018

30%, το ποσοστό των κενών καταστημάτων

Οδός Σόλωνος: Ισόγειοι Χώροι
Ημερομηνία Καταγραφής: Μάιος 2018

Πηγές Εικονογράφησης

Εικ.1: <http://catesthill.com/2011/06/09/andro-wekuas-pink-wave-hunter-at-venice-biennale-2011/>

Εικ.2: "Speaking with Names": Language and Landscape among the Western Apache, Keith H. Basso

Εικ.3: <https://archello.com/project/berlin-moabit-prison-historical-park>

Εικ. 4: <https://fineartamerica.com/featured/pompeii-excavation-1879-granger.html?product=poster>

Εικ. 5: <https://www.elculture.gr/blog/unconformities-ασυμφωνίες-μια-mixed-media-εικαστική-εγκατάσταση-στο-μουσείο-της-ακρόπολης/>

Εικ. 6: <http://ensembles.org/items/conical-intersect--2?locale=en>

Εικ. 7: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 8: https://en.wikipedia.org/wiki/Jean-Martin_Charcot

Εικ. 9: <http://www.max-ernst.com/europe-after-rain.jsp>

Εικ. 10: https://www.ochiprojects.com/portfolio_page/claudia-parducci/

Εικ. 11: https://www.ochiprojects.com/portfolio_page/claudia-parducci/

Εικ. 12: <https://artuk.org/discover/artworks/ypres-after-the-first-bombardment-72161>

Εικ. 13: <https://lebbeuswoods.wordpress.com/2010/07/24/terrible-beauty-2-the-ineffable-2/>

Εικ. 14: <http://www.lebanoninapicture.com/pictures/beit-beirut-is-a-museum-and-urban-cultural-center-celeb>

Εικ. 15: <http://www.thebohemianblog.com/2016/08/after-the-siege-war-tourism-sarajevo-bosnia.html>

Εικ. 16: https://en.wikipedia.org/wiki/South_Bronx

Εικ. 17: https://en.wikipedia.org/wiki/South_Bronx

Εικ. 18: <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/11412>

Εικόνα 19: http://societageografica.net/wp/wp-content/uploads/2016/08/loi_eng.pdf

Εικ. 20: https://www.ucl.ac.uk/bartlett/development/sites/bartlett/files/migrated-files/WP153_0.pdf

Εικ. 21: <https://enwk001.wordpress.com/2014/05/18/pol-773-blog-post-urbicide-vis-a-vis-genocide-just-war-theory-in-practice/>

Εικ. 22: <https://edition.cnn.com/2015/06/05/europe/sarajevo-then-and-now/index.html>

Εικ. 23: [https://www.urbandesignmentalhealth.com/blog/how-urban-design-can-help-heal-traumascapes,](https://www.urbandesignmentalhealth.com/blog/how-urban-design-can-help-heal-traumascapes)

[https://en.wikipedia.org/wiki/Kaiser_Wilhelm_Memorial_Church,](https://en.wikipedia.org/wiki/Kaiser_Wilhelm_Memorial_Church)

[https://www.greenprophet.com/2013/02/istanbul-municipality-forcing-a-neighborhood-out-to-make-way-for-planned-gentrification/,](https://www.greenprophet.com/2013/02/istanbul-municipality-forcing-a-neighborhood-out-to-make-way-for-planned-gentrification/)

<https://homecrisisandtheimagination.wordpress.com/2014/06/17/city-limits-urban-decay-and-the-decline-of-detroit-photo-gallery/>

<https://thefunambulist.net/app/uploads/2017/05/The-Funambulist-11-Designed-Destructions-pdf.pdf>

Εικ. 24: <http://www.amir-tomashov.com/post-traumatic-models.html>

Εικ. 25: <https://www.theguardian.com/cities/2017/sep/12/athens-modern-heritage-austerity-neoclassical-architecture-acropolis-greece>

Εικ. 26 -33: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 34: <https://tetysolou.wordpress.com/2016/05/27/238/>

Εικ. 35: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 36: <http://193.92.37.139/ArticleDetails/tabid/82/ArticleID/376655/Default.aspx>

Εικ. 37: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 38: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 39: 1. <https://archive.ert.gr/16566/>

2. [https://tetysolou.wordpress.com/2017/05/02/η-αρχή-της-σόλωνος/,](https://tetysolou.wordpress.com/2017/05/02/η-αρχή-της-σόλωνος/)

3. Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 40: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 41: 1. [https://tetysolou.wordpress.com/2017/05/02/η-αρχή-της-σόλωνος/,](https://tetysolou.wordpress.com/2017/05/02/η-αρχή-της-σόλωνος/)

2. Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 42: 1. [http://www.elia.org.gr/digitized-collections/photographic-archive/,](http://www.elia.org.gr/digitized-collections/photographic-archive/)

2. Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 43: 1. [http://www.elia.org.gr/digitized-collections/photographic-archive/,](http://www.elia.org.gr/digitized-collections/photographic-archive/)

2. Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 44 - 48: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 49: <http://www.nationalgallery.gr/el/sulloges/collection/sulloges/oikia-luders--odos-solonos-kai-aghesmou--opsi-pros-tin-odo-solonos--katopsi-1ou-orophou-1.html>

Εικ. 50: 1. <http://www.elia.org.gr/digitized-collections/photographic-archive/>,

2. Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 51 - 53: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 54: 1. <http://www.elia.org.gr/digitized-collections/photographic-archive/>,

2. Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 55 - 62: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 63: <https://camerastyloonline.wordpress.com/2013/04/22/giati-ekleise-to-vivliopoleio-tis-estias-ekdilosi/>

Εικ. 64 - 66: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 67: 1. “Η νεοκλασική Αθήνα του Παύλου Μ. Μυλωνά”,

2. <http://www.elia.org.gr/digitized-collections/photographic-archive/>

Εικ. 68: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 69: http://www.eie.gr/archaeologia/gr/arxeio_more.aspx?id=83

Εικ. 70 - 74: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 75: <http://www.kathimerini.gr/834946/article/politismos/vivlio/oi-a8hnaikes-mnhmes-twn-paliwn-vivliwn>

Εικ. 76: <http://freeathens44.org/φωτογραφίες/>

Εικ. 77: <http://atheofobos2.blogspot.com/2017/03/h-25.html>

Εικ. 78: 1. <https://left.gr/news/24-fevroyariou-1943-i-nikifora-apergia-kai-i-istoriki-poreia-ton-ergazomenon-enantion-tis>

2. Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 79: <http://www.ert.gr/arxeio-afierwmata/katalipsi-tis-nomikis-21-fevrouariou-1973/>

Εικ. 80 - 82: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 83: 1. Προσωπικό Αρχείο

2. https://el.aktor.gr/istorika_diatiritea_ktiria/arthro/palαιο_ktirio_ximeiou_panepistimiou_athinon-15453965/

Εικ. 84: Β. Χαβρεδάκη, «Το χρονικό της Πρώτης Εκατονταετηρίδας του Εργαστηρίου Φυσικοχημείας»

Εικ. 85 - 96: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 97: 1. Προσωπικό Αρχείο,

2. <http://www.elia.org.gr/digitized-collections/photographic-archive/>

Εικ. 98: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 99: 1. Προσωπικό Αρχείο

2. Νίκος Σιδέρης, "Πολυτεχνείο, Νοέμβρης 1973: Εμπειρία, Λόγος, Ιστορία", Αθήνα 2014

Εικ. 100 - 101: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 102: 1. <http://www.elia.org.gr/digitized-collections/photographic-archive/>,

2. Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 103 - 109: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 110: <https://www.mediastorehouse.com/granger-art-on-demand/halloween/poe-house-usher-woodcut-constant-le-breton-6185655.html>

Εικ. 111: 1. Προσωπικό Αρχείο,

2. <https://tetysolou.wordpress.com/2017/05/02/σόλωνος-και-θεμιστοκλέους/>

Εικ. 112: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 113: <https://dimartblog.com/2013/11/29/ηνίοχος/>

Εικ. 114: <http://www.ert.gr/arxeio-afierwmata/katalipsi-tis-nomikis-21-fevrouariou-1973/>

Εικ. 115: <https://xyzcontagion.wordpress.com/2016/02/01/bahala-25-xronia-1976-2000-all/1985-05-09-χημείο-πρώτη-κατάληψη-μετά-την-απαγ-7/>

Εικ. 116: <http://www.efsyn.gr/arthro/vandalisan-protomi-tis-athinas>

<http://www.efsyn.gr/arthro/vandalisan-protomi-tis-athinas>

Εικ. 117: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 118: 1. <http://www.whatweseee.com/2017/12/06/trummerfrauen-the/>

2. <https://en.wikipedia.org/wiki/Tr%C3%BCmmerfrau>

Εικ. 119: <http://www.muenchen.citysam.de/mu-reisefuehrer-foto/alte-pinakothek-1.htm>

Εικ. 120: <https://www.archdaily.com/72192/kolumba-museum-peter-zumthor>

Εικ. 121: <https://www.dezeen.com/2016/08/18/video-interview-wang-shu-amateur-architecture-studio-ningbo-history-museum-movie/>

Εικ. 122 - 125: <https://lebbeuswoods.wordpress.com/2010/01/20/after-the-war/>

Εικ. 126: <http://bombsight.org/#15/51.5050/-0.0900>

Εικ. 127: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 128: Edgar Allan Poe, "Οι φόντοι της οδού Μοργκ", μτφρ: Γιώργος Μπλάνας,
<https://www.scribd.com/doc/25928158/ΠΟΕ-Φόντοι-της-Οδού-Morgue>

Εικ. 129: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 130: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 131: Προσωπικό Αρχείο

Βιβλιογραφία

Maurice Halbwachs, 1980 (1925), "The collective Memory", μτφρ: Lewis A. Coser, New York: Harper & Row

Jeffrey C. Alexander- Ron Eyerman- Bernard Giesen- Neil J. Smelser- Piotr Sztompka, 2004, "Cultural Trauma and Collective Identity", Berkeley: University of California Press

Michel De Certeau, 1980, "The Practice Of Everyday Life", μτφρ: Steven Rendall, Berkeley: University of California Press

Edward S. Casey , 2000, "Remembering: A Phenomenological Study", Bloomington: Indiana University Press

Marshall Berman, 2010, "Falling", στο βιβλίο "Restless Cities", επιμέλεια: M. Beaumont - G. Dart, New York : Verso Books

Keith H. Basso, 1996 , "Wisdom Sits in Places: Landscape and Language Among the Western Apache", Albuquerque: University of New Mexico Press

Pierre Nora, 1989, "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire", (από το επιστημ. περιοδικό "Representations" No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory, University of California Press)

Walter Benjamin, 1932, "Excavation and Memory" (από Walter Benjamin: Selected Writings, Vol 2: Part 2 1931–1934, επιμέλεια: Michael W. Jennings, Howard Eiland, Gary Smith

Andreas Huyssen, 2003, "Present Pasts, Urban Palimpsests and the Politics of Memory", California: Stanford University Press

Maria M. Tumarkin, 2002, "Secret Life Of Wounded Spaces. Traumasces In The Contemporary Australia", Department of History, Melbourne: University of Melbourne

Sigmund Freud - Josef Breuer, 1895 "Studies On Hysteria", μτφρ: James Strachey, έκδοση του 1955, New York: Basic Books Inc

Allan Young , 1995, "The Harmony of Illusions Inventing Post-Traumatic Stress Disorder", Princeton: Princeton University Press

Ron Eyerman, 2012, "Cultural Trauma: Emotion and Narration", edited by: Jeffrey C. Alexander, Ronald N. Jacobs, Philip Smith , Oxford : Oxford Handbooks - Oxford University Press

Dominick LaCapra , 2001, "Writing History, Writing Trauma", Baltimore: Johns Hopkins University Press

Adrian Lahoud, Charles Rice, Anthony Burke, 2010, "Post traumatic Urbanism", Architectural Design, Vol 207, New Jersey: Wiley Publishing

Gabriel Schwake, 2018, «Post-traumatic urbanism: Repressing Manshiya and Wadi Salib», Cities vol 75, TU Delft - Faculty of Architecture & The Built Environment

Maria Tumarkin, 2005, "Traumasces. The Power and Fate of Places Transformed by Tragedy", Melbourne : University of Melbourne

Martin Coward, 2008, "Urbicide The Politics of Urban Destruction", Abingdon: Routledge

Sara Fregonese , 2009, " The Urbicide of Beirut? Geopolitics and the Built Environment in the Lebanese Civil War (1975-1976)", Political Geography, Vol28- issue 5, Amsterdam: Elsevier

John Hanna, 2016, "Changing Realities: Traumatic Urbanism As A Mode Of Resilience In Intra-War Beirut", 17th IPHS Conference, Delft 2016 , History - Urbanism – Resilience, Vol 03, TU Delft

"Habitus: A sense of place", 2005, επιμέλεια: Emma Rooksby, Jean Hillier, Sydney: Ashgate

Deborah Bird Rose, 2004, "Reports From A Wild Country, Ethics For Decolonisation", Sydney: University of New South Wales Press

Sophie Gleizes, 2016, "The Digitalization Of Traumasces, Digital technology and social media can help urban planners and designers to understand and heal traumasces", Journal of Urban Design and Mental Health 2016, 1:6

Sabine Hake, 1993, "Saxa loquuntur: Freud's Archaeology of the Text", Durham: Duke University Press

Michel De Certeau, 1980, "The Practice Of Everyday Life",μτφρ: Steven Rendall, California: University of California Press

Dylan Trigg, 2012, "The Memory of Place: A Phenomenology of the Uncanny", Ohio: Ohio University Press

Anthony Vidler, 1992, "The Architectural Uncanny: Essays in the Modern Unhomely", Massachusetts: The MIT Press

Anthony Paraskeva, 2017, "Samuel Beckett and Cinema", London: Bloomsbury Academic

Ulrika Maude, 2011, "Beckett, Technology and the Body", Cambridge :Cambridge University Press

Henri Lefebvre , 1996, "Writings On Cities", επιμέλεια: Eleonore Kofman, Elizabeth Lebas, New Jersey: Blackwell Publishing

Nikos Salingaros, 2006, "A Theory of Architecture", ISI Books

Leonie Sandercock , 1998, "Cosmopolis II: Mongrel cities in the 21st century", London: Continuum

Aftab Erfan, 2017,"Confronting collective traumas: an exploration of therapeutic planning", από το επιστημ. περιοδικό "Planning Theory & Practice", vol 18, Taylor & Francis Online

Peter Buse – Andrew Stott, 1999, “Ghosts: deconstruction, psychoanalysis, history”, Basingstoke: Palgrave Macmillan

Aldo Rossi, 1991 (1966), “Η Αρχιτεκτονική της πόλης”, μτφρ: Βασιλική Πετρίδου, επιμέλεια: Λόης Παπαδόπουλος, Γιώργος Παπακώστας, Σοφία Τσιτιρίδου, Αθήνα: UNIVERSITY STUDIO PRESS

“Μνήμη Και Εμπειρία Του Χώρου”, 2006, επιμέλεια: Σταύρος Σταυρίδης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια

“Χωρικές Αφηγήσεις Της Μνήμης”, 2017, επιμέλεια: Σάσα Λαδά – Κυριακή Τσουκαλά, σε συνεργασία με την Κέλλυ Παπαϊωάννου, Αθήνα: Επίκεντρο

Sigmund Freud, 2009 (1919), «Το Ανοίκειο», Αθήνα: Πλέθρον

Νίκος Δεμερτζής - Βίκτωρ Ρουδομέτωφ, 2011, “Πολιτισμικό Τραύμα: Μια Προβληματική Της Πολιτισμικής Κοινωνιολογίας”, Περιοδικό: “Επιστήμη Και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής Και Ηθικής Κοινωνίας”, τ:28

Αντώνης Λιάκος, 2007, “Πως Το Παρελθόν Γίνεται Ιστορία”, Αθήνα: Πόλις

“Εμφύλιος - Πολιτισμικό Τραύμα”, επιμέλεια: Νίκος Δεμερτζής, Ελένη Πασχαλούδη, Γιώργος Αντωνίου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Δημήτρης Φιλιππίδης, 2009, «Εφήμερη και αιώνια Αθήνα», Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς

Νίκος Σιδέρης, 2014, “Το Κατά Διαβόλου Ευαγγέλιο - Πολιτική Ψυχολογία Της Κρίσης” , Αθήνα: Μεταίχμιο

Sigmund Freud, 2017 (1917), “Πένθος και μελαγχολία”, μτφρ: Μυλωνά Νίκη, επιμέλεια: Τσούτση Στεύη, Αθήνα: Νίκας

Νίκος Βατόπουλος, 2018 , “Περπατώντας Στην Αθήνα”, επιμέλεια: Ε. Μπούρα, Ε. Χριστοπούλου, Αθήνα: Μεταίχμιο

Gaston Bachelard , 1982, “Η Ποιητική Του Χώρου”, μτφρ: Ε. Βελτσου, Ι.Δ. Χατζηνικολή, Αθήνα: Χατζηνικολή

Π. Πάγκαλος, 2012, “Η σημασία του χρόνου στην αρχιτεκτονική του Aldo Rossi”, Αθήνα: Gutenberg

Maurice Merleau-Ponty, 2016 (1945), “Φαινομενολογία Της Αντίληψης”, Αθήνα: Νήσος

Aldo Rossi, 1995, «Επιστημονική Αυτοβιογραφία», μτφρ: Κωνσταντίνος Πατέστος, Αθήνα: Εστία

A-I. Δ. Μεταξάς, 2005, “Η ρητορική των ερειπίων”, Αθήνα: Καστανιώτη

Pierre Macherey , 2005, “Ο αύλοποιημένος Μαρξ ή το πνεύμα του Ντεριντά”, μτφρ Τάσος Μπέτζελο, περιοδικό Θέσεις, Αθήνα, τεύχος 90

Jacques Derrida, 2000, “Τα φαντάσματα του Μάρξ”, μτφρ Κωστής Παπαγιώργης, Αθήνα: Εκκρεμές

Edgar Allan Poe, (1841) 2017, “Φόνοι της Οδού Morgue”, μτφρ: Γιώργος Μπλάνας, Αθήνα: Ερατώ

M. De Certeau, 2010, “Επινοώντας Την Καθημερινή Πρακτική. Η Πολύτροπη Τέχνη Του Πράττειν”, μτφρ:Κ.Καψαμπέλη, Αθήνα: Σμίλη

Παναγιώτης Τουρνικιώτης, 2004, άρθρο: “Πρέπει να ξεχνάς για να θυμάσαι”, περιοδικό: Αρχιτέκτονες, τεύχος 45

Άλκη Ζέη, 2013, “Με μολύβι Φάμπερ νούμερο δύο”, Αθήνα: Μεταίχμιο

Μπάμπης Τσικληρόπουλος, 1998, “Ερασιτέχνης άνθρωπος”, Αθήνα: Πατάκη

Γιώργος Σκούρτης, 2014, “Το χειρόγραφο της Αντάρας: Ο δολοφόνος του ΟκτώΜβρη”, Αθήνα: Καστανιώτης

Θανάσης Βαλτινός, 2008, “Εθισμός στη νικοτίνη”, Αθήνα: Εστία

Γιώργος Χειμωνάς, 2008, “Εκδρομή”, Αθήνα: Κέδρος

Νίκος Παντελάκης, “Σαν να διάβασα ένα βιβλίο”, Αθήνα: Εστία, 2003

Ζήσης Κοτιώνης, 2004, Η Τρέλα του Τόπου· Αρχιτεκτονική στο Ελληνικό Τοπίο, Αθήνα: Εκκρεμές

Οδυσσεάς Ελύτης, (1995) 2004, Δυτικά της λύπης, 5η έκδ. Αθήνα: Ίκαρος